

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

XIX. YÜZYILDA ÜNYE KAZASINDA GÖÇLER

BURCU KARA

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. MURAT ÖZKAN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2021

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “XIX. Yüzyılda Ünye Kazasında Göçler” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18 /08/ 2021

Burcu KARA
15530300016

ÖNSÖZ

Nüfus hareketlerinin en önemli unsuru olan göçler tarihte devletler için değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne tesir eden göçler, idaresi açısından devleti özellikle kitlesel boyutlara ulaştığı zamanlarda zorlayan bir etki yaratmıştır. Bu süreç hem göç etmek zorunda kalanlar hem de yerleştikleri alanlarda yaşayan yerli ahali açısından zor bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Farklı coğrafya ve kültürlerden gelen insanların birbirleri ile uyumu ve kaynaşması zaman almıştır. Gelenlerin sevk, iaşe, barınma ve yerleşecekleri alanların belirlenip arazi temininin gerçekleştirilmesi konusunda Osmanlı Devleti dönemin ve devletin koşulları içerisinde çaba göstererek bir an evvel üretici konuma gelmeleri için çaba harcarsa da bu süreç çeşitli sorunlarla zaman zaman aksamıştır. Bu çalışma Ünye'nin sosyal yapısını ve nüfusunu şekillendiren ve XIX. yüzyıl boyunca devam eden, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren iç ve dış göçleri konu edinmiştir.

Temin edilen arşiv vesikalarının okunması ve değerlendirilmesi konusunda yardımcı olan İlhan Ekinci'ye, İsa ALTUN'a, Araştırmacı-Yazar Resul ORMAN'a ve tez danışmanım Murat ÖZKAN hocama katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum. Kaynak toplama aşamasında yardımcı olan Ünye Belediyesi Basın Yayın Müdürümüze göstermiş oldukları destek ve ilgiden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca çalışmam sırasında yardımcı olan arkadaşlarıma, çalışma aşamasında her türlü özveriye ve zamanı sağlayan aileme, değerli eşim Yakup KARA ve en çok ihtiyacı olduğu dönemde zamanından çaldığım oğlum Yusuf Eren'e minnettarım.

Yapmış olduğumuz çalışmanın Karadeniz ve özelinde Ünye tarihine ve XIX. Yüzyıl Osmanlı tarihine katkısı olması dileğiyle...

Burcu KARA

Ordu 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. XIX. YÜZYILDA OSMANLI NÜFUSU VE GÖÇLER.....	3
1.1. XIX. YÜZYILDA OSMANLI NÜFUSU.....	3
1.2. XIX. YÜZYILDA OSMANLI NÜFUSUNA ETKİ EDEN NÜFUS HAREKETLERİ.....	6
1.2.1. Osmanlı Devleti'nin Göçler Karşısındaki Tutumu, İskân Politikası ve Kurumları.....	9
1.2.2. Kırım ve Kafkas Göçleri İle Osmanlı Devleti'ne Gelenler.....	17
1.2.3. Balkan Göçleri.....	21
1.2.4. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Göçler.....	22
1.2.5. Osmanlı Devleti'nden Ülke Dışına Yapılan Göçler.....	24
1.2.6. Sevk ve İskân Dönemi Yaşanan Göçler.....	27
1.3. GÖÇLERİN OSMANLI NÜFUS VE SOSYAL HAYATINA ETKİLERİ.....	28
İKİNCİ BÖLÜM	31
2. ÜNYE KAZASININ TARİHİ GELİŞİMİ VE NÜFUSU.....	31
2.1. ÜNYE ADI	31
2.2. ÜNYE'NİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	31
2.3. ÜNYE'NİN İDARİ GELİŞİMİ.....	36
2.4. KAYNAKLARA GÖRE ÜNYE NÜFUSU.....	37
2.5. TRABZON VİLAYET SALNAMELERİNE GÖRE ÜNYE NÜFUSU VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÜNYE'DE NÜFUS.....	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
3. ÜNYE KAZASI VE GÖÇLER	49
3.1. XIX. YÜZYILDA ÜNYE'DE YAŞANAN GÖÇLER	49
3.1.1. 1850-1878 Yılları Arasında Ünye'ye Yapılan Göçler.....	51
3.1.2. 1878-1914 Yılları Arasında Ünye'ye Yapılan Göçler.....	60
3.1.3. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ünye'ye Gelen Göçmenler ve Lozan Sonrasında Gelen Mübadiller	67

3.1.4. XIX. Yüzyılda Ünye'den Ülke Dışına Yapılan Ermeni ve Rum Göçleri.....	73
3.2. ÜNYE'DE MUHACİRLERE YAPILAN YARDIMLAR	81
3.3. ÜNYE'DE YAŞANAN GÖÇLERİN MEYDANA GETİRDİĞİ SORUNLAR	87
3.4. MUHACİRLERİN KARIŞTIĞI ASAYİŞ SORUNLARI VE EŞKIYALIK HAREKETLERİ.....	96
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	135
KAYNAKÇA	141
EK-1.....	148
EK-2.....	149
EK-3.....	151
ÖZGEÇMİŞ.....	1

ÖZET
XIX. YÜZYILDA ÜNYE KAZASINDA GÖÇLER

KARA BURCU
Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: DOÇ. DR. Murat ÖZKAN
Haziran 2021
Sayfa:166

XIX. yüzyıl Osmanlı nüfusu ülkenin siyasî, askerî ve sosyal hayattaki değişim ve dönüşümlerden etkilenerek demografik alanda hareketli ve zorlu geçen bir süreci ifade etmektedir. Yaşanan gelişmeler göçleri tetikleyen ve artıran bir etki yapmış ve devletin uzun süre uğraştığı meselelerden biri olmuştur. Göçler kimi zaman münferit bir nitelikte yaşanmakta iken artan baskılar ve zulüm kitlesel boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Karadeniz'in kuzeyinde Kırım'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesi ve Balkanlar ile Kafkasya'ya yayılması neticesinde bu alanlardan milyonlarca Müslüman mukavemetin kırılmış ve buna bağlı olarak da göç hareketi artmıştır.

Ünye Kazası Karadeniz kıyısında iskele özelliği bulunan ve iç kesimlerle bağlantılı bir yerdir. Osmanlı devletinin genelinde yaşanan göç sürecinden etkilenmiş ve bu göçler Ünye kazasının sosyal yapısına kültürüne etki eden bir unsur olmuştur. XIX yüzyılda Ünye'nin, öncelikle Anadolu'nun iç ve sahilin Doğu kesimlerinden gelen iç göçlere sahne olduğu görülmektedir. 1850 sonrası yoğun olarak dış göçlerden etkilenmiştir. Göç hareketlerinde bazen bir geçiş noktası bazen geçici iskân bölgesi olan kaza bazen de göçmenlerin yerleştiği-iskân edildiği bir saha olmuştur. XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren ve özellikle gayrimüslim tebaanın rol oynadığı dış göçler de önemlidir. Ünye'nin sosyal yapısını şekillendiren son büyük göç dalgası 1. Dünya Savaşı ve sonrasında Mübadele antlaşmasıyla yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Göç, Muhacir, Ünye, Eşkîyalık.

ABSTRACT
MIGRATIONS IN ÜNYE PROVINCE IN THE 19TH CENTURY

KARA, Burcu

Master Thesis, Main Department Of History

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Murat ÖZKAN

2021

Page:166

In terms of the 19th-century Ottoman population, it was influenced by changes and transformations in the country's political, military, and social life, and it reflects a dynamic and complex demographic process. The events that occurred prompted and escalated migration, making it one of the challenges that the state had been dealing with for quite some time. The Ottoman Empire, which had made significant efforts to maintain territorial integrity until this century, suffered losses in the political arena and in the wars it fought, and the migration process accelerated as a result.

Unye is a province on the Black Sea coast with the features of a port and a connection to the interior regions. The Ottoman Empire's migration movement was influenced, and these migrations became a factor impacting the social structure and culture of the Unye province. In this century, it is seen that Unye was the scene of internal migrations, primarily from the interior of Anatolia and the eastern parts of the coast. After 1850, it was considerably influenced by external migrations. The province, which is sometimes a transit point for migrants and sometimes a temporary settlement region, has also been a destination for immigrants. External migrations, which continued until the first part of the twentieth century and included non-Muslim individuals, are also significant. The last great wave of immigration that affected Unye's socioeconomic structure occurred during World War I and following the Exchange Agreement.

Key Words: Population, Migration, Immigrants, Unye, Banditry

KISALTMALAR VE SİMGELER

A.}MKT.UM	:Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı
Bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
DH.MKT	:Dahiliye Mektubi Kalemî
Ed.	:Editör
Haz.	:Hazırlayan
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
ŞD	:Şura-yı Devlet
Y.MTV	:Yıldız Mütenevvi Maruzatı Evrakı
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve diğerleri

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: 1923 Ünye Kaza Merkezi ve Bağlı Köyler Nüfusu	44
Tablo 2: 1923 Ünye Kazası Birinci Nahiye Dairesine Bağlı Köyler Nüfusu	44
Tablo 3: 1923 Ünye'ye Bağlı İkinci Nahiye Dairesi Köyleri Nüfusu	45
Tablo 4: 1923 Ünye Kazasına Bağlı Üçüncü Nahiye Dairesi Köyleri Nüfusu	46
Tablo 5: 1923 Ünye Kazası Karakuş Merkezine Bağlı Köyler Nüfusu	46
Tablo 5: <i>1923 Ünye Kazası Karakuş Merkezine Bağlı Köyler Nüfusu</i>	47
Tablo 6: 1923 Yılı Ünye Kazasına Bağlı Karakuş Nahiyesinden Ayrılan İkinci Müdüriyet Köyleri Nüfusu.....	47
Tablo 7: 1863 Temmuz Ayı Ünye'de Bulunan Çerkez Muhacirlerinin Nüfusu, Yevmiyeleri, Muafiyetleri ve Ölenleri	52
Tablo 8: 1863 Ağustos ayı Ünye'de Bulunan Çerkez Muhacirlerinin Nüfusu, Yevmiyeleri, Muafiyetleri ve Ölenleri	52
Tablo 9: 1863 Eylül Ayı Ünye'de Bulunan Çerkez Muhacirlerinin Nüfusu, Yevmiyeleri, Muafiyetleri ve Ölenleri	53
Tablo 10: 1863 Ekim Ayı Ünye'de Bulunan Çerkez Muhacirlerinin Nüfusu, Yevmiyeleri, Muafiyetleri ve Ölenleri	53
Tablo 11: 1865 Yılında Ünye ve bağlı Kazalarda Bulunan ve Yerleştirilen Muhacirlerin Miktarı, Yapılan ve Yapılması Gereken Yardımların Miktarı	55

GİRİŞ

XIX. yüzyılın önemli bir sorunu olan göçler Osmanlı Devleti'ne önemli yükümlülükler getirmiştir. Yaşanan siyasi süreçlerin sonucunda geri çekilmek zorunda kaldığı alanlardan yoğun şekilde Müslüman göçü yaşanarak bazı alanlarda baskı oluşturmuştur. Karadeniz bölgesi bu bağlamda önemli bir göç baskısına maruz kalmıştır. Hem göç veren alanlara olan yakınlık hem de göç edenlerin Karadeniz sahili boyunca karaya çıkması ile muhacirlerin iskân çalışmaları yürütülmeye başlanmıştır. Ünye Kazası iskele kasabası olması ve Ordu ve çevresine yoğun olarak yaşanan Gürcü göçleri ile muhacirlerin geldiği ve yerleştiği alanlardandır. Dolayısıyla muhacirlerin iskânı ve sonrasında meydana gelen sorunlar kazada da görülmektedir.

Yapılan araştırma ile Ünye Kazası'nda gerçekleşen göçler ve bu göçlerin Ünye'nin sosyal yapısında meydana getirdiği değişim ve gelişmeler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devletini hatta Türkiye Cumhuriyetini şekillendirmiş göç olgusuna daha yerel ve dar ölçekte de olsa Ünye üzerinden bakmak ve anlamlandırmak bu çalışmanın temel amacıdır.

Yerel tarih çalışması yapma işi ile çalışma alanı olarak Ünye Kazası seçilmiştir. Araştırma ile Osmanlı Devleti'nin genelde yaşamış olduğu göçlerin Ünye Kazası ölçeğinde kazanın sosyal, ekonomik ve idarî yapısında meydana getirdiği değişimleri ortaya koyan müstakil bir çalışmanın olmaması konunun seçiminde etkili olmuştur. Yürütülen çalışma ile literatürdeki bu boşluğu doldurmak amaçlanmıştır.

Ünye Kazasının göçler karşısındaki durumunu ortaya koyarken kaynak olarak arşiv belgeleri temelde kullanılmıştır. Ancak çalışmanın bazı sınırlılıkları söz konusudur. Osmanlı bürokrasi geleneği ve arşivlerin sağladığı sınırlılıklar ile göçlerin her yönüyle belgelere yansımamasının verdiği güçlük bazı eksiklikleri meydana getirmektedir. Ancak henüz araştırmacılara kazandırılmamış olan ve farklı perspektiflerden konuya ışık tutacak olan çalışmaların da ortaya konulması ile bütüncül bir şekilde göçlerin Ünye kazasında meydana getirdiği değişimler çok daha geniş olarak ortaya konulabilecektir. Tarih olarak da daha ziyade belgelerin yoğun olarak görülmeye başlandığı XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan göçler tezimizin ana kısmını oluşturmaktadır. Konu çerçevesinde bir saha çalışmasının araştırmada yer almayışı eksikliklerden biridir. Klasik dönemle ilgili Ünye'de yaşanan göç hareketliliklerinin ortaya konulmamış olması bir diğer eksikliktir.

Tez çalışmasının giriş bölümünde konu seçimine iten sebepler, araştırmanın amacı, sınırlılıkları, ana kaynaklar, eksiklikleri ifade edilmiştir. Birinci bölümünde ele aldığımız XIX. yüzyılda Osmanlı nüfusu, Nüfus Hareketleri, Osmanlı Devleti'nin Göçler Karşısındaki Tutumu, İskân Politikası ve Kurumları, Kırım ve Kafkas Göçleri İle Gelenler ve Etkileri, Balkan Göçleri, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Göçler, Osmanlı Devleti'nden Ülke Dışına Yapılan Göçler, Sevk ve İskân ve son olarak Göçlerin Osmanlı Nüfus ve Sosyal Hayatına Etkileri başlıkları altında konuya hazırlık maiyetinde Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yaşanan nüfus ve göç hareketleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Ünye Kazası tarihi ve nüfus gelişimi incelendi. Tezin üçüncü bölümünde ise XIX. Yüzyılda Ünye Kazasına etki eden göçler, göçmenlerin iskânı sırasında devletin, yerel idarenin ve halkın yükümlülükleri, göç sürecinin getirdiği birtakım sorunlar ve son olarak muhacirlerin karıştığı eşkıyalık olayları irdelenmiştir. Tezin ana bölümünde:

- Kazaya sahile ve Batıya Yönelen Göçler (iç göçler)

- 1850-1878 Arasında Ünye'ye Ülke Dışından Yapılan Göçler,
- 1878-1914 Arasında Ünye'ye Ülke Dışından yapılan Göçler,
- Birinci Dünya Savaşı Sırasında Kazaya Yapılan Göçler ve Lozan Mübadilleri,
- XIX. Yüzyılda Ünye'den Ülke Dışına Yapılan Göçler,
- Ünye'de Muhacirler İçin Yapılan Yardımlar,
- Ünye'de Göç Sırasında ve Sonrasında Meydana Gelen Sorunlar,
- Muhacirlerin Karıştığı Eşkivalık Hareketleri ile Ünye ölçeğinde yaşanan göç sürecini ve yarattığı etki ile konunun kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur.

Ünye Kazası'ndan dış göçler şeklinde yaşanan Ermeni ve Rum göçlerine ayrıca değinildi. Göçler, zaman zaman belgelere yansıdığı oranda verilmeye çalışıldı. Kazada yaratmış oldukları problemler, çözüm çabaları ve bu sorunların aktörleri olarak görülen tarafların ifadeleri zaman zaman belgelerde görülmektedir. Yerli halk ile muhacirlerin ilişkileri nasıl ve ne yönde gelişme göstermiş olduğu, eşkıyalık ve sosyal barıştaki yerleri irdelenmiş ve örneklendirilmiştir. Çalışmayı yürütürken Osmanlı Arşiv vesikalarından muhacirler ile ilgili gördüğümüz belgeleri kullanmaya ve değerlendirmeye gayret edilmiştir. Bu bağlamda; Sadaret Divan Mühimme Defteri, Babialı Evrak Odası Evrakı, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi, Dahiliye Nezareti Şifreli Evrakı, Meclis-i Vâlâ Riyaseti Belgeleri, Meclisi Vükelâ Riyaseti Belgeleri, Mektubi Kalemi Belgelerinden ayrıca Cumhuriyet Arşivindeki Emval-i Metruke, İskan, Muhacirin kataloğundaki belgelerden faydalanılmıştır. Ancak gelenlerin etraflıca kayıtlarının tutulduğu belge örnekleri Osmanlı bürokrasi geleneği ve arşivinin bize sağlayabildiği sınırlılıklar sebebiyle, bir kaza ölçeğinde göçmenlerin düzenli istatistiki bilgilerinin tutulduğu bir alan olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla sık sık gerek istatistik gerekse yaşanan olayların takibi açısından bazı boşluklar söz konusu olmuştur. Muhacirler ortaya sorunlar çıktıkça, yerel idareye ve merkeze başvurdukça bilgi edinilebilmektedir. Gelenlerin sayılarının belgelerde görülenlerden çok daha fazla olduğu açıktır. Göçlerin daha ayrıntılı şekilde yansıdığı düşünülen nüfus defteri çalışmalarından iki kaynağa ulaşılmıştır. Bunlardan biri Sabri Bacacı'nın 1834 yılına ait Ünye Nüfus Defteri ve Tuğba Topçu'nun yapmış olduğu "19. Yüzyılın İlk Yarısında Ünye Nüfusu" adlı Yüksek lisans tezidir. Ünye nüfus defterlerinin geri kalan çoğunluğunun araştırmacılarının ilerleyen yıllarda araştırmacılara açılması ve tarihe kazandırılması ile birlikte Ünye kazasına tesir eden göçlere daha geniş bir perspektiften bakma olanağımız olacaktır. Ceride Defterlerinde ülke dışından yapılan göçlerle ilgili kayıtların var olup olmadığına bakılmış ancak muhacirlerle ilgili bilgilere rastlanılmamıştır. Elde edilen arşiv malzemelerini anlamlandıracak şekilde tetkik eserlerden ve makalelerden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. XIX. YÜZYILDA OSMANLI NÜFUSU VE GÖÇLER

1.1. XIX. YÜZYILDA OSMANLI NÜFUSU

XIX. yüzyıl Osmanlı nüfus sayım amaçları doğrultusunda belirlenen esaslar sayılan nüfus ile var olan nüfus arasında eksikliklere neden olmaktadır. XIX. yüzyılda bir sayım sonucu için bu durum olağan görülebilir. Sayım amacı vergi dolayısıyla olduğu için genellikle hane reisine, bekarlara ve erkeklere odaklanılmıştır. Bu yüzyılda Müslüman olmayanlara yeni vergi uygulamasının getirilişi ile birlikte askere alımı düzene koymak amacıyla sayımlar yapılmıştır. Doğrudan sayım usulüyle yapılmış ancak sayımı yapılmayan kesimler de vardır (kadın, ergen olmayan çocuklar vs.). Sayım anlayışı 1856 yılından sonra değişim göstermiş 1881/82-1893 yıllarında yürürlüğe konan sayım ve kayıt sisteminde Hristiyan nüfus için birkaç etnik-dini sınıflandırmadan yararlanılırken Müslümanlar türdeş bir topluluk olarak sayılmaya devam edilmişlerdir¹.

1831 Osmanlı nüfus sayımında 2.490.892 Müslüman, 1.080.463 Reaya (Gayr-i Müslim), 35.707 Kıpti (Çingene), 15.297 Yahudi ile ülke nüfusu toplam 3.641.101 kişidir². 1831 nüfus sayımına göre Müslim ve gayrimüslimlerin oranlarına bakıldığında Rumeli’de nüfusun %62.96’sını gayrimüslimler, %37.04’ünü Müslümanlar oluşturmaktadır. Anadolu nüfusu için bu oran %86.20 Müslüman %13.80’lik bir gayrimüslim nüfus görülmekte olup genel toplamda Müslümanlar %68.42 gayrimüslimler ise %31.59’luk nüfus oranına sahiptir³. Yapılan nüfus sayımında erkek nüfusun sayıma tabi olması, vergi-askerlik odaklı yapılması ve bazı bölgelerin sayılamaması gibi nedenlerle gerçek veriden uzaktır. Ancak sayım devletin gözettiği kriterlerin doğru hesaplanması özeniyle yapıldığından tarafsız olduğu söylenebilir⁴.

1844-56 nüfus sayımında amaç asker alma usulünü değiştirmek ve düzenlemek olsa da halk vergi korkusuyla hareket ettiğinden sayılar gereğinden az

¹ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 46-47.

² Karpat, 2003, 149-154.

³ Abdülkadir Gül-Salim Gökçen, *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebler Meselesi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2010, s. 48.

⁴ Gül-Gökçen, 2010, 49.

yansımıştır. Genel nüfus 35.350.000'dir⁵. 1844-1856 nüfus sayımı verilerine göre ülke nüfusun dağılım oranına bakıldığında Müslümanlar toplam nüfus içerisinde %58.13'lük bir orana sahiptir. Ortodokslar %38.84, Katolikler %2.55 ve Yahudiler %0.48 orana sahiptir. Gayrimüslimlerin toplam nüfus içerisinde oranları %41.87'dir⁶.

1877-78 Osmanlı nüfusu 13.064.109'dur⁷. 1881/82-1893 nüfus sayımları Kırım Savaşı ve Kafkas Muhacirlerinin nüfusta yarattığı etkiyi görmek, Islahat Fermanı ile gelen bedelli askerlik uygulamasının yerine getirilişi ve 1864, 1871 nizamnameleri ile ortaya çıkan değişimin uygulanması amaçlı yapılmış olup ülkenin toplam nüfusu 17.388.604'tür. Müslüman nüfus 12.587.137 (5.893.064 kadın, 6.694.073 erkek), gayrimüslim nüfus Rumlar 2.332.197 (1.097.647 kadın 1.234.550 erkek), Ermeniler 1.001.465 (463.011 kadın, 538.454 erkek), Bulgarlar 817.801 (372.23 kadın, 445.570 erkek), Katolikler 149.786 (66.878 kadın, 82.908 erkek), Yahudiler 184.006 (81.889 kadın, 102.117 erkek), Protestanlar 36.238 (16.959 kadın, 19.279 erkek), Latin nüfus 18.240 (7.524 kadın, 10.716 erkek), Süryaniler 22.598 (12.197 kadın, 10.716 erkek), gayrimüslim Çingeneler 3153 (1509 kadın, 1644 erkek), diğer topluluklar 235.983 (64.018 kadın 171.965 erkek) toplam gayrimüslim sayısı 4.801.467'dir⁸.

1881/1882-1893 nüfus sayımı verilerine göre Müslümanlar 12.587.137'lik bir nüfusla %72.39'luk, gayrimüslimler ise toplamda 4.801.467'lik bir nüfusla %27.61'lik bir orana sahiptirler⁹.

1894'te 27.208.683, 1895'te 18.735.218, 1896'da 19.142.396, 1897'de 19.050.323, 1906-7'de 20.884.630 olan nüfusun 1914'te yapılan son Osmanlı nüfus sayımında azaldığı görülmektedir. Bunun sebebi son dönemde yaşanan savaşlardır¹⁰. 1906/7 yılı Osmanlı nüfusu sayımlara göre toplam 20.884.630'dur. Müslüman nüfus 5.508.753 (8.279.736 erkek, 7.229.017 kadın) iken gayrimüslimler 5.375.877 (Kazaklar, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Ulahlar, Rum Katolikler, Ermeni Katolikler, Protestanlar, Latinler (Katolikler), Maroniler, Süryaniler, Keldaniler, Jakobiler, Yahudiler, Samiriyeliler, Yezidiler, Çingeneler

⁵ Karpat, 2003, 156.

⁶ Gül-Gökçen, 2010, 53.

⁷ Karpat, 2003, 161.

⁸ Karpat, 2003, 188.

⁹ Gül-Gökçen, 2010, 59.

¹⁰ Karpat, 2003, 193-227.

ve Yabancı uyruklular bu sayının içerisinde) olarak sayılmışlardır¹¹. 1906/7 nüfusunda oranlar ise şöyledir: Müslümanlar %74.26 gayrimüslimler ise %25.74'tür¹². 1914 nüfus sayımında Müslüman nüfus 12.997.459 iken gayrimüslim nüfus 3.066.602'dir. Osmanlı nüfusu 1906/7 nüfusuna (18.520.016) göre azalmıştır. Trablusgarp ve Balkan Savaşları ayrıca kaybedilen topraklar bu durumun sebepleri arasındadır. Müslüman nüfus azalsa da genel toplamdaki oranlarda artış görülmektedir. Rum nüfusun azalmış olmasından kaynaklanan bir değişim yaşanmıştır. Genel nüfusta Müslümanlar %81.12 iken gayrimüslimler %18.88'dir¹³. 1917 sayım sonuçlarına göre ülke nüfusu 10.628.185'tir¹⁴.

1894 yılı Osmanlı nüfusunun genel toplamı 27.208.683'tür. 21.507.304 Müslüman 5.701.379 gayrimüslim nüfus vardır. 1895 yılı verilerine göre nüfus 18.735.218'dir. Nüfusun 13.821.250'si Müslüman 4.913.968'i gayrimüslimdir. 1896 yılı verilerinde genel nüfus 19.142.396'dır. Nüfusun 14.156.023'ü Müslüman 4.986.374'ü gayrimüslim nüfustur. 1897 nüfusu toplamda 19.050.323 olup, 14.111.960'ı Müslüman, 4.938.363'ü gayrimüslimdir¹⁵.

1884 yılı Müslüman nüfusun genel nüfusa oranı %73.44 iken gayrimüslimler %26.56'dır. Bu oranlar 1897 yılına gelindiğinde Müslüman nüfus %74.07 gayrimüslim nüfus %25.93'tür. 1884'te Osmanlı Müslümanları 12.590.352 iken 1897'de 14.111.945'e gayrimüslim nüfus ise 4.553.507'den 4.938.362'ye yükselmiştir¹⁶.

Osmanlı nüfusunda yıllara göre değişkenlik yaşanmaktadır. Örneğin; 1893-1894 yılları arası 248.629'luk bir artış yaşanmıştır. 1894-1895 arasında 1.346.629'luk bir artış, 1895-1896'da 407.178'lik bir artış, 1896-1897 arası 92.073'lük bir azalma, 1897-1906 arasında 1.834.307'lik bir artış, 1906-1914 arasında 2.364.614'lük bir azalma yaşanmıştır. 1914 yılı Osmanlı nüfusu verisinde 1.131.454'lük bir artış gözlenmiştir. 1906 yılında toplam artış 3.496.068 olduğu görülmüştür. Avrupa'daki nüfus kaybının yansımaları olarak 2.364.614'lük bir kayıp kayda geçmiştir¹⁷.

¹¹ Karpat, 2003, 206-207.

¹² Gül-Gökçen, 2010, 69.

¹³ Gül-Gökçen, 2010, 70-71.

¹⁴ Gül-Gökçen, 2010, 212.

¹⁵ Karpat, 2003, 191-199. (1896 yılı Müslüman nüfus sayısı Gül-Gökçen'de sehven 6000 kişilik bir eksiklikle verilmiştir.)

¹⁶ Gül-Gökçen, 2010, 60-61; Karpat, 2003, s.190-199.

¹⁷ Karpat, 2003, 228.

1881/82-1893, 1906/7 ve 1914 nüfus verileri karşılaştırıldığında 1914'te gayrimüslimlerin sayısındaki önemli bir düşüş görülmektedir. 1881/82-1893'te gayrimüslimler 2.733.515 iken 1906/7 sayımında 3.376. 231'e yükselmiş ancak 1914'te 3.066.602'ye düşmüştür. Rum nüfus ise 1881/82-1893'te 1.325.735 iken 1906/7'de 1.994.850'ye yükselmiş ve 1914'e gelindiğinde 1.553.619'a düşmüştür. Rumların sayısındaki bu düşüş Birinci Dünya Savaşı öncesinde Yunanistan ve Rusya topraklarına yaşanan göçlerle ve kaybedilen topraklarla açıklanmaktadır¹⁸.

Cumhuriyet dönemi ülke nüfusu 1927 yılında 13.648.270'e düşmüştür. En yüksek seyir ettiği 1897 yılı nüfusunu (27.208.683) 1960 yılında yakalayabilecektir¹⁹.

1.2. XIX. YÜZYILDA OSMANLI NÜFUSUNA ETKİ EDEN NÜFUS HAREKETLERİ

Göç kişilerin yerleşmek amacıyla bir iskân ünitesinden diğerine giderek meydana getirdikleri yer değiştirme hareketidir. Ortaya çıkış sebepleri, cereyan ettiği mekan, katılan insan sayısına göre çeşitli tasniflere tabi tutulabilir²⁰. İnsanları göç etme konusunda harekete geçiren saiklerin birden fazla veya farklı farklı oluşu göç konusunda genel-geçer tek bir tanımlama yapılmasını güç kılmaktadır. Ortaya çıkan göçü farklı sebeplerin bir arada bulunup motive etmiş olması muhtemeldir²¹. Ortaya çıkış sebepleri, iradesi, yönelimi, sayısı gibi pek çok açıdan farklı tanımlamaları bünyesinde bulunduran göçlere her dönem farklı unsurlar etki etmiştir²². Osmanlı Devleti için göç önemli bir nüfus hareketi olmuştur. Kuruluşundan yıkılışına kadar nüfusun var olan sınırlar içerisinde düzeninin sağlanmasında bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk zamanlar yayılış sahası Hristiyan beldeleri olduğu için ele geçirdiği yerlere Türkmen yerleştirilmesi ile hem güvenlik hem de Türkleşme ve İslamlaşmanın sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca

¹⁸ Gül-Gökçen, 2010, 76-78.

¹⁹ https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 DİE, İstatistiksel Tablolara/ Genel Nüfus Sayımları/Tarihsel Gelişim 1927-2000 Genel Nüfus Sayımları/Nüfus Büyüklüğü Yaş ve Cinsiyet Yapısı/Şehir ve Köy Nüfusu.

²⁰ Nedim İpek, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.12, S.1, 1999, s. 161.

²¹ Türken Çağlar, "Göç Araştırmaları için Kavramsal Bir Çerçeve", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.8, Haziran, 2018, s. 46.

²² İlhan Ekinci, *Tanzimat Devri Ordu Kazası*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s.39.

bu alanlardan Anadolu'ya göçürülen Hristiyanlar vasıtasıyla nüfusun kompozisyonu sağlanmıştır²³.

İnsanlık tarihinin de bir göçle başlamış olduğu inancı, İslam kültüründe göçe ve göç edenlere verilen önemle birlikte bu kültürün hakim olduğu Osmanlı Devleti'nin göç politikalarında belirleyici bir etki yaratmıştır²⁴. Osmanlı Devletinde Klasik dönem göçlerinde ekonomik sebeplerle ve nüfusun var olan sınırlar içerisinde kompozisyonunu sağlamaya yönelik göçler yaşanmıştır²⁵. Sonraki süreçte özellikle kendi topraklarına yönelen göçler karşısında İslami düşüncenin getirdiği muhacirlerin eşitliği ve korunması hususundaki emirlerini benimseyen devlet, XIX. yüzyılda topraklarına gelen muhacirleri kabul etmiş ve onlara yeni yaşam alanları sunmuştur. İlk başlarda Müslüman göçmenlerle Hristiyan ya da diğer dinlere mensup göçmenlere karşı ortak bir tavır içerisinde olduysa da daha sonra Müslümanların kabulü benimsenmiş ve diğer grupların göçlerini sınırlandırmıştır²⁶.

Araştırmanın yapıldığı zaman diliminde göçler üzerinde ekonomik ve siyasî nedenlerin etkili olduğu görülmektedir. XIX. yüzyıl için söylenebilecek nedenlerde din ve millet ayrımı dikkati çekmektedir. Ülkede siyasî gücü elinde bulunduran etnik grubun diğer gruplara yaşam hakkı tanımaması önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Tüm bu nedenlerle pek çok coğrafyada milyonlarca insan göçün ezici yüküyle ve kısıtlı imkânlarla kendilerine yeni yaşam alanları bulabilmek, orada tutunabilmek ve en önemlisi hayatta kalabilmek için mücadele vermişlerdir²⁷. Tüm bu süreçte Osmanlı Devleti'ne Kafkaslardan, Kırım'dan, Balkanlar'dan ve Akdeniz adalarından Türk, Çerkez, Boşnak, Arnavut, Pomak, Tatar gibi Osmanlı tabiiyetine mensup ancak dilleri Türkçe olmayan gruplar gelmiştir. Gelen bu gruplar Müslüman oldukları için buldukları sahalardan sürülmüşlerdir. Bu olgu onları yine bu coğrafyada birleştiren unsur olmuştur. Aynı zamanda buldukları sahada Osmanlı kültürü ve hukukunu benimsemiş olmaları Osmanlı coğrafyasına sığınmalarına ve buradaki yerli halkla kaynaşmalarına yahut yakınlaşmalarına olanak sağlamıştır²⁸.

²³ Gül-Gökçen, 2010, 25-27.

²⁴ Karpat, 2003, 3.

²⁵ Karpat, 2003, 15.

²⁶ Karpat, 2003, 11-13.

²⁷ Karpat, 2003, 4-6.

²⁸ Karpat, 2003, 17.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan askerî, siyasî, ekonomik ve sosyal gelişmeler neticesinde içe ve dışa yönelen göçler yaşanmış ve bu göçler devletin sosyal yapısında değişimler meydana getirmiştir. Kaybedilen topraklardan göç eden muhacirleri devlet sınıra yakın yerlere yerleştirerek tampon bölgeler oluşturmak suretiyle sınır güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. Ancak askerî-siyasî alanda kaybettikçe katlanan bir göç yükü oluşmuş ve devlet yoğunlaşan göçlerin idaresi için birtakım adımlar atma yoluna giderek bazı kurumlar teşkil etmiştir²⁹. Devlet 1850'lere kadar gelenler arasında bir ayırım yapmadan göçü teşvik etmişse de daha sonra bunun olumsuz yönleriyle karşılaşmış ve bu tavrı değiştirmiştir. Türk ve Müslüman olmayanların göçü kabul edilmemiştir³⁰.

İncelenen bölge açısından yön olarak bakıldığında göçler iki şekilde izlenmektedir. İlk olarak Kafkasya ağırlıklı olmak üzere diğer coğrafyalardan geri çekilme ile yaşanan içe göç diğeri ise özellikle Rusya ve diğer devletlere yapılan dış göçlerdir³¹.

Siyasî nedenlerle XVIII. yüzyılda başlamış olan göçler XIX. yüzyılda ivme kazanmıştır. Bunlar Batı'dan Doğu'ya, Kafkasya ve Rumeli'den Anadolu'ya gerçekleşmiştir. Siyasi ve dini nitelikteki bu göçler Müslümanları kapsamaktadır. Başlıca 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Kafkasya, Kırım ve Rumeli'ye yönelen göçler. 1830 ve 1848-1850 yıllarında Polonya ve Macar asıllı siyasi elit grupları ve ihtilal dolayısıyla Osmanlı Devletine göç etmişler. Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Dobruca'dan, Kuzeydoğu Bulgaristan'dan ve özellikle Kırım'dan göçler olmuştur. Şeyh Şamil'in Kafkasya'da ilerleyen Ruslara karşı yürüttüğü direnişin 1859'da kırılmasıyla, Kafkaslarda güvenliğini korumaya çalışan Rusların baskılarıyla yoğun şekilde göçler başlamış 1862-1865 yıllarında artış gösteren bu göçler aralıklarla Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde ve sonrasında göçler yeniden artış göstermiştir. Teselya ve Girit'ten, Balkan Savaşları sırasında Makedonya, Kosova, Trakya, Dobruca'dan, Birinci Dünya Savaşı sırasında Balkanlar'dan ve Doğudaki vilayetlerden göçler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de göçler yaşanmaya devam etmiştir³².

²⁹ Gül-Gökçen, 2010, 28.

³⁰ Gül-Gökçen, 2010, 29-30.

³¹ Kemal Saylan, "Ordu Yöresinde Yaşanan Göç Hareketleri (1877-1914), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 28, İstanbul, 2013, s. 58.

³² Karpal, 2003, 15-16.

Osmanlı nüfus verilerindeki dalgalanmalar, yaşanan savaşlar, ekonomik gidişat, toprak kayıpları, göç ve göçün getirdiği olumsuz koşullarla meydana gelen can kayıpları ve salgın hastalıklarla açıklanabilir.

Devlet 1878 sonrası kaybedilen topraklar üzerinde yaşayan Müslümanlara istinaden varlık mücadelesi vermeyi ve göçü önlemeyi tercih etse de hem yeni bir devlet kurmak isteyen halklar hem de destekçisi olan devletler bu coğrafyalarda Müslüman ve Türklere yaşam hakkı tanınmamış, saldırgan bir tavır gösterilmesi de onlara göç etmekten başka bir yol bırakmamıştır³³. Kafkaslar'daki bu alanlardan yola çıkanların temelde Müslüman oluşu, Osmanlı Devletinin tebaası olarak Osmanlı siyasi kültürünü benimsemiş ve ortak bir hukuk düzenini ve bu düzenin yarattığı ortak değerleri ve tutumları paylaşması sebebiyle Osmanlı coğrafyasına göç etmeye yönelmişlerdir. Göçmenlerin geldiği yerlerin tümü -istisnalar hariç- uzun süre Osmanlı idaresine bağlı yaşayarak bu siyasi kültürün etkisinde kalmıştır³⁴.

Osmanlı arşiv belgelerinde gelenlerin etnik bilgileri verilirken geldikleri mahallere dikkat çekilmiştir. Özellikle Kırım'dan gelenler için bu uygulanmış Kafkas muhacirleri için ise Dağıstan veya Kafkas muhaciri gibi tanımlar yapılmıştır. Çerkez ismi bu grupların hepsini kapsayan bir tabir olarak görüldüğünden buradan gelenleri tasnif edip net sayılar çıkarmak zorlaşmıştır. Zira çok sayıda Türkçe konuşan topluluk ve farklı tanımlamalar mevcuttur³⁵.

1.2.1. Osmanlı Devleti'nin Göçler Karşısındaki Tutumu, İskân Politikası ve Kurumları

Öncelikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve sonrasındaki göç anlayışına baktığımızda yer değiştirme ve iskânı belirleyen üç temel faktör görülmektedir: Gaza, âtıl topraklara işlerlik kazandırma ve düzen/asayiştir³⁶. Ancak gerileme döneminde yaşanan toprak kayıpları ve ekonomik gidişat göçün belirleyici unsurları arasında olmuştur.

Kırım ve 93 Harbi ile gelenler başlarındaki reislerinden ayrılarak parçalar halinde iskân edilmişse de halkın arasına dağıtılmadan genellikle farklı alanlardan

³³ Bayram Kodaman-Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkasya'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)", *Erdem*, 12(35), 2000, s.417.

³⁴ Karpat, 2003, s.17-18.

³⁵ Ferhat Berber, "19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2011, Sayı 31, s.33.

³⁶ Hakan Asan, "Aşiret ve Eşkya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskân Siyaseti (1860-1914)", *Göç Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.3, Ocak-Haziran 2016, s.36.

göçenler bir noktaya yerleştirilmişlerdir. Bu durum bazen iskânları gerçekleştirildikten sonra muhacirlerin mahalli idarelere başvurup başka yerlerde iskân ettirmelerini talep etmelerine neden olmuştur³⁷. Aşiretlerinden ayrı iskân edilen reisler şehir ve kasabalara yerleştirilmiş, devletin yanında yer almaları için maaş ve rütbe verilmiş ve iltifata mazhar olmuşlardır³⁸.

Osmanlı Devleti kendisine sığınan muhacirleri halifelik itibarına yakışır bir şekilde karşılamak konusunda özen göstermiştir. Ancak bu tutum kimi zaman göçmenler tarafından bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. Böylelikle devlet içerisinde daha iyi gördükleri yerlere göç etme taleplerinde buldukları olmuştur³⁹.

Osmanlı ülkesine gelenler 93 Harbi öncesinde genellikle köylere veya kırsal araziye yerleştirilirken, 93 Harbi sonrasında sayıca kalabalık grupların gelmesi hasebiyle şehir ve kasabalarda bulunan boş arazilere de yerleştirilmişlerdir⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nin artan göç yükü karşısında bu durumun idaresi gittikçe güçleşmiş ve 1860 yılında göçlerin idaresi için İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu tesis edilmiştir. Bu komisyonlar vasıtasıyla Osmanlı coğrafyasına gelenler kayıt altına alınmaya, ihtiyaçları karşılanmaya ve daimî yerleşim noktalarına dağıtılmaya çalışılmıştır⁴¹. Komisyon 1864'e kadar yoğun olarak çalışmış, 1866'dan sonra vilayet ve sancaklardaki komisyonlar dağıtılmış, 1875'te Şehremanetine devredilmiş, Ağustos 1877'de yoğunlaşan göçler üzerine yeniden tesis edilmiştir. Komisyonlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle ara ara çalışmaları sonlansa da ihtiyaç hasıl oldukça yeniden oluşturulmuştur ki bu da göçmen meselesinin sürekli gündemde olduğunu göstermektedir⁴².

1916 yılına gelindiğinde göçmenleri kaydetmek iâşe ve idarelerini sağlamak amacıyla taşrada geniş ölçüde teşkilatlanma sağlanarak Dahiliye Nezareti'ne bağlı İskân-ı Muhacirin Müdüriyeti Umumiyye'sine dönüştürülmüştür⁴³. 22 Mayıs

³⁷ Berber, 2011, 25.

³⁸ Karpat, 2003, 19.

³⁹ Berber, 2011, 30-32.

⁴⁰ Berber, 2011, 36.

⁴¹ Gül-Gökçen, 2010, 32.

⁴² Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskanları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl 16, Sayı 41, Erzurum, 2009, s.217.

⁴³ İpek, 1999, 181; BA Dosya Usulü İrade Tasnifi (DUİT), Nr.27/1-1;2 Mart 1332; Teşkilat hakkında kanun layihası için bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, III/I, Ankara, 1991, s.575-576.

1920’de teşkilat lağvedilip görev belediyelere bırakılmıştır⁴⁴. 5 Haziran 1921 tarihli düzenleme ile Muhacirin Müdüriyeti ilga olunmuş ve görevleri Sıhhiye memurlarına bırakılmıştır⁴⁵.

Göçmen komisyonları göçmenlerin taşınması, geçici iskân mahalleri buradan kalıcı olarak yerleşecekleri alanların belirlenmesi, nerelere sevk olunacakları bu sırada iaşe, barınma ve sağlık sorunlarının çözümü konusundaki hizmetleri yürütmeye çalışmışlardır. Bu sırada meydana gelen pek çok olumsuzlukla mücadele edip düzen sağlamak da onların görevleri arasındadır. Göçmenler ilk olarak yola çıkacakları vasıtalarda problem yaşamaya başlamışlardır. Öyle ki yoğunluk yaşanan alanlarda biriken göçmenlerin sevki için imkânlar oldukça kısıtlıdır. Bu gibi durumlarda devletin vapurları dışında gemi kaptanları veya yabancı devletlerin kumpanyalarının kiralanması yoluna gidilmekte ancak tüm bunlar yaşanan göçün yükünü kaldırmıyor insanlar kimi zaman uygun olmayan vasıtalara bindiklerinden kazalar ve can kayıpları yaşanıyordu. Devlet bunların önüne geçmek için uygun olmayan vasıtaların yolcu taşımaya yasak getirmiştir⁴⁶.

Devlet, muhacirlerin yol boyu beslenmeleri ve hasta olanların tedavi edilmeleri için çeşitli mahallerde beslenme yerleri ve hastaneler açarak hizmet vermeye çalışılmıştır. Samsun, Çarşamba ve Ünye’de özel olarak muhacirler için kurulan hastaneler mevcuttur. Muhacirler için dörder saatlik mesafelerle aş evleri kurulmuş, Samsun’da Yetimler evi, süt evi açılmış; günlük yevmiye dağıtımı yapılmıştır⁴⁷.

Muhacirin komisyonları belli ilkeler çerçevesinde muhacirleri yerleştirilmiştir. Çoğu devletler hususi statülü toplulukları sınır bölgelerine yerleştirerek tampon bölgeler elde etmeyi amaçlamıştır. Ancak 1890’da Kuban Müslümanlarına Rusya, sınırından uzak bir alana yerleştirilmeleri şartıyla göç etmelerine izin vermiştir. Ayrıca muhacirler uzun savaşlar neticesinde zirai üretimin aksadığı boş ve âtil arazilerin tarıma açılması için bu alanlara

⁴⁴ İpek, 1999, 181; İhsan Güneş, “Vilayat-ı Şarkîye Muhacirleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi”, *Atatürk’e Armağan*, Samsun 1988, s. 142; 145. Sayfada ise Milli Mücadele esnasında Ankara’da Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi, vilayetlerde ise komisyonlar bulunduğu dair kayıtlar vardır.

⁴⁵ İpek, 1999, 184; *TBMM Zabıt Ceridesi*, I/XI, Ankara, 1958, s.39.

⁴⁶ Mehmet Demirtaş, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskanlarında Karadeniz Limanlarının Önemi ve Göçmenlerin Yaşadıkları Sıkıntılar”, *ODÜ Sosyal Bilimler Dergisi (ODÜSOBİAD)*, C.5, S.12, Temmuz 2015, s.570; Demirtaş, 2011:20.

⁴⁷ Doğan, 2003, 321.

yerleştirilmişlerdir. Osmanlı Devletinden Rusya'ya hicret eden Hristiyan reayanın toprakları da muhacirler için bir iskân alanı olmuştur. Mümkün olduğunca kurak veya ormanlık alanlara yerleştirmemeyi benimseyen devlet asayişin temini için parçalara bölerek yerleştirmeye özen göstermiştir⁴⁸.

Devlet, Muhacirlerin zaman zaman yaşanan iskân bölgesini bırakıp başka yerlere gitmelerini önlemek adına ev ve arazi yardımları dışında zirai ihtiyaçları ve hayvanları temin edilerek bir an evvel üretime geçmelerini ve toprağına bağımlı hale gelmelerini sağlamış ve senet usulü ile buldukları iskân bölgesinde kalmalarını sağlamıştır⁴⁹. Devletin yapmış olduğu arazi ve zirai yardımları kimi zaman yerli halkın tepkisine yol açmış ve bazı sosyal problemler baş göstermiştir. Araziler belirlenirken bazı çiftlikler, mütegalibe elinde olan gasp edilmiş araziler, metruk araziler muhacirlere dağıtılmıştır. Kimi zaman da göçmenler ellerindeki arazileri beğenmeyerek yerli ahalinin arazilerine taarruzlarda bulunmuşlardır. Bazen de yerli ahali göçmenlere dağıtılmış olan arazi veya mülkler üzerinde hak iddiasında bulunmuşlar durumun araştırılması neticesinde ispatlanan durumlarda ya arazileri yahut da arazileri ölçüsünde başka mahallerden haklarını devlet verme yoluna gitmiştir. Devletin değerlendirilebilir tüm arazileri tespit etme ve dağıtımının sağlanması için çaba içerisinde oluşu görülmektedir⁵⁰.

Devlet bu süreçte kendi eliyle yapılan yardımların yetmediği durumlarda yerli ahalden, bölgenin ileri gelen ailelerinden ve memurlar tarafından yapılan yardımları teşvik etmişlerdir. Halk tarafından muhacirlere belli bir süre iâşe, barınma, zirai alet edevat, tohumluk ve hayvan gibi yardımları karşılamakla mükellef kılınmıştır. Bu görevler yerli ahali tarafından bazı dönemlerde yerine getirmesi güçleştiğinden hoş karşılanmamış ve çevrelerine muhacir yerleşiminden rahatsız olduklarını ifade eden tutumları meydana çıkarmıştır. Kimi zaman bu tutumlar bazı çevrelerin zedelenen menfaatleri sebebiyle kışkırtmalar yoluyla baş gösterecek olaylara da sebebiyet vermiştir⁵¹.

Yapılan yardımlar göç sürecinde ihtiyacı karşılayamamıştır. Devletin içinde bulunduğu savaş hali, ekonomik olarak yaşanan süreç bunu mümkün

⁴⁸ Nedim İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, S.1, Samsun, 1991, s. 129,132

⁴⁹ Berber, 2011, 23.

⁵⁰ Nedim İpek, *İmparatorluk'tan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, I. Baskı, Trabzon, 2006, s.68.

⁵¹ Berber, 2011, 29.

kılmamaktadır. Halk arasında 1887 yılına gelindiğinde dahi fakir, yetim ve amelinde varlığından söz edilmekte ve taşra yöneticileri bu kesimler için vekaletten para yardımı istemektedirler⁵². Yapılan yardımlar ile ilgili bir diğer sorunu da kabile şeflerinin tutumları oluşturmuştur. Muhacirlere verilen yardımlar konusunda aracı konumunda olan kabile reisleri verilen yevmiyelerin tam olarak muhacirler eline ulaşmamasına sebep olan davranışları görülmekte ve ihtiyacı olan ahalinin mağduriyetine ve açlıkla boğuşmasına sebebiyet vermektedirler⁵³.

Muhacirlerin yaşadığı bir diğer sorun da kölelik meselesidir. Çerkez cariyeler haremelerde varlık göstermeye başlamış ve devlet bu durum karşısında halkı uyarmak suretiyle ve köle satışına getirilen bazı şartlar ile engel olmaya çalışılmıştır⁵⁴.

Göçmenlerin ulaşım meselesinde, göçlerin yaşandığı coğrafyaların niteliğine ve uzaklığına, göçmenlerin yerleşecekleri alanlara göre farklı vasıtalar göçmenler için temin edilmeye çalışılmıştır. Karadan ulaşımı sağlamaya çalışan göçmen kafileleri arasında durumu yetenler at arabaları ile ulaşımı sağlamaya çalışmışlarsa da durumu yetmeyenler için devlet devreye girerek ulaşımını sağlamak istemiştir. Ancak yine de göçmenlerin sayıları ve yoğunluğun arttığı dönemlerde tamamının ihtiyacının giderilmesi mümkün olamamış ve göç yolları çileli bir hal almıştır. 93 Harbi sonrasında Rusların hücumundan kaçmak için yola çıkan halk ve askerlerin sevk edilmesi aciliyet kazanmıştır. Yeterli nakliye vasıtası bulunmadığı için talepte bulunulmuş Osmanlı vapurları ve ecnebi kumpanyaları ile halk sevk edilmeye çalışılmıştır. Bölgeden gelecek olanların Rumeli'ye gönderilmesi istense de hızlı hareket edilebilmesi adına Karadeniz limanlarına çıkarılmışlardır⁵⁵. Bu durumu ekonomik gelirleri açısından fırsata çeviren Ecnebi vapur kumpanyaları olmuştur. Dönemin şartları içerisinde mavna, sandal, kayık gibi vasıtalar yetersiz olduğundan buharlı gemiler büyük önem arz etmektedir. Ancak Osmanlı Devleti bünyesinde yeteri düzeyde buharlı gemi olmayışı muhacirlerin taşınmasının aciliyeti ve sayıları nedeniyle devleti ecnebi vapur

⁵² Berber, 2011, 39; BOA.DH.MHC 7/22 1305 s. 16/Kasım 1887.

⁵³ Özgür Yılmaz, "1864 Kafkas Göçünde Trabzon", *1864 Kafkas Tehciri(Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün)*, Ed. Mehmet Hacısalıhoğlu, BALKAR&IRCICA, İstanbul, 2013, s. 317-347.

⁵⁴ Jülide Akyüz, "Göç Yollarında: Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", *Bilig*, Yaz 2008, Sayı 46, s. 48.

⁵⁵ İpek, 2006, 57.

kumpanyaları kiralamak zorunda bırakmıştır⁵⁶. Osmanlı'ya ait tersane buharlıları 1839'dan sonra Trabzon hattında seferler yapmaya başlamış, 1845'ten sonra Fevaid-i Osmaniye daha sonra İdare-i Mahsusa gibi şirketlerle kurumsal yapıda yerel şirketler yabancı kumpanyaların karşısında ciddi bir rakip haline gelmişlerdir⁵⁷. Kırım Savaşı sonrasında Karadeniz nakliyatında Avusturya Lloyd, Osmanlı Buharlıları ve Fransız Mesajeri kumpanyaları önemli aktörlerdir. Rusya Buharlıları ise 1860'lara değin düzensiz olarak Karadeniz Limanlarına uğramış aynı zamanda münferit tüccar vapurları da 1830'dan itibaren Karadeniz ulaşımında düzensiz de olsa görülmektedir. XIX. yüzyıl sonunda bunlara Gürcü, Yunan, İtalyan, Alman, Danimarka vs. olmak üzere birçok millete ait buharlı nakliyat şirketleri dahil olmuştur⁵⁸. Birbirleri ile olan rekabetleri sürecinde her şirket gelirlerini artırmak için çalışmalar yapmaktadır. Hatta daha fazla yolcu taşımak için gemiler tersanelere çekilerek yolcu taşımacılığına uygun hale getirilmişlerdir⁵⁹. Göçler sırasında oldukça büyük gelirler elde eden yabancı şirket kumpanyaları karşısında Osmanlı Tersane-i Amire ve İdare-i Mahsusa göçmen sevkiyatında görevlendirildikleri için çoğu zaman devletten aldıkları desteklerle varlıklarını sürdürebilir hale gelmişlerdir. Yabancı şirketler ise daha fazla yolcu alabilmek için yarış halindedirler. Bu şirketler göçmenlerle doğrudan ilgilenmeyip bağlı oldukları simsarlar (Ermeni yahut Rum) vasıtası ile yolcu toplamaktadırlar. Bu durum zamanla göçmen taşımacılığına hamule/navlun/Yük olarak bakılmasına ve kötü şartlarda yapılacak yolculuklara neden olacaktır. Tüm bu süreçte acente çalışanlarından tutun simsarına, karantina müdürlükleri ve göçmen komisyonlarına varıncaya kadar zor durumda olan göçmen, mülteci ve muhacirler üzerinden yürütülen fırsat çarkının birer dişlisi olacaklardır⁶⁰. Göçmenlere yolculuk sırasında herhangi bir tayinat verilmemiş yanlarındaki erzaklar ile yolculuklarını geçirmişlerdir. Ancak 1. ve 2. sınıf yolcuların yemekleri verilmektedir. Osmanlı kumpanyalarında ise durumu iyi olanlara herhangi bir yardımda bulunulmazken ihtiyacı olanların iaşeleri sağlanmaya çalışılmıştır⁶¹. Yolculuk sırasında göçmenler

⁵⁶ Süleyman Uygun, "Karadeniz'de Yabancı Vapur Kumpanyaları ve Göç", *Geçmişten Günümüze Göç II*, Ed. Osman Köse, Samsun, 2017, s.790.

⁵⁷ Uygun, 2017, 791.

⁵⁸ Uygun, 2017, 791.

⁵⁹ Uygun, 2017, 793.

⁶⁰ Uygun, 2017, 794-795.

⁶¹ Uygun, 2017, 799; Adolphe Joanne-Emile Isambert, *Itineraire De L'orient*, Libraire de L. Hachette, Paris 1861, s.38; İpek, *İmparatorluk'tan Ulus Devlete Göçler*, s.66.

deniz kazaları, deniz tutması, hastalıklar, karantinalar, açlık ve sefalete düşmek gibi zorlu bir süreç takip etmiştir. Ulaşımındaki artış aynı zamanda hastalıkların uğranılan limanlara ve çevresine yayılmasına neden olmuştur. Muhacirlerle birlikte Osmanlı coğrafyasına sirayet eden hastalıklar yerli ahaliyi de zor duruma sokmuştur. Bunun bir getirisi olarak karantina uygulamaları tedbiren yapılmakta nihayetinde yolculuğun zamanı daha da uzamaktadır. Yolcu taşımacılığının yanı sıra eklenen hayvan taşımacılığı ile birlikte durum daha da insani boyuttan ve hijyenden uzaklaşmakta haliyle hastalık ve ölüm yolculuk sırasında kaçınılmaz hale gelmektedir. Salgın hastalıklar gemilerin mürettebatı arasında da yayılarak daha büyük tehlikelere de meydan vermektedir⁶².

Yabancı vapur şirketlerinin yanı sıra potansiyel bir gelir kaynağı elde etmek isteyen irili ufaklı deniz taşıtlarının kaçak yolcu taşımacılığı yaptıkları görülmektedir. Karadenizli denizciler muvazaaten Rus bandırası çekmek suretiyle özellikle göçmen akımlarının arttığı XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaçak yolcu taşımacılığı yapmışlardır. Rus bandırası çekerek de devletin takibinden kaçmayı amaçlamışlardır⁶³. Bunların gidiş-gelişlerinin engellenmesi istenmiştir. Zira hem büyük çaplı vapur şirketlerinin gelirlerini azaltmaktalar hem de aldıkları fazla yolcu nedeniyle göçmenler hayatlarını kaybetmektedirler⁶⁴. Küçük ölçekli vasıtalarda kazalar yaşandığı gibi büyük vapurlarda da kazalar meydana gelmiştir. 1861'de Mesajeri'ye ait Le Sully yine aynı yıl Henri IV 'de kazalar meydana gelmiştir. Lloyd Kumpanyasına ait Sphinx vapurunda yaşanan kaza da feci şekilde yanarak ölen 500 Çerkez'den söz edilmektedir. Yaşanan deniz kazaları aralıklarla devam etmiştir⁶⁵.

Yabancı vapur kumpanyalarının Osmanlı Devleti'ne göç sürecinde olan olumsuz etkileri de olmuştur. Bunlar arasında kaçak göçmen taşımacılığı (Osmanlı topraklarına ve dışı) ve de liman kentlerinde yarattıkları etki dolayısıyla Ermeni ve Rumlarla çalışmalarından doğan bir sahile göç akışına sebep olmuşlardır. Osmanlı Devleti kaçak yolcu taşımacılıklarını önleme adına limanlarda önlem almaya çalışmıştır. Örneğin Samsun limanında gün battıktan sabah oluncaya dek göçmen

⁶² Uygun, 2017, 799-801.

⁶³ M. Emre Kılıçarslan, "Bandıra Usulsüzlüklerine Bir Örnek: Trabzon Kayıklarındaki Rusya", *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu IV Doğu Karadeniz*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 16-17 Nisan 2012, s. 224-225.

⁶⁴ Uygun, 2017, 801.

⁶⁵ Uygun, 2017, 802-803

ve yük indirimi yasaklanmıştır. Ancak açıkta beklemek suretiyle daha küçük vasıtalarla göçmen alımı ya da kaçak göçmen indirdikleri görülmektedir. Sahillere çektikleri Ermeni ve Rum nüfus konusuna gelince limanların büyük tonajdaki gemilerin yanaşmasına uygun olmadığı zamanlarda karaya ulaştırılacak olan eşya ve yolcuları taşımak için Ermeni ve Rumlar tercih edilmek suretiyle daha küçük vasıtalarla taşınmakta özellikle hamallık ve mavnacılık bu grupların mevsimsel göçler yapmalarına neden olmaktadır. Zamanla büyük limanlarda yapılan düzenlemelerle işsiz kalan bu gruplar daha küçük ölçekli olan limanlara yönelmişlerdir⁶⁶.

Yolcu taşımacılığı sırasında ortaya çıkan birtakım usulsüzlükler -ki bunda kimi zaman acentelerin kimi zaman karantina müdürlüklerinin parmağı olmaktadır- göçmenlerin ulaştıkları alanlarda zor duruma düşmelerine neden olmuştur⁶⁷. Göçlerin idaresi ile ilgili memur, doktor vd. görevlilerini suiistimal ettikleri konusunda zaman zaman farklı alanlardan şikayetler ortaya çıkmaktadır. Göçmen nüfusunun yoğunluk kazandığı alanlarda daha fazla görülmüştür. Trabzon'da eczacı Es-Seyid Hüzeyin Efendi'nin ifadeleri bu doğrultuda bir görevli olarak aksaklıkları ve usulsüzlükleri ortaya koyuşu açısından önemlidir. Mektuba cevaben devlet usulsüzlük yaptıkları iddia edilen doktorların o anda yerine yenilerinin gönderilmesi konusundaki zorluklar dolayısıyla uyarılmalarına ve daha sonra yenilerinin tayin edilmesine karar vermiştir⁶⁸.

Kafkas ve Kırım'dan yaşanan göçler sırasında halk yanlarına alabildikleri kadarıyla liman kentlerine akın etmiş ve kendilerini güvenli gördükleri Osmanlı coğrafyasına bir an evvel atma çabası içerisine girmişlerdir. Bu yığılmalar dönemin salgın hastalıkları neticesinde büyük oranlara ulaşan can kayıplarını da beraberinde getirmiştir. Çıktıkları yolcuğun başında yakalandıkları hastalıklar, deniz yolculuğunun uzun sürmesi ve diğer şartların bir araya gelişiyle çok azının karaya ulaşabilmelerine neden olmuş ancak burada da şartların kötüye gidişiyle birlikte can

⁶⁶ Uygun, 2017, 795-797.

⁶⁷ Uygun, 2017, 797.

⁶⁸ Ayşe Pul, "Kafkasya Muhacirlerinin Durumlarına Dair Bir Eczacı Es-Seyid Hüseyin Efendi'nin Mektubu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.IV, S.16, Kış 2011, s. 413-423. Mektupta muhacirler için görevlendirilen memurların görevlerini layıkıyla yerine getirmedikleri, eczaların miktarlarının bilinemediği, askerler için istenen eczanın olmasına rağmen yok denildiği doktorların istediği yerlere gönderildiği, Vali'nin ve Tefik Efendi'nin göçmenler arasında esir aldıkları, cenazeler için kefenliklerin verilmediğinden o vaziyette defnedildikleri, hasta ve kimsesiz durumda olan muhacirlere bakılmadığından telef oldukları, kömür dağıtımının kesildiği ve muhacirlere esnafın bozuk yiyecekleri dağıttığı ve bunun önüne geçilemediği ifade edilmiştir.

kaybı yaşanmaya devam etmiştir. Geldikleri yerlerde de yığılmalar yaşanması hem iâşe hem de sağlık koşullarının yeterli düzeyde sağlanamaması ile beraber durum liman kentlerinde özellikle zor bir hal almış devlet ise çözümlü muhacirlerin bir an evvel daimî iskân yerlerine ulaştırılması ile çözülebileceği düşüncesine itmiş ve sonrasında gelen göç dalgaları için bu yolu tercih etmişlerdir.

Karadeniz liman kentleri XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle göçlerden etkilenen ilk alanlar olmuşlardır. Samsun ve Trabzon başta olmak üzere Sinop, İnebolu, Giresun, Batum, Akçaabat ve Ayancık iskeleleri göçmenlerin sevk ve iskânları sırasında önemli işlevler görmüşlerdir. Göçmenler ya bu liman kentleri yahut da yakın çevresine yerleştirilmiş, bazen de daimî iskân mahallerine karar verilinceye dek bu noktalarda misafir olarak kalmışlardır⁶⁹. Kafkasya'dan gelenlerin yolculuk esnasında ve Karadeniz limanlarında çektikleri sıkıntıları ortaya koymak açısından Meclis-i Tahaffuz'a sunulan bir rapor önem arz etmektedir. Meclisin Fransız delegesi Fauvel'in komiser sıfatıyla Trabzon ve Samsun'da görevlendirdiği Dr. Barozzi Çerkezlerin 1864'te yaşadıkları sağlık sorunlarını ve kayıpları gözler önüne sermiştir. Kendilerine göç ya da tabiiyetten başka şans tanınmayan Çerkezler Osmanlı'ya göçmeyi seçip yola koyulsalar da bu hiç de kolay olmamış hastalık, açlık, susuzluk ve ölüm yolculuğun her aşamasında beraberlerinde olmuştur. Kimi ölü kimi hasta bitkin bir şekilde Anadolu'ya ulaşmışlardır. Geldikleri zaman iâşe ve sağlık imkânlarının yetersizliği ile hastalıklar göçmenler ve yerli halk arasında yayılmıştır. Göçlerin hız kazandığı zamanda durum daha da kötüleşmiş ve yüksek ölüm oranları yaşanmıştır. Dr. Barozzi gönderildiği Trabzon ve Samsun'da birtakım tedbirler uygulanmışsa da hastalık oldukça fazla can kaybına neden olmuştur. Göçmenlerin iskânı sırasında ortaya çıkan asayişsizlik, gıdasızlık veya ihmaller konusunda tedbir alınması için öneriler de bulunulmuştur. Rapordan elde edilen bilgiler Batılı bakış açısı ile yaklaşılmış olsa da 1864 Kafkas göçünün muhacir yerli halk ve devlet bazında yarattığı yıkımı görmek açısından önemlidir⁷⁰.

1.2.2. Kırım ve Kafkas Göçleri İle Osmanlı Devleti'ne Gelenler

Kafkasya coğrafyası batıda Karadeniz sahillerinden doğuda Hazar Denizi'ne, kuzeyde Don ve Volga nehirlerinin birbirine yaklaştığı noktadan

⁶⁹ Demirtaş, 2015, 264-270.

⁷⁰ Özgür Yılmaz, "1864 Kafkas Göçü Hakkında Bir Rapor", *Mavi Atlas*, 3/2014, s.133-156.

güneyde Çoruh, Arpaçay ve Aras nehirlerine kadar uzanan bölgedir. Bölgeye adını veren Kafkas Dağları, Karadeniz'in kuzey-doğusundaki Tamam yarımadasından Hazar Denizi'nin batısındaki Apşeron yarımadasına kadar kuzey-güney istikametinde uzanır. Bu dağ silsilesinin kuzeyine *Kafkas Önü (Madun-ı Kafkas)*, güneyine ise *Transkafkasya (Mavera-yı Kafkas)* denmektedir. Bu iki bölgeyi önem sırasıyla Derbend, Daryal, Mamison ve Avar geçitleri birbirine bağlamaktadır⁷¹. Coğrafi olarak sınırlarından bahsettiğimiz bu alanda yaşayan pek çok farklı topluluk olduğundan bahsetmiştik. Geniş bir alanı kapsayan bu coğrafyanın Ruslar tarafından bir yayılma alanı haline gelişiyle birlikte hareketlilik yaşanacak ve bu durum Osmanlı devletinin yoğun göç baskısı yaşamasına sebep olacaktı. Öncelikle Kırım'da başlayan süreç sonrasında Kafkasya'yı da büsbütün saracaktı.

Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyindeki nüfus yapısını bozmasının sebebi hakimiyetini kalıcı kılmak istemesidir. Halkın Osmanlı ile olan dini bağlarını azaltıp kendisine tabi ve Hristiyan ağırlıklı bir nüfus yapısı oluşturma gayesiyle bölgedeki baskısını artırmıştır⁷². Halktan ağır vergiler alınmış; dinlerini değiştirmeleri hususunda halka baskı yapılmış; direniş gösterenler sürgün ve katliama maruz kalmıştır. Rusya bölgede Hristiyanlaştırma amacıyla var olan isimleri ve yeni doğanların isimlerini Ruslaştırmıştır. Okullarda Rus öğretmenler eğitim vermiş ve Rusça resmi dil olmuştur. Dini törenler yasaklanmış ve din adamları baskı altına alınmıştır. Böylece dini bilgiler zayıflatılmıştır⁷³.

Kırımlı ya da Tatarların Osmanlı Devleti'ne gelişi XIX. yüzyılda yoğun şekilde yaşanan Müslüman göçünün örnekleridir. Tatarlar 1783/84'te Osmanlı'nın Avrupa topraklarına ve sonra Anadolu topraklarına göçmüştür (80.000). Göçler 1812 Türk-Rus Savaşı'nın ardından artış göstermiş 1853'e dek sürmüştür. Bölgede Rusların 1856'dan sonra ayrılıkçı bir tavır sergileyişi karşısında Tatarlar ayaklanmışsa da onların Sibiryaya sürgün edilmelerine ve bu süreçte pek çok kayıp vermelerine yol açmıştır. Ağır vergiler karşısında halk göç etmek zorunda bırakılmıştır. Göç eden Tatarlar tahminen 1.800.000 civarındadır. Bunlar önceleri Bulgaristan ve Dobruca'ya yerleşseler de yaşanan siyasi ve askeri kayıplar neticesinde yeniden göç ederek Anadolu'ya yerleşmişlerdir⁷⁴.

⁷¹ Nedim İpek, "Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri", *Türkiyat Mecmuası*, S. 20, 1997, s.273.

⁷² Berber, 2011, 21.

⁷³ İpek, 1997, 276-286.

⁷⁴ Karpat, 2003, 108-109; Bkz. Feyzi Gözaydın, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, 1948, s.84; Marc Pinson tarafından verilen rakamlar biraz düşüktür; "Russian Policy and Emigration of the

1862/63 yıllarında Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yönelen Çerkez göçleri, devletin toplumsal, etnik ve dini bileşimini etkileyen önemli bir nüfus hareketidir. Çerkezler, Karadeniz kıyıları boyunca uzanan bölgede önemli ve eski topluluklardan biridir. Aşiretler şeklinde, sınıflaşmış toplum yapısında ve seçilmiş liderler idaresinde yaşamaktadır. İslam'ı kabul ederek halifeye bağlanmışlardır. Aralarında XIX. yüzyıldaki Şeyh Şamil'in (1830-1859) müridist isyanına dek ulusal-siyasal kimlik bulunmamaktadır. Ruslara karşı uzun süre direnilmiş ancak 1865 yılında direniş bastırılmıştır. Rusya Çerkezistan'da Ortodoks Hristiyan kültürün yüksek olduğunu, İslamiyet'in direnişini kırdığı bir halkın alt düzeydeki kültür düzeni olarak görmüş ve Hristiyanlaştırarak sözde medenileştirmeye çalışmıştır. Çerkezler bu baskıyı kabul etmeyince göçe zorlanmışlardır⁷⁵.

Osmanlı istatistiklerine göre 1854-1864 arasında Çerkezistan ve Kırım'dan 311.333 kişi, 1864'ün Ağustosuna kadar 283.000 kişi ve 1865'te 87.000 kişi, Türk iskân birimlerine ulaşabilmiştir. Sonrasında göç kitleselliğini kaybetse de sürmeye devam etmiştir. Kesin rakamlar verilirse de yeniden kitlesel bir boyut kazanan göçler için 1877-1900 yılları arasında Doğu Anadolu ve Kafkasya'dan en az 300.000 kişi yerinden ayrılmıştır⁷⁶.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası Berlin Antlaşması ile bölgedeki Müslümanların Anadolu'ya göçüne izin verilmiştir. Toplamda beş yıl bölgeden yoğun göçler yaşanmıştır. İlk üç yıl içerisinde bir kaynağa göre 120 bin kişi (1882) göç etmiş başka bir kaynakta da geride göçe hazırlanan 80 bin kişiden söz edilmektedir. Trabzon'a göçen 6000 haneden (40.000 kişi) 4000 hanenin araştırmada incelenen alanın da dahil olduğu Ordu, Fatsa ve Ünye kazalarına iskân edilmeye çalışıldığı görülmektedir⁷⁷. Berlin Antlaşması sonrası Rusya Batum'da hakimiyet sağlamak ve önemli bir askeri-liman elde etmek amacıyla bölgedeki baskı ve şiddetini artırmıştır⁷⁸.

Müslümanların Kırım ve Kafkaslardan göçleriyle ilgili Rusya ve Osmanlı Devleti arasında resmi bir anlaşma olmamakla birlikte aşiretlerin göçüyle ilgili özel

Crimeon Tatars to the Ottoman Empire, 1854-1862", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi I* (1972), s. 47. Ayrıca bkz. n.29.

⁷⁵ Karpat, 2003, 208-110.

⁷⁶ İpek, 2006, 40; Saydam, 148-245.

⁷⁷ Oktay Özel, "Muhacirler, Yerliler ve Gayrimüslimler", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 5, Bahar 2007, s.92.

⁷⁸ Malkhaz Chokharadze-Mehmet Ali Keskin, "Türk Tarihi ve Gürcü Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19. Ve 20. Yüzyıllar Arasında)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.10, Sayı 2, 2005, s.95-108.

“bir anlayış” vardır. 1859’da Rus yetkililer Osmanlı idaresi ile temas kurmuş ve göç edecek olan bir grubun kabul edilmesini talep etmişlerdir. Sayıları 40-50 bin arasında tahmin edilen göçmenlerin kabulüyle Osmanlı devleti nüfustan insan gücü ve asker olarak yararlanmayı amaçlamıştır. Ancak gelenlerin kademeli ve sistemli yerleştirilme hedefi göçün kitlesel bir nüfus hareketine dönüşmesiyle sağlanamamış ve Osmanlı devletinin şartlarını zorlayan bir sürece evrilmiştir⁷⁹. Devlet iskânları sırasında Çerkezlere karşı pozitif ve koruyucu tavır sergilemiştir⁸⁰.

93 Harbi’nin Çerkez göçlerini hızlandıran bir etkisi olmuştur. Trabzon’a gelen Çerkezler Osmanlı ordusunda silahlı alınmış; hatta kendi istekleri ile orduda yer alanlar dahi olmuştur. Savaş sırasında aynı zamanda Çerkezistan ve Abhazya’da bulunan Çerkez ve Abaza aşiretleri de isyan hazırlığı yapmıştır. Ancak Ruslar Osmanlı’yı yendikten sonra Çerkezlerin bu tutumları sebebiyle Çerkezleri baskı altında tutmuşlar ve durum yeni bir göç dalgasına sebep olmuştur. Sonrasında Ruslar, genel olarak bütün Kafkasya Müslümanlarını göçe zorlamak için Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmanın Müslümanların bütününe uygulanması için diretmıştır. Osmanlı Devleti ise anlaşmanın sınırlı sayıda Çerkez ve Dağıstanlıyı ve diğer bazı toplulukları kapsadığı iddiasındadır⁸¹.

Göç etmeye karar verenler, taşınabilir ve taşınmaz mal varlıklarını hiçbir teminat almaksızın Ruslara terk ederek köylerinden ayrılmıştır. Kitleler halinde dağlardan inerek Karadeniz sahillerine birikmiş ve kış mevsiminde, korunmasız ve giyeceksiz uzun süre beklemek zorunda kalmıştır. Çerkezlerin çoğu mahv ve telef olmuştur⁸².

Osmanlı Devleti Çerkezlerin Anadolu’ya göçlerinin ardından sosyal yapıya uyumları için önemli politikalar geliştirmiş ve yerel idarecilerle bu süreci yönetmiştir⁸³. Çerkezler sayesinde Müslüman ahalinin sayısı çoğalmış; Hristiyan vilayetleri Müslümanlaşmış; bunlar sayesinde ordu güçlendirilmiş; milliyetçi

⁷⁹ Karpat, 2003, 110.

⁸⁰ Mehmet Çetin-Ahmet Özkiraz, “1864 Çerkes Sürgünü Sonrası Anadolu’da Çerkes İskanı ve Osmanlı Devleti’nin Göçmenlere Karşı Politik Tutumu”, *Tesam Akademi Dergisi*, Temmuz 2015, 2(2), s.14-15.

⁸¹ Karpat, 2003, 111.

⁸² İpek, 1997, 291; Mirza Bala, “Çerkesler”, *İA*, s.284; Osman Çelik, *İngiliz Belgelerinde Türkiye ve Kafkasya*, Ankara, 1992, s.313.

⁸³ Çetin-Özkiraz, 2015, 14.

merkezkaç gayrimüslim unsurlara karşı bir denge sağlanmaya çalışılmış ve Panislamizm konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir⁸⁴.

Tahmine dayanan birtakım hesaplamalar olsa da gerçekte çok daha fazla insanın göç etmek zorunda kaldığı açıktır⁸⁵. Çeşitli tahminlere göre 1.200.000 Kafkasyalının göç ettiği, bunlardan 800.000 kadarının Osmanlı coğrafyasına sağ ulaştığı kabul edilebilir⁸⁶. Bu yolculuklar sırasında defalarca talana ve saldırıya uğradıklarından yola çıkanlar ile ulaşanların sayıları da farklılık göstermektedir.

1.2.3. Balkan Göçleri

Balkanlardaki Osmanlı nüfusu için Müslümanların oranı çeşitli sebeplerle eksik gösterilmeye çalışılsa da çoğu kaynakta nüfus oranlarının söylendiği kadar az bir oranı ifade etmediği görülmektedir. Kırım ve Kafkas göçleri ile birlikte yaşanan insan kaybını telafi eden hatta sayılarını artıran Müslümanlara karşı Rusların kurtarıcı ve koruyucu olarak görülmesi, diğer Avrupalı devletlerin destekleri ile birlikte ortaya çıkan Balkan milliyetçiliğinin etnik-dilsel bir topluluk bilincine dayanmasıyla Ruslarla Müslümanlar arasındaki ideolojik fark derinleşmiştir. Ruslar, ulaşmak istedikleri “gelişme”nin bir gereği olarak Müslümanların tasfiye edilmesini yahut siyasi ve ekonomik etkilerini kırmayı, başarının bir yolu olarak görmüştür. Bu amaçla buldukları her fırsatı değerlendirip Rus ilerleyişiyle bölgede Müslümanlara karşı ayaklanmıştır. Ruslar Müslümanlardan ele geçirdikleri silahları Bulgarlara dağıtmış; onlar da yapacağı saldırılarda Müslümanlara karşı kullanmıştır. Güvende olmayan ve ateş hattında kalan Müslümanlar, büyük kayıp vermiştir. Göç edenler bulunduğu yerin, ilerleyen düşman karşısında tehlikeye girmesiyle yeniden göç yoluna düşmek zorunda kalmıştır⁸⁷. Balkanlarda geçmiş iddiasıyla devlet ve toprak talebinde bulunan milletler arasında bağımsız veya özerk devletlerin ortaya çıkışı sırasında çözüm olarak Türklerin/Müslümanların Anadolu’ya sürülmesi yahut yok edilmesi görüşünün kabul görmesi XIX. yüzyıldaki nüfus hareketlerinin etnik ve kültürel etkenlerle bağlantısını gösterir niteliktedir⁸⁸.

⁸⁴ Ayhan Kaya, “Türkiye’de Çerkesler”, *Türkiye’nin Göç Tarihi (14.Yüzyıldan 21.Yüzyıla Türkiye’ye Göçler)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Der. M. Murat Erdoğan- Ayhan Kaya, I. Baskı, İstanbul, 2015, s.141.

⁸⁵ Justin McCathy, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev.: Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012, s.252.

⁸⁶ McCarthy, 2012, 40.

⁸⁷ Karpat, 2003, 113-117.

⁸⁸ Karpat, 2003, 102.

Balkanlardan gelenler daha ziyade Batı ve Orta Anadolu topraklarına yerleştirilmiştir. Ancak buralardan Anadolu'ya yönelen göçlerden Karadeniz bölgesi de nasibini almıştır. Trabzon vilayetine bağlı Canik Sancağında mahalle teşkil edilerek Hamidiye mahallesinde iskân olunmuşlardır⁸⁹. Trabzon vilayetinde iskân edilen göçmenlere bakıldığında; 10.074 hanede 35.260 nüfus sevk edilmiş; vilayette 10.041 hanede 35.189 nüfus iskân edilmiştir. 33 hanede 71 kişi, iskân edilemeyen nüfus olarak kayıtlara yansımaktadır⁹⁰.

1.2.4. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Göçler

Osmanlı devleti Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusların Doğudaki ilerleyişi sebebiyle yoğun bir şekilde iç göçle karşı karşıya kalmıştır. İnsanlar buldukları kasaba ve köylerin tehlikeye girmesiyle en yakın güvenli noktaya hareket etmiş; ancak orada da aynı akıbetle karşılaşarak başka bir noktaya ilerlemiştir. Böylece bir göç sirkülasyonu ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu nedenle göç etmek zorunda kalanların sayıları dönemin savaş koşulları içerisinde sağlıklı şekilde kayıt altına alınamamıştır. Dahiliye Nezareti'nin yardım komisyonu, devletin yardım edebildiği mülteci sayısını yaklaşık olarak hesaplamış; 659.100 olarak ifade etmiştir. 2.300.000 nüfusun en az dörtte birinin mülteci sıfatını kazandığını belirtmiştir. Savaş sonunda Muhacirin Nezareti, 868.962 mülteci olduğunu belirtmiştir. Bu rakamlar kayıtlı olanları içerdiğinden, aslında yola çıkanların ölenlerle birlikte çok daha fazla insanın göç etmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu süreçte Samsun ve çevresi de yoğun olarak göçe maruz kalmıştır⁹¹.

Ruslar Doğuda Erzurum, Van ve Bitlis dışında Trabzon'a kadar ilerlemiştir. Bölgedeki Ermeniler Rus ilerleyişi ile yerli ahaliye karşı katliamlar gerçekleştirmiştir. Türkler gördükleri saldırılar ve Rus ilerleyişi nedeniyle çareyi canlarını kurtarabilmek için göç etmekte bulmuştur. Süreç içerisinde Karadeniz sahillerine yönelen yoğun bir mülteci akını başlamıştır. Yoğunluğun artmasıyla daimi iskân bölgelerine hızla sevk edilmeleri için çalışmalar başlatılmış ve savaş sonrasında geri dönecekleri düşünülerek cephe gerisinde yakın alanlara sevkleri gerçekleştirilmiştir. Mültecilerin belirlenen alanlar ve yollar harici yerlere gönderilmeden ve başlarındaki reislerinden ilişkileri kesilerek yerleştirilmesi istenmiştir. Göçün sevki ve ihtiyaçların karşılanmasından mülki memurlar ile zabıta

⁸⁹ İpek-Kodaman, 2000, 392.

⁹⁰ İpek-Kodaman, 2000, 415.

⁹¹ McCarthy, 2012, 258.

kuvvetleri görevli olmuştur. Yolculuk boyunca gerekli sağlık hizmeti verilmiş oluşabilecek salgın ve can kayıplarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yolda meydana gelecek kayıp ve ölümlerin defterlere kaydedilmesi ile iskân mahalline ulaşıldığında defterlere yazılıp bilgileri alınmıştır⁹².

Rusya'nın Trabzon'u muhasara altına almasıyla, 15 Nisan 1916'da, Trabzon'dan çekilme kararı alınmıştır⁹³. Trabzon'un işgalinin ardından halk Ruslardan kaçarak göç yollarına düşmüşlerdir. Ancak yeterli ulaşım vasıtası yok hem de yollardaki şartlar hayatlarının tehlike altında olmasını beraberinde getirmiş; sonuçta çok can kaybı yaşanmıştır. Giresun'a ulaşan mülteciler burada memurlardan gördükleri kötü muameleden dolayı Ordu'ya geçmiştir. Trabzon valisi Cemal Azmi Bey Ordu'daki mülteciler için aldığı tedbirlerle bir nebze olsun durumları düzelen mültecilerin sayısı artmış ve 10.000 mültecinin iâşe olarak daha elverişli olan Ünye, Terme ve Çarşamba'nın dağ köylerine sevkleri kararlaştırılmıştır. Ruslar ilerledikçe göçler daha batıya yönelmiştir. Aralık 1916 tarihi itibarıyla Samsun civarında 85.000'i aşkın mülteci vardır⁹⁴.

Ordu ve çevresine gelenler tehcirle cephe yakınlarından uzaklaştırılan Ermenilerin evlerine ve boş diğer evlere yerleştirilmişlerdir⁹⁵.

Göç sürecinde mültecilere birçok yardımlar yapılmıştır. Memur istihdamı yapılmış; meslek sahibi olanların gerekli alet edevatı tahsis edilmiş; muhtaç durumda olan dul ve yetimler için yardım yapılmış; iâşeleri sağlanmaya çalışılmış; sağlıkları için muayenehane ve hastahane kurulmuş, askerlikten belli bir süre ve ailenin geçimini temin edenler muaf tutulmuş ayrıca vergi muafiyeti uygulanmıştır⁹⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle yeniden bir nüfus hareketliliği başlamıştır. 1878 sınırına çekilen Rusya geride harap bir halde bırakarak çekilmiştir. Ermeni ve Rumlar tedbiren geldikleri yerlerden gitmiş, metruk yerlere oturmuş olanlar sahipleri gelince yola koyulmuştur. Düzenli bir şekilde dönüş gerçekleştiremeyince halk perişan hale düşmüş devlet bu aşamada elinden geldiğince yardım yapmaya çalışsa da tamamıyla yeterli olamamıştır⁹⁷.

⁹² İpek, 2006, 129-133.

⁹³ Hikmet Pala, *Bir Kentin Tarihi Ordu*, Altınpost Yayınları, I. Basım, Ankara, 2013, s.60.

⁹⁴ İpek, 2006, 134-135. 18.000'i Ünye'dedir.

⁹⁵ Pala, 2013, 62.

⁹⁶ İpek, 1999, 190-206.

⁹⁷ İpek, 1999, 206-215.

1.2.5. Osmanlı Devleti'nden Ülke Dışına Yapılan Göçler

Osmanlı Rumlarının Rusya'ya göçleri 1768-1774 Savaşı esnasında olmuştur. Savaş sürecinde Ruslara destek veren Rumlar, ordu içerisinde silah erzak temini ve casusluk işlerinde olduğu gibi Türklere karşı saldırılarda da Rusların işlerini kolaylaştırmıştır. Savaş sonunda Ruslara katılmış; böylece birkaç bin Rum Rusya'ya göç etmiştir⁹⁸. Rumların yaşam şartlarını düzeltmesi, sosyal ve ekonomik refahtan ziyade siyasi amaçla göç etmiş olması dikkat çekicidir. Rumlar, bağımsız Yunanistan'a giden yolun Ruslarla kuracakları iyi ilişkilerde olduğunun bilinciyle hareket etmiştir⁹⁹. 1783'te Kırım'ın Rusya'ya ilhakıyla Sinop ve Trabzon'dan Rumların Rusya'ya göçleri başlamıştır¹⁰⁰.

Rumların Rus topraklarına göçü XVIII. yüzyılda başlasa da XIX. yüzyılda bu göçler yoğunluk kazanmıştır. 1828-1882 arasında Orta ve Doğu Karadeniz'den göç edenler için 100.000 ile 400.000 arasında tahmini rakamlar verilmektedir. Araştırmacılar XX. yüzyıl başına kadar 95.000 civarında Rum göçünün yaşandığını varsaymaktadır¹⁰¹.

XIX. yüzyılda kaybedilen topraklardan Osmanlı Devleti sınırlarına göç yoğun olarak yaşanırken bir taraftan da Osmanlı topraklarından dışarıya göçler yaşanmıştır. Avrupalı konsolosların bildirdiklerine göre, bu göçlerin nedenleri arasında milliyetçiliğin yanı sıra ekonomik etkenler de görülmektedir. Ancak Rusya'nın Kafkaslar'da izlediği iskân siyaseti bu göçleri hızlandıran bir etki yaratmıştır¹⁰². 1860'larda Anadolu coğrafyasına Müslüman göçü yaşanmaktayken, aynı yıllarda Trabzon, Gümüşhane, Canik ve Sinop'tan gayrimüslimlerin Kafkasya coğrafyasına göçleri görülmektedir¹⁰³. Devlet göç etmek isteyenlerin sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesini ve özellikle topraksız konumdaki gayrimüslim gruplara arazi tahsisi yapılmak suretiyle göçlerine engel olunması için taşradaki merkezlere tamim göndermiştir¹⁰⁴.

Rusya, XVIII. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde elde ettiği alanlara göçmen çekmek adına fermanlar yayınlamış; göçmenlere askeri muafiyetle vergi muafiyeti

⁹⁸ Eyyub Şimşek, "18. Yüzyılın Sonunda Rusya'nın İskan Politikaları ve Osmanlı Rumlarının Rusya'ya Göçü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/2, 2016, s.552.

⁹⁹ Şimşek, 2016, 553.

¹⁰⁰ Şimşek, 2016, 559; Kardasis, 2001, s.19.

¹⁰¹ Şimşek, 2016, 545.

¹⁰² Saylan, 2013, 72, McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s.134.

¹⁰³ İpek, 2006, 283.

¹⁰⁴ İpek, 2006, 284.

gibi kolaylıklar sağlanacağını duyurmuş; özellikle denizcilik ve ticaretle ilgili bilgisi olan Rumlara teşvikler uygulamışlardır. Yeni oluşturulan Gubernialara antik Yunan isimleri verilerek onların ilgisini çekmeye çalışmışlardır. Osmanlı devleti ile yaptıkları her savaşın sonunda Rumlar, Rus topraklarına doğru göç etmeye başlamış ve bu göçler Osmanlı Devleti için önemli bir kayıp olmuştur. Rusya hem fethettiği alanlardaki demografik yapıyı değiştirmiş hem de ticarete yükselmeye başlamıştır. Rus topraklarına yönelen göç, XIX. yüzyıl itibariyle Gürcistan'ın Rusların eline geçmesinin ardından Kafkasya'ya yönelmiştir¹⁰⁵.

Rusya bu göçlere XIX. yüzyılda yaşadığı ekonomik büyümeyi daha etkin kılmak ve iş gücü ihtiyacını karşılamak açısından önem vermiştir. Ayrıca Kafkasya ve Kırım'dan sürdüğü Müslümanların yerlerini doldurma ve güvenliğini sağlama çabasına girişmiştir. Öncelikle Ortodoksların hamiliğini üstlenerek konsolosları aracılığıyla Osmanlı ülkesinden kendi topraklarına insan gücü çekmeye çalışmıştır. Kitlesele bir boyuta dönüşme de Rusların yürüttüğü göç çekme politikasıyla bir dizi dışa göç yaşanmıştır. Ekonomik açıdan büyüyen Rusya, sayıları artan fabrikaların işçi ihtiyacının karşılanması sorununu dini bağları bulunan Osmanlı Rumlarını kendi tarafına çekerek çözmeye çalışmış; konsoloslukları aracılığıyla göç propagandası yapmıştır¹⁰⁶. Karadeniz'de himaye adı altında yürüttüğü göç politikası, Osmanlı devletinin tepkisine yol açmasının ardından bu kez kendi topraklarına mevsimlik işçi olarak gelenlerle yakınlık kurarak onlara pasaport vermeye başlamıştır¹⁰⁷.

Rusya, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler arasında konsolosları vasıtasıyla yaydığı söylentilerde göç ettikleri takdirde türlü menfaatler elde edecekleri doğrultusunda vaatlerde bulunmuşlardır¹⁰⁸. Doğu Karadeniz bölgesi bu bağlamda Rusya'ya göç veren bölgelerden biridir. Ekonomideki kötüye gidiş göçlerin artmasında önemli bir unsur olmuştur. Tütün vergisi, memurların tutumu, asayiş sorunları dolayısıyla bölgeden göçler yaşanmaya devam etmiştir¹⁰⁹. Osmanlı Devleti'nden dışa yapılan Ermeni ve Rum göçlerinde ecnebi vapur kumpanyalarının kolaylaştırıcı bir etkisi görülmektedir. Gayrimüslimlerin bilhassa

¹⁰⁵ Şimşek, 2016, 561-562.

¹⁰⁶ Eyyub Şimşek, "On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Karadeniz Bölgesi'nden Rusya'ya Yapılan Göçler Üzerine Bazı Gözlemler", *TAD*, C.36, S.62, 2017, 247-271.

¹⁰⁷ Şimşek, 2017, 255.

¹⁰⁸ Saylan, 2013, 74.

¹⁰⁹ Şimşek, 2017, 260-262.

Ermenilerin işçi göçleri dışa yönelmeye başladığından çıkışlarını ecnebi vapur kumpanyaları üzerinden kolaylıkla gerçekleştirmişlerdir. Aynı zamanda Amerika, Avrupa ve Rusya'dan Osmanlı limanlarına komitacılarla bu vasıtalarla giriş yapmaktadırlar. Devlet giriş yapan Ermenilerin çıkaracakları fesadı önlemek adına kabul edilmemesi yönünde emirler verse de yabancı vapurlar bir şekilde göçmenleri indirmenin yolunu bulmuşlardır¹¹⁰.

Rusya ilerlediği ve ele geçirdiği alanları elinde tutmak için ilk başta askeri nedenlerle göçleri teşvik etmiş ve tampon bölgeler oluşturarak sınır güvenliğini sağlamıştır. Daha sonra bu yerlerin insan gücü ihtiyacına yönelik iskânlar gerçekleştirmiştir. Büyük Petro ve II. Katerina göçleri teşvik eden politikalar benimsemişlerdir. Karadeniz'in kuzeyinde oluşturulan yeni sistem ile göçmenler yerleştirilmiştir (Gubernialar). Rusya'da sosyal yapıda yer alan serflerin mülk sahiplerinin izni olmaksızın yer değiştirememeleri yatay hareketliliği kısıtladığından dışarıdan göçenlerle kurulan koloniler bir çözüm olarak görülmüştür¹¹¹.

Osmanlı Devleti Rumların ve Ermenilerin Rusya'ya göçü karşısında ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm üretmediği veya yeterli derecede olmadığından bu girişimler karşısında ilk etapta göçü engellemek yerine uyaran mahiyette tedbirler almıştır. Zaman zaman göçlerini zorlaştıracak uygulamalar yapsa da bu durum kaçak gidişleri ve sonrasında daha büyük problemleri beraberinde getirmiştir¹¹². Devlet için giden Rum ve Ermenilerin dönüşü de sorun yaratmıştır. Rusya'ya türlü hayallerle gidenler orada umdukları hayatı bulamamış ve bir sefaletin içerisine düşmüştür. Geri dönmek istedikleri vakit kendilerinden göçmeleri için yapılan iase ile nakliye bedeli istenmiş ve rehin duruma düşmüşlerdir. Osmanlı hükümeti yardım talebinde bulunanları memleketlerine gönderecek; daha evvel ellerinde bulunan arazi ve emlakları kendilerine teslim edecektir. Ancak bu durum da daha sonra değişecek; geri dönenlerin zararlı birtakım fikirlere sahip olacakları endişesi ile dönmek isteyenlere olumlu bir tavır sergilenmemiştir¹¹³.

¹¹⁰ Uygun, 2017, 796; BOA, BEO.2731/204804, 20 Aralık 1906; Y.PRK.BŞK. 33/80 7 Ekim 1893; BEO 307/22984, 8 Ekim 1893;boa, BEO.2229/204607, 27 Aralık 1905;BEO 2731/204804, 31 Aralık 1905.

¹¹¹ Şimşek, 2016, 546-549.

¹¹² Şimşek, 2017, 260-262.

¹¹³ Şimşek, 2017, 264-265; BOA. A.MKT.MHM 436-93(16 Za 1285/ 28 Şubat 1869), BOA İ.HR. 236-13998 (28 L 1285/11 Nisan 1869), BOA A.MKT.MHM 434-61(26 L 1285/9 Şubat 1869).

Osmanlı Hristiyanları, devletin Rusya'ya olan göçlere olan tavrı karşısında zaman zaman meseleyi bir tehdit unsuru olarak kullanmıştır. Bu şekilde var olan problemlerinin çözülmesini öne sürmüşlerdir. Bazen arazi anlaşmazlıklarında bazen de yakınlarına yerleşen göçmenlerin uzaklaştırılması isteklerine karşılık sorunlarının çözülmediği takdirde Rusya'ya göç etme niyetinde olduklarından bahsetmişlerdir¹¹⁴.

Rusya'ya yaşanan göçlerin niteliği kitlesel olmaktan ziyade “zincir göç” şeklinde meydana gelmiştir. Göç eden insanlar gidecekleri yerle ilgili bilgi edinmiş (işçi göçleriyle gidenlerin aracılığıyla giden işçilerle) ve göçe kendileri karar vermişlerdir¹¹⁵. Osmanlı devletinden ülke dışına göç etmek isteyenler ile ilgili konsolosluklara başvurup, bir daha dönmeyeceğine dair düşürülen şerh ile ülkeden ayrılmaları için devlet düzenleme yapmak zorunda kalmıştır. Ancak bunlar ecnebi sıfatı kazandıklarından onlara tanınmış olan muafiyetlerden yararlanmaları söz konusu olmaktadır. Bu durum zamanla sosyal adaleti tehdit eden bir unsur olarak Osmanlı devletini uğraştıran bir mesele haline gelmiştir¹¹⁶.

1.2.6. Sevk ve İskân Dönemi Yaşanan Göçler

Devlet Birinci Dünya Savaşı sürecinde önceden birtakım olaylarla deneyimlediği sorunların büyüüp bir felaketle sonuçlanmaması adına 1915'te bir sevk ve iskân kanunu çıkarmıştır. Ülke içerisinde asayişin sağlanması için devlet aleyhinde tavır ve davranışta olan köy ve kasabalarda yaşayanların başka alanlara sevk edilmesi yönünde çıkarılan bu kanunla Ermeni ve Rumların dışında Müslüman ve diğer azınlıkları da kapsamaktadır. Bunlar cepheye yakın ve stratejik olarak önemli alanlardan uzak yerlere kontrollü bir şekilde sevk ve iskân edilmişlerdir. Amaç yok etmek yahut ortadan kaldırmak değildir. Bunlardan boşalan alanlara ise Balkanlardan ve Kafkaslardan göçen ahali yerleştirilmiştir¹¹⁷.

1920 yılında Karadeniz ve kıyılarını etkileyen bir başka göç hareketi yaşanmıştır. Bölgedeki Rumlar iç bölgelere sevk edilmişlerdir. Bu durum Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali Rumların ve eşkıyalarının onlarla iş birliği yapmasının ardından yaşanan tahribatın bir başka örneğinin daha yaşanmaması için alınmış bir önlemdir. Rumlar kendilerinin öldürülmek amacıyla

¹¹⁴ McCarthy, 2012, 134; F.O. 78-3137, *Biliotti'den İngiltere Dış İşleri Bakanına*, Trabzon, 14 Mayıs 1880.

¹¹⁵ Şimşek, 2017, 249.

¹¹⁶ İpek, 2006, 297.

¹¹⁷ Gül-Gökçen, 2010, 34-35.

sürüldükleri iddiasındadır bu daha sonraki mübadele sürecinde Karadeniz'den göç eden pek çok Rum'un varlığı ile çürütülmüş bir iddiadır¹¹⁸.

Cumhuriyetin ilanından sonra Rumların durumu ve Yunanistan'daki Türklerin durumu Milletler Cemiyeti'ne taşınmış ve Türkiye'de İstanbul hariç Rumların Yunanistan'a gitmesi ve oradaki Türklerin Türkiye'ye gelmesi teklif edilmiştir. Birçok insan kendi imkânları ile Yunanistan'a ve oradan Türkiye'ye gelmeye çalışmıştır. Türk hükümeti Yunanistan'ın izlediği sistemli yok etme politikası sebebiyle orada yaşayanları güvenli bir şekilde getirmenin doğru olacağına farkına varmıştır. Bu durum Türkiye lehine homojen nüfusu da oluşturacağından mübadeleyi kabul etmek zorunda kalmıştır. 30 Ocak 1923'te mübadele sözleşmesi ve protokol imzalanmıştır. İstanbul ve Batı Trakya hariç Türkiye'den Rumlar Yunanistan'a; oradaki Türkler de Türkiye'ye göçürülmüştür. Karadeniz limanlarına gemilerle taşınan mübadiller iskân edilecekleri yerlere bu limanlar vasıtasıyla ulaştırılmıştır¹¹⁹.

Yunanistan'dan gönderilen (Drama ve Kavala) mübadillerden Ordu ve Samsun civarına gönderilenler, göçmen komisyonlarınca tetkik edilerek zararsız oldukları kanaati hasıl olduğunda kayıtları tutularak ellerine göçmen kimlikleri verilmiştir¹²⁰.

Nedim İpek'in Samsun Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü arşivlerindeki defterlerden elde ettiği verilerden Samsun ve Ünye iskelelerine gelenlerin sayısı 23.910 olarak karşımıza çıkar. Ünye iskelesine 30 Mart 1924'te İnönü Vapuru ile 544 kişi; 17 Nisan'da Reşit Paşa Vapuru ile 1003 kişi gelmiştir¹²¹.

1.3. GÖÇLERİN OSMANLI NÜFUS VE SOSYAL HAYATINA ETKİLERİ

Göç evlilik veya başka şekillerde toplumların kaynaşmasını sağlamaktadır. Göç alan coğrafyada kültürel açıdan farklılıkların sentezleştiği yerli halkın diline, yemeğine, türküsüne, mizacına işleyen yahut gelenleri yine aynı doğrultuda değiştiren süreçler yaşanır. Bu süreç yerli-göçmen halk arasındaki din ve ırk farklılıklarının niteliğine göre hızlı veya yavaşça gerçekleşir. Farklı coğrafyalarda

¹¹⁸ McCarthy, 2012, 326.

¹¹⁹ Doğan, 2003, 375-377. Nüfus değişimi başladığında mübadillerin yerleştirildiği alanlar için de Ünye'de vardır.

¹²⁰ Pala, 2013, 55.

¹²¹ Doğan, 2003, 377.

kendine özgü yaşam ve üretim biçimleri olan, farklı geleneklere ve yaşayış tarzlarına sahip insanların birbirleriyle etkileşimleri sağlanarak çeşitli kazanımlar elde ederler. Göçmenler buldukları sosyal yapıdaki sonradan gelen bağlamındaki bilinçle kendisinin ve ailesinin geleceğini garantiye almak, sosyal yapıda yer edinip bunu sağlamlaştırmak adına atılımlarda bulunurlar. Bu durum toplumun gelişme arzusuna olumlu etkiler bırakmıştır¹²².

XIX. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yaşanan göç hareketleri Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik dengelerini büyük ölçüde etkilemiştir. Kırım Savaşı ve Doksanüç Harbi başta olmak üzere Karadeniz'e muhacir akınına sebep olan olaylar bölgenin kaderini etkilemiştir. Sosyal ve ekonomik dengeler bozulmuş ve halk arasında asayiş sorunları baş göstermiştir. Ortak dini kimliklere sahip olmalarıyla muhacirler ve yerli halk zamanla kaynaşmıştır. Bu karşılıklı etkileşim ekonomik faaliyetlerde, kültürel öğelerde de kendini göstermiştir¹²³.

Muazzam kitleler halinde Anadolu'ya gelen Kafkas muhacirleri gerek anavatanlarında gerek göç sürecinde gerekse Anadolu'daki iskânları esnasında büyük sıkıntılar çekmiştir. Muhacirler daha yolun başında veya geldikten sonra bu göç yolculuğunun ezici şartları dolayısıyla hayatlarını kaybetmiştir. Yerleşenler ise uzunca bir süre ekonomik ve sosyal problemlerle boğuşmalarının ardından Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan nüfusun bileşenleri arasında yerini almışlardır¹²⁴.

Göçler neticesinde Anadolu'daki Türk nüfus ezici bir üstünlük elde etmiştir. Muhacirlerin çoğu verilen arazilerde çiftçilikle meşgul olmuş; boş duran toprakların ekilip-biçilmesiyle zirai üretim artmıştır. Kimileri devlet hizmetine girmiştir. Yerli halk ve muhacirler arasında ortaya çıkan sorunlar yaşanmıştır. Arazi tahsisi sırasında mütegalibe elinde olan arazilerin muhacirlere verilmesi yerli ahalinin bu güçler tarafından kışkırtılmasına sebebiyet vermiştir. Aralarındaki çatışmanın artmasına yol açmıştır. Devlet durumu engellemek için birtakım girişimlerde bulunmuşsa da nihayetinde yerli-muhacir kaynaşması zaman almıştır¹²⁵.

¹²² Karpat, 2003, 8-10.

¹²³ Kemal Saylan, "Doksanüç Harbi'nden Sonra Kafkaslar'dan Orta Karadeniz Bölgesine Yapılan Göçler", *1864 Kafkas Tehciri(Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün)*, Ed. Mehmet Hacısalihoğlu, BALKAR&IRCICA, İstanbul, 2014, s.312.

¹²⁴ Berber, 2011, 43.

¹²⁵ İpek, 1991, 132-134.

1854-1908 yılları arasında Rusya'dan (Kafkasya, Kırım, Kuban ve Orta Asya) ve Balkanlar'dan yaklaşık 5.000.000 Müslüman Osmanlı topraklarına göç etmiş ve yaklaşık 500.000-800.000 arasında Rum, Ermeni ve Arap da öncelikle Rusya ve Amerika olmak üzere diğer ülkelere göç etmiştir. Gelenlerin istatistiklere yansımaları çok sonra olmuştur (Bunun nedeni belli bir süre askerlikten ve vergiden muaf tutulmalarıdır). Tam anlamıyla yerleştikten ve vergi ödemeye başladıktan sonra kaydedilmişlerdir. Tabiidir ki göç sırasında ve sonrasında çeşitli sebeplerle yaşamlarını yitirenler söz konusudur. Bunlar da sağlıklı bir şekilde dönemin istatistiklerinde yoktur. Tüm bunlar konunun araştırmacılarına değerlendirme yaparken kayda geçmeyen ancak önemli bir etken olan göç durumunun bilincinde olma zorunluluğu yüklemektedir. Çünkü göçlerin Osmanlı nüfusunun niteliksel ve niceliksel bileşimi üzerinde büyük bir etkisi vardır¹²⁶.

¹²⁶ Karpat, 2003, 49.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜNYE KAZASININ TARİHİ GELİŞİMİ VE NÜFUSU

2.1. ÜNYE ADI

Ünye adı ile ilgili kaynaklarda geçen farklı isimler vardır. Antik kaynaklarda *Oenoe* şeklinde Bizans kaynaklarında *Oenaeun* ve *Conea*, MS XVII ve XIX yüzyıllarda *Unieh*, *Unie*, *Uma*, *Onie*, ve *İneo* şeklinde geçmektedir. Kent üzüm bağları bol, şarap imal edilen bir yer olması ile bu ismin Yunanca'dan geldiği yönünde görüşler vardır¹²⁷.

Bilge Umar'a göre *Oinoe* Ünye'nin ilkçağdaki adıdır. *Oinoe*, Yunanistan'ın Attika bölgesinde yaşayan bir halkın adıdır. Korinthos yakınlarında *Oinoe* adlı bir ilkçağ kenti bilinmektedir. Bu ad Luwi dilinden Helen diline geçmiş *Oine* (üzüm), *Oinos* (şarap) sözcükleri ile bağlantılıdır. Helen dilinde *Oinoe* diye bir sözcüğün anlamı yoktur. Yazım farklılığı ile ilgili bir değişim olabileceği ve adının aslının Luwi dilinde *Wiana* sözcüğü ile “-lık” anlamındaki *uwa* takısından *Bağlık* (bağları bol olan bölge) manasındaki *Wianuwa* olduğunu ortaya koymuştur¹²⁸.

Ünye ismi bölgedeki Türk hakimiyeti ardından telaffuzu sırasında galatlaşarak (yanlış telaffuz edilerek) değişime uğramıştır. *Oinos* ya da *Unieh* son olarak Ünye şekli ile günümüze aktarılmıştır. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde bu ismin galatlaşmış olduğunu bildirerek Ünye ismini zikretmiştir¹²⁹. XIX. yüzyılda Ünye adıyla ilgili belgelerde çıkan karışıklık çözüme kavuşturulmuştur¹³⁰.

2.2. ÜNYE'NİN TARİHİ GELİŞİMİ

Ünye tarihi çok eskilere dayanan bir kenttir. Yapılan kazı çalışmaları sonucu bulunan arkeolojik kalıntılar, Yüceler köyü 1944-1945 ve 1963 Cevizdere Vadisi'nde, M.Ö. yontma ve cilalı taş devirlerine ait aletler, silahlar ve toprak kaplar ayrıca evcil hayvanlara ve insanlara ait iskelet parçaları da bulunmuş olup alt Paleolitik döneme aittirler. Karadeniz kıyılarında elde edilen en eski buluntu

¹²⁷ Osman Doğan, *Tarih Boyunca Ünye*, Ünye Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2003, s.43.

¹²⁸ Doğan, 2003, 45.

¹²⁹ Doğan, 2003, 45; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa kısmı no: 448 vr. 28.

¹³⁰ Ünye adıyla ilgili olarak arşiv kayıtlarında bazen karışıklık yaşanmıştır. Yazım konusunda birbirleri ile benzerlik gösteren Ünye Kazası ve Edremit Kazasının nahiyesi olan Avniye karışıklıklara sebep olduğundan Osmanlı Devleti döneminde çözüm olarak Avniye yerine Ağunye yazılarak karışıklık önlenmeye çalışılmıştır. Doğan, 2003, 46; BOA DH. MUI 63/1.

olma özelliği taşımaktadırlar. Ayrıca orta ve üst Paleolitik döneme ait birtakım aletler de elde edilmiştir. Bunlara dayanarak Ünye tarihini M.Ö. XV. bin yıla kadar götürmek mümkündür¹³¹.

Ünye, tarihi süreç içerisinde pek çok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış; çoğu zaman bir mücadele alanı olmuş ve iç kesimlerle kurulan bağlantıları hasebiyle önemli ve sahiplenilmesi gereken bir merkez olarak görülmüştür. İlk olarak yazılı kaynaklarda Kaşkalar'ın hakimiyeti söz konusudur. Sonrasında bölge de Hitit, Grek Kolonileri (Miletoslular), Kimmer, İskit, Halibialılar, Persler, Pontus ve Roma Krallığı, Bizans İmparatorluğu, Çepni Türklerinin yerleşimi, Selçuklu hakimiyeti, Beylikler (Danışmentliler, Hacı Emiroğulları, Taceddinoğulları), Osmanlı hakimiyeti ve son olarak Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde varlık gösteren bir kent olmuştur.

Yunan Tarihçisi Ksnophon (d. MÖ.431)'nin *Anabasis Onbinlerin Dönüşü* (1998:160-164) adlı eserinde Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde MÖ. 400 yılında Kolhlar, Driller, Massinnoikler, Halibler ve Tibarenler gibi Yunan asıllı olmayan halkların yaşadığı bilgisini vermektedir¹³².

Kısaca tarihine değindiğimiz Ünye'ye genel olarak baktığımızda Kaşkaların hakimiyeti sırasında Ünye sınır komşusu olduğu Hititlerle bir mücadele alanı halindedir¹³³. Kaşkalar, M.Ö. 2000'lerde, Sinop-Perşembe hattında yerleşmişlerdir¹³⁴. Ünye, Hitit-Kaşka mücadelesi sırasında Hititlerin eline geçmiştir. Hititlerin ardından bölgede Greklerin izlerine rastlanmaktadır. Karadeniz'e ekonomik sebeplerle açılan Grekler, koloni şehirleri kurarak ekonomilerini beslemeye çalışmıştır. Greklerin ardından Miletoslular'ın bölgede kolonizasyona giriştiği görülmektedir¹³⁵. Miletler önce Sinop'ta sonra Ünye'de ticaret kolonisi kurmuşlardır. Ünye'nin kesin kuruluş tarihi M.Ö. 750 tarihlerine rastlamaktadır¹³⁶.

¹³¹ Hümeýra Çağlayan Kaya, *Ünye Halk Kültürü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/ Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ordu, 2011, s. 7; Mürselin Güney ve diğerleri, *Ünye*, (İstanbul: Avrupa Yakası Ünyeliler Derneği, 1999), s. 12.

¹³² Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Tarihinden İzler*, Fast Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 46.

¹³³ Kaya, 2011, 8.

¹³⁴ Doğan, 2003, 71; E. Von Schuler, *Die Kaskaer*, Berlin, s.22; A.M. Dinçol, "*Hititler*", s. 30.

¹³⁵ Kaya, 2011, 9.

¹³⁶ Doğan, 2003, 81; Mürselin Güney, "*Ünye Tarihi*", haz. Mustafa Çelik, *Ünye*, İstanbul 1999, s. 13.

Karadeniz'in kuzey kıyılarına etki eden bir diğer unsur Kimmerler olmuştur. Sonrasında İskitler bölgeye göç etmiştir. Orta Asya'da yaşanan kuraklık nedeniyle Batı'ya göçü başlatan muhtemelen Hunlar olmuş ve bu durum diğer kavimleri de hareketlendirmiştir. Doğu'da İskitler Kimmerleri önüne katmış ve onları kovalamıştır. Kimmerler de Karadeniz kıyıları boyunca yayılım göstermiştir. Ünye'de bulunan gümüş kap (Phiale), M.Ö. VI. yüzyılın sonuna ait Kimmer sanatının son eserleri arasında nitelendirilmektedir¹³⁷.

Perslerin Ünye hakimiyetine bakıldığında Büyük İskender'in ölümünün ardından bölgenin Pers hakimiyetine girdiği ve hakimiyetleri süresince Tokat ve çevresinin Persler için özel bir yeri olduğu, anlaşılmaktadır. Kral Yolunun buradan geçişi dolayısıyla Ünye, bu yolun Karadeniz'e açılan kapısı olarak büyük önem arz etmiştir¹³⁸.

Perslerin ardından bölgede Roma hakimiyeti görülmektedir. Bölge Roma-Pontus mücadelesi sonucunda M.S. 63 yılında Nero, vasal kral II. Polemon'un topraklarını Roma'ya terk etmesini sağlamış ve böylece Ünye dahil olmak üzere Karadeniz kıyıları Roma yönetimine girmiştir¹³⁹. Roma'nın ikiye ayrılışından sonra Ünye, Doğu Roma hakimiyetinde kalmaya devam etmiş; ancak daha sonra IV. Haçlı seferi sırasında İstanbul Katoliklerce işgal edilince oradan kaçan hanedan mensuplarının Trabzon merkezli imparatorluk tesisi ile bu kez Trabzon Rum İmparatorluğu hakimiyeti altında yaşamıştır¹⁴⁰.

Bölgedeki Türklerin varlığı Selçuklu Devleti ve sonrasında İlhanlıların bölgedeki hakimiyeti sırasında daha da artış göstermiş; birtakım beylikler ortaya çıkarak hakimiyet alanlarını genişletmeye ve vadiler boyunca sahile ve doğuya doğru yerleşmeler elde etmeye başlamışlardır. Trabzon Rumlarının Selçuklunun Doğu Anadolu'daki askeri faaliyetlerini fırsat bilip Sinop'a kadar uzanan saldırıları ve bu sırada Samsun'da Selçuklu gemilerine saldırıp tutsak almaları üzerine Sultan Alaeddin Keykubat ve oğulları harekete geçmiş ve Sinop, Samsun ve Ünye'ye kadar olan kıyılardan Rumları çıkarmışlardır¹⁴¹. Bu süreç Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türk grupların mücadeleleriyle geçmiştir¹⁴². Selçukluların

¹³⁷ Doğan, 2003, 83-87.

¹³⁸ Doğan, 2003, 97.

¹³⁹ Doğan, 2003, 104; Özsait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", s. 336 vd.

¹⁴⁰ Doğan, 2003, 105.

¹⁴¹ Erdoğan Merçil-Ali Sevim, *Selçuklu Devleti Tarihi(Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 463.

¹⁴² Yediyıldız, 2000, 49.

bölgeye yönelmesi, ticaretlerinin zarar görmesi üzerine oluşur. İstanbul'un işgali sonrasında Doğu Roma olarak teşekkül ettikten sonra Samsun civarı yeniden hakimiyetleri altına girmiş olsa da tam bir hakimiyet sağlanamamıştır. Gereken önemin verilmeyişi ile bölge Cenevizlilere kalmıştır¹⁴³. Karadeniz'de ticari faaliyetler yürüten Cenevizliler, Latin işgali sırasında Bizans'a destek verdiği için 1261'de Nis Anlaşması ile Karadeniz kıyılarına açılmış ve Cenevizliler Amasra'da ilk Ceneviz kolonisini kurmuşlardır. Bu durum sahil boyunca Trabzon'a kadar uzanan kolonilerin başlangıcını oluşturmuştur¹⁴⁴.

Ünye 1297 yılına geldiğinde bölgeye yerleşmeye başlayan Çepniler tarafından alınmış ve oradan doğu yönünde ilerleyerek Trabzon'a kadar akınlar yapmışlardır¹⁴⁵. Çepniler Ünye'nin Türkleşmesinde önemli rol oynayan bir boydur. Prof. Dr. Feridun Emecen; "Canik denilen Samsun-Giresun arasındaki bölgenin fethinde en büyük rolü oynayan Çepniler oldular" ifadesini kullanmaktadır¹⁴⁶.

Malazgirt zaferi sonrası Anadolu coğrafyasına akınlar yapan ve yerleşen pek çok Türk boyu olmuştur. Danişmentlilerin özellikle bu dönemde bölgenin Türkleşmesi açısından önemli etkileri olacaktır. Danişmentli sultanı Emir Gazi (1105-1134), fetihlerini Rum hâkimiyetindeki Karadeniz sahillerine kadar götürdü. Bu bölgede sıkışan Bizans kumandanlarından Kassionos, 1129 yılında Emir Gazi'ye gelip bütün sahil kalelerini kendisine teslim etti¹⁴⁷. Türklerin yayılması karşısında Rumların denizin öbür kıyısına nakledildiği Bizans kroniklerinde geçmektedir¹⁴⁸. Karadeniz bölgesi bir Danişmendli bir Bizans eline geçmekteyken 1150 yılında kardeşinin ölümü üzerine tahta geçen Melik Yağıbasan bölgeyi yeniden zapt etmiştir¹⁴⁹.

Ünye ve Orta-Kuzey Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük rol oynayan Danişmendliler Beyliği, Yağıbasan'ın ardından zayıflamış ve 1178'de Anadolu Selçuklu hakimiyetine girmiştir. Ünye bu dönemde Bizans'a bırakıldıktan sonra 1198'de Selçuklular tarafından ele geçirilmiştir¹⁵⁰. Bölge Anadolu

¹⁴³ Doğan, 2003, 111.

¹⁴⁴ Doğan, 2003, 112.

¹⁴⁵ Doğan, 2003, 113; Bahaeddin Yediyıldız, *Tarihi Zemin ve Sosyal Yapı Ordu Tarihinden İzler*, İstanbul 2000, s.39; Necati Demir, "Hacı Emiroğulları Beyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C.6, Ankara, 2002, s.824.

¹⁴⁶ Doğan, 2003, 140.

¹⁴⁷ Tülay Metin, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki Siyasi ve Askeri Faaliyetleri", *Akademik İncelemeler*, C.3, S. 2, 2008, s. 16.

¹⁴⁸ Metin, 2008, 15.

¹⁴⁹ Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, 1993, s.471.

¹⁵⁰ Doğan, 2003, 120.

Selçukluları, Moğollar, Trabzon Rum Devleti ve civar Türk beylikleri arasında bir mücadele alanı olarak varlık göstermeye devam etmiştir¹⁵¹. Anadolu Selçuklu hakimiyetinde Ünye defalarca yağmalanmış; ancak Selçuklu Sultanları tarafından yapılan hareketlerle tekrar geri alınmıştır¹⁵². Selçuklu Devleti'nin zayıflayarak güç kaybettiği dönemlerde dahi Karadeniz sahillerindeki Türk varlığının devamlılığı görülmektedir. Bunda bölgeye yerleşmiş olan ve sürekli akınlar yaparak Trabzon Rum İmparatorluğu'na akınlar yaparak mücadeleyi sürdüren Çepniler gibi boyların etkisi görülmektedir. Vadiler boyunca Çepnilerin sahile yönelen yerleşimleri ilerlemeye devam etmiştir¹⁵³.

Son Türkiye Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Mesut'un ölümünden sonra Moğol emir ve vezirleri idareyi ele almış; bu süreçte Orta Karadeniz'de Canik Beylerinin siyasi teşekkülleri ortaya çıkmıştır¹⁵⁴.

Bölgede daha sonra Hacıemiroğullarının varlığı görülmektedir. İlhanlıların iç savaş yaşaması ve Anadolu'daki Türklerin kendi kendilerine varlık gösterme çabasına girmeleriyle bölgeyi iskân edip fetheden Hacıemir Bey 1346'da Ünye'yi hakimiyet sahasına katmıştır. Fatih'in 1461 Trabzon'u almasına kadar Hacıemir ve oğulları hâkim olmuştur¹⁵⁵. Hacıemiroğulları hakimiyeti sırasında Taceddinoğulları ile aralarında Ünye üzerinde mücadeleler yaşanmış; Taceddin Bey, Ordu ve Ünye taraflarına yönelerek Hacıemiroğlu Süleyman Bey tarafından öldürülmüştür (1386)¹⁵⁶.

Bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçişi konusunda iki farklı tarihlendirme görülmektedir. İlki 1396 yılında Yıldırım Bayezid'in Orta ve Kuzey Anadolu üzerine yürüyüşünün ardından bölgedeki beylerin Osmanlı'ya bağlılıklarını bildirdiği ancak 1402 Ankara Savaşı sonrasında Osmanlı hakimiyetinden çıkarak eski beylerinin eline geçmesidir¹⁵⁷. İkinci olarak Fatih'in 1461'deki Trabzon seferi işaret edilmektedir. Tahrirlere bakıldığında Canik Harekatı'nı yapan Yörgüç Paşa (1427-1428) tarafından alındığı anlaşılmaktadır¹⁵⁸.

¹⁵¹ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 18.

¹⁵² Doğan, 2003, 123.

¹⁵³ Metin, 2008, 22.

¹⁵⁴ İbrahim Tellioglu, "Moğol Hakimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C.1, S.1, 2008, s. 26.

¹⁵⁵ Doğan, 2003, 114-115.

¹⁵⁶ Sait Kofoglu, "Taceddinoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul, 2010, s. 344-345.

¹⁵⁷ Öz, 1999, 20.

¹⁵⁸ Öz, 1999, 24-25.

2.3. ÜNYE’NİN İDARİ GELİŞİMİ

Ünye, XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti hakimiyetindeki Canik Sancağı’na bağlı bir kazadır. On adet iskân yeri mevcuttur (Akçakilise, Akkilise, Cöğden/Cöğri, Derekale, İncirlü, Kurna, Saylan, Yavı, Zara, Zenbek)¹⁵⁹.

XVIII. yüzyıla kadar bu statüyü devam ettirmiştir. İdari olarak zaman zaman bazı değişimler yaşamıştır. 1864’te Trabzon’a bağlı bir sancak haline dönüştürülmüş ve bu durum dört yıl sürmüştür. Ardından tekrar Canik Sancağı’na bağlı bir kaza haline dönüşür. I. Meşrutiyetle birlikte Canik mutasarrıflık haline gelince Meşrutiyetin ardından yeniden Trabzon eyaletine bağlanmıştır.¹⁶⁰ Ünye Sancağı Erbaa, Niksar, Karakuş, Bolaman ve Fatsa kazalarından müteşekkildir¹⁶¹. 1864’te kaza statüsüne döndükten sonra 1920 yılında Canik Sancağı’ndan alınarak Ordu livasına bağlanır¹⁶².

1870 yılında Canik, Trabzon vilayetinden ayrılarak liva olmuş; 1873 yılından 1879 yılına kadar Trabzon vilayet salnamelerine Canik Sancağı verileri yansımamıştır¹⁶³.

Bölgede yaşanan göçler ve göçlerin özellikle birbirini takip eden ve yakın yerlerde iskân edilmek arzusuyla hareket eden grupların -Ünye bazında Gürcülerin böyle bir yoğunluk kazandığı görülmekte- bölgenin idari yapısında değişimler meydana getirdikleri görülmektedir. Nüfus yapısına doğrudan etki eden göçler zamanla sosyal yapı, asayiş ve idari yapı gibi diğer alanlarda da etkisini göstermiştir¹⁶⁴.

Ünye-Niksar yolu, Ünye için önemli bir gelişim sağlamıştır. Hem sancak olan Ünye’nin gelişmesi hem de bölgede asayişin sağlanması yolunda hızlı adımlar atılmıştır. Nitekim 23 Eylül 1864’te yol yapımı tamamlanmış ve bölgedeki asker kaçakları ile eşkıyaların yakalanması konusunda da olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır¹⁶⁵.

¹⁵⁹ Öz, 1999, 197.

¹⁶⁰ Doğan, 2003, 145.

¹⁶¹ İbrahim Serbestoğlu, *Canik Sancağı (1863-1865)*, Mengüceli Yayınları, 1. Baskı, 2015, s. 53; Osman Doğan, *Karadeniz’de Bir Boğaziçi*, İstanbul, 2006, s.80-81; Aynı yazar, *Tarih Boyunca Ünye*, Samsun, 2003, s.205-206.

¹⁶² Doğan, 2003, 43.

¹⁶³ Doğan, 2003, 264.

¹⁶⁴ Hamdi Özdiş, *Taşrada İktidar Mücadelesi: II. Abdülhamid Döneminde Trabzon Vilayetinde Eşraf, Siyaset, ve Devlet(1876-1909)*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2008, s. 57.

¹⁶⁵ Serbestoğlu, 2015, 53-55.

Ünye kazasının idari gelişimine etki eden unsurlardan birisi de muhacirlerdir. 93 Harbi ile Doğu ve Orta Karadeniz bölgesine gelen muhacirler, demografik yapıda değişimler yarattığı gibi idari yapının şekillenmesine de etki etmişlerdir. Bölgeye sonradan gelen ancak nüfuzunu artıran yerel güçler, idari açıdan statülerinin yükselerek menfaatlerinin korunması için Müslim ve gayrimüslim ahalile çatışmıştır. Aynı zamanda merkezle de çatışma halinde olmuşlardır. Atanan vali ve diğer görevliler üzerinde baskı kurmaya, kendi istekleri çerçevesinde olayları şekillendirmeye gayret etmişlerdir. Sancak merkezi yahut vilayet merkezi hedeflerinde ısrarcı olunmuş ve 1910'larda bu süreç zaferle sonuçlanmıştır. Bu çatışmalar boyunca bölgenin ekonomisinde, sosyal hayatında, asayişinde çalkantılı ve zorlu bir değişim yaşamıştır¹⁶⁶.

2.4. KAYNAKLARA GÖRE ÜNYE NÜFUSU

Ünye kasabasında 1455'te 76 gayrimüslim; 1485'te 3 Müslüman, 56 gayrimüslim; 1520'de 8 Müslüman 145 gayrimüslim; 1576'da 27 Müslüman 520 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır.¹⁶⁷ Ünye kazasında 1455'te 551 Müslüman; 1485'te 637 Müslüman; 1520'de 599 Müslüman; 1576'da 1822 Müslüman nüfus bulunmaktadır¹⁶⁸.

Nüfus Ünye'de hatırı sayılır bir gelişim göstermiş; XVI. yüzyılda Ünye küçük ölçekli bir kasaba haline gelmiş ve yüzyılın sonunda Samsun'un nüfus seviyesini yakalamıştır. 1455 Ünye nüfusuna göre (56 hane 20 mücerret gayrimüslim, 18 kale mülazımı) 1485'te sayıda bir düşüş yaşanmıştır (56 gayrimüslim 48 hane 8 mücerret 3 Müslüman ve 16 kale mülazımı). Mücerretler hesap dışı tutulup mülazımlar dahil edildiğinde Ünye nüfusu 1455'te 370, 1485'te ise 335 olarak tahmin edilebilir¹⁶⁹.

Ünye'nin XVI. yüzyılda çevreden aldığı göçlerle nüfus artışı yaşadığı düşünülmektedir. 1520'de gayrimüslim nüfus caba 83 ile 69 mücerretten oluşmaktadır. Hane sayısı 1485-1520 yılları arasında 48 haneden 83'e %73 oranında artmış; Müslüman hane sayısı 3 (1 bennak 2 caba) kalırken; 5 Müslüman

¹⁶⁶ Hamdi Özdiş, "19. Yüzyıl Sonlarında Trabzon Vilayetinde Muhacir ve yol Meselesi Bağlamında İdari Taksimat", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, Güz 2008, s.37.

¹⁶⁷ Öz, 1999, 78.

¹⁶⁸ Öz, 1999, 77.

¹⁶⁹ Öz, 1999, 60.

mücerret ve 32 kişi kale personeli olarak yazılmıştır. Nüfus 576 (nefer x 3) ile 590 (hanex5) arasındadır¹⁷⁰.

Ünye nüfusu 1520-1576 yılları arasında artış göstermiştir. Gayrimüslimler 198 hane 322 mücerret, Müslümanlar 16 hane 11 bekar, 45 kişilik kalem personeli ve 8 gayrimüslim derbentçi olarak deftere kaydedilmiştir¹⁷¹.

Tahrir defterleri üzerinden ulaşılmaya çalışılan nüfus verileri doğrultusunda, Ünye kasabası 1455'te (hane x 5) 365 veya (nefer x 3) 279 kişi, 1485'te bir düşüşle nüfus 335-225 arasında; 1520'de 575-552 arasında; 1576 yılında ise 1295-1776 arasında olduğu tahmin edilmektedir¹⁷².

Ünye'nin kır yerleşimindeki nüfusa bakıldığında, 1455-1576 arasında köylü nüfus 551'dir. 1520'lerde köy nüfusunda düşüş yaşanmıştır. 1576'da nüfus artış göstermiştir. En düşük köy nüfusu 50 ile 74 arasında seyretmiştir. Kırsalda gayrimüslim nüfusa rastlanmamıştır¹⁷³.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Ünye nüfusu ile ilgili çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler şöyledir: Çalışmalardan ilki 1834 yılına ait NFS.d kodu ile Trabzon vilayeti nüfus defteri serisi içerisinde 1029 numaralı “*Ünye ve Tevabii kazalarının Müslim ve Reaya Nüfus Defteri*” adı altına fi Gurre Muharrem 1261 Hicri tarihli (10 Ocak 1845) olarak kayıtlı defter ve 977 numaralı ve Ünye ve tevabii kazalarında yeniden ortaya çıkan nüfusunu ihtiva eden 1032 numaralı nüfus defterlerinin “*Ünye Nüfus Defteri*” başlığı ile bir arada değerlendirilmesinden oluşan çalışmada Ünye merkez mahalleleri ve ona bağlı köylerdeki Müslim ve Gayrimüslim erkek nüfusun bilgileri yer almaktadır. Deftere göre 1834 yılı Ünye merkez mahalleleri (Burunucu, Çamurlu, Çömlekçi, Kalederesi ve Orta Mahalle) nüfusu 775 hane 1784 Müslüman erkek nüfus yer almakta ve mahallelerde toplam Ermeni nüfus 40 hanede 152 erkek nüfus; Rumlar ise 244 hanede 578 erkek nüfus olarak kayda geçmiştir. Gayrimüslim nüfusun toplamı ise 288 hanede 730 erkek nüfustur¹⁷⁴.

1834 nüfus defterine göre merkez mahallelerde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusun genel nüfusa oranları % 71 Müslüman, % 23 Rum ve % 6 Ermeni'dir¹⁷⁵.

¹⁷⁰ Öz, 1999, 60.

¹⁷¹ Öz, 1999, 61.

¹⁷² Öz, 1999, 64. Tablo V.

¹⁷³ Doğan, 2003, 154.

¹⁷⁴ Sabri Bacacı-İrfan Dağdelen-Osman Doğan, *Ünye Nüfus Defteri (1834)*, ÜNDER, İstanbul, 2011, 49-50.

¹⁷⁵ Bacacı-Dağdelen-Doğan, 2011, 50.

Kazanın köy nüfusuna bakıldığında Ünye merkez kazasına bağlı köylerde 359 hanede 1181 nüfus, Kaza-i Cevizderesi'nde 358 hanede 1092, Kaza-i Çöreği'de 176 hanede 550, Kaza-i Fenaris'te 189 hanede 617, Kaza-i Efrac'da 173 hanede 722 nüfus vardır¹⁷⁶.

1834'te Ünye ve Ünye'ye bağlı olan yerleşim yerlerindeki göçebelerin sayısı, çiftliklerdeki gayrimüslim olarak 99 hanede 444 gayrimüslim erkek ve 186 hanede 599 nüfustur¹⁷⁷.

1834 nüfus defterine göre Ünye kazasının müslim ve gayrimüslim nüfusu 2724 hanede 7726 Müslüman nüfus; 117 hanede 457 Ermeni nüfus ve 288 hanede 788 Rum nüfus; toplamda 3129 hanede 8971 erkek nüfusa sahiptir. Merkez mahalleleri ve köylerindeki Müslüman ve gayrimüslim nüfusların genel nüfusa oranı ise % 86 Müslüman, % 9 Rum ve % 5 Ermeni'dir.¹⁷⁸ 1834-1845 arası doğum ve ölümlerin de kaydedildiği defterde 2160 doğum ve 2197 ölüm kaydedilmiştir¹⁷⁹.

Ünye ile ilgili yapılan bir diğer nüfus defteri çalışması da Tuğba Topçu tarafından yazılan yüksek lisans tezidir. 1834 yılı Ünye nüfusu, çalışmaya göre 3999'dur. 1845 yılına gelindiğinde 1340 doğum ve 1037 ölüm olayı kaydedilmiştir. Ünye nüfusu 1845'e gelindiğinde 4010'dur¹⁸⁰. Yüksek lisans tezinde daha evvel çevrilmiş olan 1834 Ünye nüfus defterinin eksik olan mahallelerinin verilerinin yer aldığı 1029 numaralı Ünye ve tabi kazaların Müslim ve Reaya nüfus defteri 1261 hicri tarihli (10 Ocak 1845) ve 977 numaralı Ünye ve tabi kazalarında sonradan ortaya çıkan nüfusu ihtiva eden 1032 numaralı nüfus defterlerinin çevirisi yapılmıştır.

Hommaire De Hell seyahatnamesinde Ünye'de bulunan 3000 evin 1312'sinin Türklere ait olduğunu, kazadaki genel çoğunluğun Müslüman olduğunu ifade etmektedir¹⁸¹. Şemsseddin Sami Kamusu'l-Alam adlı eserinde, 1889 senesi

¹⁷⁶ Bacacı-Dağdelen-Doğan, 2011, 51.

¹⁷⁷ Bacacı-Dağdelen-Doğan, 2011, 53.

¹⁷⁸ Bacacı-Dağdelen-Doğan, 2011, 55-56.

¹⁷⁹ Bacacı-Dağdelen-Doğan, 2011, 58.

¹⁸⁰ Tuğba Topçu, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ünye Nüfusu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2015, s. 47. Tuğba Topçu araştırmasında 977 tarihli nüfus defterini ana kaynak olarak incelemiş bu defterde Ünye'ye bağlı dört kazanın nüfusu yer almaktadır. Merkez Ünye kazası ve mahalle nüfuslarına ise 976 ve 1029 numaralı defterden faydalanarak ortaya koymuştur. Araştırma ile daha evvel çevirisi yapılan defterdeki eksiklikleri tamamlamıştır.

¹⁸¹ Doğan, 2003, 403; Xavier Hommaire De Hell, *Voyage en Turquie et en Perse*, C.II, Paris 1865, s. 366-369.

Ünye kasabasının 6700 ahalisi olduğunu bildirmektedir. Kaza nüfusunu ise 50. 778 olarak vermektedir¹⁸².

1892 Ünye kazası ve mahallelerinin toplam nüfusu 9013'tür. 5403'ü Müslüman 2899 Rum ve 711 Ermeni nüfus mevcuttur. Toplam gayrimüslim sayısı 3610 'dur¹⁸³.

1881/82-1893 Osmanlı genel nüfus sayımında Ünye nüfusu, 24.791'i kadın 25.847'si erkek olmak üzere toplam 50.638'dir. 43.308 Müslüman ve 7330 (3695 Rum ve 3635 Ermeni) gayrimüslim nüfus vardır¹⁸⁴.

Ali Cevad Bey Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı (1895) adlı eserinde Ünye nüfusunun 25.000 İslam, 8000 Rum, 5000 Gürcü ve 2000 Ermeni olmak üzere 40.000 olduğunu bildirmektedir¹⁸⁵.

Cuinet'in seyahatnamesinde Ünye nüfusunun 25.000'i Müslüman, 8000'i Ortodoks-Yunan, 5000'i Mülteci Georgien, 2000'i Ermeni olarak görülmektedir¹⁸⁶. 1895 yılına ait bir başka eserde Ünye kasaba nüfusunun 2000 civarı olduğu belirtilmektedir. Toplamda ise Ünye'nin nüfusu 10.000 olarak verilmektedir¹⁸⁷. 1907 yılında basılan Memalik-i Osmaniye'ye Cep Atlasında (Tüccarzade İbrahim Hilmi) Ünye nüfusunun 10.000 civarında olduğu belirtilmiştir¹⁸⁸.

1914 yılı Ünye nüfusu ise 58.351 Müslüman, 5.251 Rum, 5861 Ermeni ve 9 Yahudi'dir. Toplam nüfus 69.472 ve nüfusun 11.121'i gayrimüslimdir¹⁸⁹.

1817-1819'da Karadeniz kıyılarını gezen P. Bijişkyan Ünye ile ilgili bilgi verirken 800 Rum, 40 Ermeni ve Türklerin bunlardan daha fazla olduğunu ifade etmiştir. 1600'lü Osmanlı kayıtlarında Ermeni nüfusa rastlanmazken 1817'de 40 Ermeni'den söz edilmesi bölgeye Hemşin civarından göçenlerin ve iç bölgelerden yönelen göçlerin bir etkisi olduğu görülmektedir¹⁹⁰.

¹⁸² Doğan, 2003, 259; Şemseddin Sami, *Kamusu'l-Alam*, C.II, İstanbul 1306 (1889), s. 1106.

¹⁸³ Bacacı-Dağdelen-Doğan, 2011, 43; BOA. ŞD. 2615/37.

¹⁸⁴ Karpat, 2003, 178-179.

¹⁸⁵ Doğan, 2003, 260; Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı*, I. Kısım, Dersaadet 1313(1895), s.130-131; Ali Cevad bu eserini Vital Cuinet'in *La Turquie d'Asia*, I, Paris adli eserinden faydalanarak hazırlamıştır.

¹⁸⁶ Doğan, 2003, 410; Vital Cuinnet, *La Turqua d'Asia*, Paris 1892, s. 108-113.

¹⁸⁷ Doğan, 2003, 261; Ahmet Hamdi, *Nüzhetü'l-Bünyan*, İstanbul, 1892, s. 648-650.

¹⁸⁸ Doğan, 2003, 261; Yüksel, *Giresun*, s. 77-85.

¹⁸⁹ Karpat, 2003, 222-223.

¹⁹⁰ Pala, 2013, 86.

1918 yılında Ünye nüfusu 58.483 Müslüman, 5.184 Rum, 5.763 Ermeni ve 9 Yahudi'dir. Toplam 69.439 nüfusa sahiptir¹⁹¹.

2.5. TRABZON VİLAYET SALNAMELERİNE GÖRE ÜNYE NÜFUSU VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÜNYE'DE NÜFUS

Osmanlı nüfus kayıtları güvenilir bilgiler vermekle birlikte eksiklikler içermektedir. Sayımlardaki amaç asker olabilecek ve vergilendirilecek olanların tespiti olduğundan bu kıstasların dışında kalan erkek ve kadınlar nüfus sayımlarına dahil olmamıştır. Bu sebeple Karpat'a göre %17-22'lik bir eksik söz konusudur. Bu hata oranı göz önünde tutulup veriler değerlendirildiğinde çalışmanın güvenilirliğini artırmanın mümkün olduğunu ifade etmektedir¹⁹². Ancak devletin Kuzey ve Batı Anadolu bölgelerinde merkezi otoritenin sağlamlığı neticesinde daha düzgün kayıtlar tutulmuştur. Araştırma konusu çerçevesinde yararlanılan Trabzon vilayet salnameleri incelenildiğinde sayımların güncelleştirilmiş olması sebebiyle elde edilen veriler sağlıklı ve düzgün olanlardır¹⁹³.

Salnamelere göre Ünye nüfusunun gelişimine bakıldığında, Ünye nüfusu 1869 yılında toplam 13.726; bağlı nahiyelerin nüfuslarına bakıldığında Fatsa nahiyesi 11.293; Niksar 7950; Bolaman 4504; Karakuş 3059'dur. Toplam erkek nüfus 40.982'dir. 1453 gayrimüslim ve 10.158 Müslüman hane mevcut olup bunlardan 2376 Ermeni, 2833 Rum ve 35.775 Müslüman erkek nüfus vardır¹⁹⁴.

Ünye kazasının 1870 yılı salname verilerine bakıldığında Niksar nahiyesi dahil edilmemiştir. Ünye, Fatsa, Karakuş ve Bolaman nahiyelerinden müteşekkildir. Ünye kaza nüfusu 14.354'tür. Fatsa nahiyesi 12.174, Karakuş 3559, Bolaman 4222 erkek nüfusa sahiptir. Nüfusun dağılımı ise 404 Ermeni, 781 Rum ve Çerkezler de Müslüman hane içerisinde sayılırsa 8506 hane vardır. 1674 Ermeni, 2160 Rum ve 27.475 Müslüman erkek nüfus vardır. Nüfusta Niksar nahiyesinin eksikliği ve Çerkez nüfusun sayımlara yansımaları dikkati çekmektedir. Ünye Kazasında 3834 gayrimüslim, 30.475 Müslüman yaşamaktadır¹⁹⁵.

¹⁹¹ Nedim İpek, "Canik Sancağının Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.10, S.1, 1997, s. 32; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA), Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Kalemî (DH.SNM), Nr. 40/15.

¹⁹² Karpat, 2003, 2.

¹⁹³ Ekinci, 2006, 56.

¹⁹⁴ Doğan, 2003, s. 265; *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869(1286)*, Haz. Kudret Emiroğlu, C.1, Ankara, 1993, s. 150.

¹⁹⁵ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1870(1287)*, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, C.2, Ankara, 1993, s. 187.

1871 yılı Ünye kazasında; 312 Ermeni, 589 Rum, 250 Çerakis, 3367 İslam ve toplam hane sayısı 4518'dir. 1269 Ermeni, 1514 Rum, 573 Çerakis ve 10.998 İslam toplam 14.354 erkek nüfus vardır. Fatsa nahiyesinde; 53 Ermeni, 95 Rum, 192 Çerakis 2893 İslam hanede 221 Ermeni, 341 Rum, 901 Çerakis 10.711 İslam toplam 12.174 erkek nüfus vardır. Bolaman nahiyesinde; 39 Ermeni, 97 Rum, 1039 İslam hanede 184 Ermeni, 305 Rum ve 3733 İslam toplam 4222 nüfus vardır. Karakuş nahiyesinde; 765 İslam hanede 3559 erkek nüfus vardır. Ünye 30.475 Müslüman 3834 gayrimüslim nüfusa sahiptir. Toplamda 34.309 nüfusa sahiptir¹⁹⁶. Salnamenin 4. cildinde de aynı bilgiler mevcuttur.

1879 yılı Trabzon Vilayet Salnamesi'ne bakıldığında Ünye kazası Karakuş nahiyesi ile bir idari birimdir. Ünye kazası 5501 hanedir. 1634 Ermeni, 1684 Rum ve 1107 İslam hane mevcut olup toplam nüfus 14.325'tir. Karakuş Nahiyesi 1504 hanede 5270 Müslüman nüfusa sahiptir. Toplamda Ünye ve Karakuş'un nüfusu 19.595'tir. Dağılımına baktığımızda nüfusun 3318'i gayrimüslim 16.277'si Müslümandır¹⁹⁷. 1881 tarihli 12. Ciltte de aynı bilgiler mevcuttur.

Ünye Kazası 1888 yılına gelindiğinde 9570 hane 50.778 nüfusludur¹⁹⁸. 1892 tarihli 14.ciltte de nüfusla ilgili aynı bilgiler mevcuttur. Ünye 124 köy ve 10 mahalleden oluşmaktadır¹⁹⁹. 1879 yılında 19.595 olan Ünye nüfusu 1888 yılında 50.778 olarak görülmektedir. Nüfus 31.183 artmıştır. Aldığı göçlerin etkisi sayımlarda görülmeye başlanmıştır.

1893 yılı Ünye nüfusu Karakuş nahiyesinin dahil edilmesiyle 44.787 Müslüman, 3815 Ermeni ve 3905 Rum toplam 52.507 nüfusa sahiptir. Nüfusun 7720'si gayrimüslim; 44.787'i Müslümandır²⁰⁰. 1895 tarihli 16. ciltte de aynı nüfus bilgileri mevcuttur.

1898 tarihli salnamede Ünye nüfusuna bakıldığında 50.238 Müslüman (25531 Kadın, 24.707 Erkek), 4419 Rum (2249 Kadın, 2170 Erkek), 4690 Ermeni (2267 Kadın, 2423 Erkek) olmak üzere toplam 59.347 nüfusa sahiptir²⁰¹.

¹⁹⁶ Trabzon Vilayet Salnamesi 1871(1288), C.3, Ankara, 1993, s.203.

¹⁹⁷ Trabzon Vilayet Salnamesi 1879(1296), C. 11, Ankara, 1999, s.241.

¹⁹⁸ Trabzon Vilayeti Salnamesi 1888(1305), C.13, Ankara, 2002, s. 589.

¹⁹⁹ Trabzon Vilayeti Salnamesi 1892(1309), C.14, Ankara, 2005, s.523.

²⁰⁰ Trabzon Vilayet Salnamesi 1893(1311), C.15, Ankara, 2007, s.573.

²⁰¹ Trabzon Vilayet Salnamesi 1898(1313), C.16, Ankara, 2007 s. 523.

1900 yılı salnamesinde Ünye nüfusu 50.685 Müslüman (25793 Kadın, 24.892 Erkek), 4440 Rum (2257 Kadın, 2183 Erkek), 4668 Ermeni (2260 Kadın, 2408 Erkek) toplamda 59.793 nüfusa sahiptir²⁰².

1902 yılına gelindiğinde Ünye Kazası nüfusu 51.169 İslam, 4554 Rum ve 4720 Ermeni toplam 60.443 nüfusa sahiptir. Kaza merkezinde 5299 İslam, 3074 Rum ve 797 Ermeni yaşamaktadır. Salnameye ayrıca kazadan Rusya, Romanya ve Bulgaristan taraflarına işçi göçleri yaşandığı göçlerle buraya gelmiş olan Çerkezlerin ve Gürcülerin milli kıyafetlerini giyinmeye devam ettikleri kaydedilmiştir²⁰³.

1903 yılı salnamesine göre Ünye nüfusu 36.344 İslam (18.886 Kadın ve 17.458), 4708 Rum (2385 Kadın ve 2323 Erkek), 4742 Ermeni (2285 Kadın ve 2457 Erkek) toplam 45.794 nüfus vardır. Nüfusun 9450'si gayrimüslim; 36.353'ü Müslümandır²⁰⁴. Nüfusta bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

1904 Trabzon Vilayeti Salnamesi'ne göre Ünye 36.344 Müslüman, 4708 Rum ve 4742 Ermeni olmak üzere toplam 45.794 nüfusa sahiptir. Ermeni nüfus 2285 kadın ve 2457 erkek; Rum nüfus 2385 kadın ve 2323 erkek; Müslüman nüfus 18.886 kadın ve 17.458 erkek olarak tespit edilmiştir²⁰⁵.

1914 yılı Ünye nüfusu ise 58.351 Müslüman, 5.251 Rum, 5861 Ermeni ve 9 Yahudi'dir. Toplam nüfus 69.472 be nüfusun 11.121'i gayrimüslimdir²⁰⁶. Ünye nüfusunda yeniden artış gözlemlenmiştir.

1918 yılında Ünye nüfusu 58.483 Müslüman, 5.184 Rum, 5.763 Ermeni ve 9 Yahudi'dir. Toplam 69.439 nüfusa sahiptir²⁰⁷.

1923 yılında, Ünye'nin nüfusu ve idari birimleri ile ilgili bilgiler edilmiştir. Haritadan bağlı olan köyler, kadın-erkek nüfus ve hane bilgilerine de ulaşılmaktadır. Ünye merkez kazasına bağlı köylerin nüfusu 1570 hanede 4334 erkek, 3933 kadın toplam 8267 nüfus vardır. Ünye'ye bağlı diğer idari birimler köy nüfusları ile birlikte Ünye nüfusu toplamda 9696 hanede 53.243 nüfus vardır. Nüfus hane ortalamasına bakıldığında 5.49 olduğu görülmektedir²⁰⁸. Karadeniz'de

²⁰² *Trabzon Vilayet Salnamesi 1900(1316)*, C.18, Ankara, 2008, s. 487.

²⁰³ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1901(1319)*, C. 19, Ankara, 2008, s. 429.

²⁰⁴ *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1902(1320)*, C. 20, Ankara, 2008, s. 521.

²⁰⁵ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1904((1322)*, C. 22, Ankara, 2009, s. 873.

²⁰⁶ Karpaz, 2003, 222-223.

²⁰⁷ İpek, 1997, 32; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA), Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Kalemi (DH.SNM), Nr. 40/15.

²⁰⁸ BOA, HRT.H 625/1, H. 29/12/1341(12 Ağustos 1923).

hane ortalamalarının XIX. yüzyılda 6-7 civarında olduğunu belirtmiştik. Hane ortalamasının düşmesindeki sebeplere bakıldığında ise savaşların, ekonominin yaşam koşullarını zorlaması, yaşanan salgınlar, bölgeye yaşanan göçler olsa da bölgeden dışa yaşanan göçlerle yine nüfusun olumsuz etkilenmesi ve bölgedeki asayişsizlik gibi unsurların hane ortalamasının düşmesi üzerinde etkili olduğu düşünülebilir.

Tablo 1: 1923 Ünye Kaza Merkezi ve Bağlı Köyler Nüfusu

ERKEK	KADIN	HANE	KÖYLERİN İSİMLERİ
313	317	138	Saraçlı karyesi
70	78	80	Çatal Pınar
151	153	56	Kale
53	62	17	Nadirli
496	455	158	Ağırlu
558	585	219	Kurna
385	391	129	Saylan
234	234	82	Lahna
188	117	40	Kutlugan(Kurtluca?)
193	105	42	Şehriman
25	22	14	Karamürsel
61	53	34	Döşemedibi
90	84	36	Nuriye
26	20	10	Görecili
228	220	87	Tokuncuya(?)
87	64	27	Hızarbaşı ma'a Kumarlu
70	69	24	Gölevi
41	39	22	Köyle(?)
443	346	157	Tezyeli(?)
435	452	157	Yavi
78	66	29	Öküzköy Ermeni
4334	3933	1570	Yekûn

Kaynak: BOA, HRT.H 625/1, H. 29/12/1341(12 Ağustos 1923).

Tablo 2: 1923 Ünye Kazası Birinci Nahiye Dairesine Bağlı Köyler Nüfusu

ERKEK	KADIN	HANE	KÖYLERİN İSİMLERİ
46	45	11	Laleli(İkizce) karyesi
150	132	31	Yancalu karyesi
607	424	158	...
595	613	137	Üçpınar Ermeni karyesi
131	136	38	Kurtluca
86	90	33	Samar Dâne(?)
181	214	55	Kiriş
306	394	114	Kaynar Pınar
109	30	37	Kocaman
792	781	133	İsak ma'a Taşkeski
330	311	112	Manastr
374	296	69	Köklük
273	261	105	Çilader
89	96	42	Sarıcaerik
62	77	30	Kırılmaz(?)

(Devam Ediyor)

(Devam)

Tablo 2: 1923 Ünye Kazası Birinci Nahiye Dairesine Bağlı Köyler Nüfusu

273	288	14	Kürt Deresi
510	525	164	Kapak
265	221	11	Güçet
5209	4978	1559	Yekûn

Kaynak: BOA, HRT.H 625/1, H. 29/12/1341(12 Ağustos 1923).

Tablo 3: 1923 Ünye'ye Bağlı İkinci Nahiye Dairesi Köyleri Nüfusu

ERKEK	KADIN	HANE	KÖYLERİN İSİMLERİ
178	192	55	Tekkiraz karyesi
248	204	53	Koruklu İslam Karyesi
55	46	17	Koruklu Ermeni karyesi
135	114	31	Kelas İslam karyesi
181	141	47	Kelas Ermeni karyesi
277	290	92	Goran(Gavraz)
278	202	54	Ginehor
116	147	39	Sırma
151	140	55	Yaycı
175	174	52	Dizdar
364	324	96	Nureddin
159	104	26	İçeri Bükü
186	200	53	Akbaba
213	275	73	Altçalı
145	139	49	... İslam karyesi
192	162	42	... Ermeni karyesi
251	254	83	Pelitli Yatak
130	166	45	Yağbasan
157	140	42	Havzı Kara İslam karyesi
133	121	40	Havzı Kara Ermeni karyesi
227	273	100	Meydan İslâm karyesi
42	26	11	Meydan Ermeni karyesi
404	467	120	Ali Darası(Ağidere?) İslâm karyesi
87	78	19	Ali Darası (Ağidere?)Ermeni karyesi
130	96	26	Çukurköy
687	696	208	Dereköy
5457	5293	1564	Yekûn

Kaynak: BOA, HRT.H 625/1, H. 29/12/1341(12 Ağustos 1923).

Tablo 4: 1923 Ünye Kazasına Bağlı Üçüncü Nahiye Dairesi Köyleri Nüfusu

ERKEK	KADIN	HANE	KÖYLERİN İSİMLERİ
185	168	13	Kaçır karyesi
130	108	40	Deniz Bükü
345	350	108	Açlu(?)
159	133	61	Tepeköy
280	173	101	Koncula(?)
338	316	100	Sazlık(?)
254	190	60	Balık Ermeni karyesi
191	208	65	...
311	281	59	Akmalu(?)
571	448	193	Fartil
403	414	136	Sarı Halil
199	211	69	Gölceğiz
154	118	55	Çöreği Kızılca Kise
182	161	80	Keş
148	148	54	Nefs-i Çöreği
185	168	73	Çöteli
169	155	60	...
53	60	21	Kalfat Taş(?)
42	44	19	...
45	35	13	Yaylı
95	71	45	...
105	75	63	...
91	74	32	Elmalık(?)
4634	4222	2545	Yekûn

Kaynak: BOA, HRT.H 625/1, H. 29/12/1341(12 Ağustos 1923).

Tablo 5: 1923 Ünye Kazası Karakuş Merkezine Bağlı Köyler Nüfusu

ERKEK	KADIN	HANE	KÖYLERİN İSİMLERİ
313	273	72	Çaldere karyesi
125	124	48	Tuzak
380	381	123	Zortlu(?)
365	364	119	Çayıralan
255	279	101	Kızıl Elma
194	183	54	Kurd Boğaz
94	88	37	Kemah(?)
216	192	55	Düğencili
449	425	131	Kara Çal
296	291	85	Gümran(?)
311	329	113	Takı(?)
58	59	19	Alagor(?)

(Devam ediyor)

(Devam)

Tablo 6: 1923 Ünye Kazası Karakuş Merkezine Bağlı Köyler Nüfusu

64	64	29	Sevikli
90	98	30	Keten Dere
117	101	37	Çukurköy
54	42	16	Kalaycık
83	68	28	Kuşculu
117	117	51	Kireçlik(?)
238	203	73	Çavdar
36	37	10	Gölgeçilü
70	64	17	Gedikli
3886	3782	1249	Yekûn

Kaynak: BOA, HRT.H 625/1, H. 29/12/1341(12 Ağustos 1923).

Tablo 7: 1923 Yılı Ünye Kazasına Bağlı Karakuş Nahiyesinden Ayrılan İkinci Müdüriyet Köyleri Nüfusu

ERKEK	KADIN	HANE	KÖYLERİN İSİMLERİ
534	579	191	Koz karyesi
524	514	145	Yağun Oluk
203	206	60	Kartana ma'a Egincik
449	454	118	Halil Uşağı
279	309	96	Eldirti(?)
118	103	35	Taş Oluk
168	156	53	Salman
333	365	128	Çamalan
285	286	97	Seferlü
168	140	54	Çökek
205	184	68	Orta Yuta(Orta Bölme)
203	196	71	Tatoz(?)
150	151	51	Anbar Gürgeni
104	110	42	Alan
3762	3753	1209	Yekûn

Kaynak: BOA, HRT.H 625/1, H. 29/12/1341(12 Ağustos 1923).

1935 genel nüfus sayımına göre Ünye nüfusu toplam 62.617'dir. Nüfusun 5.780'i şehirde; 56.837'si ise köylerde yaşamaktadır²⁰⁹.

1965 yılı genel sayımına göre Ordu iline bağlı Ünye nüfusu toplam 92.684'tür. Bunun 46.026'sı erkek, 46.658'i kadın nüfustur. Şehir sınırları içerisinde 15.039 nüfus toplanmış olmakla köylerde 77.645 nüfusa sahiptir²¹⁰.

²⁰⁹ DİE, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Hüsnü Tabiat Basımevi, Neşriyat sayısı: 75, C. 59, İstanbul, 1937, s. IX.

²¹⁰ <http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-13:58:52-232906917443260885597812029.html>? Erişim tarihi: 06.02.2021

1970 yılı genel sayımına göre Ünye ilçesinin toplam nüfusu 106.436'dır. Nüfusun 19.448'i şehirde, 86.988'i köylerde yaşamaktadır²¹¹.

1975 yılı genel nüfus sayımına göre Ünye nüfusu toplam 117.332'dir. Nüfusun 58.454'ü erkek; 58.878'i kadındır. Şehir nüfusu 23.366 köy nüfusu ise 93.966'dır²¹².

1980 yılı genel nüfus sayımına göre Ünye nüfusu 126.440'tır. Nüfusun 61.770'i erkek 64.670'i kadındır. Şehirde 28.227 nüfus vardır. Köylerde ise nüfus 98.213'tür²¹³.

1985 genel nüfus sayımına göre Ünye nüfusu 142.850'dir. Nüfusun 69.050'si erkek 73.800'ü kadındır. Şehir nüfusu 35.508, köy nüfusu ise 107.342'dir²¹⁴.

1990 yılı genel nüfus sayımına göre Ünye nüfusu 109.139'dur. Nüfusun 53.061'i erkek 56.078'i kadındır. Şehir nüfusu 42.836 köy nüfusu ise 66.303'tür²¹⁵.

2000 yılı genel nüfus sayımına göre Ünye nüfusu 126.124'tür. Nüfusun 61.930'u erkek 64.194'ü kadındır. Şehir nüfusu 61.552'dir. Köy nüfusu ise 64.572'dir²¹⁶.

²¹¹ <http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-14:09:41-16096739541661111931383670314.html?>

Erişim tarihi: 06.02.2021.

²¹² <http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-15:03:52-3096240261859575312715129759.html?> Erişim tarihi: 06.02.2021.

²¹³ <http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-20:05:40-50309790613141351781867380801.html?>

Erişim tarihi: 06.02.2021.

²¹⁴ <http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-20:15:40-6658121031427062242499989134.html?> Erişim tarihi: 06.02.2021.

²¹⁵ <http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-20:20:32-1271440115636775202097126581.html?> Erişim tarihi: 06.02.2021.

²¹⁶ <http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-20:27:24-128092091815178924456694873.html?> Erişim tarihi: 06.02.2021.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÜNYE KAZASI VE GÖÇLER

3.1. XIX. YÜZYILDA ÜNYE'DE YAŞANAN GÖÇLER

Ünye, tarihi sürecin bir parçası olarak XIX. Yüzyılda Osmanlı ve Karadeniz coğrafyasında yaşanan gelişmelerden etkilenen küçük bir iskele kasabasıdır. İskele kentleri insanları göçe iten sebeplerin nihai bir kaçış noktası olarak ortaya çıkmıştır. Yüzyılın ilerleyen dönemlerindeki ekonomik ve siyasi gelişmeler bu noktadaki nüfus artışını destekleyen diğer unsurlar olarak görülmektedir. İskelede sahip kentler şehirleşme açısından önemli bir hale gelerek göçlerden ve göçmenlerden gelen fikirlere ve bunlara yönelen tepkilere sahne olan alanlar olmuştur²¹⁷. Ünye Kazası için de aynı durum geçerlidir. Karadeniz sahilinde olan bu kaza deniz ulaşımının ilerleyen süreçte ticari önem kazanması ve yüzyılın ortası ve sonrasında devamlı surette devletin göç aldığı alanlara yakınlık ve bu göçlerin vasıtası olarak deniz ulaşımının aktifliği Ünye kazasının etkileşimini de artırmıştır. Ünye, göçlerin ve göçmenlerin ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz tüm gelişmelerden etkilenmiş; değişmiş ve biçimlenmiş bir kazadır. Yüzyılın başında Ünye'nin, Anadolu'nun iç ve doğu kesimlerinden sahile ve Batıya yönelim gösteren göç hareketlerinden etkilendiği görülmektedir. Bu göçlerde devletin yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve Tanzimat sürecinin getirdiği algılama ve sorunlar etkilidir. Göçlerle birlikte kazanın dini yapısında da değişimler yaşanmıştır. Sahillerde gayrimüslim nüfus artışı ilerleyen süreçte birtakım sıkıntılar da meydana getirmiş ve devlet bu hususta 1. Dünya savaşı sırasında genel bir uygulama ile bu nüfus içerisinde sakıncalı görülen yaş grubunu önlem olarak XIX. yüzyılın başında oldukları gibi iç kesimlere göndermiştir. Ünye Kazasına etki eden, sosyal yapı ve güç odakları arasında dengeye tesir edip değiştiren yakın çevresinden gelen göçlerden ziyade yoğun bir nüfus akışı ile kendini gösteren dışarıdan yapılan göçler olmuştur. Bu göçler idare bakımından merkezi hükümeti uğraştırdığı kadar mahalli hükümeti de uğraştıran ve görevlerini artıran bir meseledir. Gelenlerin iskân yerlerinin belirlenmesi, iaşesi, ulaşımı, misafir kalanların ihtiyaçları, verilecek arazilerin belirlenmesi ve dağıtımı, ortaya çıkan hastalıklar ve sağlık hizmetinin karşılanması, yerli halk ile aralarında

²¹⁷ İlhan Ekinci, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Ordu Kazasında Müslim-Gayrimüslim Nüfus ve İlişkileri", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2006, C.1, S.1,s.62.

çıkan anlaşmazlıkların giderilmesi ve diğer asayiş sorunlarının ortadan kaldırılması hususunda önemli görevler icra etmişlerdir. Devletin savaşlar ve siyasi gelişmeler ardından kayıpların sonucu olarak yaşanan geri çekilmeler göçleri meydana getirmiş, bu göçler ise dahilde birtakım değişimleri ve sorunları meydana getirmiştir. Yinelemek gerekir ki Ünye kazası bu alanların hemen her birinden göç alan, bunları misafir olarak barındıran alanlardan biri olmuştur. İç kesimlerle olan bağlantıları dolayısıyla bir geçiş ve sevk güzergahı özelliğini yüklemiştir. Ayrıntısı ile XIX. yüzyılda aldığı göçlerin sebeplerine bakıldığında halk ekonomik sebeplerle ilk etapta sahile ve batıya göç etmeye yönelmiştir. Ekonomik yapıdaki olumsuzluklar Müslüman ve gayrimüslim kesimden insanları etkilemişse de toprağa bağlı olmayan ve iç kesimlerdeki madenlerde çalışan Ermeni ve Rumlar üzerinde daha hızlı etki göstermiştir. Madenlerin kapatılması ile birlikte işsiz kalan bu gruplar sahillerdeki çiftliklerde işçi olarak çalışmak amacıyla göç etmişlerdir. Zamanla bu durum diğerlerini ve Müslümanları da etkilemiştir. Rumların sahilde yoğunluk kazanması, Müslüman halkın yüzyılın genelinde askerlik vazifesinde bulunması, savaş, yoksulluk ve insan kaynağının askerlikte kullanılmasıyla ekonomik çöküş dengeleri bozarak ticaretin el değiştirmesine neden olmuştur²¹⁸. Kapitülasyonların ardından yabancı devletler özellikle yaptıkları ticari faaliyetlerde gayrimüslimlerin tercih edilmesi sosyal dengeyi Müslümanlar aleyhinde bozmuştur. Bu süreçte Rumların ve Ermenilerin sahil kesimine yönelimini artıran bir diğer husus da Ayanlar olmuştur. Ayanlar, ellerinde toplanan devlete ait hazine arazilerini gasp ederek bu arazileri göçebe olan gruplara kiralarak gelir elde etmeye başlamışlardır²¹⁹. Bölgede XVIII. Yüzyıl itibariyle bir güç odağı haline gelmiş olan Ayanlar, gayrimüslimlerin bir noktada yoğunlaşmasının ileride ortaya çıkaracağı sosyal, ekonomik, siyasi dengesizlikleri fark edemeyerek sahile gelişlerini ve burada tutunabilmelerini kolaylaştırmıştır²²⁰.

Gayrimüslimler gelişmiş fırsatlara, güvenli yerlere gidişleri, ticaret yolları boyunca yayılışları, Madenlerin kapanması, sahillerin batı kesiminde yer alan bataklık alanların yakın zamanda yerleşime açılan kıyı ovalara doğru iten büyük toprak kolonizasyonu ister tekil ister çoğul değerlendirmede ilişkilerin

²¹⁸ Pala, 2013, 234-235.

²¹⁹ Ekinci, 2016, 47.

²²⁰ Ekinci, 2006, 66.

anlamlandırılması açısından önemlidir²²¹. Bölgede Tanzimat öncesi ve sonrası sosyal ve ekonomik karmaşa göçe iten sebepler arasında yerini almıştır²²². Bölgenin genelinde Tanzimat'ın uygulanışı sırasında ortaya çıkan tepkiler, halkın bu uygulamalardan şikayetçi olması, vergilerin insanlar üzerinde yarattığı etkilerle birlikte göçe yönelme veya göç etme tehditleri gibi neticeleri doğurmuştur²²³. Ünye tüm bu sebeplerle hem doğusundan hem de iç kesimlerden göç almaya başlamış bir kazadır. İlk nüfus sayımlarının yapıldığı 1834 ve sonrasındaki 10 yıllık süreçte tutulan kayıtlarda sahile ve batıya olan göçleri gözlemlemek mümkündür. Örneğin Ordu'nun Ulubey kazası ile ilgili yapılan bir sayımda iki yıllık bir süre içerisinde gayrimüslim Ermeni nüfusunun bir şekilde sahile ve batıya doğru göçü gözlemlenmiştir. Kaza dışına göç eden 147 kişinin kaydı incelenmiş ve 56 kişi Çarşamba'ya, 32 kişi Ünye'ye göç etmiştir ki bunlar sahile ve batıya yönelen göçlerdir. 24'ü ise Ordu'ya göç etmiştir. Dolayısıyla Ordu kazasındaki gayrimüslimler için Ünye ve Çarşamba önemli, cazip göç ve yerleşme alanı olarak görülmektedir²²⁴.

3.1.1. 1850-1878 Yılları Arasında Ünye'ye Yapılan Göçler

Bu dönem Ünye kazasına etki eden göçler incelendiğinde Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyinde Kırım'ı ilhakı ile başlayan sürecin bir yansıması olan Müslümanların göçü söz konusudur. Hakimiyeti altına giren alanlarda Müslüman ahaliye karşı yürüttükleri politikalar ile göç etmekten başka bir yol tanımayan Rusya, sonrasında rotasını Balkan ve Kafkaslar'a çevirmiştir. Aynı şekilde ilerlediği her sahadan Osmanlı Devleti'ne göçler söz konusu olmuştur. Kırım'dan Tatarların ve Kafkasya'dan Çerkez ve Dağıstanlı ahalinin göçü ile birlikte Osmanlı devleti bir göç baskısı ile karşı karşıya kalmıştır. Şeyh Şamil'in önderliğinde başlayan mücadelenin kırılmasıyla birlikte Müslümanlar Rusya devleti'nin baskı ve zulmü karşısında daha fazla direnemeyerek göç yollarına dökülmüş ve bu göçler Karadeniz coğrafyasını fazlaca etkilemiştir.

Ünye'ye 1863 yılında gelmiş olan Merşat Kabilesi'nden 911 Çerkez'e ait elde edilen arşiv belgesinden işe konusunda düzenlenmiş dört ayrı senet vardır.

²²¹ Ekinci, 2016, 56.

²²² Ekinci, 2016, 59.

²²³ Ekinci, 2016, 190.

²²⁴ Ekinci, 2016, 58; BOA, ML.CRD, Defter no 17, 07.08.1837.

Farklı tarihlerdeki bu senetlerden Ünye'ye gelmiş Çerkez göçmenlerin sayısı ve durumlarıyla ilgili bilgiler edinmek mümkündür:

Tablo 8: 1863 Temmuz Ayı Ünye'de Bulunan Çerkez Muhacirlerinin Nüfusu, Yevmiyeleri, Muafiyetleri ve Ölenleri

Erkek ve Kadın nüfusu	911
Eceli ile ölenlerin sayısı	003
	907
Ekonomik gücü yerinde olanların çıkarılmasıyla yardıma ihtiyacı olanların sayısı	454
	454
Yevmiye Bedelleri	6810
Her nüfus için yevmiye yarım kıyye ekmek bedeli günlük 20'şer paradan 30 günlük	
Yalnız altı bin sekiz yüz on guruşdur	

Kaynak: BOA, C.ML, 16-721, 29/Za/1279(17 Haziran 1863).

Ünye Kazasında bulunan Çerkez Muhacirlerin 911 nüfustan ibaret oldukları bunlardan 3 kişinin hayatını kaybettikleri kalanların yarısının muhtaç durumda olmaması ve yevmiye verilmemesi uygun görülerek diğer yarısı için yevmiye olarak yarım kıyye ekmek bedeliyle 20'şer paradan 30 günlük yevmiyeleri olan 6810 kuruşun tamamı Ünye Mal Sandığından karşılandığı görülmektedir. Merşat kabilesi uleması Abdullah Efendi, kabile beylerinden Süleyman Bey ve muhacirin memuru tarafından düzenlenen senette kabile reisleri bahsi geçen paranın ellerine verildiğine dair imzalarını atmışlardır.

Tablo 9: 1863 Ağustos ayı Ünye'de Bulunan Çerkez Muhacirlerinin Nüfusu, Yevmiyeleri, Muafiyetleri ve Ölenleri

Erkek ve Kadın nüfusu	908
Eceli ile ölenlerin sayısı	013
	895
Ekonomik gücü yerinde olanların çıkarılmasıyla yardıma ihtiyacı olanların sayısı	447
	448
Her nüfus için yevmiye yarım kıyye ekmek bedeli günlük 20'şer paradan 30 günlük	6720
Yalnız altı bin yedi yüz yirmi guruşdur	

Kaynak: BOA, C.ML, 16-721, 29/Za/1279(17 Haziran 1863).

Ünye'de bulunan Çerkezlerin Ağustos ayı yevmiye bedellerini içeren diğer senette 908 nüfustan 13 kişiyi kaybettikleri ve yine yardıma muhtaç durumda olmayanların hesap dışı bırakılması ile 448 kişiye yevmiye bedeli verilmesinin kararlaştırıldığı ve yevmiye bedelinin 6720 kuruş olup kabile reislerinin ellerine Ünye Mal Sandığı'ndan karşılanarak teslim edildiği görülmektedir.

Tablo 10: 1863 Eylül Ayı Ünye’de Bulunan Çerkez Muhacirlerinin Nüfusu, Yevmiyeleri, Muafiyetleri ve Ölenleri

Erkek ve kadın nüfusu	895
Eceli ile ölenlerin sayısı	015
	880
Ekonomik gücü yerinde olanların çıkarılmasıyla yardıma ihtiyacı olanların sayısı	440
Yalnız altı bin altı yüz elli guruşdur	6650

Kaynak: BOA, C.ML, 16-721, 29/Za/1279(17 Haziran 1863).

Yine aynı beylerin imzaları bulunan Eylül ayına ait senette, 895 Çerkez nüfustan 15’inin hayatını kaybettiği görülmekte olup 440 kişinin yardıma muhtaç durumda olmadığına kanaat getirilerek diğer yarısına yevmiye verilmesine karar verilmiş ve 6650 kuruş Ünye Mal Sandığı’ndan kabile reislerine teslim edilmiştir.

Tablo 11: 1863 Ekim Ayı Ünye’de Bulunan Çerkez Muhacirlerinin Nüfusu, Yevmiyeleri, Muafiyetleri ve Ölenleri

Erkek ve kadın nüfusu	880
Eceli ile ölenlerin sayısı	029
	851
Ekonomik gücü yerinde olanların çıkarılmasıyla yardıma ihtiyacı olanların sayısı	425
	426
Her nüfus için yevmiye yarım kıyye ekmek bedeli günlük 20’şer paradan 30 günlük	6390
Yalnız altı bin üç yüz doksan guruşdur	

Kaynak: BOA, C.ML, 16-721, 29/Za/1279(17 Haziran 1863).

Ekim ayına ait senede bakıldığında ise Çerkezlerden 29 kişi hayatını kaybetmiş, sayıları 851’e düşmüştür. 425 kişinin yardıma muhtaç görülmediği ve 426 kişiye yevmiye verilmesinin kararlaştırılması ile kabile reislerine yine Ünye Mal Sandığı’ndan 6390 kuruş verildiği anlaşılmaktadır. Ünye’ye gelmiş olan 911 Çerkez nüfusun Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim ayları boyunca işçileri mahalli idarece karşılanmış; nüfusun içerisinde hayatını kaybeden 60 kişi olmuştur. Bu sayı yol boyunca verdikleri kayıpların haricindedir. Ancak o veriler belgelere yansımamıştır. Muhacirler arasında ölüm oranlarının Temmuz-Ekim ayları arasında arttığı görülmektedir. İşe yardımı yapılan bu grup henüz kaza içerisinde iskânı gerçekleşmemiş olan misafir konumdaki gruptur. Dört aylık süreçte muhacirler için Mal Sandığı’ndan verilen yevmiye bedeli 26.570 kuruştur. Ayrıca belgeden anlaşıldığına göre belli ki bu Çerkezlerden bir grup başka bir yere gideceklerinden onlar için kayık ve çuval yardımı yapılmış; her kayık için 75 ve

toplam 900 kuruş kiralama bedeli verilmiş olup 12 adet kayık ve sandal temin edilmiştir²²⁵.

1864 yılında Ünye'nin bağlı bulunduğu Canik'e gelenlerin sayılarının arttığı görülmektedir. Canik Mutasarrıfı tarafından gönderilen yazıda Samsun'a gelen muhacirlerin yoğunluğu nedeniyle göç halini idare etmenin zorlaştığını ve ilgili bir komisyonun teşkil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hasta, aç, giyeceksiz haldeki insanlara yapılan yardımlarla ihtiyacın tam olarak karşılanamadığını ve şimdi 60.000'i bulan yoğunluğun daha da artarak ilerleyen süreçte göçün idaresini zor bir duruma sokacağını bildirmiş ve tedbirlerin hızlıca alınması gerektiğine vurgu yapmıştır²²⁶. Canik Sancağı'na gelen muhacirler hakkında ilk etapta planlama açısından eksiklikler görülmüştür. Çünkü ihtiyaca yeter sayıda ne doktor ne de var olan hastalıkların izolesine yeter durumda yer ve imkân mevcuttur. Bu durum zamanla buradaki muhacirler arasında hastalıkların salgın boyutuna dönüşmesine, bu şekilde sevk edildikleri yerlere taşınmasına, ölüm vakalarının yukarıdaki belgede görüldüğü gibi artmasına sebebiyet vermiştir. Arazi tahsisi yapılırsa da bölgedeki arazi yapısı bataklık olması nedeniyle hastalıkları tetiklemiş; ayrıca muhacirler buralarda durmak istemeyip yerlerini değiştirmiş ve bu durum farklı sorunları da beraberinde getirmiştir²²⁷.

²²⁵ BOA, C.ML, 16-721, 29/Za/1279(17 Haziran 1863).

²²⁶ Sabri Bacacı, *Tarihin Bir Döneminde Ünye ve Çevresinde Yaşanan Olaylar (1864-1920)*, Ünsev Kültür Yayını, İstanbul, Mart 2008, s.35-37;BOA, A.MKT. MHM 302-43(18 Mayıs 1864).

²²⁷Serbestoğlu, 2015, 128.

Tablo 12: 1865 Yılında Ünye ve bağlı Kazalarda Bulunan ve Yerleştirilen Muhacirlerin Miktarı, Yapılan ve Yapılması Gereken Yardımların Miktarı

Bu yaz iskânı lâzım gelen muhâcirlerin masârifâtı yekûnû	Muhacirlerin Toplam Nüfusu	İnşa Edilen Haneler Toplamı	Esasına Uygun Olarak Yerleştirilen Hanelerin Toplamı	Yaz Döneminde İskan edilmesi Gereken Muhacirler	Mal Sandığından karşılanacak masrafların miktarı	Hane değeri olarak Muhacirler tarafından yapılacak yardımların	Yerli ahali tarafından yapılacak yardım miktarı	Öküz yevmiyesi olarak yerli ahalden yapılan yardımların miktarı	Ziraat Hizmetinde yerli ahali tarafından kullanılan öküz miktarı	Her çift öküzün kira bedeli	Burada bulunan hâne ve familya ve peder ve mâderden müfâratla	Köylerin İsmi	Mûlahazat
Guruş 18852	Nüfusu 255	Hâne 17	...	Nüfusu 255	Guruş 11602	...	Guruş 4250	Guruş 3000	Çift 250	Nefer 12	...	Karadere Köyü	...
10172	122	08	...	122	05460	...	2000	2712	226	12	...	Karıklı Köyü	...
15062	193	13	...	193	8872	3250	...	2940	245	12	...	Akyol Köyü	...
22250	298	20	...	298	13650	5000	...	3600	300	12	...	Tehreman Köyü	...
16295	211	14	...	211	09555	3500	...	3240	265	12	...	Karamürsel Köyü	...
05516	068	04,5	...	068	03071	1125	...	1320	110	12	...	Nefs-i Çöregi Köyü	...
88147	1147	76,5	...	1147	52210	12875	6250	16812	1396		Ünye Kazası Özeti
35474	1055	91	...	365	35474		Niksar Kazası Özeti
42365	0628	42	...	628	36836	05520	0460	12	...		Fatsa Kazası Özeti
24142	0314	21	...	314	14332	5250	...	4560	0380	12	...		Bucak Kazası Özeti
190119	3144	230,5	...	2454	138852	18125	6250	26892	2236		Özetlerin Toplamı

Kaynak: BOA, MVL, 712/37, 19/Ca/1282(10 Ekim 1865), MVL 713-95, 20/Ca/1282(11 Ekim 1865).

Yukarıda verilen tablo, 1865 yılında iskanları için farklı yerlere sevk edilmiş muhacirler ile Ünye Sancağı dahilindeki kazalarda bulunan muhacirler hakkında bazı bilgilere yer vermiştir. Tabloda, nüfusun ne kadar olduğu, ne kadarının iskân

talimatı ve kaidesine uygun yerleştirildiği, ne kadarının üretime geçtiği, misafir olarak ne kadar nüfusun olduğu, yazın iskân edilmesi lazım gelen kaç nüfus olduğu, bunlara verilecek olan hane, hayvan, tohumluk, alet-edevat masraflarının değerinin ne kadar olduğu gibi konulara değinilmiştir. Bu masrafların ne kadarının yerli ahaliden, ne kadarının muhacir ve Mal Sandığı'ndan ödendiğini göstermektedir. Bu tabloya göre Ünye Sancağı'nda bağlı kazalara gelen, giden ve ölenler hariç olmak üzere barınma ve iskânları sağlanan 3144 nüfus var olup²²⁸, muhacirlerden her biri için 15 kuruş, hane itibariyle gönderilen 230.5 kuruş, hanenin her biri için zikredilen tohum değeri, hayvanlar, hane ziraat araçları değeri olarak 932,5 kuruş üzerinde olup toplam masraflar 190.119 kuruşa ulaşmıştır. Yazın iskânının yapılması gereken misafir konumdaki muhacirlerin sayısı 2454; Mal Sandığı'ndan verilmesi gereken miktar 138.852'dir. Muhacirlerden hane inşası için 181.852 kuruş toplanmış, yerli ahali tarafından 6250 kuruş yardım yapılmış, yerli ahaliden ziraat için kullanılan öküz yevmiesi olarak 26.892 kuruş, yerli ahali tarafından 2236 öküz de ziraat için kullanılmıştır. Belgedeki tablodan anlaşılacağı üzere Ünye ve bağlı kazaları (Niksar, Fatsa, Bucak) bu dönemde sancak olduğu için bunlar birlikte verilmiştir. Toplamda 3144 muhacir iskân için gelmiş; 1865 Ekim ayı itibariyle var olan durum tablo halinde verilmiştir. Yaz itibariyle iskânının gerçekleştirilmesi gereken 2454 nüfustan söz edilmektedir ki bunlar yerleşene kadar iaşeleri mahalli idare ve halk yardımı ile gerçekleştirilmekte ve yetmediği hallerde merkezden para istenmektedir. Bu belge ile hem halk nezdinde hem de devlet nezdinde muhacirlerin iskânı için yürütülen iane ile ilgili çaba görülmektedir. Yerli ahali hane inşasından ziraat alet edevatına hatta öküz yevmiesine varıncaya kadar ellerinden geldiği ölçüde muhacirler için yardımda bulunmuş ve bu yardımların toplam masraflardan çıkarılması ile devlet Mal Sandığı'ndan verilmesi gereken miktarı hesaplayarak gerekeni yapmıştır. Ünye Sancağı'na gelen 3144 kişiden Ünye kazasında 255'i Karadere köyüne, 122'si Karıklı köyüne, 193'ü Akyol köyüne, 298'i Tehreman köyüne, 211'i Karamürsel köyüne, 68'i Nefs-i Çöreği köyüne yerleştirilmiş ve toplamda Ünye-Merkez kazasına bağlı köylere 1147 muhacir yerleştirilmiştir. Bunlar için 76.5 hane inşası yapılmış olup yaz döneminde daimi yerleşmelerinin sağlanması öngörülmüştür. Hane değeri olarak Ünye kaza ahalisinden muhacirler

²²⁸ 1863 yılında gelenlerden henüz iskân olunanların ya da iskân olunamamış olanların da bu tabloya ekli olup olmadığını gösteren herhangi bir bilgi olmadığı için ve belgeler arasında iki yıl geçmiş olduğundan bu tablodan ayrı tutulmuştur.

için 12.875 kuruş, çift sürme yevmiyesi için ise 16.812 kuruş yardım yapılmış; 1396 ökü ziraat için ahali-i kadime tarafından muhacirler için kullanılmıştır. Yerli ahaliden ayrıca 6250 kuruş nakdi yardım alınması kararlaştırılmıştır. Ünye'ye bu tarihlerde bağlı olan Niksar kazasında 1055, Fatsa kazasında 628, Bucak kazasında 314 olmak üzere toplam 1997 muhacir bulunmaktadır. Bu muhacirlerden 690'ı iskân edilmiş; 1307'sinin yaz döneminde iskânının gerçekleştirilmesi ön görülmüştür. Muhacirler için Ünye Sancağı içerisinde toplam 230,5 hane inşası gerçekleştirilmiştir²²⁹.

İskân ve sonrasında yaşanan problemlerden birisi de buldukları yerde durmak istemeyen muhacirler olmuştur. Devlet genel itibariyle gelen kabileleri muhtelif farklı alanlarına dağıtarak yerleştirmeyi uyguladığı için zaman zaman dağınık yerleşen bu göçmenler diğerlerinin yanına gitme çabası içinde olmuşlardır. Örneğin 1866 yılında Ünye'ye yerleştirilmiş olan muhacirlerden 10 hanesi Biga Sancağı'na gitmişlerdir²³⁰.

Bu dönem Kafkasya'dan yaşanan göç hareketi Çerkez göçleri adıyla bilinse de bu geniş coğrafyanın farklı bölgelerinden ve farklı milletlerin göç ettiği bilinmektedir. 1866 tarihli bir belgede Ünye'ye bağlı Erbaa kazasında iskân edilmiş olan Kabartay muhacirlerinden bir şahsın köleleri hakkındaki şikayet belgesi ile haberdar olmaktadır²³¹. 1869 yılında Ünye'nin Çukurköy Köyünde iskân edilmiş olan Rusya'nın Kuban Vilayeti havalisinden göçmüş olan muhacirler yine bu bölgeden göç etmeye karar vermiş olan akrabalarının göçlerine izin verilmesi ve bunların da iaşelerinin sağlanması için dilekçe vermişlerdir. Muhacirin İdaresi cevaben nakil ve hicretlerine muhalefet olunan kişilerden olup olmadığını öğrendikten sonra bunların kaç kişiden oluştukları, uygun mahallin bulunması için gerekenin vilayete danışılarak yapılması yolunda karar vermiştir²³².

Bazen muhacirlerin yevmiyeleri konusunda iskânlarından sonra sorunlar ortaya çıkmıştır. Ünye'de bu hususta 1866 yılında ortaya çıkan durum da bu kabildendir. Canik mutasarrıfı tarafından gönderilen telgrafta, Ünye'de misafir olarak bulunanların ve bazı nedenlerden dolayı mahsul yetiştiremeyenlerin sayısı ile eskisi gibi bunlara yevmiyelerinin verilip verilmeyeceği konusunda

²²⁹ BOA, MVL, 712/37, 19/Ca/1282(10 Ekim 1865), MVL 713-95, 20/Ca/ 1282(11 Ekim 1865).

²³⁰ BOA, MVL, 724/20, 06/05/1283(16 Eylül 1866).

²³¹ BOA, MVL, 870/80, 26/M/1282(21 Haziran 1865),MVL 742- 47, 06/Ra/1283(19 Temmuz 1866).

²³² BOA, HR.MKT,644/96, 11/11/1285(23 Şubat 1869).

danışılmaktadır. Cevaben misafir durumda olanların yevmiyelerinin karşılanması devletin talimatı gereği olduğu, mahsul alamayan ya da mahsulleri afetler sebebiyle zarar görmüş olanların veya ekin ihtiyaçları zamanında karşılanıp hiç ziraat etmemiş olanların da kendilerine yetebilenler dışarıda tutulmak şartıyla gücü yetmeyenlere gelecek ziraat mevsimine kadar yarım kıyye yevmiye verilmesi uygun bulunmuştur²³³. Bahsi geçen muhacirlerin 1865'te Ünye Sancağına gelmiş olan muhacirler olduğu ve bunların 1866 yılına gelindiğinde bunlar arasında henüz iskânı gerçekleşmemiş, üretime geçememiş veya ekim yapsa da mahsul alamayanların olduğu görülmektedir.

Ünye'ye gelen muhacirlerin 1870 yılındaki sayıları ile ilgili bilgiye Trabzon Vilayet Salnamesi'nden ulaşmak mümkündür. Salnameye göre Ünye kazasında 250 Çerkez hane ve 573 erkek nüfus olduğu görülmektedir. Ünye'ye bağlı Fatsa nahiyesinde 192 hanede 901 Çerkez'in bulunduğu görülmektedir. Toplamda 440 hanede 1474 erkek nüfus mevcuttur²³⁴. Bir önceki verilen belgede 1865 yılında Ünye ve bağlı kazası Fatsa'da bulunan Çerkezlerin toplam nüfusu 2075'tir. 1870 tarihli salnamede verilen bilgilere bakıldığında ise 1474'tür. Arada 601 kişi eksildiği görülmektedir. Bunlar ya başka yerlere göç ederek kaza dışına gitmiş ya da kayıplar vererek azalmıştır. Salnameden elde edilen veriler üzerinde tahmini nüfus hesaplaması yaparken kullanılan hane x 5 formülünü uyguladığında toplamda Ünye ve Ünye'ye bağlı nahiye olan Fatsa'da 2.200 verileri elde edilmiştir. Ancak özellikle Fatsa nahiyesinde aile fertlerinin daha kalabalık olduğu görülmektedir. Bu durum Karadeniz bölgesinde görülen hanex7 formülü ile daha mantıklı bir sonuç alabilmekteyiz. Bu formüle göre Ünye ve Fatsa'da Çerkez nüfusu 3080 civarında tahmin edilebilir.

Devletin baş etmeye çalıştığı sorunlardan biri de düzensiz göçmen hareketidir. Kaçak buldukları alanları terk edip bulabildikleri vasıtalarla Osmanlı topraklarına giriş yapanlar oluşturmuştur. Ağustos 1874 tarihli belgede Kırım ahalisinden sandal ve kayıklarla yola çıkan Ünye'ye deniz yolundan kaçak olarak giriş yapıp oradan Samsun'a ve Samsun'dan iç kesimlere ve İstanbul'a giden göçmenlerden söz edilmektedir. Hatta ellerine birtakım yazılar verilerek İstanbul'a aşırılan muhacirlerin yakalandıkları belirtilmiştir. Kırım köylülerinden oldukları bildirilen bazı göçmenler ise Rus konsolosu tarafından yetkililere ihbar edilmiştir.

²³³ BOA, MVL, 715/115, 13/Ş/1282(1 Ocak 1866).

²³⁴ 1870 Tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi, 88-89.

Ellerinde pasaportlarının olmaması sebebiyle kaçak olarak ülke topraklarına giriş yaptıkları anlaşılmıştır. Bu şekilde gelenlerin ardı arkası kesilmediğinden bunlar hakkında yetkililerin nasıl bir uygulama yapması gerektiği konusunda merkezden bir talimat verilmesi istenmiştir²³⁵.

1875 Haziranında Ünye'ye gelmiş olan 70 Kırımının Rumeli'deki akrabaları yanında iskân olunmak istedikleri görülmektedir. Daha sonra bunlara geriden gelen 100 kadar Kırımlı daha eklenmiştir. Hatta sonradan gelen grup içerisinde çiçek hastalığı görüldüğü ifade edilmiştir. Bunların tedavilerinin doktorlar tarafından yapılmasına ve hastalık sirayet etmeyenlerin beş gün karantinada kalmasının sağlanması istenmiştir²³⁶. Zaptiye Nezareti'nden bu iki grubun iskânı için uygun mahallere yerleştirilmek üzere kendilerine talimatnameye göre yazılı emirler verilmesi, defterlerinin düzenlenip İstanbul'a bilgilerin gönderilmesi istenmiştir²³⁷.

1877 Ekim ayında verilen dilekçede yine Ünye'ye gelmiş ancak başka yere gitmek isteyen muhacirler görülmektedir. Sohum'dan göç etmiş olan 30 kişilik muhacir grubu İzmir'de bulunan akraba ve yakınlarının yanlarında iskân olunmak istediklerini ancak buna muhalefet edildiğini ifade etmişlerdir. Kendilerinin Ünye'de yerleşmelerinin uygun olamayacağını bildirmiş ve bahara kadar İzmir'de misafir olarak bulunmak üzere sevk edilmek isteklerini dile getirmişlerdir²³⁸.

Ünye, Kırım ve Kafkasya bölgesinden bu dönemde göç almış alanlardan biridir. Ancak devletin kitlesel anlamda yaşadığı bu göç hadisesi kurumları ve idareleri zorlayan bir süreç yaşanmasına sebep olmuş, göçün idaresi hususunda düzenli kayıtlar tutulması, devletin göçe ilişkin bir genel uygulama benimseyip uygulanabilmesi zaman alan bir süreç olmuştur. Aktarmış olduğumuz 1863 ve 1865²³⁹ tarihli belgeler Ünye'ye gelen muhacirlere olan bakışın sergilenmesi açısından önemlidir. Ancak muhacirlerin yaşadıkları süreci bütünüyle bu belgeler üzerinden ortaya koymak da mümkün değildir.

Nüfus defterlerinde ilk sayımlarda göçebe taifesi altında verilen kazaya birkaç nesil önce gelmiş ve yerleşmiş olan topraksız ancak kiralama usulüyle tarımsal faaliyet sürdüren kiracı köylüler bulunmaktadır. Bunlar iç kesimlerden

²³⁵ BOA, HR.MKT, 843/12, 22/06/1291(6 Ağustos 1874).

²³⁶ BOA, HR.MKT, 879/83, 28/04/1292(3 Haziran 1875).

²³⁷ BOA, DH.MKT, 880/2, 01/05/1292(5 Haziran 1875).

²³⁸ BOA, DH.MKT, 1322/12, 07/10/1294(15 Ekim 1877).

²³⁹ Bkz. C.ML, 16/721, MVL 712/37.

gelmiş Müslim ve gayrimüslimler olarak kayıtlara yansımışlardır. Sonraki yıllara ait nüfus defterlerinin nüfus ve muhacir bilgileri henüz araştırmaya açılmadıklarından bilinmemektedir. Bu husus ilerleyen dönemlerde araştırmacıların yürütecekleri çalışmalarla açığa kavuşacak ve Ünye'deki durumu bütüncül görmek açısından katkı sağlayacaktır.

Osmanlı arşiv belgelerinin genel bir özelliği taşrada yaşanan olaylar “merkez” indinde bir sorun ve probleme dönüştüğü oranda dikkati çekmekte ve arşiv kayıtlarına girmektedir. Yani göç ve muhacirler zamanla yaşanan sorunlar oranında merkezin dikkatini çekmiş görünmektedir. Kaçak olarak gelip kayıt altına alınamayanlar daha evvel yerleşen akrabaları etrafında toplananlar ve yahut soruna yol açmadan pek de belgelere konu olmadan yerleşenler düşünüldüğünde sayı daha da artmaktadır.

3.1.2. 1878-1914 Yılları Arasında Ünye'ye Yapılan Göçler

Ünye 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Rusya'nın tazyiki sebebiyle göç etmek zorunda kalan Kafkas bölgesindeki Müslümanlardan oldukça fazla göç almıştır. Bölgede Rusya'ya terk edilmek zorunda kalınan alanlarda Müslümanlar göç etmeyip mücadele etmek istemişlerse de sahneye çıkan bölgenin ileri gelenlerinden Çürüksulu Ali Paşa, kaldıkları halde karşılaşacakları durumlardan ve Osmanlı askerlerinin bu sırada geri çekilmesi ile Batum ve Çürüksu bölgesinden yoğun göçler yaşanmıştır. Bu göçlerde, Çürüksulu Ali Paşa tarafından daha önce idarecilik yaptığı ve nüfuz sahibi olduğu Ordu yöresine iskân edilmeleri sağlanmıştır. Dolayısıyla Ünye ve çevresinde görülecek olan Gürcü muhacirlerinin yoğunluğu artmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti Ali Paşa'nın bölgedeki etkinliği ile tebaasını Rus hakimiyeti altından çıkarmıştır. Ali Paşa ise Padişahın Bursa yakınlarında güzel topraklarda iskân sözü verdiğini belirterek ahaliyi ikna etmiştir. Ahali Bursa'ya varmak için yola çıksa da deniz yolculuğuna dayanamamış ve devletin de icazeti ile Ordu ve civarına yerleşmiştir. Sözlü kaynaklara göre ise bölgeye gelişleri ile ilgili deniz yolculuğu sırasında bitkin duruma gelen muhacirler Ordu yakınlarında karaya çıkmak istemiş; ancak kaptanlar Bursa'ya gönderilmeleri için emir aldıklarından bu isteğe karşı direnmiştir. Neticede durum saraya bildirilir ve gereken izin çıkmasıyla birlikte muhacirler Ordu'ya yerleşmek için karaya ayak basarlar²⁴⁰.

²⁴⁰ Pala, 2013, 47.

Karadeniz limanlarına sevk edilen göçmenler iskân edilecekleri yerlere gönderilmiştir. İlk olarak Ordu kazasının Perşembe nahiyesinde ve Canik'e bağlı Ünye, Fatsa, Çarşamba ve Bafra ovalarında iskân edilmişlerdir²⁴¹. Ünye kazasına gelen göçmenler, kazaya bağlı Günlük (Hızarbaşı), Ağidere, Sarıcaerik, Metrepolu, Tepe Samanlık (Tepeköy), Çataltepe köylerine yerleştirilmiştir²⁴². Samsun'daki Konsolosluk görevlisi Doulers'ın Biliotti'ye bildirdiğine göre Samsun limanına 8.000 kişinin, Ünye, Fatsa ve Terme'de 7000 kişi karaya çıkarılmıştır²⁴³. Ünye ve çevresinin almış olduğu göçün yoğunluğunu ifade etmesi açısından 27 Kasım 1878'de Canik'ten Trabzon vilayetine gönderilen belgede Mirliva-yı Canik ve Trabzon Vilayeti Celilesi'nde 125.000 muhacir olduğu ifade edilmiştir. Ülke genelinde ise 694.067 muhacir görülmektedir²⁴⁴.

1878 yılında Canik Sancağı'nda iskânı yapılmaya çalışılan Abaza muhacirleri için Çarşamba, Terme, Bafra kazalarındaki iskân memurlarından alınan bilgilere göre muhacirler için hane inşasına, arazi tahsisi ve dağıtımına başlanmıştır. Ünye ve Fatsa taraflarınca da bu konuda düzenlemelere başlanmış olduğu ve bu muhacirlerin refahlarının sağlanması için çalışıldığı Canik mutasarrıfınca ifade edilmektedir. Belge Abaza muhacirlerinin Ünye kazasında da iskân edildiklerine işaret etmektedir. Ve belli ki 1860 sonrasında olduğu gibi devlet muhacirler için arazi tahsisi, hane inşası ve diğer konularda mahalli idareleri görevlendirmiştir²⁴⁵.

Bölge Kafkasya'dan göç almaya devam ederken bir yandan Rumeli'den de göçler başlamıştır. Bu bölgeden gelenler ilk etapta büyük liman şehirlerine gönderilmişse de Ağustos 1878 itibariyle Samsun ve Sinop gibi şehirlerdeki muhacir yoğunluğunun artışı ve sorunların baş göstermesi ile birlikte Karadeniz'deki daha küçük iskele kasabalarına yönelim başlamıştır. Örneğin; Akçaşehir, Amasra, Bartın, Ereğli, İnebolu ve Ünye gibi iskelelere muhacirler sevk edilmeye başlanmıştır. Ünye böylelikle göçmen sevki konusunda önem kazanmaya başlamıştır. Mart 1878'de Varna'dan Ünye ve Bartın iskelelerine sevk ve iskânlarını talep eden 15.000 nüfustan bahsedilmektedir. Bu süreçte Ünye'li kaptanların göçmen sevkıyatı konusunda önemli işler gördükleri anlaşılmaktadır ki

²⁴¹ Saylan, 2013, 61; Süleyman Erkan, Kırım ve Kafkasya Göçleri(1878-1908), Trabzon 1996, s.145.

²⁴² Saylan, 2013, 61; Hasan Yüksel, "Kafkas Göçmen Vakıfları", OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi), Sayı 5, Ankara, 1994, s.488.

²⁴³ McCarthy, 2012, 121;F.O.195-1141, No. 74, Biliotti'den Layard'a, Trabzon, 7 Eylül 1877.

²⁴⁴ BOA, Y.PRK.KOM, 1/51, 02/12/1295(27 Kasım 1878).

²⁴⁵ BOA, Y.PRK.DH, 1/13, 03/Za/1295(29 Ekim 1878).

Bab-1 Ali tarafından Ünyeli iki kaptana Rumeli'den göçen muhacirlerin taşınması işinden 67.750 kuruş ücret ödendiği görülmüştür²⁴⁶.

1879 yılında Ünye'de bulunan muhacirlerin iskânları için tahsis ve irade olunan mahalleri beğenmedikleri için Sivas Vilayetine nakledilmeleri vilayet merkezinden bildirilmiş ve bu hususta gerekenin yapılması istenmiştir. Belgede bu muhacirlerin sayıları ile ilgili bilgiler yer almamaktadır²⁴⁷.

1882 yılına ait belgede Batum'dan alınan 680 kişi muhacir Asir Vapuru ile Trabzon, Ünye, Samsun, Sinop ve İnebolu iskelelerinden 271 kişinin daha bindirilmesiyle İstanbul'a ulaşmış olduğu bilgisi vardır. Öyle görülüyor ki Ünye geçici iskân bölgesi olarak muhacirlerin uğradığı bir alandır.²⁴⁸ Aynı yılın Mart ayında Trabzon, Ordu, Giresun, Ünye, Samsun ve Şile'ye çıkmak üzere Asir Vapuru 600 ve Mürur-u Nusret Vapuru da Trabzon, Giresun, Ünye ve Gemlik iskelelerine çıkmak üzere 3000 kadar muhacir alarak hareket etmiştir. Ünye göç hareketliliği konusunda oldukça aktif bir süreç yaşamıştır²⁴⁹.

Osmanlı devleti göçmenlerin vasıta konusunda sıkıntı yaşadığı zaman duruma müdahale ederek anlaşma sağladıkları vapur şirketleri üzerinden taşınmalarını sağlamıştır. Ünye ve Ordu'ya sevklerinin yapılmasını isteyen 6.000 kişilik muhacirin taşınması için Batum vapuru gönderilmiştir²⁵⁰.

Muhacirler yerleştikleri alanlardan bazı durumlarda başka mahallere gönderilmiştir. 21 Ağustos 1887 tarihli belgede, Ünye'de bir süredir yerleşmiş olduklarını ve kaymakamın kendilerini Kastamonu'ya sürgün etmesinden dolayı şikayetlerini dile getiren Acara Gürcü muhacirler mağduriyetlerinin giderilmesi için gerekenin yapılmasını talep etmiştir. Belge Acara bölgesinden Ünye'ye gelmiş olan Gürcülerin varlığına işaret etmektedir. İlerleyen tarihlerde gönderilen muhacirlere ne hükümle muamele yapılacağı sorulmuştur. Yani bunlara sürgün olarak mı yahut tayinatlarını vererek muhacir olarak mı muamele yapılacağı sorulmuştur. Kastamonu'ya sevk edilmiş olanların hareketlerinin bozukluğu sebebiyle sevk edildiklerinden bahsedilen belgede bu grubun 29 kişi olup müşkülâtları yüzünden sızlandığını, içlerinden birinin Çatalzeytin ve Sinop'taki hemşerileri yanına gönderilmeyi istediği, kalanlarının ise kıştan evvel Ünye'ye iade

²⁴⁶ Doğan, 2003, 253-254; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, 1994, s.36-37.

²⁴⁷ BOA, DH.MKT 1327/27, 23/07/1296(12 Ağustos 1879).

²⁴⁸ BOA, Y.PRK.AKS 11/25, 01/R/1299(20 Şubat 1882).

²⁴⁹ BOA, Y.PRK.KOM 03/49, 16/R/1299(7 Mart 1882).

²⁵⁰ Saylan, 2013, 61; Erkan, a.e.g., s.60.

edilmek için sızlandığı ifade edilmektedir. Sadarettin bu hususlarda görüş ve izin istenmektedir. Belgeden çıkan neticeye bakıldığında Ünye'ye yerleşenler arasında yaramazlıkları sebebiyle başka yerlere gönderilen muhacirler olduğu ve ilerleyen süreçte eşkıyalık mevzusunda da anlatılacak olan sürgünler meselesi karşımıza çıkmaktadır²⁵¹. Gelen muhacirler arasında bu kabilden davranışlar sebebiyle civar vilayetlere yahut daha uzak yerlere gönderilenler de bir nüfus hareketliliği yaratmaktadırlar. Çünkü bunlar diğerlerine de ibret olunması için aileleri ile birlikte sürülmektedir. Kazadaki asayişin temini için yapılan bu uygulamalar yine kazadan dışarıya iç göçler şeklinde vuku bulan hadiseleri ve sonrasında oralarda da durmayıp geri gelenlerin firari olarak çıkardıkları kargaşaları, şikayetlerini ve mahalli idarenin en sonunda teminata dayanarak bunları kabulü görülecektir. 1887'nin Temmuz ayında Ünye'deki yerel ahalinin ileri gelenlerince muhacirler hakkında şikayetlerinin dile getirildiği ve bazı vukuat defterlerince desteklenen dilekçe de kazadaki muhacirlerin durumu hakkında bazı ipuçları vermektedir. Şikayet dilekçesi olması sebebiyle rakamların abartılarak verilebilmesi ihtimali göz önünde bulundurulması gerekirse de bölgenin aldığı göçlerin yoğunluğu düşünüldüğünde mantıklı bir çıkarım yapmaya değer makul ifadeler olarak görmekteyiz. Belgede kazada yaşayan muhacirlerin yaptıkları eşkıyalıklardan şikayet edilerek alınan tedbirlerden 105 hane zararlı takımdan muhacirin uzak yerlere gönderilmeleri hususunda alınan kaza idare meclisi kararını da yeterli görmeyerek “... Kazamızda oturan muhacirlerin 2000 hanesi saldırgan, mütecaviz olup bunların her biri eski derebeyi gibi yerli ahaliyi tehdit ile esaret altına almış olduklarından bildirilen hanelerin gönderilmesi ile asayişin sağlanamayacağı düşünülmektedir...”. Satır arasında görülen bu ifadeye göre şu söylenebilir: Bölgeye yoğun bir şekilde 1877-78 sonrası Gürcü muhaciri yerleşmiştir. Özellikle Çürüksulu Ali Paşa'nın etkisi ve göç eden kabilelerin kısa sürede çevrelerine akrabalarını çekip bir nüfuz elde etme yatkinlıkları ile birlikte değerlendirildiğinde sayılarının fazla olduğu muhakkaktır. Ancak 2000 hanesi saldırgan olan bu grubun saldırgan olmayanları ile verilecek rakam abartı kalmaktadır. Ordu ve çevresinde Gürcülerin tamamı için bu rakam makul kalabilir iken sadece Ünye için söz konusu olamaz²⁵².

²⁵¹ BOA, DH. MKT, 1441-16, 01/Z/1304(21 Ağustos 1887), DH. MKT, 1458-110, 12/S/1305(30 Ekim 1887).

²⁵² BOA, İ.DH, 1038/81649, 16/L/1304(8 Temmuz 1887).

1891 yılında belgeye muhacirler ile arşiv kayıtlarına yansıyan bir diğer durum da nüfusa kaydedilememiş olmalarıdır. Ünye’de bulunan 50 hanenin nüfus sayımından önce veya sonra geldikleri için nüfus sayımı sırasında orada bulunmadıklarından mütevellit hükümete başvursalar da kayıt edilmelerinde çekinilmekte olduğu ancak bu durumun askerlik hususundaki bilgilerin ihlal edilmesine yol açacağından bu muhacirler hakkında Sicil-i Nüfus Nizamnamesi hükümlerine uygun muamele yapılması ve Seraskeri’ye bilgilerin gönderilmesine bu konuda ihtilafa meydan verilmemesi için gereken işlemlerin yapılması kararlaştırılmıştır²⁵³.

Bu dönem muhacirlerin yerleşmesinde ortaya çıkan aslında her dönem var olan arazi tahsisi meselesi Ünye’de de görülmektedir. Verilen arazileri beğenmeyenler, başka yerlere gitmek isteyenler ya da yerlilerin arazilerine el uzatma halleri dışında muhacire verilecek arazinin az olması devleti kendisine ait arazileri ıslah ederek muhacirlere dağıtmaya başlamasına neden olmuştur. 1892’de Samsun ile Ünye arasında Çatlı adlı boş arazi muhacirler için iskâna açılmak amacıyla mühendislerce keşif ve ıslah çalışmaları yürütülmüş ve 1893 yılında muhacirler yerleştirilmeye başlanmıştır²⁵⁴.

Devlet iskân konusunda gelinen durumun görülebilmesi için vilayetlerden muhacirlerin miktarı, kaç hane iskânının gerçekleştiğiyle ilgili bilgilerin derlenmesini istemiştir. Trabzon vilayetine ait cetvelde iskân için sevk edilen 10.074 hane olduğu ve 35.260 nüfus oldukları bunlardan 10.041 hanenin iskânının gerçekleştiği ve 35.189 nüfus oldukları ifade edilerek halen iskânı gerçekleştirilmemiş olan 33 hanede 71 nüfusun mevcut olduğunu vilayetten bildirilmiştir. Vilayet genelinin göçlerden etkilendiği görülmektedir²⁵⁵. Rusya tarafında Osmanlı topraklarına göç edecekler için belirlenen süre 1890 yılında bitmiş olsa da resmi şekilde olmadan firar şeklinde Osmanlı devletine iltica talebinde bulunanlar kabul edilip iskânları gerçekleştirilmiştir. XIX. yüzyılın başlarında bu bölgelerden Osmanlı topraklarına yönelen göçler aralıklarla devam etmiştir²⁵⁶.

²⁵³ BOA, DH.MKT, 1859/42, 10/01/1309(16 Ağustos 1891).

²⁵⁴ Doğan, 2003, 257; BOA, MV, 71/33.

²⁵⁵ *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Tehciri I*, Proje Yöneticisi: Prof. Uğur Ünal, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul, 2012, s.499-501; Y.A.HUS, 277-136(14 Temmuz 1893).

²⁵⁶ İpek, 1991, 112-113.

Osmanlı devletine giriş yapmaya çalışan sadece Müslümanlar olmamıştır. Kaçak yollarla giriş yapmaya çalışan Ermeniler görülmektedir. Devlet bu şekilde gelenlerin yaratacağı zararların önlenmesi adına ülkeye giriş yapmaya çalışan veya gelip yakalananların geldikleri yerlere iade edilmeleri kararını almıştır. 1903 yılında yakalanan 53 Ermeni için ne yapılması gerektiği Zaptiye ve Dahiliye Nezaretine sorulmuştur. Bunlardan 9'u Ünye, 44'ü Çarşamba kazasından toplam 53 kişi olarak yakalandıkları, Terme-Ünye arasında Miliç Irmağına Trabzonlu Umran Reis sandalı ile çıkarıldıkları-burada kaçak yolcu taşımacılığında küçük çaplı vasıtaların rolü görülmektedir- Canik köyleri ahalisinden olup adi köylü elbiseleri giyindikleri ve silahsız oldukları bildirilmiştir. Bunların hiçbirinin Osmanlı topraklarına kabul edilmemesi devletin emri olduğu üzere gereğinin yapılması istenmiştir. Karadeniz sahillerinden ve sınırlardan bu gibi fesatların girişlerinin önlenmesi için çalışmalar yapılması gerekli emirler verilmiştir. Trabzon'dan gönderilen cevapta bu yakalananların Ermeni olayları öncesinde rençberlik ve amelelik yapmak üzere Rusya'ya gittikleri, dönüşlerinin yasaklanması üzerine geri gelemedikleri, Rusya'da kaldıkları için de Rus hükümetinin tabiyetine girmeye ve asker vermeye zorlanmaları üzerine Osmanlı topraklarında doğup burada ailelerini geride bırakmış olmaları hasebiyle artık Rusya'da kalma heves ve cesaretlerinin kalmamasıyla deniz tehlikesini göze alarak kayıklarla ve karadan ilerleyerek köyelerine geldiklerini beyan etmişlerdir. Hiçbirinin üzerinde silah ve fesat evraka rastlanmadığı, tekrar tekrar yapılan araştırmalar üzerine Canik Mutasarrıflığıyla Ordu Kaymakamlığına bildirilmiş ve Rusya'ya iadeleri mümkün olmayan bu gibilerin memleketlerine yollanıp kefaletle bağlanarak salıverilmeleri önceden vuku bulan danışmaya cevaben Başkitabet Celilesine arz edilip muamele yapılmış ise de cevabi bir irade alınmamış ve bunların eza içinde sızlandıklarından ne muamele yapılması gerektiği bilgisi istenmiş; komisyondan cevaben yakalanan Ermenilerin kabulüne karar verilmiş; Rusya'ya iadeleri konusunda henüz bir yazılı emir gelmemiş, Rusya'dan gelecek bir kişinin bile kabul edilmemesi padişahın emri gereğince ret ve iadelerinde Rusya'nın daha önce kabul edileceklerine dair teminatı da olduğundan bunların nasıl mümkün ise bir an önce ret ve iade edilmesi istenmiştir.

Firari şekilde Ünye'ye girişlerin önlenmesi noktasında bazı tedbirler alınmıştır. Ordu'da sahile kaçak yolcu bırakanların engellenmesi için bir zabitanın kayıkla gözetleme yapmakta olduğu Trabzon vilayetinden bildirilmiştir. Yapılan

gözetleme uygulaması ile Ordu sahillerinde ve özellikle Perşembe-Vona taraflarında fayda gördükleri belirtilmiştir²⁵⁷.

1911 yılında Ünye’de meydana gelen bir doğal afet hadisesi ile Meydan köyüne bağlı Kabataş Çerkez Mahallesi’ndeki 20 (tahmini nüfuslarının 100-140 olduğu düşünülebilir) hane Çerkez’in varlığı görülmektedir. Geliş tarihleri ile ilgili bir bilgiye rastlanmasa da buraya yeni yerleşmeyip daha önce geldikleri kendilerine hane yardımı yapıldığı ve yaşanan heyelan neticesinde müşkül duruma düştükleri anlaşılmaktadır²⁵⁸.

1912 yılında bir dilekçe ile elde edilen bilgiler ışığında Dağıstan’dan Ünye’nin Niksar kazasına yerleştirildiklerini ifade eden ve geldiklerinde kendilerine verilmiş olan vergi muafiyetlerinin yeniden tanzim edilmesi talebinde bulunan bir grup görülmektedir. Belgedeki ifadelerin işaret ettiğine göre bunlar Ünye’nin Sancak olduğu 1864-1868 yılları arasında bağlı bulunan Niksar kazasına ilk olarak geldikleri daha sonra yine kaza içerisinde başka bir yere hane nakillerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ünye ile ilgili arşivden elde edilen belgelerde muhacirler zamanla ortaya çıkan sorunlar ve çözümü için yaptıkları müracaatlar ile kayıtlara yansıdığından 1912 yılındaki bir belgede yine daha evvel gelmiş olan bir grubun bilgilerine ulaşılmaktadır. İstekleri konusundaki muameleye bakıldığında kendilerinden alınmak istenen vergiye itiraz eden 20 hane (tahmini 100-140 kişi) oldukları ve önceki gibi vergi muafiyetlerinin devamını gerektiren bir durum olmadığına emsal kararlar göz önünde bulundurularak hüküm verilmiştir. Muafiyetlerin verildiği fermada ismi yazanlardan hayatta olanların bu uygulamanın dışında bırakılmasına; ancak evlada intikal konusunda bir madde fermada bulunmaması ve emsal kararlar göz önünde bulundurularak vergi alınmasına hükmedilmiştir. Yine 20 hane ifadesinden mütevellit bunların da tahmini 100 kişi oldukları düşünülebilir²⁵⁹.

Göçler konusunda devleti uğraştıran bir diğer mesele de sürgünlerdir. Yani Ünye’den sürgünle gittiği yerden firar suretiyle kaçıp geri gelenlerdir. Canik mutasarrıflığı bu gibilerden bir grup için bir daha geri gelmelerinin engellenmesi için denizaşırı yerlere göndermeyi teklif ederek bir çözüm arayışına girse de

²⁵⁷ BOA, DH.TMIK.M, 147/37, 06/R/1321(2 Temmuz 1903).

²⁵⁸ BOA, BEO, 3885/291356, 24/R/1329(24 Nisan 1911).

²⁵⁹ BOA, BEO, 4104/307755, 13/Za/1330(24 Ekim 1912).

merkezden bunların geldikleri yerlere iadelerine ve henüz gönderilmeyenlerin teminat verilmesi durumunda eski ikametlerine dönmesine kabul edilmiştir²⁶⁰.

3.1.3. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ünye'ye Gelen Göçmenler ve Lozan Sonrasında Gelen Mübadiller

Kafkasya'dan yaşanan göçler 1890 yılında sona ermiş görünse de bölgede yaşamanın imkânsız olduğu kanaatine varanlar bu tarihten sonra da Osmanlı Devleti sınırlarına gelerek iltica talebinde bulunmuşlar ve devlet bu kabilden başvuru yapanların kabul edilmesi emrini vermiştir. Bunlar içerisinde Ermeni ve Rum olarak giriş yapmaya çalışanlar hariçte tutulmuştur. Firar ederek Rusya'ya gitmiş olan Ermeni ve Rumların yeniden Osmanlı topraklarına gelmeleri kırılan sosyal ilişkiler ve devletin bu konudaki tutumuyla birlikte men edilmelerine karar verilmiştir²⁶¹. Ancak ilerleyen konularda firari olarak giriş yapanları daha evvel de görüldüğü gibi defaten tahkiki yapılarak ve buldukları yerlerdeki hal ve hareketlerine bakılıp bazılarının mahkemeye celbine bazılarının da kefaletle yerlerine gönderilmesine karar verilmiştir.

Kafkasya'dan yapılan münferit devam eden göçler bağlamında 1914 yılına gelindiğinde, Rusya'dan ve Gürcü Müslüman ahaliden 30-40 kişi Meradid ve Acara çevresinden Ünye'ye göç etmiş; yine bu alanlardan göç etmeye karar vermiş olanların bilgisi Canik Mutasarrıflığına bildirilmiştir. Gelen bu muhacirler iaşelerinin sağlanabilmesi için mahalli hükümet ve devlet ricalinden yardım istemiştir. Gelenlerin bu bölgeyi seçmelerinde elbette daha önce gelip bu alanlarda önemli bir nüfuz elde etmiş Gürcülerin varlığı etkili olmuştur²⁶².

Tüm Osmanlı ülkesinde olduğu gibi Ünye ve çevresi 1. Dünya savaşı sırasında yaşanan gelişmelerden derinden etkilenmiştir. Rus ordusunun Doğudaki ilerleyişi ve özellikle Trabzon'un Rusların eline geçmesi devleti bölgedeki halkın güvenli alanlara göçürülmesi kararını almak zorunda bırakmıştır. Devlet geri çekilmek zorunda kaldığı alanların yakınlık ve ulaşım kolaylığı gibi sebeplerle nerelere göçe yöneleceği konusunda bir gruplama yapmıştır. Buna göre araştırmanın incelendiği alan olan Ünye'nin de içinde bulunduğu Ordu, Giresun, Ünye, Samsun, Bafra ve Kastamonu yöreleri birinci derecede ön plana çıkmıştır.

²⁶⁰ BOA, A.MKT.MHM, 497/60, 24/10/1305(4 Temmuz 1888).

²⁶¹ İlhan Ekinci, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Ordu Kazasından Canik'e Göçler", *Geçmişten Günümüze Göç I*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları/No:20, Samsun, 2017, s. 83-85.

²⁶² BOA, DH.EUM. 4şb., 1/20, H. 12.03.1333 (28 Ocak 1915).

Bölge Doğu Erzurum ile Trabzon sahillerinden göç etmek zorunda kalan mültecileri ağırlamıştır²⁶³. Mülteciler bu göç sırasında deniz ve kara yolu ile Batıdaki bölgelere doğru ilerlemeye çalışmışlardır. Savaşın getirdiği zorluklar nedeniyle bu yolculuk mülteciler için zor geçmiş ve kayıplar kaçınılmaz olmuştur. Deniz yolunun yetersizliğine rağmen bu şekilde göç edenlerin sayısı 20.000'i bulmuştur²⁶⁴.

Aralık 1916 itibariyle Samsun civarında 85.000'i aşkın mülteci bulunmaktadır. 18.000'i Ünye'dedir. Salgın hastalığa karşı ve mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanması için Fatsa, Ünye, Terme ve Çarşamba'da bir muayenehane ve iâşe merkezi kurulmuş ve sıcak yemek verilmesi sağlanmıştır²⁶⁵. Savaş koşullarının ağır şartları altında gelen muhacirlere ulaşım, iâşe, barınma, hastalıklar vb. konularda yapılan yardımlar yeterli düzeyde sağlanamamıştır. Gelenlerin barınmaları için güvenlik tedbirleri alınmış ve iç bölgelere gönderilen Ermeni ve Rumların evlerine yerleştirilmiştir. Ancak sayıca fazla ve bir anda yoğunlaşan mültecilerin tamamının ihtiyacı karşılanamamıştır. Bölgeye gelenler buldukları alanlarda sorunlar ortaya çıktıkça daha batıya göç etmiştir. Savaş sonrasında, Trabzon ve Doğu'daki durum değişince, yeniden eski yerlere göç hareketi başlamıştır. Dönenler yoğunlukta olduğu gibi bu sırada gelenlerden buldukları alanlarda daimi surette kalanlar olmuştur²⁶⁶. Savaş sırasında veya sonrasında bölgede kalanlarla bu alanlardan dahile göç eden gayrimüslimlerin yarattığı sosyal ve ekonomik boşluk doldurulmaya çalışılmıştır²⁶⁷. Ünye'de bu sırada bulunan mülteciler tarafından iâşelerinin temin edilemeyip ve kendilerine yardımda bulunulmadığı ifadesiyle şikayette bulunulmuş ve göçün idaresi için muhacirin memurluğu teşkil edilmesi talep edilmiş ise de Mülkiye müfettişinin mülteci işleriyle uğraşmasına gerek olmadığı, Ünye Kaymakamı hakkındaki şikayetlerin araştırılması için merkezden bir memur gönderildiği ifade edilmiştir²⁶⁸. Bu dönemde Ünye'nin doğusunda kalan alanlar Giresun ve Ordu'da mültecilerin yaratmış olduğu izdiham ve göçün idaresi konusunda baş gösteren sorunlar

²⁶³ Doğan, 2003, 320.

²⁶⁴ Doğan, 2003, 321.

²⁶⁵ İpek, 1999, 170.

²⁶⁶ Rahmi Çiçek, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ordu Kazası", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl:9, Sayı 17, Güz 2014, s.31-53.

²⁶⁷ Ekinci, 2016, 93.

²⁶⁸ BOA, DH.ŞFR, 67/263, H. 14/11/1334 (12 Eylül 1916), DH.ŞFR 532-11, R. 31/06/1333 (30 Haziran 1917).

nedeniyle 10.000 mültecinin iaşe açısında iskâna elverişli görülen Ünye, Terme ve Çarşamba'nın dağ köylerine sevk edilmelerine karar verilmiştir. Bu şekilde sahil kısmında yoğunlaşan mültecilerin hem sayılarının azaltılması hem de bir noktada yoğunlaşmanın getirdiği hastalık, güvenlik, iaşe konularında doğan sıkıntıların giderilmesi amaçlanmıştır²⁶⁹. Ünye'deki mültecilerin durumları üzerine gönderilen müfettiş Süleyman Hikmet Beyle Canik Mutasarrıfı Vekili Kemal Bey Ünye'ye gittiklerini buradaki durumun şikayet edildiği kadar kötü görmediklerini ifade ederek mümkün olduğu kadar hane hane dolaşarak durumu yerinde görüp incelemişler ve şikayet edildiği kadar kötü görmediklerini ifade etmişlerdi. Ünye'de izdihamın azalmış olduğunu ve mültecilerin köylere sevk edilerek²⁷⁰ boşalan binalara bir kısmının yerleştirildiği, merkezi kazaya on saat mesafede henüz iskân olunmayan 40-50 hane olduğu ve kaymakamla gidilerek o köyün de yerleştirilmesinin teminat altına alındığı bilgisi verilmiştir. Ancak maddi yetersizliklerden şikayet edilmeye devam edilmiştir. Eksiklikler kapsamında Mal Sandığı'nda para olmadığından sancaktan kazaya para gönderilmesi mümkün olmamıştır. Bu meselede fazlaca ihmalkâr davranıldığı ve hastalara yetecek yatak kapasitesinde bir hastane yapılmadığı ifade edilmiştir. Ünye Kaymakamı'nın göçmen sorununa yeterince çözüm geliştiremediği şikayetleri ile ilgili soruşturma geçirdiği anlaşılmaktadır. Gönderilen Mülkiye müfettişinin raporunda göçmen konusunda kazanın mevcut kapasitesinin kullanılmamasında kaymakamın bir eksikliği olmadığı belirtilmiştir. Yaşanan sorunların kaymakamın köylerde iskân meselesi ile meşgul iken geride vekil bıraktığı mal müdürünün hasta olması gösterilmiştir. Ayrıca Ünye gibi ufak bir kazaya bir anda 20-30 bin kişi kadar göçmen gelmiştir. Ne yazık ki belge kaymakamı aklamak adına devlet imkânlarının çaresizliğini itiraf eden ifadeler de içermekteydi. Belge Ünye'nin bu süreçte yaşadığı göç baskını ve bu durumun yarattığı sorunları ortaya koymaktadır²⁷¹. Savaşın ve yaşanan göç hadisesinin Ünye'de yarattığı kaynak sıkıntısını savaşın sona ermesinin ardından iskeleye yanaşan mısır yüklü vapurun halk arasında yarattığı sevinçten de anlaşılmaktadır²⁷². Ünye'nin doğusunda olan Ordu ve

²⁶⁹ BOA, DH.ŞFR, 71/117, H. 05/03/1335 (30 Aralık 1916).

²⁷⁰ Bu durum sahilde oluşan göç baskısının azalması ve bir arada bulunmalarından çıkan salgın hastalıkların önlenmesi için amaçlanmıştır.

²⁷¹ BOA, DH.ŞFR, 524/61, H. 16/Ha/1332 (29 Haziran 1916). "Göçmenlerin zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması ve çektikleri sefalet yalnızca Ünye'de değil geçtikleri her yerde görülmekteydi".

²⁷² Doğan, 2003, 319.

Giresun'da gelip gidenlerin yansıdığı belge de bu ifadeyi doğrular niteliktedir. “Giresun kazasına 50.000 mültecinin gelip gitmekte olduğu ifade edilmiş ve Ordu kazasına 1330 senesi zarfında 2923, 1331 senesi zarfında 10.923, 1332 senesinde 340 kadar. Toplam 130.996 nüfus ibarettir.” Muhacirlerin iskân ve iaşeleri için Giresun ve Ordu kazasında bu yıllarda 1.200.000 kuruştan fazla gelip giden mülteciler için sarf olunduğu ifade edilmektedir²⁷³. Bu Ünye'deki göç baskısını ve yoğunluğunu ifade eden rakamları makul kılmaktadır.

Bahsi geçen Ermeni ve Rumların iç bölgelere sevk edilmesi meselesi bölgenin genelinde olduğu gibi Ünye'de de göç hareketliliğine neden olmuştur. Bölgede çete faaliyetleri göstererek ahaliye saldıran Ermeni ve Rumların savaş sırasında sahil şeridinde çıkarabilecekleri karışıklıklar göz önünde bulundurulmuş; doğu illerinde yaşanan felaketlerin buralarda da ortaya çıkmaması adına tıpkı devletin tarihi boyunca başvurduğu sürgün politikasının bir benzeri olarak XVIII. yüzyılda meskun buldukları iç kesimlere gönderilmelerine karar verilmiştir. Canik Mutasarrıfı tarafından çekilen şifreli telgrafta Ordu'dan Fatsa'ya kadar olan ve Ünye Kasabası da dahil olmak üzere sahilde bulunan Rumların dahile sevki konusunda ikinci ordu kumandanlığının gösterdiği gerekçeler doğrultusunda hareket edildiği ifade edilmiştir²⁷⁴. Yine şifreli bir diğer telgrafnamede Ordu kazasında Rumların dahile sevki tamamlanması sebebiyle bu hususta sarf edilmek üzere gönderilmiş olan 500.000 kuruş meblağın kullanılmasına gerek kalmadığı belirtilmiştir. İaşe edilmeleri gereken 440 nüfus Ermeni ve Rum için yapılacak masraflarda kullanılmak üzere Ünye'ye havalesi için izin istenmektedir. Belgeden paranın Ünye kazası Ordu Kumandanlığı neferleri ve hicret eden bazı Ermeni çetelerinin iaşesi icap edeceğinden bildirilen 500.000 kuruşun Canik'e havale edilmesi istenmektedir bu da bize sevk edilenlerin çete faaliyetleri yürütenler oldukları ve devletin bunların sevkinde ihtiyaçlarını karşıladığını göstermektedir. Elbette bu sevk sırasında çeşitli asayiş sorunları ile tıpkı göç eden diğerlerinin karşılaştığı sağlık sorunları baş göstermiş olmalıdır²⁷⁵.

XIX. yüzyılda hız kazanan gayrimüslimlerin ülke dışına göçleri Birinci Dünya Savaşı sırasında da devam etmektedir. Bu süreçte Rusya'ya firar eden birçok Rum olmuştur. Bu firari Rum ve Ermenilerden kalan mallar ve gayrimenkuller

²⁷³ BOA, DH.ŞFR, 667/90, R. 06/07/1332 (19 Eylül 1916).

²⁷⁴ BOA, DH.ŞFR, 565/41, R.11/07/1333(11 Temmuz 1917).

²⁷⁵ BOA, DH.ŞFR, 573/38, 06/Ke/1333(6 Aralık 1917).

hakkında sahipleri dönene kadar yapılacak muamele için Maliye Nezareti'ne danışılmıştır. Maliye Nezareti Trabzon Vilayeti ve Canik Livasında meskun Rumlardan bazılarının harp sırasında istila edilen alanlardan Rusya'ya firar edenlere ait oldukları belirlenen mal ve hanelerin savaş sırasında evleri tahrip edildiği için geri döndüklerinde açıkta kalan mülteci ve mübadiller için geçici olarak kullanılmasına karar verilmiştir²⁷⁶. Bu dönemde dahile sevk edilen Rumlardan kalan findık bahçelerindeki mahsullerin korunması için de 50 kuruş para ile memur istihdamına karar verilmiştir²⁷⁷.

1919 yılında yine Ünye'ye yerleştirilmesi düşünülen 500 haneye yetecek kadar arazi olup olmadığının bilgisi istenmiştir. Eğer mevcut arazi var ise bu arazi üzerinde müstakil köyler oluşturulabilecek halde olup olmadıkları, bu arazilerin ormanlık alanda bulunup bulunmadıkları sorulmuş ve ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmesi istenmiştir²⁷⁸. Devlet özellikle ormanların tahribatının önlenmesi için bu alanlar içerisine muhacir iskânını yasaklamış mevcut olanlar var ise de burada bulunanların arazi ihtiyacını yakın yerlerden arazi tahsis ederek karşılanmasına veya tamamen buradan çıkarılıp başka bir yerde iskânlarına hüküm vermiştir. Yakınlarında yerleştirilen muhacirlerin ise sadece odun ihtiyaçlarını karşılamaları için müsaade etmiştir.

Ünye'ye etki eden göç hareketlerinden birisi de Lozan Mübadilleri oluşturmuştur. Lozan Antlaşmasına ek olarak Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan görüşmeler sonrasında karşılıklı olarak nüfus değişimine karar verilmiştir. Bu göçler sırasında belirlenen alanlardaki Müslümanlar orada bulunan malları ve eşyalarını kaydettirmek suretiyle değerini belirleyerek devletin tahsis etmiş olduğu vasıtalar ile Türkiye Cumhuriyeti topraklarına gelmişlerdir. Ünye bu göçlerden deniz yolunun varlığı ve iç bölgelere olan bağlantıları dolayısıyla ve çevresindeki büyük çapta göç alan liman kentlerinden dolayı herhangi bir aksaklık durumunda yakınlığına binaen göçmen çıkarılan alanlardan olmuşlardır. Karadeniz kıyıları boyunca özellikle Rumlardan ve Ermenilerden boşalan bina ve arazilere yerleştirilen mübadiller için ayrıca devlet arazi tahsisi yapmıştır. Ünye'ye gelen mübadiller Rumlardan boşalan Orta-Yılmazlar mahallesindeki evlere

²⁷⁶ BOA, BEO, 4536/340178, 26/12/1336(2 Ekim 1918).

²⁷⁷ BCA, 272-010/EMVAL-İ METRUK 2-10 (23.05.1918).

²⁷⁸ BCA, 272-11/İSKAN 50-2(16.07.1919).

yerleştirildikleri görülmektedir²⁷⁹. Nedim İpek hocamızın Samsun Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü arşivindeki defterler üzerinde yaptığı çalışmalar sonucu ortaya çıkan bilgilere göre Samsun ve Ünye iskelelerine 23.910 kişi çıkarılmıştır. Ünye iskelesine İnönü vapuru ile Mart 1924 tarihinde 544, Nisan 1924'te Reşit Paşa vapuru ile 1003 kişi çıkarılmıştır²⁸⁰. Ünye'ye Samsun'a çıkarılmış olan mübadillerin iç bölgelere ve çevre sahil kesimindeki alanlara gönderilmesi dolayısıyla da mübadil gelmiştir. Akdeniz Vapuru ile 1924 Nisan'ında Ünye'ye 854 mübadil, 92 hayvan ve 16 araba çıkarılmıştır²⁸¹. 11 Nisan 1924'te Ünye'den Niksar'a 50 hane mübadil sevki yapılmıştır. 13 Nisan 1924 tarihinde bu sayı 255'e yükselmiştir²⁸². Gelen mübadillerin bir kısmı kaza içerisinde yerleştirilirken bir kısmı çevre kazalara sevk edilerek iskânları gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte devlet mübadillerin üretici hale gelene dek ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Ünye'den Terme'ye gönderilen mübadiller için iskâna elverişli 1750 dönüm arazi tespiti yapılmıştır²⁸³.

Ünye'ye gelen Drama muhacirleri tarafından kendi imkânı ile iskân olunmak istedikleri mahale gitmelerine muhalefet edilmemesi için dilekçe vermişlerdir. Bunun üzerine Ünye'deki tütüncü köylülerinin isim, hane ve nüfus bilgileri istenmiştir²⁸⁴.

Mübadiller arasından da iskân yerlerini değiştirme talepleri görülmektedir. 1926 yılında Ünye'deki Drama mübadillerinden Şaban oğlu Mustafa imzasıyla verilen dilekçede kendisiyle birlikte 6 kişilik ailesinin Kırklareli'deki hemşehrisi yanına gitmek istediğini bildirmiş ve yapılan incelemede bu uygun bulunmamıştır²⁸⁵.

Mübadeleye tabi olanlar, Rumeli'nde bıraktıkları mal ve emlaklarını kaydettirdikleri evrakları ile Türkiye'ye gelmiştir. Kendilerine burada, bu emsalde devlet tarafından yardımlar yapılmıştır. 1926 yılında Ünye Reji muhasebecisi Hacı İsmail oğlu Hasip'in mübadil olarak burada muamele yapılması gerektiğinden memleketteki malları üzerindeki haklarını başkasına vermesi için gayri mübadil

²⁷⁹ Pala, 2013, 57.

²⁸⁰ Doğan, 2003, 377; İpek, Mübadele ve Samsun, TTK, Ankara, 2000, s.52-53 ve tablo III.

²⁸¹ Doğan, 2003, 377; İpek, 2000, s.86.

²⁸² Doğan, 2003, 377; İpek, 2000, s.86.

²⁸³ Doğan, 2003, 378; İpek, 2000, s.76, tablo VII.

²⁸⁴ BCA, 272-11/İSKAN 87-9 (02.07.1924).

²⁸⁵ BCA, 272-12/MUHACİRİN 91-33 (08.03.1926).

olduğuna dair vekaletten alacağı evrakların İstanbul'a Muhtelit Mübadele Komisyonu'na göndermesi istenmiştir²⁸⁶.

Mübadelelerin bir diğer tarafı olan Ünye'den giden Rumlardan boş kalmış olan 35 hane için kullanılmaya ve iskâna elverişli olmamaları hasebiyle arsalarıyla birlikte satılmaları için izin istenmiştir²⁸⁷. 1928 yılında yine Rumlardan metruk haneler için Ünye Kaymakamlığının Ordu vilayetine ve oradan Dahiliye Vekaletine gönderilen yazıda keşfi yapılarak takdim edilen 40 hanenin ayrıntılı defter tanzimi imkanı olmadığından kaymakamlığın gördüğü lüzum ile satışına izin verilmesi istenmiştir. Kaymakamlık bu 40 hanenin iskâna elverişli olmadığından satılarak hazinenin daha fazla menfaati olacağını ifade etmiştir. Dahiliye Vekaleti ise bu hanelerin tamir edilebilirliğinin değerlendirilip masraflarının bildirilmesine ve keşif raporunun düzenlenmesine karar vermiştir. Bu hususta düzenlenen defterle birlikte kazada iskân edilmemiş muhacir ve mülteci bulunup bulunmadığının bilgisi de istenmiştir²⁸⁸. Devlet bu yerlere hazineye menfaat sağlamak yerine öncelikli olarak açıkta kalan ev tahsis edilmemiş olan mübadil veya mültecilerin yerleştirilerek ihtiyacın karşılanması konusunda ısrar etmiştir.

3.1.4. XIX. Yüzyılda Ünye'den Ülke Dışına Yapılan Ermeni ve Rum Göçleri

Ünye'den ülke dışına yapılan göçler değerlendirildiğinde ilk olarak işçi/amele göçü şeklinde Karadeniz'in kuzeyine gidenler görölmektedir. Ayrıca firari olarak gidenler, Rus konsoloslarının yapmış olduğu propagandalar sonucu aileleriyle birlikte topluca göçe kalkışanlar, yine bu gibi büyük çiftliklerde kiracı konumdaki köylülerden göç edenler, Birinci Dünya Harbi sırasında çeşitli sebeplerle Osmanlı topraklarından çekilerek Ruslarla birlikte gidenler ve son olarak mübadil olarak Yunanistan'a giden Rumlardır.

Göç eden gayrimüslimler bazı belgelerde de göç sebepleri olarak muhacirlerin geldikten sonra kendilerine saldırdıklarını ileri sürmüşlerdir. Alta yatan asıl sebebin ekonomik olduğu söylenebilir. Bunlar iç kesimlerde sürdürdükleri ekonomik faaliyetlerinin sekteye uğramasının ardından sahil ve Batı yönünde göçleri yüzyılın başından itibaren başlamış olan gruplardır. Nihayetinde kendi toprakları olmayıp icar(kiralama) ile tarım faaliyetleri sürdüren yahut büyük

²⁸⁶ BCA, 272-12/MUHACİRİN 91-11 (08.03.1926).

²⁸⁷ BCA, 272-12/101-1 (04.10.1926).

²⁸⁸ BCA, 272-12/MUHACİRİN 159-7(13.05.1928).

çiftlikler bünyesinde bulunanlar burada da ekonomik yönden umdukları refahı bulamamakla birlikte Rusya'nın bilinçli bir şekilde devlet içerisindeki gayrimüslim Rum ve Ermeniler arasında yaptığı propagandalar ve mevsimlik işçi olarak gidip gelenlerin anlatılarının etkisi ile birlikte Rusya topraklarında kendilerine vaat edilen imkânların peşinden gitmeyi seçmişlerdir. Bölgede ekonomik durum sadece bu gruplar için zor geçmemektedir. Göçmenler, muhacirler ve ahali-i kadime de yaşanan ekonomik sıkıntılardan şikayet ederek nüfus hareketliliğine sebep olmaktadır. Ancak gayrimüslimlerin ülke toprakları dışında kabul görülmeleri onların dışarı yönelen göçlerde daha fazla karşımıza çıkması sonucunu doğurmuştur. Ermeni ve Rumların eşkıyalık ve asayiş sorunlarını gerekçe gösterdikleri bazı belgeler Ünye ölçeğinde görülmektedir. Daha çok göç tehdidi ile isteklerin dile getirildiği şikayet içerikli müracaatlarda karşımıza çıkmaktadır. Mayıs 1887 tarihli belgede yerli ahalinin muhacirlerin eşkıyalıklarından yana şikayette bulunulur iken satır arasında 4-5 Hristiyan ailenin terki diyar edip ecnebi memleketlere göçlerin başladığı ifade edilmiştir. Ayrıca belgede eşkıyalık kaynaklı olarak kaza içerisinde Müslüman ahalinin de göç hareketliliğine dikkat çekilerek sahil ve kasabalara nakl-i hane etmek zorunda kaldıkları anlatılmaktadır²⁸⁹. Yine 1887 tarihine denk gelen iki ayrı belgede, eşkıyalık mevzusunun gayrimüslimlerin göçlerine sebep olduğuna değinilmekte ve 150 hane halkının firari veya izinli olarak Trabzon'dan hareketle Rusya'ya gittikleri bildirilmektedir. Belgeler genel içerik yönünden ve kaleme alan taraflara baktığımızda muhacirlerin gelmesi ile düzenleri ve ilişkileri zedelenen ve asayişin bozulmasıyla zarar gören yerli ahali tarafından yazdırıldığı görülmektedir. Zaman zaman yerli ahalinin Müslim ve gayrimüslim kesimi bu konuda birlikte beyanlarda buldukları olmuştur²⁹⁰.

Devlet ülke dışına gitmek isteyenlere karşı daha önce de belirtildiği öncelikle ikna ve çözüm bulma çabasında olmuş; daha sonra bu göçleri zorlaştıran bazı uygulamaları getirmiştir. Bu meyanda gidenlerin buradaki mallarını satmalarının ardından arazilerini miriye devretmelerini ve devlete olan vergi borçlarını ödemelerini şart koşturmuştur. Pasaportlarına Osmanlı tabiyetinden çıktıklarına dair evrak düzenlemesi yapıldıktan sonra geri gelmek isteyenlere yaşanan siyasi olaylar hasebiyle sıcak bakılmamıştır. Bazıları gittikleri yerlerde karşılaştıkları zorluklar dolayısıyla ya firaren ya da devlete başvurarak düştükleri

²⁸⁹ BOA, Y.PRK.MYD, 3/38, 24 Şaban 1304(19 Mayıs 1887).

²⁹⁰ BOA, HR.SYS, 218/22, 14/-/1887, İ.DH, 1038/81649, 16/L/1304(8 Temmuz 1887).

sefaletten kurtarılmalarını talep etmişlerdir. Firari gidenlerin burada bıraktıkları malları için ise devletindir hükmünde (mahlul) muamele yapılmıştır²⁹¹. Dışa göç etme ifadeleri ile bazı sıkıntılarının giderilmesi hususunda gayrimüslimlerin bunu bir sosyal tehdit unsuru olarak kullandığı zamanlar da görülmüştür²⁹². Devlet bu türden olaylar karşısında bir çözüm aranması ve üretilmesi yolunda merkezden yerel idarelere emir göndermiş; ancak yaşanan süreçler bu grupların yaşadıkları alanlarda Müslüman halk ile aralarındaki kırılmalı sosyal bağlar nedeniyle gidişatı değiştirememiştir²⁹³. Buna örnek niteliğindeki 1868 yılına ait bir belgede Canik havalisi taraflarından 500 kadar kişiyi nakletmek hususunda kontrat imzalamaya hazırlanan Kaptan Dimitriaki'nin haberinin alınmasıyla konu araştırılmış ve kaptan soruşturma için Samsun'a çağırılmıştır. Gereken tedbirlerin alınıp göç etmeye kalkışanların ikna edilmesi için harekete geçmiştir. Kaptan, göçmen nakli konusunda kontrat yaptıklarını ancak hükümetten emir olunmadıkça bu nüfusu gemisine almayacağı şartıyla anlaşma yaptığını ifade etmiştir. Kaptanla birlikte kontrat imzalamış 10 hane kadar Hristiyan ahalinin dahi göç düşüncesinden vazgeçirildiği bildirilmiştir. Kirazlık köyü Hristiyan ahalisinden 250 kadar kişi de yine aldıkları teminat üzerine göç etmekten vazgeçmiştir. Müslümanların dahi göç edeceği iddiası da araştırılmış ve neticede asılsız bir iddia olduğu Rus konsolosunun söylentisi olduğu ifade edilmiştir. Rumların ekserisi ve Ermenilerin bir kısmı eski yerlerine geri gönderilmiş; Ünye'de bulunan Ermeni marhasasının Samsun'a gitmesi bildirilmiş ve ilgili yazı mahalline gönderilmiştir. Belgede adı geçen Kurşunlu Çiftliği köylerinde kiracı konumdaki Ermeniler, nüfusun çokluğu sebebiyle arazilerinin tarım için yeterli olmadığını bildirip zor duruma düştüklerinden ecnebilerce kandırıldıklarını, göç ettiklerinde gidenlerin arazilerinin kendilerine kalacağını düşünenlerin de bunları göç konusunda teşvik ettikleri ve zaman zaman bunların göçe kalkıştıkları olmuştur. Daha evvel Kurşunlu Çiftliğine bağlı köylerdeki Ermeni ahalden 600(640)²⁹⁴ kadar Ermeni'nin aileleriyle beraber göçe kalkışması üzerine duruma müdahale edilmiş; yetkililerin gerekli teminatları vermeleriyle göçten vazgeçmişler ancak durumun araştırılması üzerine bunların araziye ihtiyaç duydukları görülmüştür. Bir kısmının Bafra'daki Serkiz

²⁹¹ Şimşek, "On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Karadeniz Bölgesi'nden Rusya'ya Yapılan Göçler Üzerine Bazı Gözlemler", TAD, C. 36, S.62, 2017, s. 262-266.

²⁹² Ekinci, 2014, 8.

²⁹³ İpek, 1997, 308.

²⁹⁴ BOA, A.}MKT.MHM, 409/58, 12/02/1285(4 Haziran 1868).

Ağanın çiftliğine nakledilmesi konusunda girişimde bulunmuş ve gerekli izinler alınmışsa da nakil olunmaktan hep birlikte vazgeçmişlerdir. Bunların büyük çoğunluğu Ermeni milletindedir. Toprakları yoktur ve kiracı statüsündedir. Bu gruplar teşvik ve konsolos vekilinin tahrikiyle bazı yerlilerin de kendilerine peyda eyledikleri anlaşılmalı, göçe kalkıştıklarında kendilerine arazi tavsiye edilmesine sebep olacağından temin-i hallerine özen gösterilmesi mutasarrıflık, konsolos vekilince tavsiye olunmuştur. Tüm bunlar yaşanırken, Çarşamba kazasına yakın ve Samsun civarında bulunan Ünye’de olup zikredilen Ermenilerin bu sebeple göç fikrine kapıldığı duyulmuştur. Geçen sene Rusya’ya göç eden bazı Ermeni ailelerin iadesi hakkında alınan tedbirlerde Ermeni marhasasının göstermiş olduğu hizmetten dolayı kendisine taltifte bulunulduğu görülüyor. Marhasa, Ermenilerin kötü düşüncelerini işitince Samsun’a gidip hükümete ayrıtısıyla bilgi vermiştir. Göç sebepleri çözüme kavuşturularak göçlerine engel olunması gerekirken haberi yok gibi araya ihtiyar sokmuş bu konuda teşvik etmişse de bu hususta kendisine renk verilmemiştir. Samsun’a gitmesi için uygun zemin de olduğundan ayrıca yazı ile çağırılmasına gerek kalmadığından şimdilik karşılıklı tedbirler alınıp bu kişilerin göçten vazgeçecekleri düşünülmektedir. Daha önce Kurşunlu çiftliğinde göçe kalkışanlara arazi sorunlarını çözmeye yönelik teminatlar verilerek göç fikrinden vazgeçtikleri için belki burada da arazi gösterilerek sorunun çözülebileceği fikriyle hareket etmiş olabilirler. Anlaşıyor ki Samsun sancağı içerisinde Ermeni ve Rumların benzer sebeplerle göç teşebbüslerinin yahut göç tehditlerinin Ünye tarafına sirayetinin öngörülmesi ile bu nokta da tedbir alınmasına karar verilmiştir²⁹⁵.

Yukarıda genel çerçevede anlatılan hususlar Ünye ölçeğinde örneklendirilen noktalardır. Bölgenin genelinde yaşanan süreç Ünye kazası içerisinde de benzer bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Karadeniz’in kuzeyinde hakimiyet alanını Kırım’ı ilhakı ardından genişleten Rusya bölgede Ünye’nin almış olduğu göçler çerçevesinde ele alındığı gibi Müslümanların uzaklaştırılması siyaseti ile hareket ettiği gibi onlardan atıl kalan yerlerde ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği için ihtiyaç duyduğu insan gücünü karşı kıyısında Karadeniz bölgesinde yaşayan Ermeni ve Rumlar ile doldurmayı hedeflemiş ve konsoloslar vasıtasıyla kendi topraklarına göç edecekleri takdirde elde edecekleri muafiyet,

²⁹⁵ BOA, A.}MKT.MHM, 430/51, 08/09/1285(24 Kasım 1868).

toprak ve imkanlardan bahsederek göç çekmeye başlamıştır. Ünye’de bu bağlamda konsoloslardan pasaport talep ederek sahillere inen gayrimüslimler görülmüştür.

Rusya’nın gayrimüslimler üzerindeki faaliyetleri Osmanlı sosyal hayatında bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Yabancı devletlerin tabiyetine geçmek suretiyle ecnebi sıfatına giren gayrimüslimler bazı muafiyetlerden yararlanmak için bu yolu seçmektedirler. Ecnebi pasaportu almak isteyen gayrimüslim tebaa Osmanlı kanunlarından kaçmak amacıyla başvuruyor, tabiyeti altına girdikleri devlet ise hamilik sıfatlarını kullanarak Osmanlı devletinin içişlerine karışma fırsatı bulmaktadırlar²⁹⁶. Tabiyet meselesi tarih boyunca farklı farklı yorumlanıp uygulanarak süregelen bir meseledir. Kimi zaman tabiyette din esas alınmakta, kimi zaman sürdürülen ekonomik faaliyetin gölgesinde değişen, kimi zaman kan bağı vesoy bağı tabiyeti belirleyen unsurlar olmuştur. XVIII. yüzyıl itibarıyla Fransa’da modern bir tanımlama getirilerek, nerede ve kimin çocuğu olarak dünyaya geldiğine bakılmak suretiyle Avrupa’da modernize edilmeye başlanmıştır. Osmanlı devletinde ise İslami çerçevede yorumlanan tabiyet meselesi Müslüman ve gayrimüslim olarak sınıflandırılmakta; ehl-i ahd adı altında zımmi, muahid ve müstemen olarak gruplara ayrılmaktadır. Yabancı devletlerle imzalanan ticaret anlaşmaları içerisinde verilen kapitülasyonlar ve sonrasında konsoloslar vasıtasıyla Osmanlı hakimiyetindeki gayrimüslimler üzerinden çeşitli suistimallere yol açmıştır²⁹⁷. 1869 yılında Osmanlı tabiyet konusunda kanun çıkarmış ve meseleye çözüm getirmek istemiştir²⁹⁸. 1893 yılında yaşanan suistimalleri önlemek adına yeni bir önlem alınmış ve artık değiştirenlere bir daha Osmanlı topraklarına dönmek konusunda taahhüt gerektiği kararı alınmıştır. Ancak yine de terketmeyen olursa tabiyet iddiasında bulunmayacağına dair kefaletli senet alınması öngörülmüştür²⁹⁹.

1857 tarihli belgede Ünye’de bulunan ve Rum milletinden olan bazı kimselerin Rusya tabiyeti³⁰⁰ iddiasında bulunarak vergilerini ödemekten imtina ettikleri ifade edilmiştir. 80 kadar şahsın vergi ve tekalif-i sairelerini ödemekten

²⁹⁶İbrahim Serbestoğlu, “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiyet Kanunu”, *OTAM*, S.29, 2011, s. 207.

²⁹⁷ Serbestoğlu, 2011, 192-198.

²⁹⁸ Serbestoğlu, 2011, 205.

²⁹⁹ Serbestoğlu, 2011, 208.

³⁰⁰ Serbestoğlu, 2015, 221. Rusya tabiyeti iddiasında olanların mal vergisi zimmeti(1274) 8.361 kuruş, bedel-i askeri zimmeti 16 kuruş’tur. Bu şekilde yabancı konumuna geçerek ayrıcalıklı duruma gelmeyi amaçlamışlardır.

geri durdukları merkeze bildirilmiş ve bunların vergilerinin kendi üstlerine kaldığı bu durumun diğerlerine de sirayet etmesiyle birlikte müşkülâtın daha da artacağı ifade olunmuş. Bunlar Osmanlı tebaasından 80 kişiyi aşkın olduğu ve üç dört sene evvel Rusya'ya hicret için gittikleri muharebeden sonra yine bu tarafa geldikleri ifade edilmiştir. Ünye'de aileleri, hane ve nüfusları bulunmaktadır. Bu sebeple kazançlarına göre üzerlerine tahsil olduğundan bu vergileri ödemek istemediklerini de kocabaşları ve ihtiyarları aracılığıyla ifade etmişlerdir. Rusyalı kaydolup aile, hane ve nüfusu burada bulunup bu sebeple vergilerini ödemeyenlerin vergileri diğer ahali üzerine kaldığından kefilî oldukları ve bağlı buldukları cemaatin diğer üyelerine de aşırı vergi yükü getirmekte ve zor durumda bırakmaktadır. Böylece yüz kişinin ödemeyeceği vergi ile karşı karşıya kalınacağı dile getirilmiştir. Devlet bunlardan adı geçen vergilerin alınması gerektiğine ve tabiyetleri değişmişse ecnebi olarak görülecekleri ve bu meyanda muamele edileceğini bildirmiştir. Bu kişilerin vergilerini ödememeleri karşısında Rusya'da buldukları süre içerisinde bir müdahale yapılmamıştır. Ancak buradaki hane ve Emlaklarını elden çıkarıp aileleriyle birlikte gitmeye kalktıkları vakit devletçe üzerlerindeki vergi borçları, mal ve mülkleri tespit edilerek ecnebi tabiyeti iddiasındaki bu kişilerin pasaport suretleri ile birlikte defterler düzenlenmiştir. Bu bilgiler ışığında liva meclis azasından ve iskân memurluğundan gelen bilgilerde bunların ekserisinin gemici olduğu pasaportlarının suretiyle birlikte gönderilmiştir. Samsun ve Trabzon'dan gelen konsolosların da bunların vergilerini ödemeleri gerektiğini itiraf etseler de farklı isimler ile bu durumdan şikayetçi oldukları görülmektedir. Bu gibilerin geçen yıl içerisinde 6000 kuruş vergiyi ödemedikleri için halen cemaatleri olan Osmanlı tebaası bu vergi ödenmek zorunda kalmış ve bu sene dahi ödemek zorunda oldukları meblağın 20.000'e ulaştığı bildirilmiştir. Maliye muhasebecisi bunlardan akçe talep ettikçe bunlar bu iddialar ile ortaya çıkıp zorluk çıkardıkları ve toplum içerisinde bu halin olumsuz durumlara yol açtığı için tedbir alınması istenmiştir³⁰¹. 1858 yılında bu gruplar için tedbir alındığı ifade edilmiştir. Gemici olan bu şahıslar Ünye'de bir yerlerde olduklarından hepsi pasaport suretlerinin kaydedilmesinden imtina etmişlerse de düzenlenen deftere kaydettirip dönmüştür. Vergi ödememelerinden doğan zorluk tekrar belirtilmiş olup bunların Rusya'ya gemicilik yapmaları için ellerine verilen tezkirenin bu meyanda

³⁰¹ BOA, HR.MKT, 182/70, 25/07/1273(21 Mart 1857).

hükümsüz olduğu; ancak buna binaen dilekçeler yazdırılarak konsoloslara ulaştırdıkları görülmüştür. Bu dilekçeler konusunda konsoloslardan dahi yardım aldıkları anlaşılmışsa da bu konsoloslarca inkar edilmiştir³⁰². Rusya'ya gidip daha sonra ailesini almak için Ünye'ye dönenlerden biri de 1866 yılında Rusya'dan dönüp ailesiyle birlikte göç etmeye kalkışan David Sakop isimli bir şahıstır. Bu kişi 14 yıl evvel Rusya'ya göç ettiğini ve 1866 senesinde buraya gelerek ailesini de yanına almak tamamen Rusya tarafına gitmek arzusunda olmuştur. Devletin vergi borçlarını tahsil edip tabiiyetten düşerek göçlerine izin vermesi üzerine Sakop bu borçların şahsına ait (iane-i askeriye) olduğunu 14 yıldan beri Rusya memleketinde yaşadığını ve orada mülk sahibi olduğu cihetiyle kefil göstermeye gerek olmadığından verginin reddi istenmiştir. Rusya sefaretinden de aynı mealde bir yazı gönderilmiştir. Devlet bu kişinin “Memleketinde emlağı var mıdır? Ne miktardadır? Yoksa mevcut malların ve diğerlerinin umumi vergileri bu emlaklar üzerine dağıtılarak mı toplanmaktadır? Kişinin var olan vergi borçları ve bundan sonra işleyecek olan vergilerin miktarı ne kadardır?” gibi konuların izahatının yapılması istenmiştir³⁰³.

İşçi göçleri olarak yapılan göçler Ünye'de oldukça fazladır. 1873 senesinde Ünye kazası ahalisinden 48 kişi ticaret için Rusya ve Kerç iskelesine gitmek üzere mahallerince kefil göstererek izin talep etmiştir³⁰⁴.

Devletin ülkeden gidişler konusundaki prosödür ve vergi borçlarından kaçan gayrimüslim ahali arasında Ünye'de yaygın olan firari olarak Rusya'ya gitmeler Temmuz 1874'te de yaşanmıştır. Terme, Ünye ve Çarşamba kazalarının gayrimüslim ahalisinden 100 kadar şahsın Lefter ve İstori adlı kaptanların Rus bandıralı gemileriyle birlikte hicret etmek üzere oldukları ihbar edilmesi üzerine harekete geçilmiş adı geçen gemiler kaçmışlarsa da göç etmek isteyen ahali ve diğer şahıslar yakalanmıştır. Ünye iskân memurunca durum bildirilmiş ve konu bağlı bulunan Canik Sancağı Mutasarrıflığının idaresinde tahkikinin yapılmasına karar verilmiştir³⁰⁵. Burada Rus bandırası kullanımı da dikkati çekmektedir. Küçük ölçekli deniz vasıtaları yabancı devlet bandırası çekmek yoluyla Osmanlı Devleti'nin denetiminden kaçmaya çalışmışlardır. Karadeniz'de kaçak taşımacılık

³⁰² BOA, A.}MKT.MHM, 313/18, 12/09/1274(26 Nisan 1858).

³⁰³ BOA, HR.MKT, 555/57, 16/04/1283(28 Ağustos 1866).

³⁰⁴ BOA, HR.MKT, 785/46, 11/03/1290(9 Mayıs 1873).

³⁰⁵ BOA, HR.MKT, 841/19, 04/06/1291(19 Temmuz 1874).

yapanların çoğunlukla Rus bandırası çekerek faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bazen sadece yabancı devlet bayrağını çekerek dahi kontrolden kaçmaya çalışmış; yakalandıkları durumlarda bayrağı olan Rusya adeta bir güç mücadelesi haline dönüşmüş; bu gibi bandıra usulsüzlükleri yapanların arkasında durdukları olmuştur³⁰⁶. 1874'ün Ağustos ayında durumun Bahriye Nezaretine bildirilmesiyle bu kişilerin göç sebeplerinin araştırılıp durumun Hariciye Nezareti'ne de bildirilmesine, bu civardan yakın vakte kadar Rusya'ya kaç hane, nasıl ve ne zaman gitmişlerdir bilgisi istenmiştir. Misafir edilen bu gruba akçe ve zahire yardımı yapılmış olup, Rusya'ya gitmek için sahillere inmemeleri konusunda uyarılar yapılmış, Samsun'daki Rus konsolosuna yazı yazılarak kaptanların kıyılarda olduğu haberi alındığında Ünye kaymakamlığına bildirilmesi istenmiştir. Yapılan tahkikatlarda bunların hakiki bir hicret düşüncesinde olmadıkları görülmüştür³⁰⁷.

1886 yılında 376 hane Ermeni'nin Ünye ve Terme kazalarından yola çıkarak Samsun limanında bulunmalarından dolayı durum araştırıldığında bu kişilerin Rusya'ya göç etmek için yola çıktıkları, mutasarrıf tarafından meseleye gereken önemin vaktinde gösterilmediği anlaşılmıştır. 376 hane Ermeni'nin buldukları yerlerde göç talebiyle dilekçe verdikleri ve kaymakamlıklara haber verilerek bağlı buldukları nüfus idarelerinden ilişkilerini kesmelerinin ardından Samsun'a gelip Konsoloslardan pasaport taleplerinin vize ettirilmesinin göçleri için yeterli olduğunu düşünmektedirler. Devletin bu konudaki daha evvel verdiği emir, usul ve kaideler doğrultusunda bu gibi girişimlere izin vermemesi gerekmekteydi. Bazen devlet yetkililerinin göçün arkasındaki sebeplere yoğunlaşmak yerine kamuoyundaki görüntüsüne odaklanmaları dikkati çekmektedir³⁰⁸. Bu kadar nüfusun dosta düşmana karşı Samsun'a dökülmesine kadar gereken tedbirlerin alınmamış olması merkezin teessüfüne sebep olacağından göç etmeye kalkışan grupla uygun bir lisanla konuşulup hareketlerinin uygun olmadığını ifade edilip vazgeçirilmeleri istenmiştir³⁰⁹. Rusya topraklarına göç eden gayrimüslim gruplara bakıldığında genellikle ekonomik sıkıntılar yaşayan ellerinde arazisi olmayan zanaatkar ve işçi kesiminden oldukları görülmektedir. Kafkasya'da göçe mecbur

³⁰⁶Kılıçarslan, 2012, 226.

³⁰⁷ BOA, HR.MKT, 845/57, 11/07/1291(24 Ağustos 1874).

³⁰⁸ Bu tutumu eşkıyalık konusunda başvurulan tedbirler hususunda da göreceğiz. Ünye ve çevresinde Çeteler Kanunu'nun uygulanması talebine de her vilayette bu kanunun uygulanışının dışarıya karşı memlekette asayişin olmadığı intibasını uyandıracığından uygun bulunmamıştır.)

³⁰⁹ BOA, Y.MTV, 21/21, 10/Ş/1303(14 Mayıs 1886).

kıldığı Müslümanlardan kalan alanları Osmanlı ülkesindeki Ermeni ve Rumlar ile işler hale getirmek hedefiyle himaye sistemini daha da yaygın hale getirmiştir. 1857 yılı itibariyle konsolosları aracılığıyla kolaylıkla pasaport temin eden bu gruplar ziraatle uğraşmayı bırakmışlar eşya ve mallarını satarak göçe karar vermeleri halinde yerel idarenin durumdan haberi olmuştur. Göç eden gayrimüslimlerin yaşadığı ekonomik gidişat Müslümanları da göçe sevk etmekteyse pasaport ücretlerini karşılayamadıkları için firari olarak çıkış yapma olanaklarına yönelmişlerdir. Devlet 1895 yılında kaçak giriş-çıkışları önlemek adına pasaport bedelini on kuruşa düşürmüştür³¹⁰.

Osmanlı Devleti, kaybedilen topraklardan gelen göçmenleri kabul etmektedir. Ancak Rusya devleti Osmanlı coğrafyasından gelecek Müslümanların göçünü kabul etmemektedir. Osmanlı devleti bu türden dışarı Rusya topraklarına dönme isteklerine olumlu bakmamaktadır. Bu mevzuda 11 Nisan 1888'de Ünye'de iskân edilip daha sonra başka bir yere yerleştirilmesine icazet verilmiş olan bir şahıs tarafından verilen dilekçe de Batum'daki emlak ve arazisi tamamen satılarak iltica etmiş olduğu ve şimdi bulunduğu Niğde kasabasında parasızlığa düştüğü beyanıyla Rusya'da ölen kayınpederinden kalan mirasını alıp gelmek için izin istemiştir. Devlet büyük ihtimalle Rusya'ya dönmesine müsaade etmemiştir³¹¹.

Ünye'nin almış olduğu göçler neticesinde bölgede ortaya çıkan sosyal yapı, asayişsizlik, ekilen veya otlatılan araziler üzerinden ortaya çıkan sorunlar gayrimüslimlerin bölgeden yaptıkları göçlerde bir etki oluşturduğu açıktır. Elbette ki bütünüyle bu tek sebep değildir. Rusya bu aşamada Kafkasya'da yapmış olduğu baskılarla oraları boşaltmış ve Karadeniz bölgesinde yaşanan yığılma ise burada ortaya çıkan sorunları körüklediği için gayrimüslimleri de Rusya'ya göçe iten bir döngü oluşturmuştur³¹².

3.2. ÜNYE'DE MUHACİRLERE YAPILAN YARDIMLAR

Osmanlı Devleti yaşanan ülkesine kabul ettiği ve kayıtlı bir şekilde iskânlarını gerçekleştirdiği muhacirlere çeşitli şekillerde yardımda bulunmuştur. İskân kanunnamesi gereğince tamamıyla devletin ihtiyaçları tamamıyla karşılayamayacağından yerli halk ve mahalli idarelere çeşitli görevler yüklemiştir.

³¹⁰ Şimşek, 2017, 252-258.

³¹¹ BOA, DH.MKT, 1500/40, 29/B/1305(11 Nisan 1888).

³¹² Şimşek, 2017, 258-259.

Mahalli idareler gelen muhacirlerin geçici olarak kalacakları süre içerisinde i e, barınma, hastalıklar ve güvenlik ve nakil konularında sorumludur. Sonrasında iskân olunacakları arazilerin belirlenmesi, bu yerlere nakilleri, başka mahallere gönderilecek olanların yönlendirilmesi, üretime geçene değin i e, üretim için gerekli olan alet ve edevat ile birtakım ilgili ihtiyaçların görülmesi gibi görev ve sorumlulukları vardır. Yerel halk ise belirli bir süre mahallerine gelen muhacirler için çeşitli yardımlar yapmakla yükümlüdür. Gelenlere verilecek tarım için gerekli olan tohumluk, alet edevat ve toprağın sürülmesi aşamasında yardımda bulunmaktadırlar.  nyeye gelmiş olan göçmenler için de yerel halktan ve mahalli idareden nakdi yardımlar toplanmış, öküz, tohumluk hane inşası gibi konularda yardımlar yapılmıştır. 1888 yılında  nyeye ve Sivas'a gelmiş olan Gürcü beylerinden bir kısmının Trabzon ve oradan Erzurum'a gönderilmeleri sırasında nakil ve barınma masrafları için gerekli olan araç kiralama hususunda 450 kuru  belediye sandığından verilmiş, Erzincan'dan Kuruçay, Refahiye ve Kemah kazalarına sevklerindeki 715 kuru un da mahalli Belediye Sandığından verilmesi bildirilmi tir³¹³.

Osmanlı Devleti muhacirlerin nakillerinde kendi vapurlarını tahsis etmiştir. 1882 yılında Batum'dan 680 muhacir Asir Vapuru ile Trabzon,  nyeye, Samsun, Sinop ve  nebolu iskelelerinden 270 kişi daha alarak  stanbul'a ula mı tır³¹⁴. Devlet muhacirlerin ulaşım konusunda sorun yaşadığı zamanlarda özel vapur Şirketleri ile göçmenlerin yöreye taşınmasına yardım etmiştir. Örneğin; Batum'dan Hopa'ya gelip bir süre orada kaldıktan sonra 6.000 kişilik muhacirin grubundan bazılarının Ordu ve  nyeye'ye gitme talepleri üzerine nakilleri için Batum Vapuru g nderilmi tir³¹⁵.

Devlet zaman zaman iskân i lerinin ne durumda olduğunu görmek istemi  ve merkeze bilgi verilmesini istediği belgelerde yapılan yardımlar tespit edilebilmektedir. Canik Sancağı'na yerleştirilmesi belirlenen Abaza muhacirleri için  ar amba, Terme ve Bafra'da muhacirler için hane inşası, arazi dağıtımı ve taksimine fiilen ba landığı,  nyeye ve Fatsa taraflarında da bu konularda

³¹³ BOA, DH.MKT, 1484/5 (8 Şubat 1888).

³¹⁴ BOA, Y.PRK.ASK, 11/25, 11/R/1299(20 Şubat 1882).

³¹⁵ Saylan, 2014, 304;Erkan, Kırım ve Kafkasya Göçleri(1878-1908), Trabzon, 1996, s.60.

düzenlemeler yapıldığı belirtilerek muhacirlerin refahı için çalışıldığı Canik mutasarrıfı tarafından beyan edilmiştir³¹⁶.

Göçmenlerin masrafları için yardım komisyonları oluşturulmak suretiyle bir takım ihtiyaçların karşılanması bu komisyonlarca gönderilen paralarla sağlanmıştır. 1910 yılı mayıs ayında Ünye kazasına göçmenler için 2.000 lira para gönderilmiştir³¹⁷.

İskân olunduktan sonra hasat yapana kadar iaşe yardımı yapıldığı gibi hasat alsalar dahi zorda kaldıklarında devlet yardım etmiştir. Bazı durumlarda yaşadıkları afet veya başka sebeplerle hasat alamamaları sebebiyle yardım edilmesine karar verilmiştir. 1866 senesinde Ünye Sancağında halen misafir olarak kalmakta olan ve bazı sebeplerden dolayı mahsulleri yetiştiremeyenlerin yevmiyelerinin eskisi gibi karşılanıp karşılanmayacağı konusunda ne yapılması gerektiği danışılmış ve muhacirlerin halen misafir durumda kalanların yevmiyelerinin verilmesi talimatname hükmü gereği olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca mahsul alamayan/yetiştiremeyen, ekin ihtiyaçları zamanında verilmeyerek hiç ziraat etmemiş olanlara ve doğal afetler nedeniyle mahsul alamayanlarında kendilerine yetecek durumda olanların hariçte tutulması şartıyla zorda olanların gelecek ziraat mevsimine kadar yarım kıyye yevmiye verilmesi emri verilmiştir³¹⁸.

1886 yılında Ordu ve çevresine 1034 hane olarak 4254 Batum göçmeni yerleştirilmiş ve muhacirler için köyler ve mahalleler kurulmuş cami ve medreseler ve okullar inşa olunmuştur³¹⁹. Halkın yardımı ile 1890 yılında Karakuş nahiyesinin Çaldıra köyünde bir cami ve bir medrese yaptırılmıştır. Deryazade Mehmet Efendi müderrisliğini yapmaya başlamış birkaç gün içerisinde 35 kadar talebe medreseye dahil olmuştur³²⁰.

Ünye kazasına tabi Meydan Köyünde 20 haneden (100-140 kişi) ibaret Kabataş Çerkez Mahallesi arazisi ile birlikte göçmüş ve bunlardan 18 tanesinin hane inşasına güçleri yetmediğinden bunlar için eş değer şekilde başka bir yerde inşa olunacak haneler için 814.400 kuruş ihtiyaç hasıl olduğu bildirilmiştir.

³¹⁶ BOA, Y.PRK.DH, 1/13, 03/Za/1295(29 Ekim 1878).

³¹⁷ Saylan, 2013, 65.

³¹⁸ BOA, MVL, 715/115, 13/Ş/1282(1 Ocak 1866).

³¹⁹ Pala, 2013, 47.

³²⁰ BOA, Y.PRK.UM, 19/87, 12/R/1308(25 Kasım 1890).

Devletin, göçmenlere yalnız geldikleri ilk iskân aşamasında değil sonraki yıllarda da karşılaştıkları sıkıntıların giderilmesi için de destek olduğu görülmektedir³²¹.

Devlet iskân edilen muhacirleri belli bir dönem askerlik, vergi vs. konularda muaf tutmuştur. 1877'ye kadar Rusya'dan gelen Tatar ve Çerkezler temettu vergisinden 10 yıl, aşardan 3 ve kur'adan 25 yıl muaf tutulmuştur. 93 Savaşı esnasında mecburi olarak göç edenler yol inşası, temettuat vergisi, ağnam vergisi, aşar ve toprak kirası gibi vergilerden muaf olmuştur. Ayrıca savaş esnasında çift çubuğunu ve her şeyini bırakıp göçenler askerlik hizmetinden 10 yıl süreyle muaf olunmuşlardır. Tüm bunlar zaten savaş ortamının süregeldiği Osmanlı Devleti'ne büyük külfetler yüklemiş ve iskân sırasında yahut sonrasında sunulan yer ve imkânları beğenmeyenlerin çıkardığı sorunların engellenmesi adına gelenlerden itiraz ve yardım talebinde bulunmaması, Tekalif-i Emiriye'yi kabul edeceklerini taahhüt eden senet talep edilmiştir³²². Muhacirlere tanınmış olan muafiyetler ilerleyen süreçte çeşitli şikayetlere de yol açmıştır. 1913 yılında Ünye'nin sancak olduğu yıllarda Dağıstan'dan göç ederek bağlı olan Niksar kazasına yerleştirilmiş olan 20 hane daha sonra belli ki kaza içerisinde başka bir yere nakli hane etmişlerdir. Bunlar ağnam resmi ve diğer vergilerden muaf tutulmuştur. 1913 yılına gelindiğinde ise bir dilekçeyle muafiyetlerinin eskisi gibi devamını ve Tekalif-i Emiriye'den muafiyetlerini istemektedirler. Konuyla ilgili yapılan araştırmada adı geçen şer'i ve örfi vergilerin alınmasına benzer şekilde dilekçe verilip alınan kararlar doğrultusunda karar verilmiştir. Muafiyet emirnamelerinin yenilenmesi talebi olumlu cevap almamıştır. Adana'da da bu konuda başvuruda bulunanlar olmuştur. Yapılan araştırmanın ardından fermanla adı geçenlere Şura-yı Devlet kararı gereğince bedel tahsisi ile adı geçenlerin çocuklarının bütünü Tekalif-i Emiriye'ye tabi tutulmuştur. Yine Bamdırma'nın İrşadiye köyünde iskân edilenlere fermanla adı geçenlere de ağnam vergisi ile gümrük vergilerinden muafiyetlerine mukabil bedel tahsisi gerektiği belirtilmiştir. Fermanla ismi geçenlerin vefat ettiği, kiminin çocuksuz öldüğü ve çocuğa muafiyet intikali konusunda fermanla herhangi bir maddenin olmaması sebebiyle vergilerin alınması yoluna gidilmiştir. Bu sebeple Ünye'den bu konuda başvuran 20 hane(100-140 kişi) için de muafiyetlerin evlada intikali olmayacağından şahısların ölmüş olanların evlatlarına yeniden ferman düzenlenmesine gerek kalmamıştır. Bu kişilere eğer fermanla muafiyet verilmiş ise

³²¹ BOA, BEO, 3885/291356 (24 Nisan 1911).

³²² İpek, 2006, 123-124.

de onların hukukları korunmuş ve kabul edilmiştir. Hepsinin Tekalif-i Emiriye'ye tabi tutulması gerekli görülmüştür³²³.

Devletin yaptığı en önemli yardımlardan biri de arazi yardımı olmuştur. Ailelerin ihtiyaçları doğrultusunda arazi tahsis edilmesi için devlet yerel idarelere emirler göndermiş ve arazi dağıtımını konusunda gerekenlerin ivedilikle yapılmasına ve yerli ahali tarafından ortaya çıkan şikayetlerin aslının araştırılıp ona göre muamele edilmesine hükmetmiştir. Muhacirler bölgede iskân memurlarının belirlemiş olduğu arazilere iskân edilmektedirler. Ancak bu süreçte yerli ahalden hayli şikayet alınmaktadır. Kendi ellerindeki arazilere muhacir yerleştirildiğini iddia edenler olmaktadır. Bu durumu alevlendiren bölgede bir şekilde arazi elde etmiş ve buradan oldukça fazla gelir sağlayan ayan ailelerinin kışkırtmaları görülmektedir. Devlet muhacir komisyonu memurlarına hukuk dahilinde iddialarını kanıtlayanlar dışındakilerin şikayetlerine kulak asılmamasını tembihlemektedir³²⁴. Muhacirlerin iskânına açılan alanlardan biri de oradan başka mahallere veya Rusya topraklarına göçmüş olan gayrimüslimlerin ev ve arazileri olmuştur. Ancak bu hususta da sorunlar çıkmıştır³²⁵. Uzun zaman boyunca ev ve arazisinden haberi olmayan ve Rusya memleketinde bulunan bazı şahısların geri döndüğünde emlaklarının muhacirlere verildiği sebebiyle şikayet dilekçesi yazmıştır³²⁶. Durum araştırılmış iddiasını kanıtlayanlara artık aynı mülkün verilmesi uygun olmayacağından emsal nitelikte ev ve arazileri yahut bedeli tahsis edilmiştir.

Muhacirlere verilmiş olan arazilerin tapularının teslim edilmesi konusunda devlet ihtiyatlı ve özenli olunmasını emretmektedir. Zira bu konu ileride muhacirler ve yerli halk arasında anlaşmazlıklara sebebiyet verip sosyal yapıda birtakım sorunların baş göstermesine yol açacaktır. Ancak bu görevin ifa edilmesine engel çıkaran bölgenin ileri gelenlerin tesiri ile Ünye'de tapuların muhacirlerin ellerine verilmesine engel olunmaya çalışılmıştır. Bu grupların ileri gelenleri yerli ahaliye içine düştükleri ekonomik sıkıntıların muhacirlerden kaynaklandığı konusunda telkinlerde bulunarak refaha ancak onların bölgeden gidişi ile birlikte kavuşulabileceği düşüncesini aşlamaktadır. (Hazinedarzade Nuri Paşa ve Süleyman Paşa) Bu paşaların bu telkinleri devam ettikçe meselenin hallolmasının

³²³ BOA, BEO, 4228/317031, 27/Z/1331(28 Ekim 1913).

³²⁴ Ekinci, 2006, 77.

³²⁵ Ekinci, 2006, 74.

³²⁶ Ekinci, Samsun 2017, 730.

zor olacağı merkeze yazılan yazılarda dile getirilmektedir. Buna karşılık devlet tapuların bir an evvel sahiplerine verilerek sorunun çözülmesi için izin verilmiş ve adı geçen paşaların civar vilayetlerdeki birer kazada istihdam edilerek bölgeden uzaklaştırılmaları sağlanarak alınacak tedbirlerin tesirine engel olmalarının önü alınmak istenmiştir. Zira bu paşalar bölgenin ileri gelen ayan ailelerindedir. Bölgede meydana gelen arazi anlaşmazlıklarını zedelenen çıkarları sebebiyle körüklemektedirler. Hem yerli ahali ile birlikte hareket edip muhacirlerin iskânı işlerini sekteye uğratmaktalar hem de göçebe Ermeniler bu nüfuzlu kişilerce kendi arazilerine yerleştirmek suretiyle işlerinde kullanmaktadır. Ayrıca bunların kendilerine birtakım paralar ödemek konusunda mecbur bırakılmaları söz konusudur. İleri gelenler kesin bir ifade ile tembihlenmiş ve 378 Ermeni göçten vazgeçirilmiştir. Ayrıca Ünye ve Terme kaymakamlarının değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bölgede devlet tarafından tayin olunan kaymakamlar bazen bu nüfuzlu ailelerin tesiri altında kalarak yolsuzluklara karışmış veyahut da bunlara güç yetirememiş; devlet bu hallerde hemen kaymakamların değiştirilmesi yoluna gitmiştir³²⁷. Buradaki ilginç noktalardan birisi de devlet baskı altında olan Ermenilerin göçlerine engel olabilmek için çözüm yolları aramaktadır. Hayatlarını idame edebilmeleri için üzerlerindeki baskıyı kaldırmaya çalıştığı açıkça belgeden anlaşılmaktadır. Böyle bir anlayışta olan devletin soykırım yaptığı iddiaları Ermeniler konusunda çözüm aranan diğer belgelerde olduğu gibi bu yaklaşım çizgisinden çıkılmadığını gösterir niteliktedir. Nitekim arşivden ilgili konuda Doğu Karadeniz bölgesinde bir araştırma yapmaya kalkıştığımızda sevkleri sırasında meydana gelen saldırı, usulsüzlük veya ihmaller konusunda sorumluların mahkeme edilmesi ile ilgili pek çok belgeye ulaşılmaktadır.

Devlet yoğunlaşan göçler karşısında muhacirleri iskân edebileceği yeni araziler sunabilmek için miri arazilerin ıslahının yapılarak iskâna açılmasını istemiştir. 1892 tarihli belgede Ünye ile Samsun arasında Çatlı adıyla bilinen boş miri arazilerin bir mühendis görevlendirmesi yapılarak keşif ve ıslahının yapılması kararlaştırılmıştır. Böylece Ordunun ihtiyacı olan hayvanların Rusya memleketinden alınması yerine Osmanlı devleti içerisinde yetiştirilmesi sağlanabilecek ve bu hususta Avrupaca geçerli olan hayvan sağlığı kurallarının burada da uygulanması gerçekleştirilmek amaçlanmıştır. Yaygın olarak görülen

³²⁷ BOA, A.}MKT.MHM, 762/92, 29/12/1285(12 Nisan 1869).

hayvan hastalıkları önlenmiş olup bu arazilerin ıslahı ile buralara muhacir yerleştirilmesi uygun olacağından ne gibi tedbirlerin gerektiği ve masrafları için gereken meblağın bildirilmesi istenmektedir. Burada yapılacak olan ıslah sırasında yol ameleliği gibi mükellef tutularak gerçekleştirilmesi ve fenni tedbirlerin gerçekleştirilmesi istenmektedir³²⁸.

3.3. ÜNYE'DE YAŞANAN GÖÇLERİN MEYDANA GETİRDİĞİ SORUNLAR

Ünye kazasında göç almakta olan diğer alanlarda olduğu gibi göçün beraberinde getirdiği ve çözümü aşamasında devleti uğraştıran birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar bazen muhacirler cephesinden görüldüğü gibi bazen de yerel halk tarafından da ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Her şeyden önce Ünye kazası yaşanan ekonomik sıkıntılar, arazi yetersizliği vd. sebeplerle dışa göç veren bir yerdir. Tarım arazilerinin gelenlerle birlikte paylaşılması, göçün yerli halka yüklediği sorumluluklar sebebiyle durum daha da sıkıntılı bir sürece dönüşmüştür. Yüzyılın başında sahile ve Batıya yönelen gayrimüslimler onların bu alanlarda tutunmaları için ortam hazırlayan ayan ailelerinin ellerindeki arazilerde kiracı olarak tarım yapmakta ve yerleşmektedirler. Meşrutiyetin ilanı sonrasında mülkiyet konusundaki menfi yorumlamalar bu gruplar arasında birtakım sorunları meydana çıkaracaktır³²⁹. Sonrasında yaşanan göçler bu sorunları körükleyecek ve daha keskin hale getirecektir.

Muhacirler daha Ünye'ye ayak bastıkları anda sıkıntı çekmeye başlamışlardır. Ünye'ye vapurlarla getirilen muhacirlerin limanda perişanlık yaşadıkları Muhacirin Komisyonunca bu sorunların çözülmeye çalışıldığı ancak sıkıntılarının devam ettiği bildirilmiştir. Vapurların emir almadıkça yolcu almadıkları Şerefresan Vapuru'nun Ünye'den kimseyi almadığı halde bir kız ve bir erkek vapura çıkmak istemesi üzerine ve denize düşerek boğulmuşlardır. Buradakiler de ölmektedirler ifadeleri Ümera-yı Çerakiseden Tercüman Ahmet tarafından ifade edilmiştir³³⁰.

Muhacirlerin iskânı sırasında veya sonrasında yaşanan birtakım olaylarda idareden ve iskân memurlarından yana bir takım yolsuzluklar işaret edilmiştir.

³²⁸ BOA, MV, 71/53, 29/02/1310(22 Eylül 1892), BEO, 88/6542, 21/03/1310(13 Ekim 1892).

³²⁹ Ekinci, 2017, 728-729.

³³⁰ BOA, DH.MKT, 1323/58, 25/Za/1294(1 Aralık 1877).

Devlet bu gibi şikayetlerin araştırılmasını istemiştir. Zira bu türden olaylar muhacirlerin yeniden göç etme fikrine kapılmasına sebep olmaktadır ki bu da devletin yeni bir masraf ve sorun ile karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır³³¹. Devletin muhacirlere 10 yıl askerlik muafiyeti tanımaktadır. Bu sürenin ardından askere alınmaları kararlaştırılmıştır³³². Ünye'ye bağlı Başköy'deki muhacirlerden Ömer Bin Yusuf'un bu meyandaki dilekçesinde; söz kendisinin köye geliş tarihinin nüfusa kaydı için nüfus memurları tarafından para talep edildiğini bu parayı verecek güçte olmadığından tezkeresiz kaldığından zorla askere alındığından bahsetmektedir. Ve bu duruma memurların müdahalesi var ise gereğinin yapılmasını istemektedir³³³. Kişi muhacir olduğu ispatını yapamadığı için silahaltına alınmaktadır. Bu durum hem bir mağduriyetin doğmasına hem de usulsüzlüğün meydana çıkmasına sebebiyet verebilir.

Memur usulsüzlükleriyle ilgili bir diğer şikayet ise arazi ile ilgili olmuştur. Ünye kazası yazı katibi İsmail Efendi'nin aşar mültezimleriyle gizlice işbirliği yaparak çiftçi halka ve kendilerine verilmesi haklarında zulüm ile muhacirlere verilmesi kararlaştırılan araziye düşük fiyatla diğerleri ile ortaklaşa ele geçirmekte ve menfaat temin etmekte olduğundan bahsedilmektedir. Ünye kaza ahalisinden Ziver ve arkadaşları tarafından imzalarıyla bu konuda şikayet dilekçesi sunulmuştur. Gerekli araştırmanın yapılması istenmektedir. Dönemin en önemli sorunlarından bir tanesi aşar-iltizam konusunda yapılan yolsuzluklardır. Bu yolsuzluklar asayişsizliği artırdığı gibi elinde yetki bulunduranların halka bir zulmetme aracı haline dönüşmüştür. Bunu dönüştürenlerin kimliği bu konuda önemlidir³³⁴.

Bazen de muhacirlerden araziler konusunda yapılan usulsüzlükler babında yapılan şikayetlerin araştırılması ile haksız görüldükleri de olmuştur. Kasım 1901 tarihli belgede Ünye'nin Kabataş karyesi muhacirleri tarafından kendilerine muhaceretlerinden sonra devlet tarafından tahsis olunan arazilerin bil müzayedeye satıldığına dair şikayetleri görülmektedir. Canik Sancağı Defter-i Hakani memurluğundan alınan telgrafta ise bu muhacirlerin yapılan müzayedeye dahil olduğu ve satışa çıkarılmış olan 4 kıt'a arazilerin muhacirlere dağıtılmış olan

³³¹ Serbestoğlu, 2015, 134-135.

³³² Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçü I, 2012, s.144.

³³³ BAO, DH.MKT, 1995/88, 09/S/1310(24 Ağustos 1892).

³³⁴ BOA, DH.MKT, 808/41, 21/10/1321(10 Ocak 1904).

arazilerin dışında kaldığını bunların mahkemeye müracaatları ile müzayedenin durumun araştırılması için ertelendiğini ifade etmektedirler. Bir diğer ekli belgeden durum muhacirlerce etraflıca şöyle anlatılmaktadır: Ünye Kazasında Kabataş adlı mevkide olan ve hudutları Ceylandere nam, Tam yeri, Karagöz dağı dibi ve Meydan karyesi arasında olan ve bundan 38 sene evvel (Bunlar 1863 tarihinde bölgeye Kafkaslar'dan gelip yerleştirilen Çerkesleri işaret etmektedir) belgede Rusya'dan göç ettikleri vakit devlet tarafından 4 adet arazinin kendilerine verildiğini ve 316 senesine kadar kendi kullanımlarında olduğu dile getirilmiştir. Arazinin nüfuslarına göre fazla olduğu iddiası ile durumun bazı gazez kişiler tarafından ihbar edildiğini, gelen emir ve kaza idare meclisi kararıylatapu memuru Fikri Efendi tarafından müzayedeye çıkarılmış ve duruma kendileri itiraz etmişlerdir. Arazi davalarının devlet ve şahıs arasında olmasından dolayı dava Nizamiye Mahkemesi'ne ait olmasından dolayı kaza mahkemesine müracaatları olsa da Mülkiye Mahkemesi'ne başvurmak gerekmektedir. Tarafların kefil göstermesi ve bilirkişilik yapacak memurlar için 400 kuruşluk masrafın karşılanması kararlaştırılmıştır. Ancak bu kişiler kefil gösteremedikleri gibi 400 kuruşluk masrafı karşılayacak durumları olmadıklarını beyan etmeleri üzerine dilekçeleri reddedilmiş ve müzayedeye devam edilmiştir. Sonrasında 40 yıldır ellerinde olan araziden çıkarıldıklarını beyan etmişlerdir. Adalete aykırı olduğunu ifade ettikleri bu hal ve ellerindeki zaten taşlık, kayalık, pırnallık ve ziraate uygun olmadığından bu arazileri hayvan otlatmak ve yaylak olarak kullandıkları arazilerine Ermeni göçebelerinin tebelleş olduğunu ve bazı meydan köyü ahalileri de bahsi geçen arazileri kendileri satın almak istediklerinden bahsetmektedir³³⁵. Kendilerini buralardan çıkarmak amacıyla uzun zamandan beri ziraat yapılmamasını ve bir kısmının atıl olduğunu ileri sürüp boş arazi hükmüne sokup ellerinden alınmak istendiğini ancak devlet tarafından kendilerine tahsis edildiğini gösteren köy şehadetnameleri ile karşı çıkmaktadır. Buraların satılması ile hazinenin çok küçük bir menfaati uğruna mağdur edilmemelerini talep ederek arazilerinin kendilerine iade edilmesini istemişlerdir. Belgenin imza kısmından Çerkez oldukları anlaşılmaktadır³³⁶. Belgede üst üste gelen göçmenlerin birbirleriyle olan ilişkileri, Ermeni göçebelerinin yapmış olduğu

³³⁵ İçeriden ve sahilin doğusundan gelen göçebeler olarak adlandırılan gruplardan bahsedilmektedir. İkinci'nin incelemiş olduğu ve daha evvel ifade ettiğimiz deftere göre Ünye kazası Çarşamba kazasından sonra bu meydana göç alan ikinci alandır. Bu gruplar geldikleri alanlarda baskı ve sorun oluşturan gruplardır.

³³⁶ BOA, BEO,1742/130646, H. 25/07/1319(7 Kasım 1901).

baskı görülmektedir. Bu grupları boş miri arazi durumundaki alanlara yönlendirenlerin olup olmadığı bilgisi belgede karşımıza çıkmasa da ileri gelen yerli ayanların bu grupları devletin arazilerine yerleştirerek menfaat elde etmeleri bölgenin yaygın sorunlarından olduğu bilinmektedir. Satışa çıkarılan arazinin nüfusları için fazla olduğu ifadesi konusunda ise karşımıza şu durum çıkmaktadır. Yerli ahalinin tapusuz ve devlete ait olan alanları ziraate açıp veya farklı şekillerde tasarruf ederek hakları dışında bir alanı işgal ettikleri görülmektedir. Muhacirler geldiği vakit tapulu arazilerimiz elimizden gidiyor diyerek feryat ettikleri gibi buralara yerleştirilen muhacirler de zamanla kendilerine verilen arazilerin sınırları dışına taşarak yer işgal etmeye başlayıp sonradan gelen muhacirlere verildiğinde veya satışa çıkarıldığı vakitte bu sefer onlar feryat etmektedir. Ancak devlet yapılan araştırmalar neticesinde tapusunu ibraz edemeyenlerin arazilerini kendi isteği doğrultusunda kullanması yoluna gitmiştir.

Göçmenlerin buldukları alanlarda meydana getirdikleri bir diğer sorun ise ormanların tahribatı olmuştur. Devlet ormanların korunması yakınına veya içine yerleşen göçmen ve muhacirlerin oradan uzaklaştırılması yahut ihtiyaçları kadar yararlanmaları konusunda yerel idarelere emirler göndermişlerdir. Ancak yine de izinsiz olarak orman yakınlarına veya içlerine yerleşmiş olanlar karşımıza çıkmaktadır. Temmuz 1900 tarihinde Ünye'ye tabi Karakuş nahiyesinde olan miri ormanları izinsiz keserek hane inşası ve kilise yapmış olan göçebe Ermeni ve Gürcülerden bahsedilmektedir. Bunların 62 haneden ibaret oldukları eski yerlerinde idare temin edemeyerek hicret etmek arzusunda olmakta ve kestikleri gürgen ağaçlarının toplamda 500'ü aştığı orman arazilerine tecavüz etmeyeceklerine içlerine hariciyeden nüfus kabul etmeyeceklerine dair kendilerinden teminat alınmış, nüfuslarının tahriri ile bedelat-ı askeriye ve vergilerini ödeyeceklerine umumunun idaresi için muhtarlığa tabi tutulmak şartıyla orada kalmalarına izin verilmişse de bunların daha sonra bu mevkide ahşaptan kilise inşa ettikleri öğrenilmiş ne muamele yapılacağı sorulmuştur. 1900 senesinin Kasım ayındaki belgede ise Karakuş ormanlarını eskiden beri açıp yerleşmiş olan Ermeni göçebeleri ve Gürcüler için girişimde bulunacağını bu grupların haber alıp ormanları bıraktıkları bildirilerek ve civar köylerden yerli Ermenilerden de buraya

geleceklerin önlenmesi adına bu Ermeni ve Gürcülerin eski yerlerine iadelerine ve ormanların korunması konusunda özen gösterilmesi istenmiştir³³⁷.

Muhacirlere yapılan yardımların belediye sandıklarından karşılanması kararlaştırılmış olsa da bazen yerel idare merkezi idareden karşılanması talebinde bulunmaktadır. Bu devletin içinde bulunduğu mali sıkıntıların bir yansıması olabilir. 1888 yılında Ünye'den Kastamonu'ya gönderilen ve buradan kaçıp geri dönen Gürcülerin orada oldukları sırada idareleri için verilen ekmek bedeli ve nakil masrafları için 3084 kuruş verilmesi hakkında vilayet makamından önceden gelen yazıda maslahatın Dahiliye muhasebesince Meclis-i Umum-ı Maliye'ye bırakıldığı gibi bu kere gelen yazıda (13 Eylül 1304) Hazine-i Celile-i Maliye'ye gönderilmiş olduğundan bu konuda hazineye başvurulması gerektiği bildirilmiştir (Maliye'ye). Masraflar hükümet tarafından karşılanmıştır. Ayrıca devletin bunları başka yerlere nakil veya sürgün ederken tekrar geri dönmeleri devletin yapmış olduğu masrafların boşa gitmesine de sebep olmaktadır. Masraflar konusunda taraflar bazen sorumluluğu birbirlerine atmaktadır³³⁸. Bezen de muhacirler devletin iskânları sırasında yapmış olduğu yardımları satarak başka yerlere savuşmaktadır. Devlet bu halden doğan müşkülâtın ortadan kaldırılması için tedbiren yeniden iskân talepleri olduğunda ya da başka yerlere gitmek istediklerinde ortaya çıkan masrafların karşılanmayacağını bildirmiştir³³⁹.

Muhacirler ve yerli halk arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar göçün getirdiği önemli sorunlardan biridir. Araziler konusunda iki taraftan da bazen benzer şikayetler belgelere yansımıştır. Muhacirlerce zaman zaman verilen arazilerin beğenilmediği olmuştur. Ya yeni bir arazi istemekte ya da başka bir yerde iskân edilmek istenmektedir. Çerkez muhacirlerden ve Teki kabilesinden Sard, Hacı Musa ve Hacı Aslan adlı kişilerin 1866 yılında verdikleri dilekçe de Niksar kazasına bağlı Hacılu köyünde iskân edildiklerini bu yerin havasının kötü olması dolayısıyla gün be gün telef olduklarını ifade etmişlerdir. Aynı köyde ziraat yapmak üzere ancak ikametleri için havası güzel bir yerin belirlenip verilmesi Ünye Kaymakamlığına bildirilmiş, Osman Paşa hazretlerine konu danışıldığında uygun

³³⁷ BOA, DH.MKT, 2380/109, 01/04/1318(29 Temmuz 1900), DH.MKT, 2423/125, 09/07/1318(2 Kasım 1900).

³³⁸ BOA, DH.MKT, 1560/11, 25/S/1306(31 Ekim 1888).

³³⁹ *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II*, Proje Yöneticisi: Prof. Uğur Ünal, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul, 2017, s. 378-380; DH. MKT, 2611/91(25 Şubat 1907).

bir yerin tahsisi ile aciz muhacirlerin telef olmaktan korunması meclisçe uygun bulunulmuştur³⁴⁰. Devlet burada muhacirlerin bu isteğine olumlu cevap vermiştir. Ancak bu her zaman mümkün olabilen bir hal değildir. Zira yer bulmak da göçler esnasında önemli bir sorundur.

Muhacirlere verilen araziler üzerinden de çeşitli ihtilaflar görülmektedir. Özellikle ileri gelen ayan ailelerinin baskısı ile dağıtılan arazilerin tapularının dağıtımını sekteye uğramaktadır. Devlet Ünye, Fatsa ve Terme'ye yerleştirilmiş olan muhacirlerin arazilerinin tapularının bir an evvel verilerek çıkabilecek sorunların önünün kesilmesini istemiştir. Tapuları verilmemiş olan araziler üzerinden halkı muhacirlere kışkırttığı yönünde kuvvetli bilgi sahibi olunan Hazine Darzade Nuri Paşa ve Süleyman Bey'in dahli olduğu düşünülmektedir. Bunların muhacirlerin oradan kaldırılması ve Ermenileri göçe tahrik ederek fesat çıkarmaları açıkça görüldüğünden başka ispata gerek duyulmamıştır. Bu noktada arazilerdeki anlaşmazlıkların sona erdirilmesi adına daha evvel hükümetçe muhacirlere verilmiş ve sınırları belirli olan arazilerin tapuların verilmesi kararlaştırılmıştır. Rusya'ya hicrete kalkışmalara sebep olacak bir halin olmadığı bu gibi şayialardan sorumlu olmamaları için kesin bir dille uyarılarda bulunulması istenmiştir³⁴¹. Trabzon Valisi tarafından Muhacirlere tahsis edilen arazilerinin bir an evvel verilmesi istenmiştir.

Araziler üzerinde bazen kişinin başka bir mahalde olup takibini yapamadığı sırada yanlışlıkla muhacirlere tahsis edilmiş olabilir. Tek taraflı olarak gördüğümüz belgede Ünye'de yaşanan bir durum yansımaktadır: Batum'dan Ünye'nin Gölevi köyünde devlet tarafından bir tarla verildiği ve on üç yıldan beri işletilmekte olduğu, daha sonra Aziz Çavuş tarafından tarlasının boş yere zapt edildiğinden hukukunun korunması için polis memuru Hasan Efendi'nin şikayet ettiği ve gerekenin yapılmasını istediği anlaşılmaktadır. Tespit edilen belge Hasan Efendi'nin iddialarını yansıtmaktadır; Aziz Çavuş'un savunması hakkında bilgi yoktur³⁴². Ancak devletin bu durumlarda hareket tarzı genelde şöyle olmaktadır: Yanlışlıkla başkasının toprağına yerleştirilmiş muhacir eğer iskânı üzerinden uzun bir süre geçmediyse ev, bahçe vs. yaparak burayı ihya etmediyse toprağın sahibine iadesi yapılıyor; eğer ki üzerinden zaman geçmiş ve kişi elindeki toprağı işleyip

³⁴⁰ BOA, MVL, 498/68, 11/S/1293(27 Haziran 1866).

³⁴¹ BOA, A.MKT.MHM, 762/92, 29/12/1285(12 Nisan 1869).

³⁴² BOA, DH.MKT, 2473/96, 27/Z/1318(17 Nisan 1901).

imar etmişse muhacire dokunulmuyordu. Bunun yerine toprak sahibine dengi bir arazi veya bedelinin verilme yoluna gidilmekteydi.

Bölgede ekilebilir arazi bakımından oldukça kısıtlı alanlar olduğundan muhacirlere arazi tahsisi ile birlikte iyice azalmış olduğundan yeni araziler iskân ve tarım için açılarak ihtiyaç karşılanmaya çalışılmış; ancak yeterli olmamıştır. Bu durum var olan araziler üzerindeki mücadeleleri artırmıştır³⁴³. Muhacirlerin iskân sırasında otlak olarak kullanılan veya yakacakları için kullandıkları alanlara yerleşmelerinden ya da ellerindeki arazilerin verimsiz ve ekim yapılamayacak halde olmasından dolayı şikayetlerde bulunarak muhacirlerin varlığından duydukları rahatsızlıkları her fırsatta dile getirmişlerdir.³⁴⁴ Samsun-Ordu arasına iskân edilmiş olan Çerkez ve Gürcüler, 1858 Arazi Kanunnamesi öncesi ortaya çıkan arazi ihtilaflarını, çiftlik sahipleri ile olan problemleri daha da artıran bir unsur olmuşlardır. Muhacirlere yapılan arazi dağıtımını ayanların yerli Müslüman ve gayrimüslimler üzerindeki baskısını artırdığı gibi topraksız köylülerin de eşkıyalığa yönelmesine yol açmıştır³⁴⁵. Kiracı köylülerden gayrimüslimler Laz göçmenlerin bölgelerine yerleşmeleri ardından artan baskı ve eşkıyalık nedeniyle Rusya'ya göç etmeye yönelmiştir³⁴⁶.

Bölgeye yerleşen muhacirlerden dolayı menfaatleri zedelenen güruhtan olan ileri gelen ayan ailelerinin merkeze ulaşmaları daha kolay olmasından dolayı şikayet dilekçeleri görülmektedir. Bu meyanda Ordu, Ünye ve Fatsa kazalarına tabii defterde isimleri yazılı araziye Gürcü muhacirlerin hod be hod yerleştikleri ve muhacirlerin bu arazilerden çıkarılmaları gerektiği Dünderzadelerden İbrahim

³⁴³ Ekinci, 2016, 43.

³⁴⁴ Ekinci, 2016, 80.

³⁴⁵ Canay Şahin, "Ondokuzuncu Yüzyılda Samsun'da Çiftlik Sahibi Hazinedarzedeler ile Kiracı-Köylüler Arasındaki Arazi ve Vergi İhtilafı Üzerine Bazı Gözlemler ve Sorunlar", *Kebikeç*, Sayı 24, Yıl 2007, s.88. Ordu ile Samsun arasında Canıklızedeler'in bölgedeki etkinliğinin kalkmasının ardından otorite boşluğunu dolduran Hazinedarzedeler, 19. Yüzyılda geniş çiftliklerin sahibi haline dönmüşlerdir. Köylülere tarım arazisi açmalarına müsaade ederek kendilerine açılan araziler üzerinden kira alarak tarım yapmalarına izin vermişlerdir. Sıkıntı Tanzimat'la birlikte bu kiracı durumdaki köylülerin çift öşür ödemeye mecbur bırakılmaları ile büyümüştür. Hükümet kiracı haldeki köylülerden öşür almaya başlayınca zaten toprak sahiplerine öşür vergisi dahil olarak kira ödediklerinden bu iki yükümlülüğü aynı anda yerine getirmekte zorlanmaktadırlar. Kiracı köylüler bu durumdan şikayetçi olmaktadır; ancak devlet meselenin çözümünü yerel idare meclislerine bırakmışlardır. Öyle ki bu meclislere toprak sahipleri hakim olduklarından şikayetler neticesiz kalmaktadır. Kiracı köylüler arasında olan Ermeni ve Rumlar yabancı devletlerin konsoloslarına müracaat ederek seslerini duyurmaya çalışmaktadır. Karşı taraftan ise toprak sahipleri kiracı köylülerin arazilerini zapt ettiği iddiasıyla şikayetçi olmaktadır. Artan şikayetler üzerine hükümet arazi teftişi için çalışma için çalışma yaptırmışsa da durum Hazinedarzedelerin arazilerinin özel mülkiyete dönüşmesiyle neticelenmiştir.

³⁴⁶ Şahin, 2007, 86.

imzasıyla verilen dilekçede beyan edilmektedir. Tahkikatı yapılarak böyle bir durum var ise önlenmesi için gereğinin yapılması vilayet tarafından istenmiştir³⁴⁷. Bölgede en büyük toprak sahipleri ayanlardır. Onların elinde olan tapusuz araziler gittiği için bu durum çıkarları ile çatışmaktadır. Yukarıya/merkeze bu meselelerde dilekçeler vermekteler. Belki de tıpkı Hazinedarzadeler gibi çıkarlarını korumakta başarı elde edebilmek adına girişimlerde bulunmaktadırlar. Devlet ise yerel idarelere muhacirlerin yerleştirilmesine devamlı engel çıkarıldığı zaman iskân işlerinin aksamaması adınabir yere kadar bu şikayetlerin dikkate alınmasını tembihlemektedir. Bu araziler ellerinde değilse bile tapusuz arazileri en çok ve en kolay ele geçirebilecek olanlar da ayanlardır. Dizdarzadelerden İbrahim'in vermiş olduğu dilekçede bu durum görülebilmektedir. Devlet daha evvelde belirttiğimiz gibi şikayet edenlerin ellerinde tapuları var ise ve muhacir kısa bir zaman önce yerleştirilmiş ise yeri sahibine iade edip muhacirlere yeni bir yer gösterin eğer üzerinden seneler geçmiş ve muhacirler bu mahalli işlemiş ise eş değer şekilde başka bir arazi verikmesine hükmetmektedir. Tapusu yok ise muhacirleri yerleştiren bir engel teşkil etmediğine hükmetmektedir. Ayan ailelerin muhacirlere karşı olan tutumu toplumun diğer kısmı üzerinde de önemli etki göstermektedir. Muhacirlerin gelişinin ardından baş gösteren ekonomik sorunlar ve asayiş sorunları muhacirlere atfedilmekte ve gidişleriyle birlikte rahatlanacağı düşüncesi yayılmıştır³⁴⁸. Devlet muhacir-yerli ahali arasında birlik tesis etmeye çalışmıştır. Hristiyan zulmü ve milliyetçilik gibi ortak paydada buluşturabileceği durumlar bu kaynaşmaya zemin hazırlamıştır³⁴⁹.

Bölgeye yaşanan göçler muhacir ve yerli halkı çeşitli bakımlardan zorlayan bir süreci beraberinde getirmiş ve birbirleri ile gerilen ilişkiler başka sorunları doğurmuştur. Bölgenin yoğun göç baskısı altında kalışı bölgeden göçlere de ortam hazırlamıştır. Bölge genelinde halk kendi iaşesi için sıkıntı yaşarken muhacirler ile üzerlerine aldıkları sorumlulukları yerine getirmek zamanla zorlaşmıştır³⁵⁰.

Gürcü muhacirlerin bölgede asayiş bozan hareketleri sonucu Müslümanlar kırsalda ortaya çıkan arazi sorunları ve eşkıyalıktan gayrimüslimler ise sahilde kentlerde meydana gelen asayiş sorunları nedeniyle şikayetlerde bulunmuşlardır.

³⁴⁷ BOA, DH.MKT, 1792/38, 03/Za/1308(15 Aralık 1890).

³⁴⁸ Saylan, 2013, 67; Ekinci, 2006, s.76.

³⁴⁹ Ekinci, Samsun, 2017, 76.

³⁵⁰ Özel, 2007, 96.

Bölgeye gelen muhacirlerin zamanla nüfuzlu bir grup teşkil ettiklerine dair bazı işaretler vardır. Çürüksulu Ali Paşa zaman zaman yerel ayanlarla karşı karşıya geldiği, zaman zaman onların gücünü kırdığı, en azından yereldeki güç odaklarını etkilediği cereyan eden olayların ve kaleme alınan dilekçelerin satır aralarından anlaşılmaktadır³⁵¹. Muhacirlerin özellikle Çürüksulu Ali Paşa'yı doğal hamisi olarak gördüklerinden yaptıkları taşkınlık ve saldırılarda rahat hareket eder olmuşlar ve yerel halk üzerindeki baskılar gün geçtikçe artmıştır³⁵². Ali Paşa'nın 1890-1900 yılları arasında bölgeden uzaklaştırılmasına rağmen gerilen sosyal ilişkiler her iki tarafın çatışma ve saldırma hareketlerine dönüşmüştür. Durumun yatışması adına devlet duruma el atarak taraflardan ileri gelenleri sürgüne göndermiş ve bu uygulamadan Ali Paşa da nasibini almıştır³⁵³. Yaşanan şiddet olayları ve bu halin işine gelen tarafı olan Rusya'nın bölgedeki propagandaları gayrimüslimlerin Rusya'ya olan göçüne hız kazandırmaktadır³⁵⁴.

Vital Cuinnet, Ünye ile ilgili aktarımlarında Gürcülerin pek barışçıl olmadıklarını, geldikleri yerlerden kalan alışkanlıkları nedeniyle savaşçı yapıda olduklarını bu sebeple zabıta, ormancı, bekçi gibi mesleklere yönelindiklerini belirtmektedir. Bunlar arasında eşkıyaların mevcut olduğunu yerli halkla bir türlü sosyal barışın sağlanamadığını ifade etmektedir. Muhacirler, bazen ifa ettikleri görevlerinde ihmellere de yol açmaktadır. Özellikle kolluk kuvvetlerinde yer alan muhacirlerin görevlerini aksatmalarından yahut ihbarları değerlendirmedeki gevşek tutumlarından dolayı şikayetlerde bulunmaktadır³⁵⁵.

Muhacirler ve yerliler arasında araziler üzerinden görülen bir diğer husus ise yaylalar konusundaki anlaşmazlıklardır. Yerel ahali tarafından yaylak veya güzle şeklinde kullanılan alanlara yerleştirilen göçmenler sorun teşkil etmektedir. Rusya'ya yaşanan göçlerle bu alanlarda gayrimüslimlerden boşalan alanlar üzerinde başlayan güç mücadeleleri de durumu zorlaştıran bir diğer unsur olmuştur. Bu alanlar üzerinde hayvancılık yapmaya yönelik aşağı kesimlerden bir baskı söz konusu olmuş ancak ilk etapta kiralama usulüyle başlayan süreç bu alanlara sahip olunmaya yönelince çatışmalar kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca bölgede göçler

³⁵¹ Ekinci, 2016, 82.

³⁵² Özel, 2007, 97.

³⁵³ Özel, 2007, 101.

³⁵⁴ Şimşek, 2017, 258-260.

³⁵⁵ Esat Aktaş-Hakan Yaşar, "Ordu Kazasında Asayiş Sorunları(19. Yüzyılın Sonu-20. Yüzyılın Başı)", *OTAM*, 41/Bahar 2017, s. 10-14.

nedeniyle artan nüfus yaz aylarında yaylalarda da yoğunluk yaşanmasına neden olduğundan var olan alanlar kimse için yeterli görülmemektedir³⁵⁶. Aynı zamanda bu durum iç kesimdekilerle aralarında olan hakimiyet mücadelesini daha karmaşık bir hale getirmiştir.

Muhacirlerin yaylalar konusundaki bir diğer olumsuz etki de asayişin yaylaya çıkışlar sırasında sağlanamaması olmuştur³⁵⁷. Yaz aylarında yöre halkı hayvanlarının otlak ihtiyacı için yaylalara çıkmak ve bir müddet bu alanlarda yaşamak zorunda kalmaktadır. Böylece hayvan otlatma konusunda köylerde yaşanan sorunların daha da artmasının önüne geçilmekte; ekili alanlar hayvanların vereceği tahribattan korunulmaktadır. Ancak halk bölgede bozulan asayiş nedeniyle yaylaya çıkamaz hale gelince muhacirlerin yaptıkları eşkıyalıklardan şikayetçi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte bozulan asayiş yaylalara da yansımış; buralar eşkıyaların barınma alanı olmuştur³⁵⁸. 1895 yılına ait belgede Ünye kazasında meskun olan Gürcü eşkıyaların adet olduğu üzere bu sene de gelip geçeni soyduklarını ve yaylalarda haneler basıp, gasp ve adam öldürme suçlarını işlediklerini ifade etmektedir. Dilekçe Aralık ayında verilmiştir. Ahali ilerleyen aylarda yaylaya çıkmak için harekete geçeceğinden asayişin bir an evvel temini sağlanarak yaylaya çıkabilmeyi ummaktadırlar. Yaylada yapılan ekonomik faaliyetlerin eşkıyalık sebebiyle sekteye uğraması bölgenin ekonomik yaşamını olumsuz etkilemektedir³⁵⁹.

3.4. MUHACİRLERİN KARIŞTIĞI ASAYİŞ SORUNLARI VE EŞKIYALIK HAREKETLERİ

XIX. yüzyılda devletin içinde bulunduğu ekonomik şartlar, doğal afetler, salgınlar vd. saiklerle bir kötüye gidiş söz konusudur. Bu durum çeşitli alanlarda otorite boşlukları ve zafiyetlere meydan verince ülke genelinde asayiş sorunları

³⁵⁶ İlhan Ekinci, “On Dokuzuncu Yüzyılda Doğu Karadeniz’de(Gümüşhane-Trabzon) Yayla Anlaşmazlıkları ve Düşündürdükleri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Bahar 2019(26), s.322-323; Eyyub Şimşek, “On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Karadeniz Bölgesi’nden Rusya’ya Yaşanan Göçler Üzerine Bazı Gözlemler”, *TAD*, C.36/S.62, 2017, s. 256. 19. yüzyıldaki göç hareketleri Karadeniz Bölgesi’nde sosyal dinamikler üzerinde oldukça fazla etki bırakmıştır. Bunlardan bir tanesi de yayla anlaşmazlıkları konusu olmuştur. Yaylalar hakkındaki ihtilaflar bu süreçte daha karmaşık bir hale gelip mülkiyet ve tasarruf hakkıyla ilgili sorunlar baş göstermektedir. Çünkü sahil kesiminden yaylaya çıkanlar ki muhacirler de bu gruba ekleniyor bununla birlikte ayanların yaylalara dahili ile iş daha da sarpa sarıyor ve iç kesimden gelen dağlılar arasında çıkarların çatıştığı alanlarda sorunlar zuhur ediyor(s.321).

³⁵⁷ Ekinci, 2019, 338.

³⁵⁸ Ekinci, 2019, 344.

³⁵⁹ BOA, DH.MKT, 2072/77, 28/C/1313(16 Aralık 1895).

dönem dönem artış göstermiştir. Devlet, önlem almaya çalışsa da bu tedbirler yetersiz kalmıştır. Tanzimatla birlikte yetki ve görevlerde yapılan değişiklikler de güvenliği sağlamada olumlu bir etki yaratamamıştır. Ordu kazası da bu hallerden nasibini almıştır³⁶⁰. Ordu kazasına yakın bir konumda olan Ünye kazasında da aynı şekilde asayiş problemleri baş göstermiştir. Bölgedeki eşkıyalar ya muhacirlerce ya da yerli ahalice destek görmüşler bu durum sosyal yapıda birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir³⁶¹.

Ünye ve çevresinde ortaya çıkan eşkıyalık olaylarına bakıldığında ülkenin geneline yayılan sıkıntıların yanı sıra bölgeye yaşanan göçlerin ve göçlerin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik yapıdaki denge değişikliklerinin etkisinden söz edilebilir. Suç işleyenlerin takibi sırasında kendilerine destek veren grup nedeniyle yakalanamamakta; eş, dost ve akrabalarının yataklık etmesiyle faaliyetlerine devam ettikleri görülmektedir. Elbette arazinin orman ve dağlık olması bu durumu daha da kolaylaştırmaktadır. Birinci Dünya Savaşı ve sonraki süreçte yoğunlaşan çete olaylarını mahalli eşkıyalık hareketlerinden farklı düşünmek lazımdır³⁶².

Ünye’de meydana gelen asayiş sorunları tamamıyla muhacirler tarafından meydana gelmemektedir. Konu itibariyle muhacirlerin kazadaki sosyal yaşamda meydana getirdikleri değişimler noktasında eşkıyalık³⁶³ faaliyetlerinin önemli bir yeri vardır. Elbette eşkıyalık faaliyetleri yapan yerli Müslüman, Ermeni ve Rum çeteleri de bölgede mevcuttur³⁶⁴. Hatta zaman zaman bunlar birbirleri ile de çatışmaktadır. Devlet zaman zaman olaylar karşısında tedbirler alsın da bölgede nüfuz elde etmiş olmaları veya kolluk kuvvetleri, idari görevler gibi alanlarda

³⁶⁰ Aktaş-Yaşar, 2017, 2-5.

³⁶¹ Aktaş-Yaşar, 2017, 6.

³⁶² Bacacı, 2008, VII.

³⁶³ Orta Karadeniz’de ortaya çıkan eşkıyalık iki şekilde karşımıza çıkar. Biricisi yol kesme ikincisi ise hane basma şeklindedir. Ve bu eşkıyalıkların ortaya çıkışında çeşitli sebepler bulunmaktadır. Aynı zamanda eski suçlularda eşkıya olarak adlandırılmış ve kefaletle halkın arasında yaşamalarına izin verilmiştir. Her ev basma eşkıyalık olarak nitelendirilmemiş bu davranışların devamlılık arz etmesi durumunda eşkıya olarak adlandırılmışlardır. Eşkıya ismi dışında haramzade, şaki, haramzade isimleri ile anılmaktadırlar. Bkz. İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Osmanlı Araştırmaları XV*, İstanbul, 1995, s. 1888-189. Eşkıya kelime anlamı olarak Arapça bir sıfat olan “şekavet”ten türemiş bahtsız, fena hareketli, haylaz, haydut, dağ hırsızları ve yol kesen anlamlarına gelen “şaki” kelimesinin çoğuludur. Bkz. Haz. Ferit Devlioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 238; 977.

³⁶⁴ Bkz. BOA, C.ZB., 62/3093, DH.EUM.AYŞ, 64/37, A.DVNSMHM.d..., 115/2586, DH.ŞFR 124/64, A.MKT.MHM, 327/53, DH.ŞFR, 527/81, DH.TMIK.M., 11/40, DH.EUM.2.şb, 69/19, DH.ŞFR, 582/73, BEO, 4560/341952. Bölgede her gruptan eşkıyalık hareketi yürüten çeteler bulunmaktadır. Bunlar zaman zaman birbirleriyle çatışmaktadırlar. Zaman zaman bir diğere karşı birleştikleri görülmektedir. Tıpkı Ermeni ve Rum çetelerine karşı yerli- muhacir çetelerinin birleştiği zamanlar gibi...

bulunmaları ile birlikte mesele devamlı olarak gündemde kalıp devleti uğraştırmıştır. Ünye kazasında yeterli sayıda zabıta kuvveti ve polis bulunmayışından dolayı müdahaleler de zaman zaman sonuçsuz kalmıştır³⁶⁵. Kimi zaman kuvvet talep edilerek bu eşkıyaların üzerine gidilse de eşkıyaların muhacirlerin bulunduğu alanlardaki köylerde destek görmesi ile birlikte takibatın sonu getirilememektedir. Yapılan kimi tutuklamalarda yeterli delil bulunamadığından ve şahit bulmak zor olduğundan tutuklanmaları da sağlanamamaktadır. Devlet tedbir olarak bazı uygulamalar yapsa da eşkıya sorunu XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında da aktif bir mesele olmuştur bölge asayişinde. Bölgede muhacirlerce ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerinden halk oldukça etkilenmiş ve durumdan şikayetçi oldukları dilekçeleri fazlasıyla arşiv kaynaklarında görülmektedir.

1864 senesinde muhacirler Ünye kazası Zenbek köyünden Ahmet oğlu Ahmet'i Cuma namazı sonrası evine giderken öldürmüşlerdir. Katilleri olan iki kişi kabilesinden istedikleri halde teslim edilmemesi üzerine Kabile reislerine mühlet verilmiş ve daha sonra teslim edilene kadar hapsedilmelerine karar verilmiştir³⁶⁶.

1886 senesinde Ünye'deki asayişin temini için gerekli tedbirlerin alınması ve halktan akçe talep edip canlarıyla tehdit edenler arasında muhacirler olup olmadığının soruşturulması talep edilmiştir³⁶⁷. Merkezin de Ünye'deki olaylarda muhacirlerin dahil olup olmadığı konusunda bilgi istemektedir.

Bu şikayet dilekçeleri arasında gayrimüslimlerden verilen dilekçeler de karışımına çıkmaktadır. Muhacirler ve yerliler arasında göç alan her mekanda sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Haziran 1886 yılında Ünye ve Terme kazaları Ermeni ahalisinin Çerkez muhacirler tarafından saldırı ve taciz altında olduklarına dair Ermeni Patrikhanesinden gönderilen bilgiler ışığında meselenin araştırılması istenilmiştir³⁶⁸. Yaşanan durum bölgede sadece Ermenilere has bir durum değildir. Bölgedeki Ermenilerin neden daha ziyade hedef olduklarına gelince bu gruplar XX. yüzyıl itibariyle iç kesimlerden sahile ve ovalık alanlara yönelen göçlerle bölgeye gelmişlerdir. Bunlar çoğunlukla topraksız olduklarından genellikle amele/işçi göçü şeklinde gelmişlerdir. Toplumun en alt gelir kısmında en düşük gelir gruplarını

³⁶⁵ 1864'te Ünye'deki nefer sayısı 10'dur. Serbestoğlu, 2015, 120.

³⁶⁶ Serbestoğlu, 2015, 137; BOA, MVL, 673/24, 13 Nisan 1864.

³⁶⁷ BOA, DH.MKT, 1354/58, 08/L/1303(2 Temmuz 1886).

³⁶⁸ BOA, DH.MKT, 1350/37, 10/N/1303(12 Haziran 1886).

oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla rahatsız edilmesi en olası ve saldırıya en açık, üzerinde baskı kurulması en kolay olan sosyal gruplar oldukları için hedef seçilmiş olabilirler. Çünkü eşkıyalığa çıkan muhacirler de bölgede yenidirler güçlü olan sosyal gruplardan ziyade dışını geçirebilecekleri üzerinden faaliyet yürütmeyi tercih etmektedirler. Ünye ve Terme'deki Ermeni ahali Çürüksulu muhacirler tarafından saldırıya uğradıkları yönünde Ermeni Patrikhanesinden gönderilen dilekçeleri Adliye ve Mezahip Nezareti Celilesine gönderilmiştir. Ancak saldırıların daha da arttığından söz ederek patrikhaneden tekrar dilekçe gönderilmiştir. Durumun araştırılıp adaletle ifası ve sonucun bildirilmesi istenmektedir³⁶⁹.

Muhacirlerin Ünye ve çevre kazalarda meydana getirdikleri eşkıyalık olayları Trabzon Valilerinin de mercek altına aldığı olaylar arasındadır. Esasında muhacirlerin ki özellikle Gürcü muhacirlerin bölgede hamisi ve lideri konumundaki Çürüksulu Ali Paşa³⁷⁰'nın varlığı ve Ali Paşa'nın merkezden gönderilmiş olan valilere karşı olan tutumu ve aralarındaki güç mücadelesi konunun ziyadesiyle merkeze yansıdığını göstermektedir. Öncelikle Ali Paşa'nın bölgeye gelişi ve bölgede bir güç odağı olması meselesine bakmak lazımdır. Çürüksulu Ali Paşa, Batum'un kuzeyinde Çürüksu bölgesini Ruslara karşı savunan ve başarılı hizmetleri görülen bölgenin milis kuvvetlerinin başında olan bey ailelerinden birine mensup bir kişidir. 1861-62 tarihleri arasında "Mir-i Miran" olarak belgelerde geçmektedir. Bölgenin Ruslara bırakılmasının ardından buradan göç edenlerin Ordu ve çevresine yerleşmeleri konusunda bir iskân memuru gibi görev almış bu durum orada bulunan nüfuzunun geldikleri alana taşınmasında önemli rol oynamıştır³⁷¹. Bölgeye gelişlerinden sonra maiyetindeki kuvvetler³⁷² ve destekleri ile birlikte nüfuzlu bir duruma gelmesi, muhacirlerin de bölgede yaptıkları eşkıyalıklar sırasında Ali Paşa ve diğer ileri gelen Gürcü beylerce himaye edilmeleri, desteklenmeleri, korunmaları ve bu türden olaylarda kefil olmaları merkezden gönderilmiş olan Trabzon valileri ile aralarında çekişmelere sebep olmuştur. Trabzon valisi Sırrı Paşa, Ali Paşa'dan muhacirlere isnad edilen eşkıyalıklara destek verdiğinden şikayetçi olmakta iken

³⁶⁹ BOA, DH.MKT, 1433/31, 27/L/1304(18 Temmuz 1887).

³⁷⁰ Çürüksulu Ali Paşa bölgede tabanını oluşturmuş ve merkezi otoriteyi temsil eden Sırrı Paşa'yı etkisiz kılarak idari yapıda söz sahibi olmak için girişimlerde bulunan Gürcülerin beyidir. Özdiş, 2008, s. 200.

³⁷¹ Oktay Özel, "Çürüksulu Ali Paşa ve Ailesi Üzerine Biyografik Notlar", *Kebikeç*, Sayı 16, 2003, s. 102-103.

³⁷² Bunlar yerleşen muhacirleri ihtiva etmektedir.

diğer taraftan Vali'yi de muhacirler ve Ali Paşa Gürcülere karşı tutumu ve suçları onlar üzerine yıkmaya çalıştığı yönünde itham ettikleri görülmektedir³⁷³. İki tarafın da birbirlerinden şikayetçi oldukları dilekçelerden elimize geçen örnekler tarafların iddia ve savunmalarını görmek açısından önem arz etmektedir. Biri 1884 yılında Ünye'den Sırrı Paşa aleyhinde verilmiş olan telgrafnamedeki muhacirlerin şikayetleridir. Diğeri 1887 tarihli başka bir Trabzon Valisi Ali Sururi imzalı olan belgede Çürüksulu Ali Paşa'nın bölgedeki eşkıyalıklar konusundaki durduğu nokta açıkça işaret edilerek iddialarına delil niteliğinde olan birçok belgenin ekte verilmesiyle birlikte ortaya çıkmış ve Ali Paşa'nın bu konudaki savunma niteliğindeki yazılarının da yer aldığı bir belgedir. Belgede Trabzon vilayetinde ve Canik sancağında iskân olunan Gürcü muhacirlerin ahaliye yapmış olduğu zulümlerle Çürüksulu Ali Paşa'nın uygunsuz davranışlarını ifade eden bir içeriğe sahiptir. Ayrıca tarafların birebir ifadelerinin yer aldığı Osmanlı diplomatik yazımının dışında samimi ifadeler içeren kısımları da olan şikayetleri de içermektedir. Aynı yıla ait bir diğer belgede de yine Çürüksulu Ali Paşa'nın muhacirleri himaye etmesi konusunda rahatsızlıklar dile getirilmektedir. Son olarak ise 1905 yılında yazıldığını anladığımız zaman zaman Trabzon valilerinden üzerlerinde baskı kurdukları gerekçesi ile şikayetlere yansıyan bir suçlama ile muhacirler tarafından verilmiş olan ancak yazı şair ve katibi olan ve Ordu'da belediye başkanlığı vekilliği de yapmış olan Tıflı Efendi³⁷⁴'nin el yazması hatıratında karşımıza çıkan bir dilekçedir.

1884 yılında Ünye'den Sırrı Paşa aleyhinde verilen telgrafnamede muhacir kesiminin iddialarını görmekteyiz. Belgede vatanlarını terk ederek Ünye'ye yerleşmiş olan muhacirler, düşmanı olarak gördükleri Sırrı Paşa'nın yerli ahalinin yapmış olduğu uygunsuzlukları muhacirlere yüklediği ve bu konu üzerinden muhacirlere baskı yaptığından bahsedilmekte, valinin şerrinden padişahın himayesine ve merhametine sığındıklarını beyan etmektedir. Merkezin gönderilen bu şikayetleri dikkate aldığı, Mabeyn Naşkitabeti tarafından Babıaliye vali

³⁷³ Özel, 2003, 105.

³⁷⁴ Asıl adı Hasan Tahsin'dir. Ordu Biben köyündendir. Tıflı mahlasını kullanmıştır. 1849 yılında doğmuş, 1869'da memuriyet hayatına başlamıştır. 1874'te Ordu Emanet Aşar'ı Baş Katipliği görevindedir. 93 Harbi'ndeki hizmetleri dolayısıyla "kolağası" rütbesi verilmiştir. Savaşın ardından Ordu'da ambar memuru, baş tahsildarlık ve Ordu mahkemesinde baş katiplik yapmıştır. 1884'te katiplik görevinden istifa edip köyünde bir medrese kurar. Ancak 1897'de Ordu Belediye başkanlığına tayin olunur. Bir yıl görev yapmasının ardından istifa edip medreseye dönse de 1900 yılında Ordu müftüsü olarak tayin edilir. 1907'de vefat eder. <http://tabela.ordu.bel.tr/isim/sair-ve-muftu-tifli-efendi> (17.08.2021).

hakkında azil mi yoksa uyarılması mı gerektiğinin ya da ne yapılması gerektiğinin sorulmasından anlaşılmaktadır³⁷⁵.

Şubat 1887 tarihli belgede ise Ünye’de eşkıyalık yapan Gürcü muhacirlerin Çürüksulu Ali Paşa tarafından himaye edilmesi konusundaki rahatsızlıklar şöyle ifade edilmektedir: Ünye’ye göç eden Batumlu Lazların tarımla uğraşmaları gerekiren yerli ahaliye zarar veren birtakım hareketlerde bulunmayı seçerek yağmacılık ve saldırılar düzenleme gibi olayların sık sık meydana geldiği ifade edilmektedir. Trabzon valisi Sırrı Paşa’nın bu olaylara karşı tedbirler almaya kalkıştığı ancak muhacirler Çürüksulu Ali Paşa tarafından himaye edildiklerinden bu çalışmaların bir sonuca varmadığı dile getirilmektedir. Sırrı Paşa’nın daha evvel açıkça bölgeden uzaklaştırılması tavsiye edilmiştir. Bölgedeki olaylarda Ali Paşa’nın üç aydan fazla bir süre ortadan kaybolduğu sırada asayiş ve huzur temin edilse de Paşa’nın bölgeye döner dönmez Lazlar Paşa’nın arka çıkmasıyla yeniden eşkıyalıklarına başlamışlardır. Ali Paşa’nın İstanbul’daki nüfuzu dolayısıyla bölgede eşkıyalık konusunda çalışma yapan memurların azlinde başarılı olmuş ortaya çıkan kargaşa karşısında yerel memurların yağıtığı çalışmalar da sonuçsuz kalmıştır. Bu durum karşısında yerli ahali çeşitli şekillerde şikayetlerini dile getirmişler hatta Ünye, Ordu ve Terme’yi terk ederek Rusya’ya gidenler olmuş ve 150 hane halkı da Trabzon’dan hareket etmiştir. Bu halin devamında Hristiyan ahalinin tümünün göç etmeye karar vereceklerinden korkulduğu bildirilmektedir. Durumun ne kadar vahim olduğunu örneklemek adına Vilayet Sandığı’na birkaç bin Osmanlı lirasını teslim etmekle görevli memurun Ali Paşa’nın korumasında olduğu bilinen birkaç kişi tarafından soyulmuş olmasıyla anlatılmaya çalışılmıştır³⁷⁶.

Mayıs 1887’de bir diğer Trabzon Valisi Ali Sururi imzalı belge bölgede Gürcü muhacirlerin ahaliye karşı yaptıkları zulümler ile ilgili oldukça teferruatlı delil niteliğinde topladığı pusulalar, yerli ahalden yapılan toplu dilekçeler, Canik mutasarrıfının bölge ile ilgili değındiğı sorunları ele aldığı belgeler ve Çürüksulu Alil Paşa’nın bu olaylardaki dahline işaret eden belgeleri ve Ali Paşa’nın savunması şeklinde olan belgeleri toplayarak merkeze sunduğı raporda önemli bilgiler yer akmaktadır. Raporda öncelikle Ali Paşa’nın kendisine karşı olan tutumunun sebepleri niteliğinde aralarında geçen bazı olayları anlatmaktadır. Kendisi Ali

³⁷⁵ BOA, İ.DH, 1295/4102189, 29/M/1302(18 Kasım 1884).

³⁷⁶ BOA, HR.SYS, 218/22, M. 14/02/1887.

Paşa'nın askerlik sıfatı ve yaverlik imtiyazı olmasaydı vilayette tutmayarak sürgün etmekte bir an tereddüt etmeyeceğini ifade etmektedir. Zira ona göre Ali Paşa kendisine verilmiş olan nimetlerin değerini bilmeyen bir kişidir. İstanbul'dan padişahın yaveri sıfatı ile döndüğü esnada kendisine verilmiş olan rütbe ve lütuf verilmişse de padişah indinde çok kabul görmediğinden bahsederek bu durumun namusuna dokunduğunu ve bundan dolayı ümitsiz olduğunu "hayvanca söylemiş" ve Sururi Paşa anlayabileceği bir lisanla kendisine teessüf ettiğini bildirmiştir. "Bu hayasız ve kıymet bilmez halini Padişah duysa bu vilayette bulunması caiz bulunmayacağından şüphe duymadığını" ifade etmektedir. Ali Paşa'ya karşı göstermiş olduğu letafetle idare halinden dolayı gerektiği gibi davranmadığı için birçok kişinin kendisine garzenmesine, düşmanlıkla sitem etmesine sebep olduğunu belirtmiştir. "Ben usanmam gözümün nuru cefadan amma- na kadar olsa usanır bu candır." manasınca yaşlı, kötürüm ve bu sitemlere tahammülsüz olduğundan bu kişinin bazı görevine aykırı olan davranışlarını anlatmak zorunda kaldığını belirtmektedir. Sururi Paşa ile Ali Paşa'nın yaşadıkları olaylarla ilgili belgelerde çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Sururi Paşa'nın ifadelerine göre aralarında şöyle bir durum yaşanmıştır:

Bu kişi 20-30 bin asker göndermek suretiyle geçen sene cahilce öğündüğü günlerde, Trabzon'da bulunan İngiliz konsolosu Lonkfort Ali Paşa'ya Osmanlı Devleti ile İngiltere Devleti'nin muhabbetinden bahsedip iki devletin düşmanı olan Rusya ile savaş olacağı ve Trabzon sahilinde İngiltere gemileri bulunacağı gibi bazı sözlerden sonra Çürüksulu Ali Paşa'ya gerek olduğu takdirde ne kadar asker yardımı çıkarabilirsin gibi yöneltilen bir soruya karşılık Padişahın emri olmaksızın büyük küçük kimsenin bir nefer askeri olması Müslümanlarca adet olmadığı cevabı verilerek konunun kapatılması tarafınca sağlanmış olmasına rağmen Ali Paşa'ya bu konuda İngiltere konsolosu ile aralarında bir konu geçip geçmediği sorulduğunda ise rengi bozularak durumu şöyle anlatmıştır. Konsolos Lonkfort İngiltere devletinden masrafları karşılanmak üzere asker yardımında bulunması konusuna cevaben 20-30 bin belki daha fazla asker yardımı tedarik edebilirim ancak İstanbul'dan emir gelmedikçe böyle bir şeye teşebbüs etmeyeceğini bildirdiği beyan olunmuştur. Ecnebi bir konsolosa karşı bu türlü münasebetsizce sözler etmek sadakate ve kulluğa yakışmamaktadır. Zira yerli ahali bu adamdan ne kadar nefret ediyorsa Gürcü muhacirlerin büyük bir kısmı da kendisinden o derece hoşnut olmadığını dile getirmektedir. Paşanın bir takım ikilik çıkarma emelinde olduğunu

*ifade etmekte olduğunu vurgulamaktadır. Gürcülerin Ali Paşa'dan hoşnut olmamalarına gelince neticede o da onların mütegalibesidir. Bazıları birlikte hareket etse de bazıları mecburen boyun eğmektedirler.*³⁷⁷ Ali Paşa ise bu iddiaya karşılık şu ifadeleri kullanmaktadır: *Hakkımda güya İngiltere devletine Gürcü askeri vermeyi söz vermiş diye yalan ve uydurma haberler çıkmıştır. Bunu açıkça neşredenler adi insanlardır. Gerçekte tertip edenleri ise Vali Sururi Efendi ve Müşir Paşa'dır. Derviş Paşa, geçtiğimiz harp esnasında benim Rusya taraftarı olduğumla ilgili iftiralarda bulunmuştur. Ve hala vasıtalı vasıtasız takibinden vazgeçmemiştir. Devletine, dinine ecdadından kalan sadakat ile bağlı olan beni devletim böyle büyük iftiralar ile mahvolmama kıyam etmeyeceğinden eminim. İngiltere için isnat olunan girişim Mısır meselesinden dolayı devletten başka bütün islam ehlinin hakkımda nefret ve düşmanlık düşüncesine dayanmaktadır(Mısır meselesi ile ilgili malumatımız yoktur). Bu telgrafnameyi ağlayarak gönderiyorum diyerek kendisine iftirada bulduklarını işaret ettiği kişilerle mahkemesinin görülmesini istemektedir*³⁷⁸.

Sururi Paşa Ali Paşa'nın infisalini/yerini bırakıp gitmesini gerektiren sebepleri şöyle sıralamaktadır:

- İstanbul'dan dönüşünde fesadi bir tavırla Trabzon'a çıktığı gün Sururi Paşa kendisini karşılamaya gitmemesi Surui Paşa kendisinin hastalığı nedeniyle karşılamaya katılamadığını ancak gereken saygının ve düzenlemenin yapılması için emir verdiğini 2 Aralık 1886 tarihli bir belge ile delillendirmektedir. Belgede Alay Emini tarafından Topçu Kumandanı Şükrü Efendi'ye gönderilen raporda Osmanlı Vapuru içerisinde Yaver Ali Paşa'nın bulunduğu Vali Sururi Paşa'nın hasta olması münasebetiyle katılamayacağından Ali Paşa'ya üstün hürmet gösterilmesi için bütün beyler, zabitan, musika ve nizamiye taburunun erkenden yetiştirilmesine ve Kale bölüğünün dahi iskelede hazır bulunması istenmektedir. Paşa hazretlerinin kesin emriyle askeri kayıkların sabah erkenden iskelede hazır bulundurulması için şimdiden gereken yerlere emirlerin verilmesi istenmektedir³⁷⁹.
- Dersim eski valisi Osman Paşa, Ali Paşa, defterdar, evkaf muhasebecisi ve bir iki kişi daha Sururi Paşa'da yemekte iken geçen muharebe döneminde Batum'daki haller ile ilgili söz ederken Derviş Paşa ile ilgili Ali Paşa hakkında garz

³⁷⁷ BOA, YPRK.MYD, 6/38(2/1), H.26/08/1304(20 Mayıs 1887).

³⁷⁸ Y.PRK.MYD, 6/38(25-1).

³⁷⁹ Y.PRK. MYD, 6/38 (11-1 2 Aralık 1886).

güttüğünden dolayı bir gün Derviş Paşa'yı askerleri ile birlikte denize dökeceğini ifade eden Ali Paşa'ya "Bu söz İslamiyete ve kulluğa aykırıdır; siz böyle bir fikirde bulunmamışsınızdır." demiştir. Kendisine sorulduğunda inkar ederse Osman Paşa'nın bu sözü inkar etmeyeceğini belirtmektedir.

- Ali Paşa'nın kendisi ile ilgili yapılan rutin bir uygulamaya dahi tahammülünün olmayışı ve kendisine askeri maaş ve tayinat emri geldiğinde evvelki maaşı olan beş bin kuruşun verilip verilmemesi hakkında defterdarın Maliye Nezareti'ne danışması üzerine kızarak "Ben bu defterdarı odasında tepliğimin altına alacağım" sözleri üzerini duyduğumda "Burası dağ değildir daire-i hükümette defterdar dövülmez ve ayak altına alınamaz." diyerek nasihatta bulunması,
- Ali Paşa'nın İstanbul'da olduğu sırada Ordu kazası mal müdürü gereği üzerine değiştirilmiştir. Paşa İstanbuldan döner dönmez Ordu'ya geri getirilmesini istemiş ancak gerçekleşmeyince ileride çaresine bakılır diye kendisine cevap verilmiştir.
- Ordu kazası dahilinde Babıali hademesiyle asakir-i müsdebdile neferlerinin para ve eşyaları gasp edildiğinde dikkat çeken uygunsuz halleri dolayısıyla Hademe menzilesinde bulunan Ordu Kaymakamının Ünye kaymakamlığına döndürülmesi memuriyetine izin verilmesi için Ali Paşa'nın yaygara koparması, azledilmeyip yerinde bırakılması için dilekçeler vermesi,
- Mahkemece cinayet suçlaması ile yargılanmakta olan ve Trabzon hapisanesinde bulunan Lazistan ahalisinden Mecit Efendi'nin hapisten çıkarılması için teklif ve ısrarının kanunsuz olması,
- Eski Canik mutasarrıfı Hasan Bey'in ekte sunulmuş olan şifreli telgrafında görülen Çerkeslerden 20-30 kadar adam alarak eşkıyaların saldırılarına karşı Ünye tarafına gitmesi üzerine Ali Paşa durumdan haberdar olup "Bu ne demek mutasarrıf Çerkeslerle Gürcüleri takibe çıktı. Bunu derhal men ediniz!" şeklindeki garip teklifinin karşılık bulmaması,
- Kendi zimmetinde olan paradan verilmesi kararlaştırılan ve benden evvel maaşının dörtte birinin kesilerek ödenmesi kararlaştırılmasına ve Padişahın bu konuda emir vermesine rağmen paranın ödenmesine muhalefet etmesi,
- Ali Paşa askeri yardım hayaliyle beylerine rütbe ve nişanlar alarak İstanbul'dan dönmüştür. Burada ve Lazistan'da güzel hizmetleri görülen on kadar adamımıza hanedanın taltifte bulunması tarafınca arz olunmuş ve verilmiştir. Ali Paşa

utanmadan valiye hitaben “*Sen bu rütbe ve nişanları bana rağmen aldırдын ben buna tahammül edemem.*” kabilinden öfkelenerek ifadelerde bulunması,

- Sadareten Ali Paşa’ya yazılmış olan emirname ile bölgede eşkıyalık yapan muhacirlerin yaptıkları saldırılardan vazgeçmeleri için gayret edilmesi nasihatını içeren emirnameden dolayı Ali Paşa bundan fena halde hiddetlenerek Trabzon’a gelmiş ağza kaleme alınmayan sözlerle münasebetsizce konuşunca münasip bir dille konuşması konusunda nasihatte bulunulması,
- Bu vilayette Gürcü muhacirleri iskân olduğundan veri Gürcü muhacirleri tarafından şimdiye kadar 500 masumun öldürüldüğü gibi saldırılardan dolayı şimdiye kadar 5000 kadar Ermeni de Rusya’ya göç etmiş ve etmekte olduğundan buna dayanarak eşkıyaların saldırılarını terk etmesi hakkında Ali Paşa’ya edilen nasihatleri art niyetle algılaması³⁸⁰,
- Trabzon’a bağlı Yomra nahiyesinde daha evvel iki hasım fırka arasında ortaya çıkan kan davasından dolayı yapılan tutuklamalarda aralarında Gürcü muhacirlerinden de olması ve Ali Paşa’nın bu Gürcü eşkıyasının tutulmasına kızarak bazı gazetelere ve makamlara hükümet aleyhinde yalan haberler yazdırmaya tenezzül etmesi³⁸¹,
- Ali Paşa’nın Trabzon’da Rusya ve İngiltere konsoloslarına gidip görüşerek bazı münasebetsiz sölerde bulunduğundan ecnebi konsoloslarına bu türden sözlerin uygunsuz olacağına dair kendisine güzelce nasihatte bulunulması,
- Ali Paşa’nın cahilce hal ve tavırlarından birçokları vardır ki anlatmayı hele ki Padişah tarafından verilmiş olan nimetlere karşı şükür bilmez halini bildirmeyi kulluk görevi gereği bildirmek istediğini ve Ali Paşa’ya karşı bir gazezinin olmadığını ifade etmektedir. Kendisini bir müddet idare etmeye çabaladığını ancak Ali Paşa’nın hal ve mesleki adeti gereğince bazı makamlara bir takım şeyler yazmaktan kendini alamadığından gerçeği bildirmek niyeti ile olanları anlatmaya kendisini mecbur bıraktığını ifade etmektedir³⁸².

³⁸⁰ Sururi Paşa’nın verdiği rakamlar vilayet bazındadır. Ancak önemli bir orandır. Ermenilerin bu sebeple göç ettikleri dile getirilmektedir yani göç sebepleri yerli ahali değil muhacirlerdir denilmek isteniyor.

³⁸¹ Yerel kan davalarında belli ki Gürcüler de bir şekilde taraf olmuşlardır. Ali Paşa’nın Gürcülerin tutuklanmasını tıpkı gücüne dokunulması ya da onları himaye ederek bir güç gösterisi yapmak istercesine davrandığı görülmektedir.

³⁸² Y.PRK.MYD, 6/38(3-1).

Anlatımdan yola çıkarak Gürcülerle-Yerliler arasında ortaya çıkan çekişmenin bir yönüyle Paşalara yansıma şekli görülmektedir. Diğer bir ifade şekli de paşalar arasındaki gerilimin yerel mücadele ve eşkıyalıkları nasıl etkilediği ve yansıdığı görülmesidir.

Sururi Paşa iddialarını delillendirmek adına Canik mutasarrıflığından gelen şifreli telgrafta yer alan Gürcü zabıta memurlarının hemcinsleri olan eşkıyanın yakalanmasında ve uzaklaştırılmasında hakkıyla hizmet edemediğinden mevcut kuvvetlere yardımcı sıfatıyla refakatinde olmak suretiyle 20-30 kadar Çerkez getirip gereken yerlere sevk edeceklerini bildirdiği telgraf ek olarak verilmiştir.³⁸³ İstihdam edilen memurların dağılımları aslında daha fazla yerel ahalden olması beklenirken belli ki kazandıkları nüfuz ile birlikte memurlar arasında daha fazla muhacir olduğundan şikayet edilmektedir. Bu durum görevlerini yerine getirirken usulsüzlüklerin ortaya çıkmasına ve işlerini layıkıyla yerine getirmemelerine sebep olmaktadır. Bir diğer belge ise Ünye bölgesinde eşkıyalık yapmakta olan Gürcü Reşit'in Kale köyünden talep ettiği paraların pusulaları görülmektedir.³⁸⁴

Sururi Paşa Gürcülerin bölgede meydana getirdikleri asayişsizlik nedeniyle yerel ahalinin yapmış olduğu toplu şikayet dilekçelerini de ekte vermiştir. Müslim ve gayrimüslim 344 imza bulunan toplu dilekçede Batum'dan Ünye'ye gelmiş olan Gürcülerin Padişahın izniyle kazaya bağlı köylerde iskân edildikleri bildirilmektedir. Bu muhacirlerin zorunlu ihtiyaçları için yerel ahali tayinatları, tohumları hükümet tarafından verilmiş olduğu bunların durumlarının oldukça iyi hale geldiğini ve yerel halkın fukara durumda olduğunu dile getirmektedir.³⁸⁵ Bu muhacirlerin içlerinden çıkan Koçoğlu Hüseyin ve kardeşleri Ahmet, Dursun ve etrafındakilerle birlikte bir fırka müfreze oldukları ve eşkıyalık edenlerden Yanık Ahmet ve arkadaşları Bilal, Ali, Paşa, Güzel Ahmet adlı eşkıyaların uzun zamandan beri yani iskânlarından bu yana köy ahaliilerine ve binalara saldırmakta, maddi ve manevi hasarları bir kenara adam öldürme, kadın ve kızları vahşi bir şekilde dağa kaldırarak namuslarını kirletip cinayetlere ve tahammül edilemez hareketlere cesaret ettikleri belirtilmiştir. Yapılan takipler sonucunda ölü ve diri elde edilerek ortadan kaldırıldıkları ve diri olarak yakalananların da kanunun pençesi altında

³⁸³ Y.PRK.MYD, 6/38(5-1).

³⁸⁴ Y.PRK.MYD, 6/38(7-1).

³⁸⁵ Yerel ahali muhacirlere yapılan yardımların neticesinde hali vakti yerinde olduklarını yerel ahalinin ise onlardan geri kaldığını ima etmektedirler.

kahroldukları ifade edilmektedir. Bu kargaşa ve karışıklık bertaraf edilir edilmez ardından vahşi cibilliyetleri gereğince başka bir fırka eşkıya daha türemiştir ki altı kola ayrılarak öncekilerin izinden giderek eşkıyalık yaptıklarını görmüştür³⁸⁶. Taflancık köyü hatibinin hanesi yakılmış ve zor duruma düşmesine sebep olunmuştur. Hanesi basılan adamın evladı yaşadığı olayın dehşetinden hastalanarak hayatını kaybetmiştir. Kurna köyü hatibinin hanesine girip öldürmüşlerdir³⁸⁷. Ardından dilekçede ahalinin kiminden 10 kiminden 20 ve 50-60 paralar talep edilerek alınmış ve alınmakta olduğu görülmektedir. Yerli ahaliye iskânlarının ardından yaptıkları saldırılar haddi hesabı aşmış olduğunu³⁸⁸ ve bunların saldırıları ve zararları altında zebun ve mağlup olarak ızdıraba düştüklerini ifade etmektedirler. Muhacirlerin ellerindeki arazileriyle yetinmeyip yerli ahali elinde bulunan atadan dededen beri tasarruflarında olan ve mülklerinde bulunan arazileri zor kullanarak zapt ettiklerinden bahsetmektedirler. Yukarıda isimleri geçen meşhur haydutlarla ilgili hükümetin gereken tedbir ve takipleri yaptıklarını ölü ve diri olarak ele geçirildiklerini ancak bunların devamı niteliğinde seleflerinin meydana çıkarak altı koldan eşkıyalık yapmakta olduklarına binaen bunlarda ortadan kaldırılsalar bile yerlerine yenilerinin türeyeceğinden dolayı asayişin sağlam bir şekilde temininin imkânsız olduğu kanaatiyle ya bunları buradan alın ya da öyle bir şey yapın ki başlarını kaldıramasınlar, bizlerde yerimizde güvende olabilelim diyorlar. Dilekçenin sonunda kazanın yerel ileri gelenlerinin, esnaf, tüccar ve gayrimüslimlerden oluşan 334 kişinin imzası bulunmaktadır³⁸⁹.

Sururi Paşa'nın ekteki belgeleri arasında verilen 16 Nisan 1887 tarihli belgede Ünye'de yaşanan eşkıyalık olaylarında tedbir olarak ileri gelenlerinden senet alınması ve sonrasında cereyan eden olaylarla ilgili geniş bilgi içermektedir. Belgede Batum ve civarından Ünye kazasına göç eden ve muhacir adı altında yaşayan *bazı rezil kişilerin* eşkıyalıkları sebebiyle bu hallerin def edilmesi, yerli ahaliye uyum sağlamalarına çalışılması ve umumun nefretini kazanmamaları için

³⁸⁶ Birkaç gün içerisinde ahaliye yaptıkları gaddar saldırılarından bir örnek olarak koyun tacirlerinden Kasap Kürt Ahmet adlı kişiye rastladıkları ve bu kişiyi dağa kaldırdıkları, elinde bulunan bütün geçim sermayesi olan nakit ve saatini gasp ettikten sonra kendisine fidye olarak belli bir süre içerisinde ödenmek üzere belli bir miktarda senet imzalatılarak saldırıları ifade edilmektedir

³⁸⁷ Zikredilen iki saldırıda hatiplerin hedef alınması ilginçtir. Belki de dini sıfatları dolayısıyla sözlerini sakınmayan bu kişiler hedef alınmış olabilir.

³⁸⁸ "Egerçi müddet-i mezkureden şimdiye dek ika' eyledikleri ihlal ve harekat-ı na-marziyyelerinin hakayiki nakş ve ta'rif olunsa sahihan en büyük romun muhteviyatından ziyade olacağı bi-şekk ü gümandır." Sözleriyle bu hareketleri sebebiyle umurun nefret ve dehşetini kazandıklarını ifade etmektedirler.

³⁸⁹ Y.PRK.MYD, 6/38(10-1 13 Mayıs 1886).

bir takım tedbirler alınmıştır. Bu kişilerin yerel idare ile ittifak edip hemşerilerinden birinin uygunsuz hareketleri görüldüğü vakit hükümet tarafından istendiklerinde teslim etmeleri veya birlikte hareket ederek yakalanmalarına yardım edip yapılacak olan muamelelere razı olduklarına dair Vali ve Canik mutasarrıfı tarafından Ünye’de buldukları sırada muhacirlerin ileri gelenlerinden senet alınmıştır. Çürüksu ile Maçahel muhacirlerinden bu türden uygunsuz insanlar ortaya çıkarsa hükümete teslim edileceğine dair verilen sözlerin pek tutulmadığı görülmektedir³⁹⁰.

Yine 16 Nisan 1887 tarihli ve Ünye kaymakamı Mahmut Kamil, kaza müdürü, mal müdürü, kaza müftüsü, aza, Metropolit vekili, yazı katibi ve diğer azaların imzalarının bulunduğu mazbata da Ünye’de ortaya çıkan Darahta köyünden Gürcü eşkıyası Caclakoğlu Reşit, kendinden önceki Koçoğlu eşkıyasının yanına gidip gelerek gizli ve açıktan eşkıyalık yaptığı ve onun ortadan kaldırılmasının ardından ustası hükmündeki Koçoğlu’nun yerine geçerek Ünye ve civarında eşkıyalığa giriştiğinden söz edilmektedir. Bu faaliyetleri sırasında birtakım insanları katletmiş, pek çok can ve haneyi yakıp yıkmış olduğundan bu eşkıyanın yakalanması için pek çok kez tabur ağaları, seyyar zabtiye memurları görevlendirilip takip edilmişse de başarı elde edilememiş olduğu ifade edilmektedir. Bu başarısızlığın sebebi zabıta, asker ve hükümet tarafından sorulur ise bazı taraftan(!) kaçmaları için imkân sağlandığından mıdır yoksa askeri hareket ve mahalli tedbirlerin haber verildiğinden midir şimdiye kadar ele geçirilemediği görülmektedir. Gürcü Reşit Ünye’nin 5-6 köyüne pusulalar göndermekte ve ahaliden belli bir süre içerisinde ödemeleri gereken paralar istemekte ve almaktadır. Bu durum ahaliyi korku ve heyecana düşürmüştüğü için dolaylı olarak bu duruma rıza gösterilemeyeceğinden memleketlerince ağaları olan ve Reşit’e söz geçirebilecekleri gibi pek de izinlerinden çıkmayacağı ve belki bazı yerlerde görüşmüş oldukları ve yardım ettikleri ayrıca bunlar mecbur tutulup eşkıyanın istenmesi halinde gizli ve açık araştırmayla sağ veya ölü bir şekilde teslim etmeleri

³⁹⁰ Terme’nin Kuşdoğan köyünde yine muhacirlerden Koçoğlu Hacı Ahmet’i öldürerek meşhur eşkıyadan Reşit’in çetesine katılan, Ünye’nin köylerinde gezerek köy ahalisinden pusula ile para isteyen ve alan Ünye’nin Kuşdoğan köyünde oturan Acara muhacirlerinden Sarı Mehmet oğlu Mahir’in verilmiş senet hükmü gereği teslimi istenmişti. Acara muhacirlerinden olan eşkıyanın hükümetin elindeki senette isimleri yazılı ve mühürleri olanlardan istenmesi teslim edilmediği takdirde mahalli asayiş bozacağı belirtilerek yerel ileri gelenler üzerinde bir baskı oluşturmak ve suçluların resmi makamlara teslim edilmelerini sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Vali ve Canik mutasarrıfının almış olduğu senet büyük ihtimalle ilk üzerlerine varılıp bertaraf edilen grubun ardından bölgedeki muhacirlerin ileri gelenlerinden alınmıştır. Daha sonra yeniden böyle olayların ortaya çıkması halinde yeni bir vaatte bulunurlar ise o zaman da senet alınması isteniyor. Y.PRK.MYD, 6/38(16-1 16 Nisan 1887).

konusunda mahalli usullere vakıf olduğundan bunlardan istenmesi gerektiği ifade edilmişti. Yani “*ağalar isterlerse bu eşkiyayı bize verebilirler*” birbirleri ile bağlantılılar nerede olduklarını biliyorlar veya kaçmalarına yardım ediyorlar dolayısıyla bunların yardımıyla bu eşkiya def edilebilir bir sorundur diye ağaların üzerine gidilmesi gerektiği işaret edilmektedir. Reşit’in bu kişilerden istenmesi eğerki bu adamlar ölü veya diri yakalayıp hükümete teslim etmeyi taahhüt etmezler, belli bir süre içerisinde teslim etmeye senet vermezler veya asker ve zaptiyeeye bulunduğu yerleri göstermezler ise hükümetten iddialarına itibar olunmaması istenmiştir. Eşkiyalar teslim edilinceye kadar hepsinin tutuklu bulundurulmaları teklif edilmiştir. Bunlar tutuklu iken Ünye’de bulunmaları halinde Reşit’in yakalanmasına engel olacağından yukarıda isimleri zikredilen Mehmet Bey, İrfan, Tayyar, Sait ağaların geçici olarak başka bir yerde iskân edilmek suretiyle ebediyen oradan uzaklaştırılması yine belgede imzası bulunanlar görüş birliği içerisinde oldukları konulardandı³⁹¹.

Çürüksulu Ali Paşa ile Sururi Paşa’nın arasındaki gerginliklerden biri Ali Paşa’nın boşandığı eşine ödemesi gereken para meselesi ile ilgili meseledir. Konuyla ilgili delil gösterilen belgede paşaların kavgasına yansıyan huşulardan birisiydi³⁹². Belgede Sururi Paşa’nın Ünye, Fatsa ve Terme kazalarındaki eşkiyalık meselesini bir neticeye kavuşturmak amacıyla Trabzon’da bulunan Ali Paşa ile birlikte Ünye’ye gittiklerini ve bu esnada kazadaki durumu da anlatmaktadır. Orada

³⁹¹ Y.PRK.MYD, 6/38 (17/2, 16 Nisan 1887). Belgede bu ağaların isimleri de zikredilmektedir. Bunlar; Acara muhacirlerinden Talupnazade Mehmet Bey, İrfan Ağa, Haydar ağa, Yunus Ağa, Yaradanoğlu Mehmet Ağa, Dursun Çavuş, Kahveci Süleyman Ağa, Bıyıkoglu Murat ağa, Recep Bayraktar, Erzenoğlu Yunus, Papuçoğlu Hayrullah, Sarı Mehmet oğlu Şerif Çavuş, Haydaroğlu Molla Osman, Manastır’dan Hüseyin Ağa, Leha’dan Ahak(?)Ağa, Esiroğlu Süleyman Ağa, Molla Süleymanoğlu Ahak adlı kişilerdir.

³⁹² Y.PRK.MYD, 6/38(15-1, 13 Nisan 1886). Bu konuda Nisan 1886 yılında Derviş Paşa tarafından gönderilen telgrafta Ali Paşa’nın zimmetindeki alacağı konusunda boşandığı eşi müracaatta bulunmuştur. Ancak Ali Paşa sadareten de bu konuda emir gelmesine rağmen ödeme konusunda muhalefet ettiği görülmüş ve böyle bir öborcun ödenmemesinin eski eşine karşı vefasızlık olacağından ve caiz olmadığından ödeme konusunda Ali Paşa’ya kolaylık gösterilmesi Trabzon valisi tarafından da emredilmiştir. Eğer ki Ali Paşa borcun ödenmesi konusunda başvuruda bulunursa gereken kolaylığı sağlayın ve yardımcı olun emri verildiğini ifade etmektedir. Konuyla ilgili 1887’de Vali Sururi Paşa durumu şöyle anlatmaktadır: Ali Paşa’nın eski eşine ödemesi gereken 25.000 kuruşla ilgili sadareten gelen yazıyı almış ve gereken kolaylıkların Ali Paşa’ya sağlanmasıyla ilgili emrimle birlikte kendisine tebliğ olunmuştur. Borcun ödenmesi ile ilgili Ali Paşa’ya tavsiye de bulunduğunu ifade etmekte olan Sururi Paşa, o günden beri Ali Paşa’nın borcunu ödeme konusuna yanaşmadığını ve Ordu kazasından almakta olduğu 10.000 kuruştan fazla olan maaşından kesilerek ödenmesi konusunda da maliye memurlarınca kaymakamlık ve mal müdürlüğüne bildirilmesine rağmen bu konuya muhalefetine devam ettiği görüldüğünden kendisinin bir kez daha uyarılması kararlaştırılmıştı. Ali Paşa’nın Sururi Paşa’ya duyduğu nefretin sebeplerinden biri de bu olarak ifade edilmektedir.

bulunduğu süre içerisinde kaldığı eve gelen ahalinin Gürcü eşkıyasının bölgede yaptığı eşkıyalıktan dolayı verilen şikayetnamelerden bir tanesini zülüm ve saldırıların derecelerini göstermek açısından delil niteliğinde olduğundan belgenin ekinde verildiğini ifade etmiştir. Sururi Paşa karşılaştığı durum karşısında hiddetlenmiş Gürcülerin ileri gelenlerinden birkaçının sürgün edilmesinin hükümetin bölgede yürüttüğü eşkıya konusundaki çalışmalarına katkı sağlayabileceği düşünülerek uygulanmıştır. Bu noktada Sururi Paşa şuna değinmektedir. Kendisinden önceki valilerin Gürcüleri topluca iskân etmesi konusundaki yanlış tutumuna değinerek yerli ahalinin bir ümitsizlik ve usanç içinde olmalarına sebep olduklarını dile getirmiştir. Bu haleti ruhiyenin aralarındaki anlaşmazlığı daha da artırmaması için de Gürcülerin şimdiye kadar verilmeyen tapu senetlerinin hızlıca teslim edilmesini tavsiye ettiğini dile getirmektedir. Belki bu şekilde iyi davranılarak eşkıyalık yolunda olanların hareketlerini terk etmelerinin sağlanması ve eşkıyaları tutup hükümete teslim etmeye taahhütlerini içeren 70-80 kişi beylerinden imza ile senet aldığını ve her iki tarafın da heyecanını yatıştırıp vilayet merkezine döndüğünü ifade etmektedir. Bu geçici tesirler bölgede kısa bir süre etkisini sürdürmüş ancak Ali Paşa'nın İstanbul'dan dönüşünün ardından bölgede eşkıyalık olaylarının daha da arttığı görülmüştür. Ali Paşa'ya hakkında verilen iltifata yaraşır şekilde davranması konusunda tavsiyelerde bulunmuş ancak *kendisi cahil ve şükür bilmez olduğundan şahsi fesadı nedeniyle nasihatlerinin tesiri olmadığı gibi kabalık ve haşinlikle davranmaya yöneldiğini* ifade etmektedir. Buradaki durumun düzeltilebilmesi için devletin fazlasıyla fedakarlık ve masraf yaparak bölgeye yerleştirdikleri Gürcülerin artık yerlerinden oynatılmasının bir çözüm olamayacağı, medenileşememe sebeplerini bulup düzeltmeye ve içlerindeki eşkıyaları uzaklaştırarak Ali Paşa'nın elinde olan taltife karşılık şikayet etmediği, padişahın inayeti ile bölge asayişinin temin edilmesini arzu ettiğini beyanla Ali Paşa için *“Vücuduke zenbün la yukase aleyhi zenbü ahar (Senin varlığın başka hiçbir günahla kıyaslanamayacak kadar büyük bir günahtır.)”* sözlerini kulluğuna aykırı bulduğundan bahisle (!) bölgede Ali Paşa'nın vehameti eşkıya erbabı ve belki de kendisi gibi şaki olan yeğeni Murat Bey ve birkaç kişi yakın akrabasının vücuduyla bu bilayet halkının şimdi ve gelecekte zulmeden ve saldıran eşkıyadan kurtarılarak bu kargaşaya son verileceğini hissettiğini keza hudut boyundaki mevkiye velevki ufacık olsun bir arbeye ve kargaşa çıkarılmaması önem arz ettiğinden dolayı

sorumluluğu gereği ortamı daha fazla germemek adına uzak durarak yalnızca gerçekleri ifade ettiğini beyan etmektedir.³⁹³

25 Nisan 1887 tarihli belgede Sururi Paşa Ali Paşa'nın kendisi ile ilgili birtakım ithamlarına cevap olarak savunmasını yapmaktadır. Ali Paşa'nın İstanbul dönüşü Trabzon iskelesinde karşılanması esnasında asakir-i şahane arasında eksiklik olması kendisini kızdırmış ve ardını araştırarak askerlerin Alay Emni Zekeriya Efendi'nin kendisine özel yaptırdığı mülkünde marangoz ve amelelik yaptıklarından dolayı sayıda eksiklik olması sebebiyle özel işlerinde askerleri kullandığı dolayısıyla şikayetçi olmuş ve bu hususta Trabzon sevkiyat memuru Hasan Paşa ile olan hısımlık konusuna atıfta bulunmaktadır. Sururi Paşa ise konudan haberdar olur olmaz binanın yapımını durdurduğunu ve vekalet bilgi verildiğini ifade etmekte ve Zekeriya Efendi ile ilgili yapılacak muameleleri kendi görev alanında olmadığını belirtmektedir. Zekeriya Efendi'nin Ali Paşa'nın karşılanması hususunda Topçu Kumandani Şükrü Efendiye yazmış olduğu telgraftaki küçümseyici tavrı dikkati çekmekte kulluk adap ve edebine uygun olmadığı³⁹⁴ Sururi Paşa tarafından da işaret edilmektedir. Sururi Paşa Ali Paşa'nın İstanbul'dan Trabzon'a dönüşünde kulluk sıfatına yakışmayan bir gururlu tavırla çıktığını iki tabur askerle askeri musika tarafından karşılandığını orada hazır bulunmayanlara kızdığını Canayan(?) olayı üzerine vaktiyle Batum'da ve Trabzon'da defalarca hapsedilmiş olan ve Gürcü eşkıyasının zulüm ve saldırılarında dahli ve büyük etkisi bulunan Ali Paşa hakkında edilen bu hürmet ve fevkalade ihtilafların taşra halkının zihninde ne gibi etki edeceğini izaha gerek görmeyerek Ali Paşa'nın bunlarla da yetinmediğini ve Trabzon'dan Ordu kasabasına gidişinde orada da üç gün üç gece şenlikler tertiplettiğini ifade ederek halka karşı hükümet nezdinde bir nüfuz ve güce sahip olduğunu göstermek için gövde gösterisinde bulunduğuna işaret etmektedir. Ali Paşa'nın gösteriş ve tantanasına nazaran Sururi Paşa'nın Ali Paşa'ya hürmet göstermesine rağmen yerine getirilmesi imkansız teklif, ısrar ve kayırmalara çokça iltifat yapılmaması sebebiyle Ali Paşa'nın kabalığına ve haşinliğine sebep olduğunu dile getirmektedir. Kendisi hakkında Ali Paşa'nın bizzat şikayetler uydurduğunu, cinayet erbabına

³⁹³ Y.PRK.MYD 6/38, (18-1, 21 Nisan 1887).

³⁹⁴ Ali Paşa'nın karşılanması hususunda Zekeriya Efendi: *"bugün selam-ı şahane tebliğ olunacakmış buralarını biz biliriz ta'rife hacet yoktur"*. Cümleleri ile karşılamada bulunacak askerler arasındaki eksikliği kimsenin anlamayacağını *"üç dört noksan olur mevcudu kim bilecektir arkadaşlık lazımdır"* sözleriyle devam ettirmektedir. Bkz. Y.PRK.MYD, 6/38(12-1, 5 Kasım 1886).

varıncaya kadar şikayet ettirmeye çalıştığını ve bunların günü ve saatiyle haber alındığını ancak görevini ifa yolunda devam ettiğini ve böyle bir cahil şahsın iddialarından müteessir olmadığını ancak bir garezinin de olmadığını yinelemektedir³⁹⁵.

Sururi Paşa'nın Ünye'de eşkıyaları himaye edenlerin varlığına ve alınan tedbirlerin boşa çıkarıldığı ile ilgili delil niteliğinde olan Canik Livası Zabıta Memurunun göndermiş olduğu telgrafta eşkıya Reşit'in Ünye'de yapmış olduğu eşkıyalıklar, köylerden akçe istemesi, gasp ettiği ve bunlara destek olanların araştırılıp tespit edildikleri ve gereken makamlara bildirildikleri ifade edilmektedir. Bu bölgedeki asayişin temini ve daim olması için daha evvel de tedbirler aldıklarını ancak bu kişilerin eşkıyalara verdikleri gizli ve açık destek nedeniyle tedbirlerinin boşa çıkarılmasından şikayet etmektedir. Eğer ki himaye edenleri baskı altına alınır ise eşkıyaların bir hafta içerisinde yakalanabilecekleri dile getirilmektedir³⁹⁶. Yine bölgedeki durumdan haberdar eden bir diğer delil niteliğinde eklenen belge Canik Mutasarrıfı Mehmet Tevfik'in livada sıkıntılı olarak bulunduğu konulara değindiği belgedir. Mutasarrıf livaya Çerkeslerden sonra yerleştirilmiş olan Gürcülerin 4-5 seneden beri bağlı kazalardan Ünye ve Fatsa kazalarını gezip dolaşan eşkıyalık yapan, köylerden para talep eden ve bu tehditler ile herkesten para gasp ettikleri pusulalar ile de sabit olan Gürcü muhacirlerden Reşit ve adamlarının yakalanması için çalışmalar yürütüldüğü ancak bir netice alınamamış olmasından dolayı ilgili kaymakamlıklara gereken nasihatlerde bulunulduğu ve asayişin buralarda temin edilmesi için girişimlerde bulunulduğu beyan edilmektedir. Bu eşkıyaların kazalarda eşkıyalıklarında bu kadar cesaretli davranmaları dikkati çekmiş ve görülmüş ki bunları himaye edenlerin varlığı yakalanmalarını zorlaştırmaktadır. Belgenin devamında livadaki Reji idaresinin tütüncü ziraatçilerine karşı sergiledikleri tavırlar ve baskılar nedeniyle işlerin sekteye uğramasından ve halkın zor duruma düşmesinden bahsedilmiştir. Halkın zor duruma düşmesi nedeniyle 10.000 kile mısır dağıtımı yapılarak durum idare edilmeye çalışılmış ancak köklü değişikliklerin yapılmadığı takdirde veya halkın üzerinden devlet elinin çekilmesi durumunda yeniden zor duruma düşülebileceği dile getirilmektedir. Bölgedeki

³⁹⁵ Y.PRK.MYD, 6/38(19-1, 25 Nisan 1887).

³⁹⁶ Y.PRK.MYD, 6/38(21-1, 29 Nisan 1887).

ekonomik durum mevcut koşullarda insanların hayatlarını idame ettirebilmeleri açısından oldukça sıkıntılı bir süreç izlediği bu ifadelerden anlaşılmaktadır³⁹⁷.

Sururi Paşa'nın iddialarına yönelik Ali Paşa'nın kaleme alıp yüksek makamlara gönderdiği savunmalarından biri de 11 Mayıs 1887 tarihli belgede görülmektedir. Belgede vali efendinin hakkındaki kin ve düşmanlık ile kendisine kötü bir tazgahın kurulduğu iddiasıyla vilayete tayin oluşunun ardından bir takım makamlara yazılar yazılarak hukukuna tecavüz edildiğini ancak gerçeklerin meydana çıktığını ifade etmektedir. Ordu'da bulunduğu sırada valinin kendisine meşhur yerli eşkıya Micanogulunun yakalanması ile ilgili yardım etmesi konusunda tavsiyede bulunduğunu, bu eşkıyanın faaliyet gösterdiği alanların Giresun, Ünye, Fatsa kazaları olduğundan bu işin memuru gibi kaza gezmek ve eşkıya aramada bulunmasını uygun olmayacağından bahsederek meskun bulunduğu Ordu kazası hududu dahilinde aldığı emirleri süratle uyguladığından söz etmektedir. Bu arada Ali Paşa, Sururi Paşa'yı aldığı emirleri menfaatine kullanmakla itham ederek bazı askeri yetkilileri kendi tarafına çekmekle bir menfaatinin olmadığını dile getirmektedir. Gürcü askeri verme konusundaki valinin iddiasına önem verilmesini doğal karşıladığını ancak hakkında araştırma yapıldığında aklanacağından şüphe etmemektedir. İftira edenlere gereken araştırmanın yapılması ile gereken cezanın verileceğinden emin olarak aynı zamanda kendisine isnat edilen cariye adıyla köle ticareti yaptığı hususundaki iddiaların da asılsız olduğunu belirtmektedir. Bu tür iftiraların padişah tarafından kendisine verilmiş olan lütuftan dolayı bir gözden düşürme çabası olduğuna işaret ederek, Derviş Paşa'nın eski bir hasmı olduğunu Sururi Paşanın ise ondan dafa fazla kendisine hasımlık yaparak hizmetinde iken kovulmuş olan bir kişinin Sururi Paşa'ya dayanarak fesat evrak düzenlediğini işaret etmektedir. 4. Ordu'ya sevk edilen taburlar cephanesinin masraflarının sevki korunmuş olduğu halde kırma suretiyle nice havalelerin ödenmiş olduğunun sabit olduğunu, kazaları alt üst eden eşkıyalıklar konusunda ise yerli eşkıyaların yaptıklarının Gürcüler üzerine yüklendiğinden bahisle bunların yakalanamamasının yerel idarelerin yöntemlerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Ali Paşa'ya göre Sururi Paşa'nın vilayete gelmesine kadar tek tük eşkıyalık vakaları görülmekte ve yolcu soymaktan ibaret meydana gelmekte failleri ise derhal yakalanmışlardır. Vali zamanında çatışma, dağa adam kaldırma ile 500'er 1000'er fidye almak gibi

³⁹⁷ Y.PRK.MYD, 6/38 (25-1, 29 Nisan 1887).

fiillerin çoğaldığı ve bunların faillerinden biri de Micanoğludur. Ve son olarak Ali Paşa valinin kesip biçmekte olduğu menfaat elbisesinin pot gelen yerlerinde masum uzuvları büküp kırmakta olduğundan bunun sonucu olan asayişsizliğe çare bulmasını istemektedir³⁹⁸.

Vali Sururi Paşa, Ali Paşa'ya ait olduğu anlaşılan ve Ünye kaymakamı Kamil Efendi tarafından Canik mutasarrıfı Tevfik Paşa'yı karşılamaya gittiği esnada vapurda düştüğü durum konusundaki ifadesi de yer almakla birlikte Ali Paşa'nın Sururi Paşa'nın kendisi ile ilgili ithamlarına değinmekte valinin *"hizmetlerinin takdir edilmesi meraklısı"* olduğunu kendisi ile ilgili *"kadeşim meğer bizim de ne kadar ettiğimiz var imiş"* diyerek muhteviyatının çok uzun olduğundan bahisle yüzyüze geldiklerinde anlatmak üzere bahsi kapatmaktadır³⁹⁹.

Görülüyor ki Paşalar nezdindeki güç mücadelesi içerisinde rapor olarak sunulan bu belgelerde bölgedeki durum, aktörler, isnat edilen suçlamalar ve savunmalar bölge asayişinde ve idaresinde muhacirler etkili ve önemli bir unsur olduklarını göstermektedir.

Meselenin karşı tarafı olan muhacirler adına raporda savunmaları olan Ali Paşa'nın dışında Tıflı Efendi'nin el yazması nesir eserinde karşımıza çıkan belge de muhacirler kendi cephesinde aralarında çıkan münaferetin başlangıcı, nedeni ve ileryen süreçte yaşanan gelişmeler bakımından kendi savunmalarını dile getirmektedirler. Belge de Ünye kazası yerli ahalisi ile aralarında çıkan niza ve fesadı çözmeye yönelik girişimlerde bulunulsa da başarılı olonamadığı ifade edilmektedir. Yerel ileri gelen ağaların/ayanların yerli ahalden devletin aldığı verginin haricinde vergiler almakta olduğundan bahisle vergi adaletsizliğinin varlığına dikkat çekilerek kendilerinin yerleşmelerine ilk başta bu açıdan yararlanılabilir gözüyle bakıldığından ses çıkarmadıklarını dile getirmektedirler. Ancak kendilerinin ayanlardan gelen istekleri yerine getirecek durumda olmadıklarını, bağlı oldukları hükümetten başka bir de şahsa itaate alışık oldukları için ayanların hakimiyeti altındaki ahali gibi onların da itaat altına gireceklerini düşündüklerinden kendilerine zorla hükmetmeye veyahut buradan bizi kaçırmaya mecbur etmek için tahminen altı sene önce teşkil ettikleri şirket-i ihanet⁴⁰⁰ kaza

³⁹⁸ Y.PRK.MYD, 6/38 (28/2, 11 Mayıs 1887).

³⁹⁹ Y.PRK.MYD, 6/38 (29-1 11 Mayıs 1887, 30-1 15 Mayıs 1887).

⁴⁰⁰ Aralarında ittifak teşkil ettiklerini ima etmekte. Belli ki yerel gruplar bunlara karşı birlikte hareket etme kararı almışlardır.

memurlarının iktidarsızlığından ve cehaletinden⁴⁰¹ faydalandıklarını sürekli entrika çevirdiklerini ifade etmektedirler. Bunlardan biri yabancıların tahriki olduğunu ima ederek bu civardan kaldırılmaları hakkında epeyce çalıştıklarını amaçlarına ulaştıkları vakit muhacirlerin ellerindeki arazileri yardım bedeli olarak kendilerine vereceklerinden bahsetmektedirler. Zorbalıkla nüfuz elde etmelerine alışkın yerli ahaliyi yollarda gözetleyerek fırsatını bukları zaman kan dökerek bize karşı kışkırtmaktadırlar diyorlar. Burada anlaşıldığı kadarıyla yerli ahalinin ve belkide gayrimüslim olanlarının bölgeden göç sebebi olarak daha önce görülen şikayet dilekçelerinde ve özellikle Sururi Paşa'nın raporunda görmekteyiz. Bu iddianın savunması amacıyla şuna işaret edilmek istenmiş olabilir. Bölgeden bu grupların gitmelerine sebep olan biz değiliz bu fiiller bize yüklenerek ve buna yabancıların kışkırtması iddiaları eklenerek bölge halkının nefretine sebep olduklarını söylemektedirler. Ya da belgenin devamında yer alan fiillerine bir dayanak ve sebep bulma çabası da olabilir. Belgede bu meyanda ortaya çıkan defterin ekte verildiği yazsa da biz sadece dilekçeye ulaşabildik arşivden belgeye ulaşmaya çalıştığımızda belge görüntüsü bulunmadığı için bu defterdeki bilgiler ifade edilememektedir. Ayrıca görülüyor ki iki tarafta şikayet dilekçelerine ek olarak vukuatlarla ilgili belgeler sunmaktadırlar. Burada da muhacirler kendi iddialarını ispatlamak için bir vukuat defteri sunmuşlardır. Karşılıklı olarak birbirlerinin iddialarını çürütme amacına yönelik girişimler ve tavırlar sergilenmektedir. Muhacirler arasından eşkıyalık fiillerine yönelenlerin olduğunu ve bunların bağlı oldukları hükümet tarafından tepelendiklerini ancak eşkıyalığın bu derecede artmasında hükümetin de dahil olduğu düşüncesinden kendilerini alamadıkları vurgulanmıştır⁴⁰². Muhacirler eşkıyalık yapanlar için meşru sebepler sunmaya ve yaptıkları hareketlerin durduk yere başlamadığını ima etmektedir. Devamında suç isnadıyla hapisaneye girenlerin ise birkaç gün içinde tahliye olunması dolayısıyla bu durum asıl

⁴⁰¹Merkezin gönderdiği kaymakamlar ve memurlar otoriter değiller ve bu süreci idare edemiyorlar derken bunlar bizim tarafımızı tutmuyor demenin bir başka yolunu kullanmaktalar. Yerel güçlerle birlikte hareket ederek bizi eziyor imasını yapıyorlar ancak açıktan dile getiremiyorlar zira devletin görevlendirdiği kişilerden bahsetmekte.

⁴⁰²Zira onlara göre kim ailesi ile güzel bir geçim sürdürürken eline silah alıp dağlarda ormanlarda hayvanlar gibi gezip sonu ölüm olan eşkıyalık yoluna girmeye mecbur olsun? İnsanlar elbette kötülükleri yüzünden çukurlara düşebilir ise de bunları yapanların içlerinde zikredilen şirket-i ihanetin(ihanet ittifakı) kışkırtmaları ile kendilerine haksız yere cinayet davası açılıp aylar ve yıllarca eski devirdeki zindanlardan farkı olmayan kaza hapisanelerinde kalanların halleri ibretlik durumda iken haklarında bu şekilde şikayetler düzenlendikçe ne kadar aklanıp beraat edeceklerine emin olsalar da cehalet ve sert tutumları gereğince ormanlarda saklanmaya kalkıştıklarını ve bu durum onların eşkıyalık yollarının başlangıcını oluşturduğunu dile getirmektedir.

eşkıyalara da cesaret verdiğiinden şikayet edilmektedir. Yapılan saldırılar karşısında ise hükümete şikayet etmeyi acizlik olarak gören yapıları dolayısıyla kendi hukuklarına göre ceza kesme eğiliminde bulunarak intikam almıştır. Bunlara engel olunamadığı dile getirilmiştir. Bu şekilde gizli gizli ölenlerin akrabaları da itaatten çıkmakta ve cahil gençler arasından bu olaylara denk gelenler ise karşı koyabilmek için silahlı gezmeyi kendilerinde bir hak ve vazife olarak gördükleri için yerli ahalinin muhacirlerden nefret etmelerine sebep olan olaylar açıklanmıştır. Ancak şirket-i ihanet olarak zikrettikleri güruhun kendilerini dağıtmaya sebebiyet verecek kadar her türlü sebepten faydalanmak için meclis ve mahkemeye nüfuz ederek ve ahaliyi kışkırtarak muhacirlerin bu meselede az miktarda kışkırtması olsa da yerli ahaliye saldırma kuruntuları ile feryat ettikleri anlatılmıştır. Tahrik edenlerin izniyle yarışircasına تنها buldukları yerde muhacirleri ateşe vermektedirler. Bu suçlar gizli kalmayacağından felaketlerine merhamet edilmesini ve asayişlerinin temini istenmiştir⁴⁰³. Her iki tarafında dilekçelerinde görülen kalıplaşmış cümlelerle birbirlerine karşı suç ithamında bulunmalar göze çarpmaktadır⁴⁰⁴. Her iki tarafta aynı konular üzerinden savunmalar yapmaktadırlar. Birinin sunmuş olduğu iddiaya yönelik eğer ki bir savunma yapamazsa suçlu olduğunu kabul etmiş olacaklarından ithamın ya görünenden farklı olduğunu yahut haklı çıkaran sebeplerini ortaya koyma yoluna gitmişlerdir. Tarihçi açısından bu tür yaklaşımları ayıklamak ve olanı ortaya koymak bu noktada zorlaşmaktadır. Çünkü durum kim baskın çıkarsa onun kazanacağı bir sürece evrilmiştir.

Ünye’de meydana gelen eşkıyalıklar devam etmektedir. Nisan 1887’de Ünye’nin Cevizdere köyünde Parık adlı kişinin evinin basıldığı eşya ve parasının gasp edildiği ve kızına fenalık yapıldığı saldırı hakkında adaletin sağlanması için Todayoğlu Nosi/Nusi imzasıyla dilekçe vilayete gönderilmiş. Şahsın yerel idareye başvurduğu halde bir şey yapılmadığı görülmüş olup bu durum vazifeyi yerine getiren hükümete aykırı bulunmuş ve bir an önce tahkikatın yapılıp sonuca

⁴⁰³ Tıflı Efendi El Yazması, s.14-16. Belge tarihi 27 Şaban 323(27 Ekim 1905).

⁴⁰⁴ Yerel seçkinlerin anlatıları kaza ve nahiyedeki kendi konumlarıyla ilgili olarak ortaya koydukları ve merkezi de buna inandırmaya çalıştıkları noktaların doğruluğu ve inandırıcılığı nedir? Hemen hemen hepsinin argümanları, öne sürdükleri gerekçeler benzerlik göstermektedir. Tabii öne sürülen gerekçelerin büyük bir kısmı gerçekliği yansıtmaktadır. Ancak asıl mesele daha derindedir ve bu nokta da tarafdarlık, kamplaşma beraberinde ahlak ve adetlerde uyuşmazlık kendini göstermiştir. Bkz. Özdiş, 2008, 156-157.

erişilmesi için yüksek makama sarf olunması istemiştir. Ahalinin şikayetlerinin yerelde bir yankı uyandırmadığı görülmektedir(!)⁴⁰⁵.

Ünye'deki muhacirlerin karıştığı eşkıyalıkların mahiyeti ve etkilerini görmek açısından Temmuz 1887'de Müslim ve gayrimüslim(!) elli beş kişinin imzaladığı dilekçede ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Belgede Batum'dan hicretle kazada iskân edilen Gürcü muhacirleri buraya geldiklerinden bu yana yerli ahaliye karşı adam öldürme, ev yakma, namusu kirletme, malları gasp etme ve hazineye verdiğimiz verginin beş katı akçe isteme, adam kaçırıp fidye isteme ve vermeyenlerin katli gibi olayların meydana geldiği ifade edilmektedir. Kaza dahilinde bunlardan zarar görmeyen bir hane kalmadığı bu hallere tahammül edemeyenlerden birkaç yıl içerisinde kazanın Ermeni ve Rum milletinden 150 hane ailesiyle birlikte izinli veya firari olarak Rusya'ya göç etmişlerdi. Kırsal kesimden bir kısmının hanelerini taşıyarak kasabaya geldikleri ancak durumu olmayıp geride kalanların bu muhacirlerin zulmü altında yaşamaya mecbur kaldıkları “ *Asayişin sağlanması ve geleceğimizin temini için padişahımıza sığınıp feryat ve intizar etmekteyiz.*” ifadeleri yer almaktadır. Kazaya gelen Canik mutasarrıfı Tevfik Paşa almış olduğu tedbirlerle asayiş biraz olsun sağlanmıştı. Ancak yerel halk dönemin Trabzon valisinden memnun değildi. Trabzon valisi Sururi Paşa'nın Ünye'ye geldiği dönemde “*sağlanması gereken asayiş ümitlerinin ıslahat yapılmadığından gerçekleşmediğinden*” yakınmışlardı. Kaza içerisinde eşkıyalığa bulaşan ya da yataklık yapan 105 hanenin aileleriyle birlikte uzak vilayete gönderilmedikçe asayişin temini mümkün olmadığı kaza idare meclisinden vilayete bildirildiği halde buna izin verilmemiştir. Yerel halka göre; kazada oturan muhacirlerin 2000 hanesi saldırgan olup bunların her biri eski derebeyi gibi yerli ahaliyi tehdit ve esaret altına almış olduklarından bildirilen hanelerin gönderilmesi ile de asayişin sağlanacağı düşünülmemektedir. Kazada muhacirler gelmeden evvel nahoş olaylar beş senede bir olmaktadır şu birkaç yıl içerisinde kaza idare mazbatası eki ile sunulan vukuat defterinde Gürcüler tarafından;

- 87 yerli ahali tüfekle vurularak öldürülmüş,
- 10 hane bütün erzak ve eşyası ile yakılmış,
- Yetişkin ve yetişkin olmayan üç kızın namusları zorla kirletilmiş,
- 30 nefer Asakir-i Şahane ailesine kötülükler yapılmış,

⁴⁰⁵ BOA, DH.MKT, 1498/84, 21/B/1305(15 Nisan 1887).

- 40 yerli ahali ailesine fenalıklar yapılmış,
- 24 hane basılıp mal ve eşyası gasp ve yağma edilmiş,
- 120 haneden fidye olarak 2966 lira alınmıştır.

Bu türden olayların yapanların malum olduğu fakat korkudan adliyeye başvuramadıklarını, *şikayetçi olanları ise kurban verdiğimizden geleceğimizden emin olamadığımız için 2000 haneye yakın olduğumuz halde vatanımızı terk edip göç etmeye mecbur ve hazır olduğumuzdan devletin asayişli olan bir yerine yerleştirilmek üzere padişahın iradesine sığınıyoruz* ifadeleri yer almaktadır. Devamında Ünye'den alınan şikayet üzerine Gürcülerin yerli ahaliye pek fazla zarar vermekte olduğuna dayanarak Trablusgarp'a veya dağınık bir şekilde bazı adalara nakli ve iskanları uygun olup olmadığı konusunda gereken iradenin verilmesi istenmektedir⁴⁰⁶.

Daha evvel yaylaların güvenliği konusunda örneklendirilen belgede Ünye'de yaptıkları eşkıyalıklardan da örnekler bulunmaktadır. Ermenilerden Artin'i dağa kaldırıp 1000 ve Ohan'dan 500 lira fidye aldıkları, kasaba civarında dolaşarak ablukaya alıp insanları soydukları, gayrimüslim tüccarlara haber salmak suretiyle para talep ettikleri ve bu hallerden dolayı ne kasabadan dışarı çıkılabildiği ne de dışarıdan kasabaya girilebildiği ifade edilmektedir. Asayişin sağlanması için liva ve vilayetin merhametine sığınmaktadır. Belgede görüldüğü gibi adam kaçırmaya, yol kesme, gasp ve para talep etmek gibi hadiseler meydana gelmektedir. Ve ileride verilecek örnekler, bu türden davranışların devamlılık kazandığını göstermektedir⁴⁰⁷.

Aynı yılın Ağustos ayında kızı Havva'nın Ünye zabıta memuru Davud Bey tarafından hanesinden zorla kaçırıldığı için şikayetçi olan damadının da hapsedildiğinden bahisle Çerkez muhacirlerinden Celil imzalı bir şikayet dilekçesi bulunmaktadır. Zabıta memurunun hangi gruptan olduğu bilgisine belgeden ulaşılamamıştır. Ancak muhacirlerden bu türden meslekleri icra ettikleri sırada da çevreye zarar verenler olduğu bilinmektedir⁴⁰⁸.

Yaşanan eşkıyalıklar elbette cezasız kalmamıştır. Gelen ihbarlar ve yaşanan olaylar sonucunda takip kolları çıkarılmakta eşkıyaların yakalanılmasına

⁴⁰⁶ BOA, İ.DH, 1038/81649, 16/L/1304(8 Temmuz 1887).

⁴⁰⁷ BOA, DH.MKT, 2072/77, 28/C/1313(16 Aralık 1895).

⁴⁰⁸ BOA, DH.MKT, 414/10, 26/S/1313(18 Ağustos 1895).

çalışılmaktadır. 1887 yılında Livane muhacirlerinden olup Karakuşta eşkıyalık yapan Arif Çavuş ve arkadaşları(Yusuf, Nuri ve Ramiz) Ünye kazası dahilinde yakalanmışlardır⁴⁰⁹.

1888 yılında eşkıyayı himaye eden Gürcü Abdullah Usta ve Akil oğlu Emin yakalanıp mahkemeye sevk edilmiştir. Fatsa kazasına yerleşen ve buradaki hareketlerinin bozukluğu sebebiyle ahalinin şikayet ettiği ve şikayetleri üzerine Konya vilayetine sürgün gönderildiği halde Sivas'a yerleşmiş olan Sahlaza ailesi üyelerinden olup bir şekilde gönderildikleri yerden kaçıp dönen ve çevresine başka faydasızları toplayıp saldırılar yapan ve içlerinden Kürt Ali ve Yunus'un peşine düşüldüğü bunların teslim oldukları 18 Nisan 1310 tarihli telgrafta bildirilmektedir⁴¹⁰.

Eşkıyalık yapanlar zaman zaman da kendileri teslim olmuştur. 1889 Kasımında Ünye, Terme ve Çarşamba kazalarında uzun zamandan beri eşkıyalık yapan meşhur beylerden Güzel Ahmet'in arkadaşlarından Görenoğlu Said, Lisanoğlu Osman ve Nalband Kılıbıçakoğlu Hüseyin adındaki kişiler silahlarıyla birlikte aman dilemiştir⁴¹¹.

1888 yılında Ünye'de eşkıyalık yapan Gürcü Reşit alınan tedbir ve yapılan hareket neticesinde yardımcıları ile birlikte ölü olarak ele geçirilmiştir⁴¹². 1889'da eşkıyalık yapan Gürcü reislerden Şirin Ali Çarşamba'da ölü olarak ele geçirilmiştir⁴¹³.

1896 yılında bir takım Gürcü eşkıyanın tesadüfen rastladığı zabıtalardan silahlarını almaları üzerine tahkikat yapılması istenmiştir. Bu kişilerin ne zamandır aranan Minasoğlu çetesiyle birleştikleri, yeterli miktarda asker gönderilmesi Ünye Kaymakamlığından bildirilmişti. Konuyla ilgili rapora göre; Gürcülerin Ermenilerle birleşmelerine ihtimal verilmese de işin dikkate alınması ve zaptiyelerin nasıl olup da silahlarını terk ettiklerinin soruşturulması istenmiştir. Her taraftan takip kolları çıkarılarak 30 kişiden oluşan bir de askeri müfrezinin gönderildiği cevaben kaymakamlığa yazılmıştı. Ünye ve Çarşamba taraflarında hala bu olaylara sükûnet gelmeyip yeterli zabıta bulunmadığından takibin şiddeti artırılarak eşkıyaların araştırılması için vilayetten muktedir iki zabitle cesur bir

⁴⁰⁹ Bacacı, 2008, 123; BOA, DH.MKT, 1398/101(4 Şubat 1887).

⁴¹⁰ BOA, DH.MKT, 2067/39, 10/11/1305(19 Temmuz 1888).

⁴¹¹ BOA, DH.MKT, 1676/130, 01/R/1307(25 Kasım 1889).

⁴¹² Bacacı, 2008, 65; BOA, DH.MKT, 1514/88(17 Ocak 1888).

⁴¹³ Bacacı, 2008, 143; BOA, Y.PRK.UM, 13/111(18 Ocak 1889).

takım asker görevlendirilmişti. Araştırma neticesinde eşkıyaların dört zaptiyenin silahını Ünye kazası dahilinde gasp ettikleri ve bu zaptiyeler hakkında sancakça tahkikat yapıldığı bildirilmiştir⁴¹⁴.

1919 yılında Ünye'nin Çilader ve Manastır köyleri arasındaki ormanda kimliksiz bir şahıs öldürülmüş, Ünye'nin Çamurlu mahallesinde iki kişi gasp edilmiş ve faillerinden birisi yakalanmıştır⁴¹⁵.

Eşkıyaların yakalanması sırasında başarı gösteren zaptiyelere taltif verilmiştir. Ünye kazası geçici zaptiye onbaşlarından Kara Ahmet Ağa'ya iftihar madalyası verilmiştir⁴¹⁶. Gürcü eşkıya Emin ve arkadaşlarının yakalanmasında başarılı olan görevlilere mükafat taltifi verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu meyanda Canik Sancağı 3. Taburu geçici teğmen Çerkez beylerinden Murat Bey'e ve Ünye zabıta memuru Şemseddin Efendi'ye mükafat taltifi verilmesi kararlaştırılmıştır⁴¹⁷.

Ünye'de asayişin sağlanması ve eşkıyaların yakalanması için çeşitli tedbirler alınmıştır. Ünye'ye karadan ve denizden gelenlerin can, mal ve ırz güvenliğinin kaybolduğu ve haydutların mahalli hükümetin gözleri önünde ahaliden para istedikleri ve alamadıkları zaman canlarıyla tehdit ettikleri ve tedbirlere engel olunduğu hakkında Patrikhaneden verilen yazı suretiyle incelenmesinden anlaşıldığı üzere bu çevrede asayişin sağlanması gereken durumların muhacirlerin iskânından sonra sahada başı boş gezenlerin ortaya çıktığı ve ahalinin huzurunun sağlanmasının mültezimlerin görevleri arasında olduğundan bahisle olayların kimlerce yapıldığının tahkiki ve gereğinin yapılarak emniyetin sağlanması istenmiştir⁴¹⁸. Ünye'de asayişin temini için Trabzon Vilayetine gönderilen yazı da daha önce Canik civarında istihdamlarına karar verilen 17 nefer süvarinin yerine bunlar için ayrılan para ile önemli noktalarda bulundurulmak suretiyle 40 kişi piyade istihdamı ve Ünye tarafında bulunan nizamiye bölüğünden beş onbaşı takımının kazanın önemli yerlerine tayin olunması ve Fatsa kaymakamının kötülükleri önleyemediği bildirilmiştir. Seraskerlikten alınan cevapta adı geçen süvarilerin piyadeye dönüştürülmesi isteği Jandarma dairesine bırakılmış, Ünye'deki heyecanın yatıştırılması için askerlerin parça parça oturması uygun olmayacağından ikiye bölünerek kaza içerisinde iki önemli noktada

⁴¹⁴ BOA, DH.TMIK.M, 11/40, 22/S/1314(2 Ağustos 1896).

⁴¹⁵ BOA, DH. EUM.AYŞ, 7/23, 03/Ş/1337(4 Mayıs 1919).

⁴¹⁶ BOA, İ.DH, 1195/93499, 21/S/1308(6 Ekim 1890).

⁴¹⁷ BOA, DH.MKT, 1631/99, 27/L/1306(26 Haziran 1889).

⁴¹⁸ BOA, DH.MKT, 1354/58, 08/L/1303(2 Temmuz 1886).

bulundurulması için mensup olduğu kumandanlığa emir verilmesi 4. Ordu Müşiriyetine bildirilmiş ve kaymakam hakkındaki muamelenin daha sonra bildirileceği ifade edilmiştir⁴¹⁹. 1886 Eylülünde eşkıyanın Ünye’de yarattığı heyecanın yatıştırılması konusunda Ünye’de bulunan bir bölük askerin iki kısma ayrılması konusunda Seraskerlikten alınan haberde Ünye’de gereken mahallerde tertiplenilmesine lüzum olmadığı anlaşılmıştır şeklinde bir yazı gelmiştir⁴²⁰.

Batum’dan Ünye, Fatsa ve Terme kazalarında gelen Gürcü ahaliye uygun araziler belirlenip verilmiş, iskân ve iaşeleri için yerli ahali tarafından evler inşa olunmuş ve her türlü yardım ve fedakarlıklar yapılmışsa da Gürcüler mektep görmemiş ve beyleri de vefasızdır. Yerli ahalden zayıf gördüklerinin elinde bulunan arazi ve emlaklardan göz diktiklerini zapt etmiş ve itiraz edenleri öldürerek eşkıyalıkla yerli ahaliyi yıldırıldığı anlatılmıştır. Ünye’de yapılan tahkikat neticesinde muhacir saldırılarından zarar görenler artık bu konuda ihbar ve şikayetlerini dahi yapamaz hale gelmiş olduğu görülmüştür. Çünkü şikayetleri halinde yaralanma ve öldürülme tehlikesi ile karşı karşıya kalınmaktadır. Yerli ahalden bu sebepten dolayı 4-5 Hristiyan kesimden terki diyar ederek ecnebi memleketlere göçmeye başlamış ve yerli ahalden Müslümanların da bozulan asayiş dolayısıyla sahil ve kasabalara toplandıkları ifade edilmiştir. Tahkikat sırasında zabita vukuat kayıtları ve eşkıyaların yerli ahaliye gönderdikleri para talep eden pusulaları da ele geçirilmiştir. Bu hallerin düzeltilebilmesi için alınacak tedbirler kapsamında gerektiği kadar askeri kollar düzenlenip gereken noktalara gönderilmiş ancak zaptiye elinde kapaklı tabir edilen silah ve eşkıyalar elinde ise martini tüfekleri bulunduğundan yapılan müdahalelerde bazı müşkül haller ortaya çıkmış ve bunun giderilmesi için 50 adet martini tüfek ve fişek gönderilmesi istenmiştir. Çerkez muhacirler Canik Mutasarrıfı Es-Seyid Mehmet Tevfik’in görevde bulunduğu sırada iskân edilmiş. İskân kanuna uygun şekilde yapılmıştır. Samsun’da ve Ünye’de geceli-gündüzlü çalışmaları ile yerli ahalinin heyecanı yatıştırılmış ve eşkıyanın vahşi hareketleri hafiflemiştir. Gürcü beylerinden Ali Paşa’nın Trabzon Valisi Sururi Paşa aleyhinde ne maksada dayanıyorsa Ünye kaymakamına göndermiş olduğu mektup ele geçirilmiş ve bu arızada Ali Paşa’nın zikri görülmekle şukkanın aslı Trabzon Vilayetine ve Sadarete gönderilmiştir⁴²¹.

⁴¹⁹ BOA, DH.MKT, 1359/88, 11/Za/1303(11 Ağustos 1886).

⁴²⁰ BOA, DH.MKT, 1363/101, 07/Z/1303(6 Eylül 1886).

⁴²¹ Bacacı, 2008, 41-43; BOA, Y.PRK.MYD, 6/38(19 Mayıs 1887).

Belgede eşkıyalığın kazada yaratmış olduğu tahribattan ve insanların göçe yönelimlerine sebep olmakta olduğundan bahsedilmekte ve karşı konulduğu sırada zabitanın elindeki silahlarla mukavemet edilemediğinden martini tüfek ve fişek talebinde bulunulduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Çerkezlerin bölgeye yerleşimi konusunda kanuna uygun hareket edildiğinden bahisle Ali Paşa'ya gönderme yapılmıştır. Trabzon Vilayetinden Ünye'deki durumun araştırılması için giden memurlarca verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Ünye'de durumun Canik Mutasarrıfı Tevfik Paşa'nın ifade ettiği kadar zayıflık ve kargaşa hakimiyetinde olmadığı şakilik yapan güruhun dört beş kişi oldukları ve bunlara karşı koyacak bir bölük kuvvetin de var olduğu cihetiyle durumun asayişin temine engel bir halde olmadığı görülmüştür. Tevfik Paşa ise daha evvel işaret ettiği kargaşanın aksine ifadelerini yalanlamaya yakın bir şekilde dil değiştirdiği bildirilmiştir⁴²².

1887 yılında Ünye, Fatsa, Terme ve Çarşamba'da Gürcü eşkıyasının çoğalması nedeniyle geçici olarak 30 kişilik süvari zaptiye istihdamına başladığı Trabzon Vilayetinden bildirilmektedir⁴²³.

Tokat Mutasarrıflığından Gürcü eşkıyadan Reşit ve arkadaşlarının yakalanması konusunda tedbiren sevk edilmiş olan askeri kuvvet ve zaptiye ile çalışmalar yapılmış ancak Ünye, Fatsa ve Terme'den gönderilecek olan seyyar fırkaların gönderilmemesi sebebiyle eşkıyanın ele geçirilemediği bildirilmiştir. Belgede Gürcü ailelerin önlem olarak civar vilayetlere gönderilmesinin bir çözüm olmadığı bunların gittikleri alanlarda eşkıyalık olaylarının artış gösterdiği ve Gürcü meselesi halledilmedikçe ve Trabzon zabıtası tarafından ıslah edilmedikçe asayişin temin edilemeyeceği hakkında gönderilen telgrafta tetkiki sorulmuştur. Gürcüler hakkındaki tetikler sonucunda başarı henüz sağlanamadığı ve merkez alay beyi Hasan Bey'in tedbirlerinin yakın zamanda meyvesini vereceğinin düşünüldüğü ifade edilmiştir⁴²⁴.

Temmuz 1888'de Ünye ve civarındaki kazalarda eşkıyalık yapan gruplardan(Reşit ve arkadaşları ve Kara Abdullah takımından dört kişi)bir kaçının yapılan takibatlarda ölü veya diri ele geçirildikleri ifade edilmiştir. Kara Abdullahın kaçtığı ve takip edilip gereğinin yapılarak kayıtlarının tutulması istenmektedir. Bunların geniş alanlara yayılması yakalanmalarını zorlaştırarak devleti

⁴²² Bacacı, 2008, 59-61; BOA, DH.MKT 1450/85(24 Eylül 1887).

⁴²³ BOA, DH.MKT, 1426/11, 23/N/1304(15 Haziran 1887).

⁴²⁴ BOA, DH.MKT, 1471/70, 09/R/1305(11 Mayıs 1888).

uğraştırmaktadır bu nedenle dikkatli olunması ve tedbirlerin artırılması istenmiştir⁴²⁵.

Ağustos 1888'de Ünye, Terme ve Çarşamba'da eşkıyalık yapan Gürcü ve Çerkez muhacirlerinin bir kısmı eşkıyalıklarından dolayı tedbir olarak sürüldükleri ancak oralardan kaçıp geri gelip eskisinden fazla eşkıyalıklarına devam ettikleri hatta dönen bu eşkıyalar ile yerli eşkıyalar arasında çatışmalar çıkmış ve zaptiye kuvvetleri bu olaylara mukavemet gösteremediğinden livanın zaptiye kuvvetlerine yeniden 30 kişi atlı ve 30 kişi piyadenin ilavesi acilen gerekli görülmüş ancak 20 kişi zaptiye alımı kararlaştırılmıştır. Gerçekten de Gürcü eşkıyası eskiden beri bu hareketleri adet edinmişler ve uygunsuzlukları ile asayiş bozduklarından etraflıca bir ıslahata ihtiyaç duyulmuştur. Arkası kuvvetli ve Ünye'de bulunacak 100 kişilik bir müfrezenin sevki ve işaret edilen yerlerde 60 kişilik zaptiye artırımı yapılmasıyla zaptiyenin yeterli düzeye getirilmesi tedbirleri kesin görünerek 20 kişinin şimdiden ve geçici olarak istihdamı için mahalline izin verilmiş olduğu ifadesi Trabzon Vilayetinden gelen telgrafta yazmaktadır. Meselenin önemine binaen 60 zaptiye hakkında sadarete bilgi verilmiş ve sadaret icabı maslahatın yerine getirilmesine ve bir müfreze askeriye sevki hakkında gereğinin yapılmasına müsaade etmiştir⁴²⁶. Meselenin çözümü için yerelden asker sevki talepleri devam etmektedir. Böylece gerektiği gibi müdahale edilebileceği düşüncesi hakimdir. Eylül 1889'da İçişleri Bakanlığında gelen karar yazısında ellerine ulaşan asker talebi yazılarına cevaben eşkıyalıkları yapan Gürcüler geçen sene yakalanıp irade ile başka yerlere sürüldükleri ancak buralardan kaçıp döndükleri ve eşkıyalıklarına öncekinden fazla cüret ettikleri gibi Gürcü eşkıyalar ve yerli eşkıyalar arasında çıkan çatışmalarda yeterli asker olmayışı cihetiyle 60 zaptiye ilavesi ile acilen 20 kişi zaptiye liva kuvvetlerine ilavesi için izin verilmişti. Ancak 100 kişiden oluşan müfrezenin sevki ve dönenlerin bir daha dönmelerinin önlenmesi için uzak yerlere sevki alınan telgrafta yazılmış olup askeri müfreze konusu Seraskeri tarafına bildirilmiş ancak Seraskeriden 20 kişilik zaptiyenin geçici istihdamı görülmüş zaptiye kuvvetine asker ilavesinden vazgeçilerek bunların gereken yerlerde kullanılmalarına, asayişin temini için özen gösterilmesine eşkıyalığa cesaret

⁴²⁵ BOA, DH.MKT, 1573/26, 10/Z/1305(19 Temmuz 1888).

⁴²⁶ BOA, DH.MKT, 1647/2, 11/Z/1306(8 Ağustos 1889).

edenler hakkında sürgün kanununun yerine getirilmesi mahalline bildirilip gereğinin yapılmasıyla yalnız 20 kişi zaptiye istihdamına karar verilmiştir⁴²⁷.

1910 yılında Ünye'deki asayiş olaylarıyla ilgili gelinen noktaya bakıldığında Ordu, Fatsa, Ünye kazaları ve Sivas Vilayetinin Niksar kazasında iskân edilen muhacirlerin eski yerlerindeki hayat tarzları ve adetleri gereğince adam öldürme, mal gasp etme, evlere saldırma gibi suçları işledikleri sebebiyle devlet tarafından olayların gidebileceği noktalar düşünülerek bazı istisnai tedbirlere başvurulmuş bu tedbirler sonrasında hayli zaman saldırı gerçekleşmemiş ise de bu sefer Canik mutasarrıfıyla birlikte Ünye ve Fatsa kazalarında icra edilen devirde muhacirlerin yerli ahaliye karşı saldırı muamelelerinin ve öç almaların henüz bitmediği cinayetlerin araştırılmasında görülmüş ve anlaşılmış ve Gürcülerden yapılan cinayetler aynı kabileye mensup olmaları hasebiyle civardaki kazaların muhacirlerince himaye edilmişler. Bu durum asayişin sağlanması için bazı istisnai tedbirlerin uygulanması zorunlu görülmüş yapılacak olan tedbirlerin adliye dairesi içerisinde olmamakla şimdilik Ordu, Fatsa, Ünye ve Niksar kazalarında Çeteler Kanunu'nun uygulanmasına izin verilmesi Trabzon Valisi Mustafa tarafından istenmektedir. Dahiliye Nezaretinden alınan cevapta ise Çeteler Kanunu'nun memleketin her vilayetinde uygulanması dışarıya karşı kötü bir intiba/tesir uyandıracığından ve memlekette asayişin bulunmadığını delillendireceğinden zaten yazılan dilekçede buna gerek görülecek derecede bir hal olmadığından eşkıyaların adliye makamına bırakılması ile gereken asayişin sağlanabileceği görüşü bildirilmiştir⁴²⁸. Osmanlı devletinin mevcut dış baskılar olmasaydı ve gücü çok farklı bir noktada olsaydı merkezin bu talebe bakışı ne olurdu bilinmez ancak o tarihte bu çekinceler belgedeki satır aralarına yansımaktadır.

1911 yılında daha evvel belgelerde dile getirilen muhacirlerin elindeki Martini tüfeklere zabitanın elindeki silahlara mukavemet edilemediğinden dolayı Canik mutasarrıfı Trabzon'dan 50 kişilik müfreze talebinin yanında bu şirretli kişilerin ellerindeki silahların müsadere edilmesi halinde bunlar yakalanılıp sürgün edilir ise asayişin yeniden temin edilebileceği görüşü beyan edilmiştir⁴²⁹. Bu görüşten sonra Eylül 1915 Ünye'de müsadere edilen silahların miktarı

⁴²⁷ BOA, MV, 46/12, 06/M/1307(2 Eylül 1889), DH.MKT, 1653/25, 06/M/1307(2 Eylül 1889).

⁴²⁸ BOA, DH.MUİ, 17/3, 08/M/1328(12 Ocak 1910).

⁴²⁹ Bacacı, 2008, 172/173;BOA, DH.İD, 19/1/38(15 Ağustos 1911).

verilmektedir. Bu tabloda toplamda cinsleri ayrı ayrı belirtilmek üzere toplamda 1202 adet silahın müsadere edildiği bildirilmektedir⁴³⁰.

1912 yılında kazada eşkıyalık ve asayiş hakkında geniş bilgi içeren belgede Dahiliye Nezaretinden Trabzon ve Canik'e çekilen telgrafta Çarşamba, Ünye, Fatsa ve Terme kazalarında hayvan hırsızlığı ve kız kaçırma suçlarını adet haline getiren şahısların olduğu ve bu olayların dikkat çekecek derecede artmış olduğundan ahalinin mal ve ırz güvenliğinden emin olmayarak yılgın bir vaziyette oldukları ve bu hususlarda güvenliğin sağlanmasının hükümetin öncelikli vazifesi olduğu halde ırz ve mala saldırmayı adet haline getiren şahıslara karşı müsamaha ile bakanlar ve hadlerini bildirmeyenlere hiçbir surette izin verilemeyeceğinden bu suçları yapanların kesin delillerle suçları sabit olanların mahkemeye sevk edilmeleri haklarında kanuni işlemlerin hızla yapılması ve bir an evvel verilecek cezanın belirlenmesi istenmektedir. Ancak bu suçlara kalkışanların delil ve işaret edilen kanunlarla sabit olmayıp da kötü işler yaptıkları halkça bilinenlerin de zararlarının önlenmesi el-yevm görüldüğünden daha sonra bu kabilde suça karışan köylülerin köylerine kefaletle gönderilmesi ve merkezi vilayete ve livaya fotoğrafları alınarak karakollara dağıtılması ile göz hapsinde tutulmaları ve gerekirse beşer onar karakol karakol gezdirilerek oradaki jandarmalarca tanınmalarının sağlanması istenmektedir. Mahallin hal ve alışkanlıklarına uygun etkili tedbirlerin diğerlerine de uygulanarak saldırılar karşısında namus erbabının korunması daha sonra ahalinin zulümden şikayet etmelerine meydan verilmemesi ve bu husustaki icraatlerin sonuçlarının bildirilmesi Canik Mutasarrıflığınca beklendiği bildirilmiştir.

Trabzon valisi Dahiliye Nezaretine cevaben hayvan hırsızlığı ve kız/kadın kaçırma suçlarının yalnız Ordu kazasında değil vilayetin her yerinde olduğunu ifade ederek örnek olarak Yomra nahiyesinin Özmahor köyündeki yaşanan hamile bir kadının birkaç kişi tarafından kaçırılması olayını göstermiştir. Kadının kocasının şikayeti ile iki şahsın yakalandığı ve bu kişilerin adliyeye sevk edildikleri ancak her nasılsa salıverildikleri ifade edilerek hala şikayetçi olan eşinin başvurduğu jandarma kumandanlığınca ne yapılması gerektiğinin taraflarına sorulduğu dile getirilmiştir. Kadın/kız kaçırma ve hırsızlık gibi suçları yapanlar yakalanmakta, mahkemeye sevk edilmekte iseler de mahkeme bu suçlar için şahit aramakta ve bulunamadığından haklarında bir işlem yapılmadan salıverilmektedirler. Ahalinin

⁴³⁰ BOA, DH.EUM.2.şb, 11/30, 11.11.1333(20 Eylül 1915).

korunması için vilayetçe her türlü çalışma yapılmakta ise de ceza kanunnamesi aslına zarar verilmeden değiştirilerek memurlar hırsızlık yapanlar hakkında emare/işaret, kesin delil talebi zorunluluğundan kurtarılmadıkça hayvan hırsızlığının önünün almak ve halkın haklı şikayetlerine son vermek mümkün olamayacağından bir memleketin asayışı, huzuru ve rahatı, mal ve eşyasının emniyet altına alınması jandarma kuvvetinin önemli ölçüde bolluğuyla uygun bulunmasına bağlı olduğu ifade edilmektedir. Bir liva kadar geniş ve 175 bin nüfusa sahip Ordu kazasının jandarma mevcudu 54'tür. Böyle bir kuvvetle bu kazanın asayişini temin etmek için her türlü mesai ve çalışmaya rağmen imkânsızdır. Zararlı olarak tespit edilen kişilerin köylerinde kefalet altına alınmaları ve merkezi vilayete fotoğraflarının alınarak karakollara dağıtılması vilayet içinde göz hapsinde tutulmaları ve karakol karakol gezdirilerek tanıtılması meselesine gelince merkezi vilayete gelmeleri için gereken masrafın karşılığı olmadığından yerine getirilmesi mümkün olmamaktadır. Göz hapsinde bulundurulmaları da yerine getirilmesi imkânsız bir tedbir olarak görülmüştür. Merkezi vilayet polisi gerekenden az olduğu gibi her taraf sahil ve açık olmakla suçluların istedikleri anda kaçmaları için en kolay yoldur. Karakollara tanıtma konusuna gelince bu şahıslar gerek jandarma gerek mahalli hükümetçe bilindiklerinden bu harcama fazladır. Mahkeme hakimi bunların hırsız olduklarına olan kanaatini kesin delil olarak görmeyip delil isteyeceğinden jandarmaların bunları tanımalarının bir faydası olmayacaktır. Alışkanlık ve mahallin haline göre etkili tedbirler gerekli olup uygulanacak tedbirlerin en etkili ve mühimi bu gibiler hakkında açık delillerin kabulü nispetinde harp halinin uygulanmasıdır.(?) Nezareti Celileri bu vazifeyi koruduğu halde vilayet içinde bir daha fena olayların olmayacağı ve birkaç kişi hakkında şu hallerin tatbiki ile ortak itham altında kalan diğer şahısların kötü huylarını yavaş yavaş terke mecbur olacakları kesindir. Eğer ki maruzatımın kabulünde tereddüt olunursa arz olunan masrafın temini için gereken paranın verildiği takdirde yerine getireceğiz ifadeleri yer almaktadır.

Canik Mutasarrıflığınca Dahiliye Nezaretine gönderilen telgrafta ise konuyla ilgili gelen emrin ve uygun görülen tedbirlerin livaya bağlı beş kaza kaymakamlarına ve adli makamlardaki savcılara bildirilmiştir. İlerleyen günlerde köylere çıkılarak umumi şekilde bu güne kadar devam etmekte olan tahkikat ve araştırmalar sırasında Ünye kazasında hayvan hırsızlığını huy edinmiş 30 kadar şahıs yakalanmıştır. Haklarındaki evraklarıyla birlikte ve şahidi olan

araştırmalarıyla dahi yakalanan eşkıya ve kaçaktan başka 10 kadar şahıs kesin delillerle adliyeye sevk edilmiş ve Fatsa'da mayıs ayı içinde hiçbir vukuat ortaya çıkmamış ve köylerde bulunan Bafra, arşamba, Terme kaymakamlarıyla savcılar tarafından aralıksız devam eden tahkikat ve takiplerinde özellikle hayvan hırsızlığında yataklık ederek her türlü asilikleri yapan şerlilerden olmaları hasebiyle şerlerinden sakınılarak hkmete suçları ihbara cesaret edemeyen ahalinin bu defaki tahkikatın meyvesi olarak hükümetçe yakalandıkları görülen bazı zorba ve nüfuzlu kişiler ve yoldaşlarının aleyhinde olan söylemlerini meydana çıkarmaları bu şekilde ceraimi mstevirre halinde kalan olayların failleri hakkında hukuki umumiye memurlarınca(savcılar) araştırmalarla takibat kanunu ifasını kolaylaştırmış olmakla beraber olayların tekrarının engellenmesine yetmiş ve genel bir şekilde olumlu tesir ederek hükümetçe istenen neticeler temin edilmiş olduğu bildirilmiştir. Gerekli masrafların karşılanması için gereken 13.000 kuruş kadar gider için havalename gönderilmesine izin verilmesi Mutasarrıflıka talep edilmiş ve gereken memur harcırahlarının verilmesi için emir verilmiřtir⁴³¹.

Devlet muhacirlerden taşkınlık yapanları ve eşkıyalıkları konusunda ısrar edenleri tedbir olarak başka yerlere sürgün olarak göndermiştir. Bu şekilde hem geride kalan bu davranışlara meyledenlere ibret olmasını istemiş hem de bu türden davranışta bulunanları o mahalden uzaklaştırarak asayişi temin etmeye çalışmıştır. Ünye'de de bu kabilden sürgün edilen pek çok muhacir ailesi görülmektedir. Ocak 1888'de Batum muhacirlerinden olup Ünye'de iskân edilmiş olan Kibar Ağa Yozgat'a sürülmüştür. Kendisine zorunlu ihtiyaçlarına yetecek şekilde maaş tahsisi de yapılmıştır ki bu kendisinin bey ailelerinden olduğunu göstermektedir. Ancak Kibar Ağa Ünye'de olan bazı kişilerin eşyalarını yağma ettiğinden şikayet ettiğinden şikayetçi olarak mallarının bu kişilerden alınarak İmam Kk Ağa ve Kemal Ağa'ya teslimi ile bunu yapanların cezalandırılmasını istediği bir şikayet dilekçesi vermiřtir⁴³². Alınan şikayet üzerine durumun araştırılması istenmiştir. Ankara Vilayetine cevaben yazılan yazıda ise Kibar Ağa'nın Ünye'deki mallarının yağma edilmesi meselesinde Kibar Ağa'nın Ünye'deyken boş yere ahaliden aldığı mal ve eşyaların bir takımının iddia üzerine sahiplerine geri verildiği ve Ağa'nın bu

⁴³¹ BOA, DH.H, 211/88, 26/B/1330(11 Temmuz 1912).

⁴³² BOA, DH.MKT, 1473/66, 16/R/1305(1 Ocak 1888).

konudaki feryatlarının saçma ve şevkat celp etmek amacıyla yapıldığı bildirilmiştir⁴³³.

Devlet bazen bu muhacirleri başka mahallere gönderdiği halde bunlar firar ederek başka yerlere de gitmektedirler. Bu durum devleti uğraştıran meselelerden biri olmuştur. 1888 yılında Ünye'den sürgün edilenlerin gönderildikleri yerlere ulaşmadığı ile ilgili bir bilgi görülmektedir. Belgede Ünye'den diğer vilayetlere nakil ve sürgün edilen Gürcü muhacirlerin isimlerini içeren pusulalar ekleriyle birlikte yapılacak muameleleri ilgili vilayetlere gönderildiği Sivas Vilayetinden alınan cevap yazısında oraya gönderilen pusulada ismi geçen 214 şahsın hiçbirisinin gelmediği fakat çoğunluğu kadın ve çocukta oluşan başkalarının geldiği ve uygun yerlerde iskân edildiği bildirilmektedir. Bunların hükümetin haberi olmaksızın vilayete firar ettiği görülmüş ve Kastamonu vilayetine gönderilenlerin çoğunun dahi savuştukları/kaçtıkları oradan gelen bilgilerden anlaşılmıştır. İsmi geçen muhacirlerin dönüşlerinin engellenmesi ve firariler hakkında daha önce lazım gelen bilgiler ulaştırılmış ve yine tekrarlanacağı açık ise de Sivas'a gidenlerin hepsinin firar etmiş oldukları yazılan meziyetlerden anlaşıldığından(?) bunlar gerçekten Vilayet-i Celilelerine mi gelmiştir haklarında ne muamele yapılmış, Sivas'a gönderilmesi kararlaştırılan şahısların oraya geldikleri beyan olunmamasına nazaran bunlar nerede kalmıştır açıklanması istenmektedir⁴³⁴. Görülüyor ki devletin sürgün olarak başka mahallere gönderdiği muhacirlerin oralarda durmayıp geri dönmeleri ya da hiç gitmemesi önemli bir nüfus hareketliliğine içermektedir. Muhacirlerin yerleştirilmesi sırasında Doğu Karadeniz için şu değerlendirmede bulunmak lazım bir kere yerli ahali dışarıya göç eden bir yerdir. Topraksızlık, dağlık arazi, geçim zorluğu sebebiyle normal şartlar altında yerli ahali dahi dışarıya göç verirken bölgeye mecburi sebeplerle dışarıdan gelenlerin göç ettirilmek istekleri-ki ettiriliyor- sebebiyle gelenlerde burada duramıyor ve belki de eşkıyalık hareketine kalanların yönelmesi de buradaki geçim zorluğuna dayanıyor bir yerde. Elbet kalıp yerleşenler var. O yüzden sahil kasabaları dahil üzere bu coğrafyada daimi bir göç sirkülasyonuna rastlanmaktadır. Duramıyor, gidiyor-gönderiliyor, geri dönüyor devlet tekrar zorunlu yerleştirmeye çalışıyor yerleşirse kalıyor bazen de kabul edilmek zorunda kalıyor geri dönenler. Ünye'de de benzer bir durum yaşanıyor. Dayanabilenler,

⁴³³ BOA, DH.MKT, 1499/111, 28/B/1305(10 Nisan 1888).

⁴³⁴ BOA, DH.MKT, 1475/24, 21/R/1305(6 Ocak 1888).

zemin tutabilenler kalmış, tutunamayanlar başka yerlere göç etmişler. Zaten bölgede yaşanan eşkıyalık başta olmak üzere Gürcü-Türk çatışması yerlilerle Çerkezlerin mücadelesi ile aralarında bir var olma, yer edinme, baskı ve nüfuz elde etme konusunda mücadelelerin devamlı olarak yaşanmasına zemin hazırlıyor. Belgede sorulan bunlar buraya gelmediler ise nereye gittiler bilgi isteniyor. Devlet gönderdikleri yerlere gitmemiş, yerleşmemiş olsalar da nereye gittiklerinin takibini istiyor.

Yine 1888 yılında Erzurum Vilayetine sürülmüş olan bazı muhacirleri görmekteyiz. Ünye civarından Gürcülerin Erzurum Vilayetine nakil ve sürgünleri kararlaştırılmış olan bu kimselerin iskânları, barınmaları, nakil ve iâşe masrafları hakkında ortaya çıkan masrafları karşılanmak üzere Erzurum Vilayetine geldikleri zaman Erzincan Sancağına gönderilmeleri kararlaştırılmış oraya kadar arabaların kirası için Belediye Sandığından 450 kuruş verildiği gibi Erzincan'dan Kuruçay, Refahiye, Kemah kazalarına nakillerinde dahi ücretleri düzenlenip 715 kuruş mahalli Belediye sandığından verileceği bildirilmektedir⁴³⁵. Devlet yerleştikleri yerlerden başka mahallere gönderilenlerin ihtiyaçlarının karşılanması görevini mahalli idarelere vermektedir. Ünye iskân mahalli olmaktan başka iç kesimlere geçiş ve geçici iskân mahalli olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Devlet eşkıyalık yapanlar yahut arka çıkıp destek verenler ile ilgili tedbir olarak nakil ve sürgünler yapsa da bu konuda bazı şikayet dilekçesi verilmektedir. Ünye'de karışıklıkları işler sebebiyle Konya ve Ankara gibi civar vilayetlere sevk edilen Gürcü Beyleri ve muhacirler tarafından verilen dilekçeye karşılık verilen cevapta bunların eşkıyaya yataklık ettikleri ve asayiş bozduklarından dolayı padişah iradesiyle nakledildikleri bildirilmiştir. Bey ve muhacirlerin geri dönmesi livanın hazır emniyetine tesir edeceğinden gönderildikleri yerlerden firar edip döneceklerin ve dönmüş olan 8-10 kadar ailenin geri dönüşlerini engellemek adına denizaşırı yerlere gönderilmeleri için Sadareten izin istenmiştir⁴³⁶. Bu önerilen tedbire cevaben gelen yazıda hareketlerinin bozukluğu sebebiyle civar vilayetlere gönderilen bu kimselerden zikredilen 8-10 kadar ailenin denizaşırı yerlere sürgünleri ile dönüşlerinin engellenmesi hususunda geri dönenlerin yerlerine iadesi uygun görülmüş ancak henüz bir tarafa gönderilmemiş olanların bir daha bu hareketlerde bulunmayacaklarına dair mahalli hükümete teminat verdikleri takdirde

⁴³⁵ BOA, DH.MKT, 1484/5, 25/Ca/1305(8 Şubat 1888).

⁴³⁶ BOA, DH.MKT, 1508/69, 05/N/1305(16 Mayıs 1888).

sürgünleri adil olamayacağından teminat⁴³⁷ ile ikametlerine izin verilmesi uygun bulunmuş ve bu kararın uygulanmasına izin verilmiştir⁴³⁸.

Devlet muhacirlerden ileri gelenlerin yaptığı uygunsuzluklardan dolayı bunların mallarına el koyarak başka yerlere sürülmelerini emretmiştir. Burada meydana gelen uygunsuzlukları gerekçesiyle yapılan bu uygulamanın bir taraftan diğerlerine karşılaşacakları son konusunda bir uyarı mahiyeti bir ibret örneği teşkil etmesi sağlanmaya çalışılarak olayların yatıştırılması amaçlanmıştır. Ancak bu uygulamalar nedeniyle sürgün edilenlerce yapılan muamele dolayısıyla merkeze çeşitli şikayet dilekçeleri yazılmaktadır. Mayıs 1889'da Çürüksu muhacirlerinden Murat Bey'in Ünye'den Adana Vilayetine nakli hane olunmasından dolayı Trabzon Valisi Sururi Efendi'den mahkeme talebinde bulunduğu dilekçesi görülmektedir. Murat beyin dilekçesindeki ifadeleri şöyledir: Babası gibi kendisinin de devlete hizmet gayretinde olduğunu, Çürüksu'dan Ünye'ye göç ederek birkaç yıldır burada ahali arasında sevildiğinden Ünye Belediye Riyasetine tayin olunduğunu ifade etmiş ve sebebini bilmediği bir nedenden dolayı hoş olmayan bir muamele ile çocuk çocuğu ve maiyeti ile beraber evlerinden çıkarılıp eşyalarının yağma edildiğini vapurla Samsun'a oradan Kayseri ve Niğde'ye karadan sefil bir şekilde ilerlediklerini bildirmektedir. Bu felaket hakkında ise sebep sorduğunda akla yatkın bir cevap alamadığını söyleyerek Vali Sururi Efendi'nin faydasına hizmet edememekten başka kendinde bir suç bulmadığını Sururi Efendi'nin keyfi uğruna daha fazla ailemin tehlikeye düşmelerine tahammül edemeyeceğinden hakkında

⁴³⁷ Burada teminattan kasıt Kefil gösterilmesidir. Kefalet sistemi ortak bir yaşam veya etkinlik alanı bulunan şahısların birbirlerine karşı bir takım sorumlulukları paylaşması anlamına gelmektedir. Osmanlı şehir hayatında her mahalle bir arada yaşadıkları insanların birbirlerine kefil oldukları ve bir zarar vuku bulduğunda ortaya çıkan zararın gerektiği yükümlülüğün kefillerce yerine getirileceğinin garantisinin verildiği bir sistemdir. Bkz. Tahsin Özcan, "Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi," *Marife*, Yıl 1, Sayı 1, s. 129-151. Osmanlı mahalle hayatında hem asayişin sağlanmasında hem de sosyal hayatın sürekliliği açısından kollektif bir anlayış benimsenmiş ve mahalle ahali bir silsile içerisinde birbirlerine karşı kefil durumundadırlar. Bkz. İsmail Kıvrım, "Osmanlı Mahaltesinde Gündelik Hayat(17.Yüzyılda Gaziantep örneği)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, 8(1):231-255. Ancak Ünye'de iskan olunup sonrasında yaramazlıkları veya eşkıyalıkları sebebiyle sürülenlerin kaçıp geri gelmeleri meselesinde uygulanan kefil gösterip kazada kalma durumu ve sonrasında 1887'de Canik Mutasarrıfı tarafından ifade edilen eşkıyaların teslimi konusunda kefillerinin direnmesi ve vermemesi durumunda yeniden kefil alınması durumunda da gördüğümüz bu sistemin suiistimal edilmesinin örnekleridir. Zira eşkıyalık yapan veya rahat durmayıp sürülenlerin kefil gösterip kalması oldukça kolaylaşmaktadır. Yani zararlı kişilerin himaye edilmesi sonucunu da doğurmaktadır. Sahlaze ailesi örneğinde olduğu gibi ileri gelenlerin kefilliği zararlı kişilerin kazada kalışlarına sebep olmuştur. Osmanlı sosyal hayatını kontrol altına almak için uygulanan bu sistem zaman zaman olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Aynı kabileye mensup olanların veya ileri gelen beylerin kefillikleri suçluların sürgünleri ve cezalandırılmaları önünde bir engel teşkil etmektedir.

⁴³⁸ BOA, MV, 33/63, 21/L/1305(1 Temmuz 1888).

çıkan kararın garaz ve husumete dayandığına inandığı için Vali ile mahkeme edilmesini istemektedir. Valiyi başına gelenlerden dolayı dava etmektedir⁴³⁹.

Ünye’de muhacirler arasından sorun çıkarıp eşkıyalık yapan ailelerden birisi de Sahlaze kabilesi olmuştur. Aslında Fatsa’da kamet eden aile burada yaptıkları eşkıyalık ve bozukluklar hasebiyle bir kısmının Ünye’ye gönderilmesiyle Ünye kazasında bulunmaktadırlar. Bunlardan bir kısmı Sivas’a bir kısmı Konya’ya sürülmelerine rağmen buralardan gizlice kaçarak yine eski yerlerine döndükleri görülmüştür. Durum üzerine yeniden sürgün edildikleri yerlere gönderilmeleri talep edilmiş lakin vilayetten gelen cevapta bu şahısların arasından bazılarının affedilmiş olanların olduğu bunların defterden silinmesiyle geride kaç kişinin kaldığı ve bunlar arasında döndükten sonra fenalıklar yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Yapılan yazışmalarda bunların Nisan 1890 tarihinde aman diledikleri görülmüş. Merkez livaya gelmişler ve burada haklarında 5-6 ay Samsun’da bulunmalarına, Tabur ağalığından verilen teminat ile emir verildiğinde birkaç şahsın Fatsa’ya geçici olarak dönmelerine izin verildiği anlaşılmıştır. Sahlaze ailesi 1891 yılında Fatsa ahalisi tarafından şikayet edilmiştir. Sahlazelerin burada iskân olunduktan sonra çevre kazalardaki akrabalarını da yanında toplayarak nüfuzunu artırdığını, yerli ahalinin arazisine hane avlularına kadar zapt ettiklerini hatta onların zapt ettiği alanların vergilerini dahi yerlilerin ödemek zorunda kaldığını ve ahalinin bu durumlar sebebiyle muhacirlere karşı niza ve nefrete dönüşen tepkisinin var olduğu ifade edilmiştir. Bunların geldiklerinde üzerlerinde olan silahlarla güçlü olup saldırma, kız kaçırma, ev yakma, gasp, yağma, adam öldürme, namusa el uzatma gibi hareketlere cüret ettiklerini ifade etmiştir. Gürcü eşkıyalar bu Sahlaze ailesinin himayesi altındadır. Bunlar sürgün edilmişse de geri dönmüş ve eski hareketlerine devam etmiştir. Vadi kolları boyunca eşkıyalığa çıkıp ahaliye zarar verilmiştir. Üç ay içerisinde üç kişinin kanı dökülmüş bu olaylarda yakalananlar olsa da bazıları beraat ermiş bazıları ise Tabur ağasının mahiyetinde(!) istihdam olunup eşkıyalık halleri geçici olmuştur. Bunlar ileri gelenlerin kefaleti ile affolunmaktadır. Sahlazelerin bu gibilere kefil oldukları bilinmekte ancak sonrasında eşkıyalıklarına geri döndükleri görülmektedir. Çözüm için bunların sürgün edilmeleri ve silahlarının ellerinden alınması istenmektedir. Devlet bu olaylarda sürgün uygulamasına gitse de sonrasında bu ailelerden diğerlerinde olduğu gibi şikayet

⁴³⁹ BOA, ŞD, 2923/35, 08/L/1306(30 Mayıs 1889).

dilekçeleri almıştır. Sahlazelerin Ünye'ye gönderilen validesi Karasu tarafından Haziran 1893'te oğullarının Konya'ya kendilerinin ise Ünye'ye sevk edildiklerinden ve burada hapis altında olduklarından dolayı şikayet etmektedir. Ancak yapılan incelemelerde hareketlerinin bozukluğu sebebiyle alınan tedbirlerden duydukları rahatsızlık ve vicdan celp etmekten başka bir amaçları olmadığı anlaşılmıştır⁴⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nde, XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında siyasi, askerî ve iktisadi gelişmeler sonucunda asayiş sorunları artarak ülkeyi sarmıştır. Bu süreçte yaşanan göçlerle gelenler de bu asayiş olaylarına karışmışlardır. Ayrıca bölgede giderek nüfuzlu hale gelmeleri birbirlerinin bu türden davranışlarını örtbas etmeleri ve kollamaları durumu daha da zorlaştırmıştır. Devlet bir takım tedbirler alma yoluna gitse de mevcut koşullar içerisinde tamamıyla yeterli olunamamıştır. Suçlar artmış ve yaygın hale gelmiştir. Bazen de bunları önlemekle görevli olanların suiistimalleri görülmektedir⁴⁴¹. 1865 yılında Ünye'ye bağlı Bolaman'ın Çamaş kazasına yerleştirilmiş olan Çerkez muhacirlerinden Mustafa Ağanın misafir olduğu hane basılmış akçe ve eşyası gasp edilmiş ve kendisi de bu saldırıda yaralanmıştır. Şikayet üzerine yapılan araştırmada kaza müdürü İbrahim Bey ve Meclis Heyetinden bazılarının izniyle olduğu anlaşıl原因 olarak bunlar sorgulanmışlardır. Sorguda müdürün meclis heyetiyle birleşip Çamaş kazasının Ünye Sancağından ayrılan bucak Sancağına ilhakı hakkında düzenlediği mahkeme sicilleri Trabzon'a gönderilmek üzere bulunduğu ve bu ise umuru bulandırıp ahalinin işlerinin sekteye uğramasına neden olduğu beyanıyla Ünye Meclisinden gelen mazbatasıyla Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'ye havale edilmiştir. Aslında araştırılan ev basma olayı araştırılırken bunların dahil olmasıyla sorgulama ve araştırmada farklı icraatları de meydana çıkarılmıştır⁴⁴².

Yaşanan eşkıyalık olaylarının yerel yöneticilerce desteklenmesi ki onlarda muhacir olmakla birlikte asayişin bozulmasına göz yumdukları görülmektedir. Ünye'deki eşkıyaların adam öldürme ve yol kesmelerden başka köylülerden 1600 lira tarh ve tevzi eyledikleri ve bu paranın bir miktarını aldıklarının haber alınması üzerine zabıtaya yardım etmek için bir bölük asker sevk edilmiş ancak alınan bu

⁴⁴⁰ Bacacı, 2008, 69-92; BOA, Y.PRK.UM, 21/90(Mayıs 1891), Y.PRK.AZJ, 42/14(Nisan 1891), DH.MKT, 61/24(Temmuz 1893).

⁴⁴¹ Aktaş-Yaşar, 2017, 21.

⁴⁴² BOA, MV,L 708/137, 19/Ca/1282(10 Ekim 1865).

para maddesinde Çürüksulu Ali Paşa'nın yeğeni Ünye Belediye Başkan Vekilliğinde bulunan Murat Bey(daha önce sürgün muamelesinden dolayı şikayetçi olup Trabzon Valisi Sururi Efendi'yi dava eden kişi) ile Kaymakam Kamil Efendi'nin parmağı olduğu anlaşılmış, Murat Bey'in değiştirilmesi için gerekli izin verilmiş kaymakam için yapılacak muamelenin birkaç gün sonra bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak hakkındaki karar açıklanana kadar kaymakamın boşta kalmasına hükmedilmiştir. Murat bey için alınan başka telgrafta olaylara dahil bulunduğu konusunda şüphe olmadığından Ünye'den çıkarılıp başka bir yerde ailesiyle birlikte iskân edilmesi için izin istenmiştir⁴⁴³. Belli ki Murat Beyin sürgün muamelesi görmesinin sebebi eşkıyalık olaylarında görülen dahilî üzerine yapılmıştır. Kaymakam Kamil Efendi ile ilgili olarak Mayıs 1887'de Gürcü eşkiasının köylerdeki ahaliden akçe talep edip bir kısmını tahsil etmesi meselesinde parmağı olması hasebiyle değiştirilmesine karar verilmiştir⁴⁴⁴. Murad Bey için gelen yazıda ise Ünye'de gerçekleştirilen eşkıyalıklarda parmağı olması, eşkıyaları koruması ve tedbirlerin boşa çıkarılmasına sebebiyet verdiği gerekçesiyle ailesiyle birlikte Gürcü muhacirlerin bulunmadığı-böylelikle gittiği yerde de aynı türden davranışlara meyletmesi engellenmiş olması sağlanmak isteniyor- Adana ve Halep Vilayetlerinden birine iskânının uygun görülüp gereken emir geldiği takdirde işlemlere başlanacağı bildirilmiştir⁴⁴⁵. Kaymakam Kamil Efendi görevden alındıktan sonra yerine 1250 kuruş maaşla eski Hızan Kaymakamı Eşref Efendi tayin edilmiştir⁴⁴⁶. 30 Ekim 1887'de Kamil Efendi'nin bu meseleden beraati sabit olup olmadığı konusunda bilgi verilmediğinden ve Kamil Efendi'nin zor durumda kaldığı beyanıyla kaymakamlığa yalvarmakta olduğundan kendisi ile ilgili yapılacak muamele hakkında Ünye tarafından bilgi istenmektedir⁴⁴⁷.

Eşkıyalık konusunda sıkıntı yaşanan yerlerde idari görevlere talip olan insanlar da çıkmaktadır. Şatırzade Mehmet Efendi, eşkıyalık olaylarının görüldüğü sürmene veya Ünye kazalarından birine kaymakam ya da müdür yapılır ise maiyetindeki kuvvetini eşkıyaların yakalanmasında ve etkisiz hale getirilmelerinde kullanarak başarı elde edebileceğini düşünmektedir⁴⁴⁸.

⁴⁴³ BOA, DH.MKT, 1419/2, 17/Ş/1307(11 Mayıs 1887).

⁴⁴⁴ BOA, DH.MKT, 1421/71, 25/Ş/1304(19 Mayıs 1887).

⁴⁴⁵ BOA, DH.MKT, 1422/101, 03/N/1304(26 Mayıs 1887).

⁴⁴⁶ BOA, DH.MKT, 1498/106, 21/Za/1304(11 Ağustos 1887).

⁴⁴⁷ BOA, DH.MKT, 1458/113, 12/S/1305(30 Ekim 1887).

⁴⁴⁸ BOA, DH.MKT, 1452/60, 15/M/1305(3 Ekim 1887).

Eşkıyaların mensubu bulunduğu gruplarca korunuyor olmaları devletin yaptığı askeri hareketleri boşa çıkardığı görülmektedir. Bu yönde tek taraflı verilmiş olan dilekçe örneğinde durum şöyledir: Meşhur eşkıyadan Gürcü Emirdelen çetesi adam dağa kaldırdıkları ve fidye aldıkları dolayısıyla takip ve aramalar neticesinde adı geçenlerin dördü takipte iken Canik Tabur Ağası ile Ünye Kaymakamı İbrahim Efendi tarafından takibatın sekteye uğratılmasıyla bu kişiler daha da cesaretlenerek birkaç günden beri adam öldürme ve dağa kaldırma gibi eylemlere kalkışmış olduklarından dolayı şikayet edilmektedir⁴⁴⁹.

⁴⁴⁹ BOA, DH.MKT, 2137/76, 08/B/1316(14 Kasım 1898).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı Devleti için önemli bir nüfus hareketi olan göçler, kuruluşundan yıkılışına önemli bir nüfus dinamiği olmuştur. Erken dönem Osmanlı nüfus yapısını şekillendiren unsurlar arasında, fethedilen yerlere Müslüman unsurların göçü veya fethedilen yerlerden ülkenin çeşitli noktalarına yapılan kimi zaman sürgün ile kimi zaman başka saiklerle yapılan nüfus hareketleri mevcuttur. Ancak en az onun kadar önemli olan hususlardan birisi Osmanlı devletinin toprak kaybına sebep olan askerî ve siyâsî gelişmeler neticesinde, hakimiyeti altından çıkan yerlerden ülke sınırları içerisine çekilmek suretiyle yaşanan göçlerdir. Kaybedilen her alandan Müslümanların göç etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Devletler, Osmanlı Devleti'nin fetih politikasındaki gibi kendi Müslümanları tebaası olarak görüp korumak yerine varlıklarını pekiştirmenin bir yolu olarak Müslümanların göç etmeleri politikasını yürütmüştür. Hatta göç edenlerin ortadan kaldırılmalarını ihtiva eden politikalarla çok sayıda Müslümanın hayatını kaybetmesine sebep oldukları gibi göç yolculukları sırasında, göç kabilelerine saldıranlara karşı bir tedbir veya sonrasında cezai bir uygulamaları olmadığından tıpkı Balkanlarda olduğu gibi göçmenler çok fazla kayıp ve trajedi ile Osmanlı topraklarına ayak basmıştır. Osmanlı Devleti gelenleri kabul etmiş ve yardım elini uzatmıştır. Ancak zaman zaman savaş ortamının ortaya çıkardığı sorunlar, göç edenlerin iskân sürecini hem yerli halk hem de devlet açısından zorlaştırmıştır.

Tüm bu süreçler Balkanlar, Kırım, Kafkaslar ve Kuzey Afrika'da yaşanmıştır. Osmanlı Devleti üzerindeki göç baskısını mevcut idareleri ile yönetemeyeceklerini gördüklerinden konu ile ilgilenecek kurumları teşkil etmeye başlamış ve bu komisyonlar göçlerin azaldığı süreçte lağvedilerek dönüştürülmüştür. Göçler yeniden artış gösterdiğinde ve yoğunlaştığında ise tekrar teşkil olunmuşlardır. Ancak göçler her zaman için dönemin şartları itibariyle idaresi güç bir konu olmuştur. Gelenlerin sayılarının fazlalığı, farklı alanlarda aynı sorunlarla yola çıkanlara bir anda müdahale edebilmenin güçlüğü gibi konular gelenlerin tamamıyla ihtiyaçlarının karşılanamamasına yol açmıştır. Göç ve göçmen meselesi, XIX. yüzyılda artarak devam etmiş XX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Lozan mübadillerinin iskânına kadar güncel bir mesele olmuştur.

XIX. Yüzyılda Ünye Kazasında Göçler konulu bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin genelde etkilendiği nüfus hareketlerinin en önemli unsuru olan göçlerden yoğun bir şekilde etkilenmiş bir kazaya yerel ölçekte bakmak ve anlamayı amaçlamıştır. Ünye kazası, öncelikle XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca iç ve doğu kesimlerden sahile ve Batıya yönelen göçlerden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu göçlerde özellikle topraksız olup maden işçiliği gibi işlerde çalışan ve ekonomik faaliyetleri sekteye uğrayan gayrimüslimlerin çoğunlukta olması ile kazanın gayrimüslim nüfusunda artış gözlemlenmiştir. Bacacı'nın çalışmasında 99 hanede 444 kişi Ermeni ve Rum göçebe taifesi olarak çiftliklerde kaydedilmişlerdir. Topçu'nun çalışmasında kaza mahallelerine 22 kişi gelmiş ve 65 kişi kazadan ayrılmıştır. Bağlı kazalara ise 92 kişi gelmiştir. 105 kişi Bahriye'ye gitmiş Measure'ye ise 9 kişi gitmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Kırım'dan, Kafkasya'dan Çerkez Muhacirlerine Batum-Çürüksu bölgesinden muhacirlere, Dağıstan'dan gelenlere, Abaza muhacirlerine, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu'da Rus işgaline uğrayan Trabzon ve Erzurum'un kuzeyinden göç edenlere ve son olarak Lozan mübadelesi ile gelenlere yurt olmuştur.

XIX. yüzyılda ülke sınırları içerisine göçler yaşanırken bir taraftan da kazada toplanan gayrimüslimler arasından ülke dışına göçler yaşanmıştır. Rusya'nın Kafkaslar'da ve Kırım'da uyguladığı iskân politikası sebebiyle Müslümanlardan boşalan alanlara gayrimüslim nüfus çekilmeye çalışılmış ve başarılı da olunmuştur. Gayrimüslimlerden geriye kalanlar 1915'te, savaş ortamında Doğu Anadolu'da yaşanan Ermeni olaylarının benzer şekilde yaşanmaması ve cephe gerisinde oluşturacakları potansiyel tehlikeyi önlemek adına yüzyılın başında meskun oldukları gibi iç bölgelere sürülmüşlerdir. Nihayetinde Rum nüfus, Yunanistan ile yapılan Mübadele hükümleri gereğince Yunanistan'a gitmişlerdir.

Gelenleri tespit etmek aşamasında arşiv malzemelerinden elde edilen bilgilerle tanıtmaya çalışılmıştır. Buna göre 1863 yılında Kafkaslardaki Çerkez göçlerinin yansıması olarak Ünye'ye Merşat kabilesinden kadın ve erkek 911 nüfus yerleştirilmiştir. 1865 yılında ise Ünye ve Ünye'ye bağlı kazalarda (Niksar, Fatsa ve Bucak) iskân edilen 3144 kişiye ulaşılmıştır. Ancak Osmanlı bürokrasi geleneği ve arşivlerin sağladığı sınırlılıklar ve belki de yaşanan göçlerin yoğunluğu

sebebiyle devam eden yıllarda kaza ölçeğinde yapılan araştırmalarda istatistiki bilgilerin düzenli tutulmamasından kaynaklanan boşluklar söz konusu olmuştur. Belgelere zamanla gelişen problemler ve müracaatlardan tespit edebildiği kadarıyla Çerkezlerin dışında Kabartay muhacirleri, Kuban vilayetinden göç edenler, Kırım'dan gelenler, Sohum, Batum-Çürüksu Gürcüleri, Abaza muhacirleri de münferiden de olsa kazada iskân olunmuşlardır. Ünye'de XIX. yüzyılda yaşanan iç göçler bölgenin genelinde görülen sahile batıya göçleri örnekler şekilde ortaya çıkmakta ve benzerlik göstermektedir. Ünye'de yaşanan göç süreci Osmanlı Devleti'nin genel çerçevede yaşadığı göç süreciyle paralel şekilde ilerlemiştir. Ancak bölgede toplu şekilde yerleştirilen ve başlarındaki lider olarak karşımıza çıkan Çürüksulu Ali Paşa'nın varlığı farklılıkları doğurmuştur. Bu durum bölgede zamanla elde ettikleri nüfuz ile birlikte sosyal dengede değişiklikleri ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yerel ileri gelenler ve devletin atadığı görevliler ile zaman zaman çatıştıkları görölmektedir. Ünye'de muhacirler için devlet, yerel idare ve yerli halk iskânları konusunda birtakım görev ve sorumlulukları yerine getirmişlerdir. Ancak zamanla aralarında birtakım sorunlar baş göstermiş bozulan ilişkiler taraflar arasındaki çatışma ortamını artıran birer unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Genel itibariyle baktığımızda Ünye kazasına ülke içinden yapılan ve ülke dışından yapılan göçler, genel göç hareketinin bir parçası ve uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanan iskân süreci ülke genelindeki sıkıntılarla paralellik göstermektedir. İaşeleri, arazi tahsisi, tohumluk, alet edevat tedarikleri için Belediye Mal Sandığı'ndan, yerel ahaliden ve devlet tarafından imkânların seferber edilmesi ile karşılanmıştır. Ancak göçün getirdiği sıkıntıları tümüyle karşılamak mümkün olamamış; hastalıklar, kıtlık ve nüfusun kaza kapasitesinin üzerinde oluşu gibi sebepler; bunlardan başka iskân sırasında ve sonrasında yapılan usulsüzlükler, asayişi bozan eşkıyalık hareketleri gibi sebeplerle muhacirler arasından kayıplar yaşanmıştır.

Ünye XIX. yüzyılda üzerindeki göç baskısı ile sosyal, iktisadi ve idari değişimler yaşamıştır. Kazada yoğun olarak iskân edilen Gürcü muhacirlerinin ahali ile ilişkileri, aralarındaki sosyal problemler, asayişi bozan unsurları oluşturmaları veya destek vermeleri gibi sebeplerle devleti uzun müddet uğraştırmışlardır. Elbette kazada eşkıyalık veya çeteler sadece Gürcülerden oluşmamaktadır. Kazada gayrimüslim ve ahali-i kadimeden de eşkıyalık yapanlar

bulunmaktadır. Konumuz itibariyle muhacirlerin Ünye kazasındaki durumları ve etkilerini ele aldığımız dolayısıyla muhacirlerin eşkıyalıklarını, yerel idarenin ve merkezin bunlara yönelik aldıkları tedbirleri anlatmaya çalıştık. Yerli-muhacir anlaşmazlıkları, tarafların nüfuz mücadeleleri içerisinde halk fazlasıyla zarar gören kesim olmuştur. Her iki tarafın da birbirlerinden şikayetçi oldukları görülmektedir. Bu şikayet ve iddialarını ortaya koyarken bölgenin genelinde olduğu gibi meselenin çözümü veya kendilerini savunmak adına merkezde oluşturmak istedikleri algıyı yaratırken kullandıkları benzer argümanların yer aldığı retorik/belagat ile kendilerini ifade etmeye çalıştıkları görülmektedir. Eşkıyalık meselesi kimi zaman bu şekilde birbirlerine baskın gelmeye çalışılarak ilerlese de silahlı çatışmaların zaman zaman arttığı ve XX. yüzyıl itibariyle azalmaya başladığı ilerleyen süreçte tarafların uyumları sağlanarak azalmıştır.

Devlet iskân sürecinde yapılan şikayetleri araştırmış ve bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Araziler üzerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar, yapılan tahkikatlar neticesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmış, yerlerinde hayatını idame ettirmesi zor olan muhacirler başka yerlere nakledilmiş, kurum veya memurlarla ilgili yapılan şikayetler araştırılmıştır. Eşkıyalık meselesinde bazen sert tedbirler alınmaya çalışılmış ancak bu durum da idarecilerin şikayet edilmesine yol açmıştır. Artan eşkıyalık olaylarında yapılan takibatlar sonucunda bertaraf edilenler olmuştur. Lakin bütünüyle ortadan kaldırılamamış, yenilerinin türediği görülmüştür. Bazı meselelerin çözümü kaza idare meclisine bırakılmakta ve bu durum ise meselenin çözümü aşamasında alınan neticeler taraf olanların nüfuzlarının bir sonucu olup olmadığı konusu şüpheyle bakılması gereken konulardan olmuştur. Zira kazada zaten yerel eşraf, ayan kesiminin bir nüfuzu var iken sonradan gelip kazadaki güç dengeleri arasında yerini alan Gürcü muhacirlerin ileri gelen beyleri nüfuz alanını oldukça genişletmiş ve kazanın zabıta memurlarından belediye meclisine kadar etkin bir grup haline gelmiştir.

Ancak zaman içerisinde muhacirler kazanın sosyal hayatının bir unsuru haline gelmiştir. Beraberinde bölgeye taşıdıkları kültür öğeleri, adet ve gelenekleri yerleşmiş ve bölgenin sosyal yaşamın dinamikleri arasında yerlerini almıştır. Yemek kültürleri⁴⁵⁰, gelenek-göreneklere, giyim kuşamları, anlatıları ile kültüre

⁴⁵⁰ Kaya, 2011, 231-261. Muhacirlerin yöre yemeklerine katkıları olmuştur. Bunlar; Gürcü Pancarı, Pallobya, Gürcü Tavuğu, Gürcü Kavurması, Patlıcan Gürcücesesi gibi. Ayrıca Fıkraları da Ünye halk kültüründe yer almaktadır. *Gürcü ile domuz fıkrası*.

katkı sağlamıştır. Göç edip gelirken yanlarında getirdikleri patates gibi farklı ürünlerin Ünye’de ekimi yapılmaya ya da yaygınlaştırılmaya başlanmıştır.

Yaşanmış olan savaşlar, yenilgiler ve baskılar neticesinde Anadolu coğrafyası insanları, göçün getirmiş olduğu sıkıntıları ve psikolojik etkilerini sonraki nesillere aktarmıştır. Edinmiş oldukları çileli deneyimler, sosyal hayatın her alanına tesir etmiş ve bunlardan biri olan toplumun edebi yaşantısına ve onun ürünlerine yansımıştır. Göçleri konu alan yahut içeriğinde göç eden insanların yaşantı ve düşüncelerinden izler barındıran pek çok roman ve hikaye yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.⁴⁵¹ Rusların Doğu’da Trabzon ve Erzurum’u işgali üzerine muhacirliğin ve yaşanan sıkıntıların Ünyelilerin tarihsel hafızasında kalan bir anlatıda, durumun vahametini görmek açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir:

“Bir gün annem Asya ablanın evinde bulunuyormuş. Fakir bir kadıncağız gelmiş. Asya ablaya “Hanım” demiş, “Dün yirmi yaşında bir kızım ‘ekmek ekmek’ diyerek can verdi. Bugün de bir çocuğum ‘bir kaşık yoğurt’ diye meleşiyor. Ne olur bana

“Gürcünün birisinin bahçesine bir domuz dadanmış, tarlayı mahvediyor. Ne yapsın adam? Tarlanın giriş kapısına bir çukur kazıyor. Üstünü de saptarla kapatıyor. Domuz bilmeyecek saptardan kayacak içine düşecek. Adamın dediği gibi domuz geliyor, içine düşüyor. Elinde Çatal olan Gürcü: _Habu direnle senin gözlerini sökeceğim, diyor. Bakıyor hayvan korkuyor. O sorada Gürcünün ayağı kayıyor, düşüyor çukura. Gürcü domuzdan korkuyor, domuz Gürcüden. Gürcü: _ne güzel gözlerin var, ne güzel tüylerin var, diyor. Bana sen zarar verme ben de sana zarar verdim diyor.”(s.85, Kaynak kişi: Seyhan TURAN.)

⁴⁵¹ Levent Bilgi, *Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu’ya Göçler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 33-285. Birkaç örnek vermek gerekirse; Saffet Nezihî “Müsebbib”, Mithat Cemal Kuntay “Üç İstanbul”, Mim Kemal Öke “Günbatımı”, Selma Fındıklı “Gözüm Yaşı Tuna Selidir”, Ayşe Kulin “Sevdalinka”, Osman Çelik “Zorunlu Göç”, Mahmut Şevket Esendal “Miras”, Amnet Mithat “Gönüllü”, Fazlı Necip “Menfi”, Halid Fahri Ozansoy “Sulara Giden Köprü”, Atilla İlhan “Dersaadet’te Sabah Ezanları”, Necati Cumalı “Viran Dağlar”, Salahaddin Enis “Zaniyeler”, Samiha Ayverdi “Mesihpaşa İmamı”, Mehmet Niyazi “Yazılmamış Destanlar”, Ahmet Hamdi Tanpınar “Sahnenin Dışındakiler”, Ömer Seyfettin “Bütün Eserleri, Hkikayeler 3”, Halide Edip Adıvar “Dağa Çıkan Kurt” ve “Mev’ut Hükmü”, Refik Halid Karay “Gurbet Hikayeleri”, Ayla Kutlu “Bir Göçmen Kuşu”, Şemseddin Ünlü “Toprak Kurşun Geçirmez”, Çetin Öner “Dağlara Yazılıdır”, Yılmaz Kara Koyunlu “Çiçekli Mumlar Sokağı”, Mehmet Niyazi “Ölüm Daha Güzeldir”, Ahmet Yorulmaz “Savaşın Çocukları”, Kemal Yalçın “Emanet Çeğiz” gibi. Kimisi eleştirel bir şekilde dönemin idarecileri ve rejiminde göçlerin nedenlerini gösteriyor, kimi göç öncesi ve sonrası yaşanan durumları ortaya koyarak kutuplaşmanın ardındaki dış güçlere işaret ediyor, kimi beşince kere muhacir çıkmanın ne demek olduğunu anlatıyor, yapılan baskılar ve zulümler, parçalanmış aile yapıları, geldikleri coğrafyada verilen varlık mücadelesini, evvelki adet ve geleneklerinin yaşatılma gayesini, cephelerden dönenlerin ve geride kalanların hikayeleri verilmeye çalışılmıştır. Bazen devlet bir nesneyle özdeşleştirilerek tıpkı bir konağın harabe oluşu ve göçmenlerin sonrasında vıran bir hale gelişiyile simgeleştirilerek devletin durumunu ortaya koymaya çalışılmıştır. Devletin bayrağının çekildiği her alandan bir acı hikaye çıkmış insanların vatan bağrağı altında ölebilmek adına canhıraş bir vaziyette düştükleri yollar adeta resmedilmek istenmiştir. Mübadele dönemine rastlayan bir anlatı da göç eden Rum bir ailenin emanet bıraktığı çeyizler yıllar sonra torunlarına teslim edilmek istenirken her iki tarafın kendi penceresinden anlatılarını görmekteyiz. Tüm bunlar yaşanan göçlerin insanların zihinlerinde bıraktıkları izleri görebilmek adına kıymetli eserlerdir.

bir kaşık yoğurt verin ve hasta döşeğindeki çocuğuma götürüyüm” demiş. Asya abla kadıncağızı azarlayıp kovmuş. Kadıncağıza çok fazla acıyan annem arkasından giderek onu alıp bize götürmüştü. Ekmek, meyve ve yoğurt alması için iki kuruş para vermiş. Kadıncağız dua ederek gitmiş. Gün geçtikçe hayat güçleşiyordu. Pahalılık artıyor, kıtlık baş gösteriyordu. Bizim gibi nüfusu çok olan kalabalık bir aile istikbalden fazla endişe etmekte haklı idi. Babamın ve dedemin aldıkları maaş kafi gelmediğinden ara sıra annem bir kısım eşyasını satmaya mecbur kalıyordu. Satacak bir şeyimiz kalmadığı vakit halimizin ne olacağını evin büyükleri fazlaca düşünüyorlardı. Öyle ya, harp devam ediyor, hiçbir taraftan sulh alameti belirmiyordu⁴⁵²”

Karadeniz bölgesi yaşanan göçlerle birlikte farklı kültür ve milletten insanları bir arada barındıran bir coğrafya haline getirmiştir. Dağıstanlı, Çeçen, Kırimlı, Çerkez, Gürcü, Lazlar ve Türk kökenli Kafkas soyundan gelen diğer Müslümanlar bölgeye gelip yerleşmiştir. Dolayısıyla bölgenin nüfus yapısı değişmiştir. Yaşanan göçler benzer süreci yaşayan insanları Anadolu coğrafyasında bir araya getirmiştir. Ancak bu göçlerle, vatan kaybetmenin, toprağından büyük bir kaçış deneyimi bölgede Milli Mücadele ruhunun motivasyonunu oluşturmuştur, denilebilir. Bu durum Doğu Karadeniz’de de görülmektedir. Gelen göçmenlerin silahlarına sarılarak çeşitli tehlikelere karşı gönüllü olarak verdiği mücadeleler, toprağına sahip çıkmanın ve daha evvelki tecrübelerin bir sonucu olsa gerektir. Gelenlerin bir politika çerçevesinde yerleşiminin yapılması, sonrasında oluşabilecek tehlikelerin önünü almak ve homojenlik sağlamak, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne kalan bir miras olmuştur.

⁴⁵² <http://www.orduolay.com/yazarlar/naim-guney/1916da-rus-ısgali-ve-karadenizde-yasanan-muhacirlik-drami/10871> H. Naim Güney’in” 1916’da Rus İşgali ve Karadeniz’de Yaşanan Muhacirlik Dramı” yazısından alınmıştır. Yazıdaki anlatı Akçaabat Müftüsü İzzet Efendi’nin oğlu Ali Şakir Ağanoğlu’nun Akçaabat-Sinop arasında yaşadıklarını anlattığı kısımdan alınmıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ(BOA)

A.}MKT.MHM: 313-18, 430-51, 409-58, 497-60, 762-92.

BEO: 88-6542, 1742-130646, 4228-317031, 3885-291356, , 4104-307755, 4536-340178.

C.ML: 16-721.

DH.EUM.AYŞ: 7-23.

DH.EUM.2.şb :11-30.

DH.EUM 4şb.: 1-20.

DH.H: 221-88.

DH.MKT: 414-10, 808-41, 880-2, 1322-12, 1323-58,1327-27, 1350-37, 1354-58, 1359-88, 1363-101, 1419-2, 1421-71, 1422-101, 1426-11, 1433-31, 1441-16, 1452-60, 1458-113, 1458-113, 1471-70, 1473-66, 1475-24, 1484-5, 1498-84, 1498-106, 1499-111, 1500-40, 1508-69, 1559-88, 1560-11, 1573-26, 1631-99, 1653-25, 1647-2, 1676-130, 1792-38, 1859-42, 1995-88, 2067-39, 2072-77, 2137-76, 2380-109, 2423-125, 2473-96.

DH. MUİ:17-3.

DH.TMIK.IM: 11-40, 147-37.

DH.ŞFR :67-263, 71-117, 524-61, 532-11, 565-41, 573-38, 667-90.

HR. MKT: 182-70, 555-57, 644-96, 785-46, 841-19, 843-12, 845-57, 879-83.

HR.SYS: 218-22.

HRT.H: 625-1.

İ.DH: 1038-81649, 1195-93499.

MV: 33-63,46-12, 71-53.

MVL: 498-68, 708-137, 712-37, 713-95, 715-115, 724-20, 742-47, 870-80.

ŞD: 2923.

Y.MTV: 21-21.

Y.PRK.ASK: 11-25.

Y.PRK.DH: 1-13.

Y.PRK.KOM: 3-49.

Y.PRK.KOM: 1-51.

Y.PRK.MYD: 3-38, 6-38.

Y.PRK.UM: 19-87.

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ(BCA):

272_10/EMVAL-İ METRUKKE, 2/10 (23.05.1918).

272-11/İSKAN, 50/2(16.07.1919).
272-11/İSKAN, 87/9(02.07.1924).
272--12/ MUHACİRİN, 91/11(08.03.1926).
272-12/MUHACİRİN, 91/33(08.03.1926).
272-12/MUHACİRİN, 101/1(04.10.1926).
272-12/MUHACİRİN, 159/7(13.05.1928).

Tıflı Efendi El Yazması

YILLIKLAR

Trabzon Vilayet Salnamesi 1870(1287), Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, C.2, Ankara, 1993.
Trabzon Vilayet Salnamesi 1871(1288), C.3, Ankara, 1993.
Trabzon Vilayet Salnamesi 1879(1296), C. 11, Ankara, 1999.
Trabzon Vilayeti Salnamesi 1888(1305), C.13, Ankara, 2002.
Trabzon Vilayeti Salnamesi 1892(1309), C.14, Ankara, 2005.
Trabzon Vilayet Salnamesi 1893(1311), C.15, Ankara, 2007.
Trabzon Vilayet Salnamesi 1898(1313), C.16, Ankara, 2007.
Trabzon Vilayet Salnamesi 1900(1316), C.18, Ankara, 2008.
Trabzon Vilayet Salnamesi 1901(1319), C. 19, Ankara, 2008.
Trabzon Vilayeti Salnamesi 1902(1320), C. 20, Ankara, 2008.
Trabzon Vilayet Salnamesi 1904((1322), C. 22, Ankara, 2009.

TETKİK ESERLER

BACACI, Sabri, *Tarihin Bir Döneminde Ünye ve Çevresinde Yaşanan Olaylar(1864-1920)*, Ünsev Kültür Yayımlı, İstanbul, 2008.
BACACI-DAĞDELEN-DOĞAN, Sabri-İrfan-Osman, *Ünye Nüfus Defteri(1831)*, ÜNDER, İstanbul, 2011.
DOĞAN, Osman, *Tarih Boyunca Ünye*, Ünye belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2003.
DİE, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Hüsnü Tabiat Basımevi, Neşriyat Sayısı:75, C.59, İstanbul, 1937.
EKİNCİ, İlhan, *Tanzimat Devri Ordu Kazası*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
GÖKÇEN-GÜL, Salim-Abdülkadir, *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebler Meselesi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2010.
İPEK, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, I. Baskı, Trabzon, 2006.
KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu(1830-1914)(Demografik ve Sosyal Özellikleri)*, (Çev.: Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
MCCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev.: Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012.
MERÇİ, Erdoğan, SEVİM, Ali, *Selçuklu Devletleri Tarihi(Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, Proje Yöneticisi: Prof. Uğur Ünal, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul, 2012.

Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, Proje Yöneticisi: Prof. Uğur Ünal, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul, 2017.

ÖZ, Mehmet, *XV-XVI Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

PALA, Hikmet, *Bir Kentin Tarihi Ordu*, Altınpost Yayınları, I. Basım, Ankara, 2013.

SERBESTOĞLU, İbrahim, *Canik Sancağı(1863-1865)*, Mengüceli Yayınları, I. Baskı, Malatya, 2015.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Tarihinden İzler*, Fast Yayıncılık, İstanbul, 2000.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ VE SÖZLÜKLER

BOSTAN, M. Hanefi, “Niksar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 199-222.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 24. Baskı, Ankara, 2007.

KOFOĞLU, Sait, “Taceddinoğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul, 2010, s.343-345.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Danişmendliler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, 1993, s.469-474.

SAMİ, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Kapı Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2004.

TEZLER

BİLGİ, Levent, *Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Göçler*,

(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

KAYA, Hümevra Çağlayan, *Ünye Halk Kültürü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans

Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/ Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ordu, 2011.

TOPÇU, Tuğba, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ünye Nüfusu*, (Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2015.

ÖZDİŞ, Hamdi, *Taşrada İktidar Mücadelesi: II. Abdülhamid Döneminde Trabzon Vilayeti'nde Eşraf, Siyaset ve Devlet(1876-1909)*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2008.

SÜRELİ YAYINLAR

AKTAŞ-YAŞAR, Esat-Hakan, “Ordu Kazası'nda Asayiş Sorunları (19. Yüzyılın Sonu-20. Yüzyılın Başı)”, *OTAM*, S.41, Bahar 2017, s. 1-24.

- AKYÜZ, Jülide, “Göç Yollarında; Kafkaslar’dan Anadolu’ya Göç Hareketleri”, *Bilig*, Yaz 2008, S. 46, s. 37-56.
- ARSLAN, Zehra, “Batım Göçmenleri (1914-1930)”, *Bilig*, Güz 2014, S. 71, s. 43-64.
- ASAN, Hakan, “Devlet, Aşiret ve Eşkıya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskân Siyaseti(1860-1914)”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, Ocak-Haziran 2016, s. 34-61.
- BERBER, Ferhat, “19. Yüzyılda Kafkasya’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2011, S. 31, s. 17-49.
- CHOKHARADZE-KESKİN, Malkhaz-Mehmet Ali, “Türk Tarihi ve Gürcü Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri(19. Ve 20. Yüzyıllar Arasında), *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.10, S.2, 2005, s. 95-108.
- ÇAĞLAR, Türken, “Göç Araştırmaları İle İlgili Kavramsal Bir Çerçeve”, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S.8, Haziran 2018, s. 26-49.
- ÇETİN-ÖZKİRAZ, Mehmet-Ahmet, “1864 Çerkes Sürgünü Sonrası Anadolu’da Çerkes İskânı ve Osmanlı Devleti’nin Göçmenlere Karşı Politik Tutumu”, *Tesam Akademi Dergisi*, Temmuz 2015, 2(2), s. 9-28.
- ÇİÇEK, Rahmi, “Birinci Dünya Savaşında Ordu Kazası”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl 9, S. 17, Güz 2014, s. 31-53.
- DEMİRTAŞ, Mehmet, “ XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânlarında Karadeniz Limanlarının Önemi ve Göçmenlerin Yaşadıkları Sıkıntılar”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi(ODÜSOBİAD)*, Temmuz 2015, C. 5, S. 12, s. 263-275.
- DEMİRTAŞ, Mehmet, “Kırım Savaşı ve 93 Harbi Süresinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl 16, S. 41, Erzurum, 2009, s. 215-238.
- EKİNCİ, İlhan, “XIX. Yüzyılda Doğu Karadeniz Yaylalarında Değişim, Rekabet ve Tartışmalar”, *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu(18-19-20 Mayıs 2017)*, Alanya, s. 133-143.
- EKİNCİ, İlhan, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Ordu Kazasında Müslim-Gayrimüslim Nüfusu ve İlişkileri”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2006, S.1, s.55-87.
- EKİNCİ, İlhan, “19. Yüzyılda Ordu Kazasından Canik’e Göçler”, *Geçmişten Günümüze Göç I*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları no:20, Samsun, 2017, s. 723-735.
- EKİNCİ, İlhan, “On Dokuzuncu Yüzyılda Doğu Karadeniz’de (Gümüşhane-Trabzon) Yayla Anlaşmazlıkları ve Düşündürdükleri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 26, Bahar 2019, s. 311-346.
- EKİNCİ, İlhan, “19. Yüzyılda Ordu Kazasında Ermeni Nüfusu ve Göçler”, *Yeni Türkiye*, S. 60, s. 427-449.
- GÜLER, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, C.15, S.15, İstanbul, 1995, s. 187-219.

- İPEK, Nedim, “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu’da Cereyan Eden Göçler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.12, S.1, 1999, 167-254.
- İPEK, Nedim, “Canik Sancağı’nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.10, S.1, 1997, s.29-45.
- İPEK, Nedim, “Kafkaslar’dan Anadolu’ya Göçler(1877-1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, 1991, s.151-166.
- İPEK, Nedim, “Kafkaslar’daki Nüfus Hareketleri”, *Türkiyat Mecmuası*;(20), 1997, s.273-313.
- İPEK, Nedim, “Kaynakların Dilinde Göç Kavramı”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl 9, S.17, Güz 2014, s. 9-20.
- İPEK-KODAMAN, Nedim-Bayram, “Balkanlar, Girit ve Kafkasya’dan Anadolu’ya Yönelen Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)”, *Erdem*, C.12, S. 35, 2000, s. 377-417.
- KARATAŞ, Ömer, “Karaçay Türklerinin Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2, 2014, s. 525-538.
- KAYA, Ayhan, “Türkiye’de Çerkesler”, *Türkiye’nin Göç Tarihi(14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Der. M.Murat Erdoğan- Ayhan Kaya, I. Baskı, İstanbul, 2015.
- KILIÇARSLAN, M. Emre, “Bandıra Usulsüzlüklerine Bir Örnek: Trabzon Kayıklarındaki Rusya”, *Türk Deniz Ticareti Sempozyumu IV Doğu Karadeniz*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2012, s. 219-230.
- KIVRIM, İsmail, “Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat(17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 2009, s. 231-255.
- METİN, Tülay, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Karadeniz’deki Siyasi ve Askeri Faaliyetleri”, *Akademik İncelemeler*, C. 3, S. 2, 2008, s.13-26.
- ÖZCAN, Tahsin, “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, *Marife*, Yıl 1, S. 1, s. 129-151.
- ÖZDİŞ, Hamdi, “19. Yüzyıl Sonlarında Trabzon Vilayetinde Muhacir ve Yol Meselesi Bağlamında İdari Taksimat”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, S. 8, Güz 2008, s. 5-40.
- ÖZEL, Oktay, “Çürüksulu Ali Paşa ve Ailesi Üzerine Biyografik Notlar”, *Kebikeç*, S.16, 2003, s.95-144.
- ÖZEL, Oktay, “O İnce Çizgi: Osmanlı Son dönemi Pratiğinde Eşkîyalıkla Kahramanlık Arasında Salınanlar”, *Kebikeç*, S.34, 2012, s. 107-138.
- ÖZEL, Oktay, “Muhacirler, Yerliler ve Gayrimüslimler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S.5, Bahar 2007, s. 93-112.
- PAŞAOĞLU, Derya Derin, “Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-1878) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı”, *History Studies*, Volume 5/2, 2013, s. 346-387.

- PUL, Ayşe, “Kafkasya Muhacirlerinin Durumlarına Dair bir Eczacı Es-Seyid Hüseyin Efendi’nin Mektubu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.IV, s.16, Kış 2011, s. 413-423.
- SAYLAN, Kemal, “Doksanüç Harbi’nden Sonra Kafkaslardan Orta Karadeniz Bölgesine Yapılan Göçler”, *1864 Kafkas Tehciri(Kafkasya’da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün)*, Ed. Mehmet Hacısalıhoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR) & İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi(IRCICA), İstanbul, 2014, s. 295-314.
- SAYLAN, Kemal, “Ordu Yöresinde Yaşanan Göç Hareketleri (1877-1914)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.28, İstanbul, 2013, s. 57-78.
- ŞAHİN, Canay, “Ondokuzuncu Yüzyılda Samsun’da Çiftlik Sahibi HazineDarzadeler ile Kiracı-Köylüler Arasındaki Vergi İhtilafı Üzerine Bazı Gözlemler ve Sorular”, *Kebikeç*, S. 24, 2007, s.75-88.
- SERBESTOĞLU, İbrahim, “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Tabiyet Kanunu”, *OTAM*, S. 29, 2011, s. 193-214.
- ŞİMŞEK, Eyyub, “18. Yüzyılın Sonunda Rusya’nın İskan Politikaları ve Osmanlı Rumlarının Rusya’ya Göçü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/2, 2016, s. 543-568.
- ŞİMŞEK, Eyyub, “On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Karadeniz Bölgesi’nden Rusya’ya Yapılan Göçler Üzerine Bazı Gözlemler”, *TAD*, C. 36, S.62, 2017, s.247-271.
- TELLİOĞLU, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 5, İstanbul, Bahar 2005, s. 1-10.
- TELLİOĞLU, İbrahim, “Moğol Hakimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C.1, S.1, 2008, s. 19-28.
- UYGUN, Süleyman, “Karadeniz’de Yabancı Vapur Kumpanyaları ve Göç”, *Geçmişten Günümüze Göç II*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, C.2, Samsun, 2017, s. 789-807.
- YILMAZ, Özgür, “1864 Kafkas Göçü Hakkında Bir Rapor”, *Mavi Atlas*, 3/2014, s. 133-156.
- YILMAZ, Özgür, “1864 Kafkas Göçü’nde Trabzon”, *1864 Kafkas Tehciri(Kafkasya’da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün)*, Ed. Mehmet Hacısalıhoğlu, BALKAR&IRCICA, İstanbul, 2013, s. 317-347.
- YÜKSEL, Ayhan, “Doğu Karadeniz’de Rum Yerleşmesinin Niteliği: Ayanlar ile Rum Ahali Arasında Arazi ve Emlak Anlaşmazlığı Örneği”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV, İstanbul, 2004, s. 365-373.

DİJİTAL KAYNAKLAR

<http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-13:58:52-232906917443260885597812029.html>? Erişim tarihi: 06.02.2021.

<http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-14:09:41-16096739541661111931383670314.html>? Erişim tarihi: 06.02.2021.

<http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-15:03:52-3096240261859575312715129759.html>? Erişim tarihi: 06.02.2021.

<http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-20:05:40-50309790613141351781867380801.html>? Erişim tarihi: 06.02.2021.

<http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-20:15:40-6658121031427062242499989134.html>? Erişim tarihi: 06.02.2021.

<http://www.orduolay.com/yazarlar/naim-guney/1916da-rus-iscgali-ve-karadenizde-yasanan-muhacirlik-drami/10871> Erişim tarihi: 15.07.2021.

<http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-20:20:32-1271440115636775202097126581.html>? Erişim tarihi: 06.02.2021.

<http://rapory.tuik.gov.tr/06-02-2021-20:27:24-128092091815178924456694873.html>? Erişim tarihi: 06.02.2021.

<http://tabela.ordu.bel.tr/isim/sair-ve-muftu-tifli-efendi> (17.08.2021).

https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 DİE, İstatistiksel Tablolar/ Genel Nüfus Sayımları/Tarihsel Gelişim 1927-2000 Genel Nüfus Sayımları/Nüfus Büyüklüğü Yaş ve Cinsiyet Yapısı/Şehir ve Köy Nüfusu.

HRT.0625

EK-2

Tıflı Efendi El Yazmasında Bulunan Gürcü muhacirlerinin Dilekçesi

14

Hâk-i Pâ-yı Cenâb-ı Vilâyet-penâhîlerine

Sâkin bulunduğumuz Ünye kazâsı ahâlî-i karyesiyle muhâcirîn meyânında zuhûr eden ... ve fesâdın indifâ'ı maksad-ı aceze-perverânesiyle kazâmızı teşrife rağbet ve muttasıf oldukları fikr-i bülend ve ... devletleri îcâb-ı âlîsi vecihle az bir zamân içinde işe maslahat ve adâlet noktasından nazar buyurularak takrîr-i âsâyîş ve te'mîn-i hukûka dikkat buyurdıkları eslâf-ı izâm-ı devletlerinin îsâl-i yed-i zafer edemedikleri muvaffakiyyât ... olmağla mevâzıb-ı dâimîsi bulunduğumuz de'avât-ı isâbet-âyât-ı hazret-i pâdişâhîye terdifen du'â-yı devâm-ı ömür ve ikbâl ve tezâyüd-i übühhet ve iclâl-ı mün'imânelerinin tekrarıyla ... elsine-i ihlâs ederiz hâkipâ-yı semîhânelerinde meşhûd ... şükranımız olan fasl-ı memhûde ve ef'âl-i memdûhanın ... ve tedmîr-i eşirrà hakkında meşhûd-ı âliyâne olan hüsn-i ... ve şöhret-i dâverânelerinin ulviyyet-i derecâtını takdîr ve şân-ı hikmet-nişân-ı hazret-i vilâyet-penâhîlerine lâyıık îfâ-yı merâsim-i ta'zîm ve tevkîrden aczimizi serlevha-i makâle ve müfredâtını intikâl-ı vicdân ... devletlerine havâle ederek ale'd-devâm tehlikede görülen hukûk-ı çâkerânemizin te'mîni için de ... bezl-i âtîfet buyurulmasını istirhâm eyleriz çünkü az bir himmetle tahkîki mümkün olduğu üzere ... vatan-ı sâni ittihâz etdikleri Ünye ve Fatsa kazâları zâten ... ahâlînin zîr-i tahakküm ve tagallübünde ... ahâlî-i kadîmeden oldukları tekâlifi yine icrâ ve sâir nâmlar ile alırlar imiş çâkerlerinde ... ideriz ümmîdiyle ibtidâ-yı iskânımızda pek de mâni' olmak istemediler ise de bir felek-zede ve felâket-dîde bi alay gürûh-ı aceze olduğumuz cihetle öyle teneffüzânı memnûn etmeğe iktidârımız olmadıktan başka zâten hükûmet-i metbû'amızdan mâ'adâ olarak bir de itâ'at-ı şahsa alışık olduğumuz için teneffüzân-ı mûmâ ileyhim zîr-i temellüklerindeki ahâlî-i kadîmeye de ber-minvâl-i emsâl olacağımızı vehm ederek bizi ... hükûmete uğratmak veyâ hõd kendi kendimize firâra mecbûr etmek için tahmînen altı sene evvel teşkîl etdikleri şirket-i ihânet kazâ me'mûrlarının iktidarsızlığından ve cehaletinden

15

Bi'l-istifâde ale'd-devâm entrikalarını çevirmekden hali kalmadılar işin içinde bir de tahrîkat-ı ecnebiyye eseri olduğunu îmâ edencesine çâkerlerinin bu havâliden kaldırılması hakkında epeyce de fedâkârlıkları görülüyor emellerine muvaffak oldukları hâlde yedimizdeki arâzîyi bedel-i mu'âvenet olmak üzere vereceklerinden bahisle zâten te'sîr-i nüfuz tağallüblerinde alışmış sâde-dilân ahâlîyi yollarda tarassud ederek fırsat düşürdükçe irâka-i hûn-ı nâ-hakkımızda teşvîk ediyorlar işte bu şirket-i ihânetin tedâbir-i zâlimânesi kurbanlarının isimleriyle keyfiyetlerini hâvî defteri merbûten arz ve takdim kılındı bunlardan başka olarak tarîk-i şekâvete sülûk ile hükûmet-i metbû'amız cânibinden bihakkın kahr ve tedmîr edilenlerin adedi istiksâr olunacak bir râddeye varmış ise de şu fi'illerinin cezâ-yı sezâlarını bulmuş oldukları için bunlara ta'rîz etmez fakat bu derecelerde şekâvetin ziyâdeleşmesinde yine az çok bu şirketin medhal-i zîmnîsi olduğu zehabından da kendimizi alamıyoruz çünkü her hangi bir şahıs olur ise olsun âilesi içinde kemâl-i âsâyîş ile imrâr-ı vakt idüp durur iken eline silâh alup da dağlarda ormanlarda behâyim gibi gezmek ve nihâyeti ecel-i kazâ ile hitâm bulacak bir tarîk-i şekâvete girmek için ne mecbûriyet görür vâkı'a iktizâ-yı ... insanı bu vartalara da düşürebilir ise de bu

yolda ... uğrayanların içlerinde mezkûr şirketin teşvikiyle bigayr-ı hak âcizlerine cinâyet da'vâsı ikâme olunup da aylar ve senelerce ... zindânlarında farkları olmayan kazâlar tevfihânelerinde kalanların hâli göz önünde ibret iken diğerleri haklarında böyle tertîb-i şikâyet olundukça her nefer ... olup berâet edeceklerine vicdânları emîn olsa bile cehâlet ve huşunetleri icabınca ... etmeğe kalkışdıkları şekavetlerinin bir mukaddimesi olmuştur bir cürüm ikâ'ıyla tevkîfhâneye girenler ise bi'l-akıs birkaç gün içinde tahliye edildiğinden zamirinde şerâret ve fikrinde şekavet olanlara bir meydân-ı cesâret açılmış ve bir de kavmimizin hâlâ bütün bütün kurtulamadığı âdetleri bakiyesindedir ki verese-i

16

Maktûl hükûmet-i âdileye arz-ı şikâyeti eser-i mağlûbiyet add ederek kendi silâh-ı intikamlarıyla ... dâ'iyyesine düşüp böyle gizli gizli itlâf edilenlerin akrabâsı itâ'atdan çıkıyor ve bununla berâber câhil ve gençler böyle bir bâdireye tesâdüf ederler ise mukâbele edebilmek için musallah gezmeğe kendilerinde bir hak ve salâhiyet görerek ahâlînin bizden mücib-i nefreti oluyor işte şirket-i ihânet hanumânımızı dağıtmağa sebebiyet verecek her dürlü isbâb-ı isti'mâl için gerek mecâlis ve mehâkime te'sîr-i nüfuz etdirerek ve gerek ahâlîyi teşvîk ederek mizâc-ı maslahatı istedikleri kadar tasmîm etmekte dilerler cüz'-i ekseri eser-i teşvîkden münbe'is ise de ahâlî-i kadîme ta'addiyât-ı mevhumemizden feryâd etmekde oldukları hâlde bir taraftan yine müşevvikleri inzimâm-ı re'yiyle ... rekâbet edercesine tenhâ buldukları muhâcir ... ihrâk-ı bi'n-nâr eylemek mâtde-i müteessifinin müstenid olduğü ledüniyyat-ı nazar-ı hikmet-eser semuhîlerinden mestûr kalacak hakikatler olmamağla hâl-i felâket-iştîmâlimize merhameten sadaka-i şevket ve iclâl-ı cenâb-ı pâdişâhî olmak ve te'mîn-i asâyiş uğrunda meşhudumuz olan i'taf-ı vesî'atü'l-etrâf-ı düstûrîlerine ilâve-i inâyet buyurmak üzere hukûk-ı çâkerenemizin de muhâfazası niyâzına mücâseret eyledik ol bâbda fi 27 Şa'bân sene 23

EK-3

Trabzon Valisi Sururi Efendinin Layihası
Y__PRK__MYD__00006__00038__002__001
Bihî

Mahremâne

Ali Paşa'nın bu vilâyetde vücûdunda anladığım müfretten nâşî ana sıfat-ı askeriye ve yaverlik imtiyâzı bulunmasa idi sâye-i kudret-vâye-i hazret-i zillullâhîde mûmâ ileyh bir dakîka bile bu vilâyetde tutmayarak tahte'l-hıfz teb'îd etmekde hasebü's-sadâka kat'iyen tereddüd etmezdim çünkü âbû u ecdâdım beş yüz seneden beri saltanat-ı seniyyenin ni'metiyle perverde olduğundan başka şahsım dahi envâ'-ı ni'met ve âtifet-i cihân-kıymet-i hazret-i veliyyü'n-ni'mete mazhar olmuşdurbu herîf ol kadar küfrân-ı ni'metdedir ki der-bâr-ı şevket-karârdan avdetinde esnâ-yı musâhebetde her ne kadar kendüsüne rütbe ve atıyye verilmiş ise de huzûr-ı azamet-mevfûr-ı hazret-i veliyyü'n-ni'metde kabûl buyurulmamış ziyadesiyle nâmûsuna dokunduğunu ve bundan dolayı me'yûs idüğünü hayvânca söyledi anlayabileceği lisân ile bunun için tevessuh edildi eger bu şahs-ı bî-hayâ ve küfrân-ı ni'metin ahvâlî ma'lûm-ı âlî-i hazret-i veliyyü'n-ni'met olsa bu vilâyetde bir dakîka bile bulunması tecvîz buyurulmayacağında şübhem yokdur arz-ı hakîkâdde teenni ise sıfat-ı ubûdiyyet ve sadâkata min külli'l-vücûh mugâyir ve bendelerince mûmâ ileyhi istirkâb edecek bir cihet olmadığı emr-i zâhir ise de mütâla'a-i ahvâl ve zamân ve sözün daha doğrusu bu abd-i asdak-ı nâtüvân bir çok erbâb-ı garazın ve düşmen-i veliyyü'n-ni'metin envâ'-ı sitemlerine tesâdüf etdiğimden ve "ben usanmam gözümün nûru cefâdan ammâ-ne kadar olsa cefâdan usanır cândır bu" müeddâsınca ihtiyâr ve alîl ve artık sitem-i gaddârâne gayr-ı mütehammil olduğumdan mûmâ ileyhin harekât-ı nâ-becâsını lede'l-mutâla'a şimdiye kadar beyân edemedim ve ihmâl-i letâyifle idâre etmekde de kusûr etdim mûmâ ileyhe yirmi otuz bin kadar asker tedârik ederek saltanat-ı seniyye uğrunda hizmet edeceğim deyü geçen sene mübâhât-ı câhilânede bulunduğu günlerde idi ki Trabzon'da bulunan İngiliz Konsolosu Mösyö Lonkfort nezd-i âciziye gelüp saltanat-ı seniyye ile İngiltere Devleti'nin muhabbetinden bahs ettiği sırada iki devletin düşmeni olan Rusyalı ile muhârebe olacağı ve Trabzon sevâhilinde İngiltere sefâyini bulunacağı gibi ba'zı sözlerden sonra Çürüksulu Ali Paşa icâbı hâlinde ne kadar asâkir-i mu'âvene çıkarabilür gibi vukû' bulan istifsarına mukabil metbû'-ı meşrû'-ı mufahhamlarının emr ü fermânı olmaksızın büyük küçük hiçbir kimsenin bir nefer asker olması Müslümanlarca âdet olmadığı cevâbı verildi. Ali Paşa'dan suver-i münâsibe ile İngiltere Konsolosu'yla asâkir-i mu'âveneye dâir aralarında bir söz geçüp geçmediği istisfâr edildikde rengi tağayyür ederek İngiltere konsolosu masrafı İngiltere Devleti'nden verilmek üzere asâkir-i mu'âvene tedârikine himmet etmesini kendüsüne teklîf ve ifâde eylesine cevâben yirmi otuz bin ve belki daha ziyâde asâkir-i mu'âvene tedârik edebilürse de İstanbul'dan bir emir gelmedikçe teşebbüs edemeyeceğini konsolos-ı mûmâ ileyhe beyân eylediğini söylemişdir ki ecnebî bir konsolosa karşı bu dürlü tefevvühât lisân-ı sadâkat ve ubûdiyyete yakışmazdı Paşa-yı mûmâ ileyhin gûya lede'l-hâce tedârik edeceğine bir tavr-ı mebâhât ile herkese inandırmak istediği asâkir-i mu'âvene ise yalnız kendi hayâlhâne-i gururunda vücûd bulmuş bir şeydir zîrâ ahâlî-i kadîme bu adamdan ne derece müteneffir ise Gürcü muhâcirlerinin kısm-ı küllîsi de kendüsünden o derece nâ-hoşnûddur şu kadar ki bir takım ashâb-ı şikâk pîşrevlik edebilür işte Ali Paşa denilen yâdigârın mâhiyyet-i emeliyyesi bundan ibâretdir.

Y__PRK__MYD__00006__00038__003__001

Bihî

Ali Paşa'nın infisâlini mûcib olan esbâbdan ba'zısı

Der'aliyye'den avdetle Trabzon'a bir tavr-ı müfsidâne ile çıktığı gün iki tabur asker ve mûsîka ve cümle ümerâ istikbâline ve ahâlî kadın ve erkek seyrine çıktıkları hâlde bendeleriyle istikbâline gidemediğim.

Dersim vâlî-i sâbıkı Osman Paşa misâfireten Trabzon'da iken müşârün ileyh ve Ali Paşa defterdâr ve evkâf muhâsebecisi daha bir iki zât bendehânelerinde ta'âmda buldukları bir gecede muhârebe-i sâbıkada Batum'daki ahvâl-i harbiyeden söz ederken devletlü Dirviş Paşa hazretleri gûyâ hakkında garaz eylediğinden bir gün müşârün ileyh hazretlerini askeriyle berâber denize dökmeye hemen mübâşeret edeceğini Ali Paşa'nın söylemesi üzerine "bu söz islâmiyet ve ubudiyete münâfidir siz böyle bir fikirde bulunmamışsınızdır" demişdim suâl olunurda anûf etmezse Osman Paşa bu sözü inkâr etmez zann ederim.

Ali Paşa'nın askeri ma'âş ve ta'yînâtı emri geldiyse de evvelki ma'âşı olan beş bin guruşun verilüp verilmemesi hakkında defterdâr beyin kâ'ideten Mâliye Nezâreti'nden istîzân-ı mu'âmele etmesine Paşa-yı mûmâ ileyh haksız olarak hiddet ederek "ben bu defterdârı odasında tepemin altına alacağım" dediğini işitdiğimde "burası dağ değildir dâire-i hükûmetde defterdâr dövülmez ve ayak altına alınmaz" yolunda nasihatda bulunmaklığım

Ali Paşa Dersa'âdet'de iken Ordu Kazâsı Mâl Müdiri bi'l-îcâb becâyış edilmişdi avdetinde "... tekrâr Ordu'ya getirilmelidir" deyü vukû' bulan ... "inşâallah ilerüde çaresine bakulur" yollu cevâb verilmişdi.

Ordu kazâsı dâhilinde Bâbiâlî hademesiyle asâkir-i müstebdile neferâtının nükûd ve eşyâları gasb olunmasında câlib-i nazar-ı dikkat olan ahvâl-i nâbecâsı hasebiyle hademesi menzilesinde bulunan Ordu kaymakamının Ünye kaymakamlığına tahvîl-i me'mûriyetine Bâbiâlîce müsâ'ade buyurulması için Ali Paşa'nın etmediği yaygara kalmadı ... ibkâsı için makâmât-ı arıza telgraflar dahi yazdı

Mahkeme-i adliyeden cinâyetle ithâm edilmiş ve Trabzon hapishânesinde bulunmuş olan Lazistan ahâlîsinden Mecid Efendi nâmında birini mutlakâ hapishaneden çıkarınız deyü alay beyine vukû' bulan teklif ve ısrâr-ı nâ-meşrû'una bi't-tab' iltifât olamaması

Canik mutasarrıf-ı sâbıkı Hasan Beyefendi hazretlerinin sûret-i halli leffen takdîm kılınan şifreli telgrafnâmesinden anlaşılacağı üzere mutasarrıf-ı müşârün ileyh Çerkeslerden yirmi otuz kadar adam alarak def'-i ta'addiyât için Ünye tarafına azîmet etdiğini Ali Paşa haber alınca nezd-i âcizîye gelerek "bu ne demek mutasarrıf Çerkeslerle Gürcüleri ta'kibe çıktı. Bunu derhâl men' ediniz" teklîf-i garibine bi't-tab' mübâşeret edilememesi

... kendi zimmetinde bâ-i'lâm-ı şer'î mahkûmun bih matlûbu olup bendelerinin buraya muvasalatından evvel rub' ma'âşından tesviyesi hakkında makâmât-ı aliyyeden müte'addid emirler gelmişken i'tâsında ta'annüd eylediği yirmi beş bin guruşun behemehâl tesviyesi hakkında irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhiyi mutazammın makâm-ı Sadâret'den şeref-vârid olan emirnâme-i sâminin hasebü'l-kâ'ide tebliğ edilmesi ve Paşa-yı mûmâ ileyhe terk-i muhâlefet için nasihat olunması.

Paşa-yı mûmâ ileyh asâkir-i mu'âvene-i mevhûmesi ümerâsına rütbelere ve nişânlar alarak der-bâr-ı şevket-karârdan avdet etmiş ve bu sûretle halka bir büyüklük göstermişdi burada ve Lazistan'da hüsn-i hizmetleri meşhûd olan on kadar bendegân ve hânedânın taltîfi taraf-ı âcizânemden arz olunarak rabbimiz te'âlâ adâlet ve inâyet-i ilâhiyyenin rû-yi zemînde sıfat-ı kâşife-i kemâli olan veliyyü'n-ni'met-i bî-minnet ve şehinşâh-ı mülk-i haslet efendimiz hazretlerinin sâye-i

seniyye-i humâyûnlarını mukârin-i enâm üzere pâydar buyursun istirhâm-ı çâkerî makrûn-ı müsâ'ade-i hazret-i veliyyü'n-ni'met olması üzerine Paşa-yı mûmâ ileyh utanmadan bendelerine hitâben "sen bu rütbe ve nişânları bana rağmen aldırдын ben buna tahammül edemem" yolunda ifâdât-ı mütehevvirânede bulundu.

Veliyyü'n-ni'met-i âlem efendimiz hazretlerinin Gürcü muhâcirleri hakkında ... buyurulan iltâf ve inâyet-i seniyye-i şâhânelerini takdîren ... ta'addiyâtdan vaz geçmeleri için gayret edilmesi nesâyihini hâvî makâm-ı sâmi-i Sadâret'den Ali Paşa'ya olan emirnâme-i sâmi evrâk-ı sâire-i resmiyye ile berâber kapu kethüdâlığı vâsıtasıyla mekşûfen vilâyete gelmesiyle Paşa-yı mûmâ ileyhe verilmişdi bundan fenâ hâlde hiddet ederek nezd-i âcizîye gelmiş ve kâl ve kaleme alınmaz tefevvühâta başlayınca lisân-ı münâsible icrâ-yı nesâyih edilmişdi.

Y_PRK_MYD_00006_00038_003_002

Bu vilâyet dâhilinde Gürcü muhâcirleri iskân olunalıdan beri Gürcü eşkiyâsı tarafından şimdiye kadar beş yüz nefer nüfûs-ı mazlûme katl olduğu gibi mazlum ve te'addiyât-ı vâkı'adan nâşi şimdiye kadar beş bin nefer kadar Ermeniler dahi Rusya memâlikine hicret etmiş ve etmekde bulunmuş olduğuna binâen eşkiyâ-yı merkûmeye terk-i te'addiyât etdirmesi hakkında Paşa-yı mûmâ ileyhe edilen nesâyih ve vesâyâ-yı hâlisâneyi sû-i telakkî etmesi

Trabzon'a iki sâ'at mesâfede vâki' Yomra nâhiyesinde mukaddemâ iki fırka-i mütehâsıma beyninde tahaddüs eden kan da'vâsından dolayı dört beş sene zarfında tarafeynden elli altmış kadar adam telef edilmiş olmasıyla bu fenâlığı cür'et edüp derdest olunan eşhâs-ı muzırira meyânında birkaç Gürcü eşkiyâsı dahi bulunduğundan Ali Paşa bu Gürcü eşkiyasının tutulmasından hiddet ederek ba'zı ... hükûmet aleynde makâmât ve gazetelere evrâk-ı müzevire yazdırmağa kadar tenezzül etmiştir.

Paşa-yı mûmâ ileyh Trabzon'da Rusya ve İngiltere konsoloslarına sıkı sıkı gidip görüşerek ba'zı münâsebetsiz tefevvühâtda bulunduğundan ecnebî konsoloslarına bu misillü tefevvühâtın nâ-münâsib olacağına dâir kendüsüne nesâyih-i hâlisânede bulunmaklığımdır

El-hâsıl Paşa-yı mûmâ ileyhın ahvâl ve etvâr-ı câhilânesinden bir çokları vardır ki iş'âr etmeği ve hele nâil olduğu âtîfet ve inâyet-i hazret-i veliyyü'n-ni'mete ne yolda küfrân-ı ni'met bulunduğunu beyân ve hikâyeti lisân-ı ubudiyetime almağî istedim. Bendenizin bu adama ne garazım olabilir. Hattâ nâil olduğu iltifât-ı cihân-kıymet-i hazret-i zillullâhî lede't-teemmül kâl ve kaleme alınmaz garâib ahvâlî meydânda iken yine anı idâre etmeğe nihâyet dereceye kadar çabaladım ancak kendüsü hâl ve meslek-i mu'tâdı iktizasınca ba'zı makâmâta yalan yanlış bir takım şeyler yazmaktan kendini alamadığından mücerred hakikat-i hâli arz etmek niyyet-i sâdikânesi feth-i lisân-ı hakikat-i beyâna bendenizi mecbûr eylemiştir.

Y_PRK_MYD_00006_00038_004_001

Sa'âdetlü Hacı Ali Beyefendi hazretlerinin gûyâ hakk-ı âcizîde husûmeti varmış ve müşârün ileyhle şifreli telgrafla muhabereye me'mûr imiş gibi dâimâ i'lân-ı mefsedetden ve halkı bu sûretle dahi korkutmaktan hâlî olmuyor ve müşârün ileyh hazretlerinden gelen tahrîrâtı irâe etmekdedir belki bu da Ali Paşa'nın yalanlarından birisidir.

Y_PRK_MYD_00006_00038_010_001

Bihî

Huzûr-ı Âlî-i Cenâb-ı Hilâfet-Penâhî'ye

Ma'rûz-ı bendegân-ı sadâkat-nişânlarıdır ki

Cenâb-ı Rabbu'l-Âlemîn vücûd-ı adâlet-nümûd-ı humâyûnları bütün Osmanlı nâm-ı azamet-şânını hâiz olan kâffe-i tebe'a-i asdikâ ve bendegân-ı sadâkat-nişânlarına atıyye-i ferîde-i ilâhî bulunan es-Sultân ibnü's-Sultân "Abdulhamid" Hân-ı Sâni efendimiz hazretlerini kemâl-i ... ve âfiyetle serîr-i şevket-masîr-i pâdişâhanelerinde ilâ-âhirü'l-edvâr ve'l-emsâr müstedâm ve ebed-i musakkardan buyursun. Ve eltâf ve inâyet-i cihânder-i cân-ı cenâb-ı cihândârîlerini kâffe-i tebe'a-i re'âyâ ve berâyâ üzerinde ber-devâm eylesün âmîn.

Beldemizin bihakkın bahtiyâr ve envâr-ı efkâr ve ârâ-yı şaibesinden müstefid ve müstefiz olacağı zât-ı sâmi-i semâhatları gibi ecille-i ricâl-i saltanat-ı seniyyeden bulunan bir dâi-i nâdirü's-sifât nâiliyyet-i şeref ve sa'âdetini kazanması sahîhan istikbâl için istihsâl-i esbâb-ı âsâyiş ve terakkîsini te'mîne kâfi bir haber-i fâl olacağı müstağni ani's-şek ve'l-irtiyâbdır. İşbu ma'rûzât-ı nâçizânemizi müdellil olarak memâlik-i mahrûsetü'l-mesâlik-i şâhânenin salâbât-ı ferîde ve musahammesinden bulunan Trabzon vilâyet-i celîlesi vâilîliği mesned-i celîlesi bu def'a uhde-i bâhirü'l-isbihâl-i semâhatlarına tevcîh ve ihsân buyurulduğu haber-i mûrisü's-sürûr ve müstelzimü'l-hubûru sâmi'a-i zîb-i istibşârımız olmuştu. Hemân Cenâb-ı Hak ve feyyâz-ı mutlak zât-ı âli-kadrleri gibi bir vâli-i âli-i kerem-nâilimizi pâdişâhımız efendimiz hazretlerine bağışlasun ve cümlemizi sâye-i âsâyiş-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhilerinde mes'ûd ve müsterâh kılsun istid'âne-i hayriyyeyi umûmen kemâl-i ihlâs ile îsâl-i künküre-i âsumân eyledikten sonra Trabzon'u teşrîfleri kâ'id-i kürsî-i vilâyet olmaları cümlemizin ef'ide-i musâfât-perverânesini vâyedâr-ı fahr ve şadî-i âlu'l-âl eylediğinden kudüm-ı meymenet-makrûn-ı celîlelerini âcizâne ve nâçizâne tebrîk ve ta'ziz ederiz.

Mes'ele-i mütenevvi'adan dolayı Batum'dan Ünye'mize hicret eden Gürcü sâye-i merhamet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde kazâmıza mülhak olan karyelerde yerli yerince iskân edilmiş ve havâyic-i zarûriyyelerini istihzâr edinceye dek cümle-i avâtıf-ı âlem-şümûl-i şâhânedan olarak ta'yînât-ı muhassas ve tohumları taraf-ı hükûmet-i seniyyeden verilmiş ve şimdi kemâl-i refâh-ı hâl ile imrâr-ı ömr-i eyyâm-i zindegânî eylemekde bulduklarında mâ'adâ ahâlî-i fukarâ-yı mahalliyyemizden bile mûmerrez-i hakk-ı takaddüm oldukları hakâyıkdandır. Binâenaleyh min-gayr-i me'mûl muhâcirîn-i merkûmenin içlerinden zuhûr eden haydûdların eşâhirinden Koçoğlu Hüseyin ve birâderleri Ahmed ve Dursun ve merkûmünün avene ve hûnelerinden ma'dûd olup bir fırka-i müfreze ile icrâ-yı şekâvet edenlerden Yanık Ahmed ve rûfekâsı Bilal ve Ali ve Paşa ve Güzel Ahmed ve gayrühüm nâmân şakîlerin müddet-i vefîrede ya'nî târîh-i iskânlarından berü ahâlî-i kurâ ve ebnâ-yı sebîle îrâs ve îkâ' eyledikleri hasârât-ı mâddiyye ve ma'nevîyyeleri şöyle dursun nev'-i benî beşerin istitâ'at-ı kuvvâsı hâricinde bulunan katl-i nüfûs ve kadın ve duhterân-ı ismet ve pâkîze-perverleri bir sûret-i vahşiyede dağlara kaldırmak icrâ-yı fi'l-i kabîh ve izâle-i bikr eylemek misillâ cinâyât-ı azîme ve harekât-ı nâ-mütehammile ve marziyyeye mütecâsir olduklarından dolayı ol bâbda olunan ta'kîbât-ı müessere sâikasıyla bi't-takrîb hayyen ve meyyiten elde edilerek vücûd-ı habâset-âlûdları dünyâ yüzünden kaldırılarak medfû'-i dâr-ı bekâ olup hayyen tutulanlar dahi kânûn-ı âdelet-meşhûnun pençesi altında kahr u berbâd olunmuşdur. Bu nevâir-i ihtilâl ve iğtişâş rehin-i izmihlâl ve intifâ olur olmaz müte'âkiben cibilliyet-i vahşiyetleri iktizasınca bir fırka-i eşirrâ daha sernümâ olmuşdur ki altı kola mukassem olundukları hâlde hakîkaten seleflerinin münselik buldukları silk-i denâet üzere tarîk-i şekâvetde pûyân oldukları ve şu çend gün zarfında ahâlimize îrâs ve îkâ' eyledikleri tezallumât ve ta'addiyât-ı gaddârâneleri cümlesinden olarak ağnâm tacirlerinden Kasâb Kürd Ahmed nâm kimesneyi esnâ-yı râhda eşkiyâ-yı merkûmûna bi't-tesâdüf merkûm dağa kaldırılarak yedinde bulunan ve sermâye-i

ta'îş-i inti'âşiyyesi olan nükûd ve sâ'atı ahz u gasb eyledikten sonra kemâl-i ezâ ve cefâ ile merkûmun elinden bâ-kefâlet-i mahsûsa-i fidye-i necât olmak üzere müddet-i mu'ayyene zarfında te'diye ve tesviye eyleyeceğini mübeyyin liralık mehmûr ve mahtûm bir de sened alarak salıverilmiştir. Sâniyen Taflancık karyesi hatîbinin hânesi levâzımât-ı beytiyyesiyle berâber ihrâk edilerek hatîb-i merkûmu dûçâr-ı pençe-i zarûret eyledikleri ve merkûmun iki gözünün bebeği olan ve zî-ıyâl ve evlâd bulunan oğlu işbu hâlât-ı müdhişeden müteessiren terk-i hayât etmiştir. Sâlisen Kurna karyesi hatîbinin hânesine bi'l-garîme ol bâbda istihsâl olunan et'imeyi bir sûret-i ... ekl ve tenâvül eyledikten sonra hatîb-i merkûm sofrayı bermu'tâd kaldırmakda iken bağıteten arkasında bir martini kurşunu atarlar ki hemân dakîka-i mezkûrede hatîb-i merkûm müteessir-i anh âzim-i dâr-ı ukbâ olmuştur. binâenaleyh ma'hûd seleflerinin ve gerek şimdiki haleflerinin ahâlî-i mazlûmeden fidye-i necât almak üzere elleriyle koymuş ve âteş-i şerleriyle kazanmışlar gibi bâ-tezâkir-i mahsûsa kiminden on ve kiminden yirmi ve elli altmış liralık talep olunarak kuvve-i örfiyyeleri sâyesinde alınmış ve almaktadırlar. Ve ol bâbdaki tezâkir-i mahsûsa-i mersûle gerek hükûmet-i mahalliyede ve gerek mürsel-i iliyhim yedlerinde mahfûz bulunmaktadır. Ahâlî-i umûmiyyemize ber-vech-i ma'rûz târîh-i iskânlarından berü îrâs ve ibkâ' eyledikleri bu gibi tezallumât ve ta'addiyât-ı müte'addidelerinin hadd u hesabı geçmiş ve egerçi müddet-i mezkûreden şimdide dek ikâ' eyledikleri ihlâl ve harekât-ı nâ-marziyyelerinin hakâyiki nakş ve ta'rîf olursa sahîhan en büyük bir roman muhteviyatından ziyâde olacağı bî-şekk ü gümândır. Ve hele şu harekât-ı nâ-mütehammillerinin fevkinde olarak Cenâb-ı Hâliku'l-Âlem'in eşref ve mümtâz-ı mahlûkâtı olan nev'-i benî âdemi ağaçlar gibi devirmeye cür'et eylemişler ve eylemekdedirler ki işbu harekât-ı müdhişe ve müheyyileri hakîkatan umûmun enzâr-ı nefret ve dehşetini celb eylemekdedir. İşbu ma'rûzâ-ı muhkıra-i mesbûtdan muhât-ı alem-âlî-i cenâb-ı hilâfet-penâhîleri buyurulacağı vecih üzere bunca senelerde berü ahâlî-i umûmiyyemiz değil yalnız eşkıyâ-yı merkûmûn taraflarından ikâ' ve îrâs edilen hasârât ve hakâret ve tezallumât ve te'addiyât-ı mâddiyye ve ma'neviyye-i nâ-mutahammile altında zebûn ve mağlûb olarak dûçâr-ı envâ'-ı ıstırâbât ve ıstırârât-ı gûnâgûn olmaktadır illâ taraf-ı hükûmet-i seniyyeden kendilerine i'tâ kılınan münbit ve mahsûldâr arâzîlere 'adem-i kanâ'atla ahâlîmizin abâ an-ceddin bâ-tapu taht-ı tasarruf ve temellükünde bulunup mahsûlât-ı seneviyyesi ile evlâd u iyâlini in'âm ve idâre eyleyen arâzîlerini bile kuvve-i örfiyye ve cebriyyeleri sâyesinde yed-i zabt ve kudretlerine geçirmeleri bâbındaki kâim olan fakr u zarûret-i bî-nihâyeye münâsebet-i kalbiyye ile gerdan-dâre-i inkıyad olmaktadır. Gerçi eşâhir-i haydûdiyeden olup isimlere yukarıda zikr olunan ma'hûd şakîler hükûmet-i seniyyenin tedâbirât ve takayyüdat-ı mutabassırâne ve muteyyakizânesi iktizasınca ve hükûmet-i mahalliyenin derdest ve tenkîl-i eşkıyâ husûsunda masrûf olan mesâ'î ve ikdamâtları sâika ve delâletiyle sâye-i satvet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde hayyen ve meyyiten bir savlet ve sûret-i dilberâne ile derdest olunarak hisse-yâb-ı mücâzât oldular ise de ma'lûm olan censiyyet ve cibilliyetleri iktizasınca müte'âkiben seleflerinin mecrâ ve sâlik oldukları meslek-i denâetin fevkinde olarak ve altı koldan ibâret bulunarak bir fırka-i eşîrrâ daha sernümâ ve peydâ olmasına bir nazar-ı insâfla bakılır ise bunların da vücûdları kaldırılacak olsa bile hemcinslerinden diğer bir fırka-i haydûdiyye daha zuhûr edeceği ve kemâ fi's-sâbık yine ahâlîmizi eyâdi-i mutazzallam ve müte'addiyânelerinde istihlâs-ı girîbân edemeyüp mazlum ve medûd ve mağlûb olarak âsâyiş-i belediyemizin i'âdesi te'mîn kılınamayacağı umûr-ı vâhime ve emsâl-i kesîresiyle müsbit olan halâtındadır. Benâberîn beldemiz ve civârlarında zuhûr-yâfte ve hükûm-fermâ olan şûriş ve ihtilâlât yemen feyevmen

kesb-i tekessür ve tezâyüd eylemekte ve hâb ve râhâtımız kalmayup artık emniyyetimiz büsbütün münselib olarak tereffüh-i hâl ile imrâr-ı evkât edememekde velâsîmâ cân ve ırz ve mâlımız her gün ve her sâ'at ... tehlike içinde bulunmakta idüğünden şu ahvâl-ı pür-esef-i iştimâlimizin bir gün evvel indifâ'ı çâre ve tedbîrine bakılmasını ve emn ü âşâyîş-i belediyemizin kemâ fi'asl esâsen i'âdesini bâb-ı adâlet-meâb-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerinde istid'â ve istirhâm ederiz bu hâlde ve kâffe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindi. Fî 1 Mayıs sene 302

Ed-Dâ'î Ulemâdan Şeyh İbişzâde (mühür)	Ed-Dâ'î Selim Selman Efendi	Ed-Dâ'î Ulemâdan Mehmed Efendizâde İbrahim	Ed-Dâ'î Ulemâdan Bafralızâde (mühür)	Ed-Dâ'î Ulemâdan Hacı ... zâde (mühür)
Ed-Dâ'î Ulemâdan Arabzâde (mühür)	Ed-Dâ'î Ulemâdan Arif Feyzizâde Mehmed Arif	Ed-Dâ'î Ulemâdan Efendizâde (mühür)	Tüccârdan Arnabudzâde El-Hâc Mehmed	Tüccârdan Kadir Ağazâde (mühür)
Tüccârdan Karakuşluzâde Halil	Tüccârdan Kolukıszâde (mühür)	Tüccârdan Veiszâde	Tüccârdan Arabzâde (mühür)	Hânedândan Şeker Efendizâde (mühür)
Hânedândan Hakkı Derviş Efendizâde (mühür)	Hânedândan İzzetzâde Süleyman	Hânedândan Arab Efendizâd (mühür)	Tüccârdan Hafız Alizâde Mehmed	Mustafa Ağa
Hacı İzzetzâde İsmail	Tüccârdan Alizâde (mühür)	Tüccârdan Hacı Hafizzâde (mühür)	Tüccârdan Çiftçi Arifzâde Mehmed	Molla Bekirzâde (mühür)
Hacı Kara Mehmedzâde (mühür)	Tüccârdan Karakuşluzâde Derviş	Tüccârdan Pazarbaşızâde Süleyman	Tüccârdan Helvacızâde Süleyman	Tüccârdan Arif Ağazâde (mühür)
Tüccârdan Hacı Mahmud Ağazâd Mehmed Nuri	Tüccârdan Mumcuzâde Hüseyin	Tüccârdan Hüseyin Ağazâde (mühür)	Tüccârdan Kadir Ağazâde (mühür)	Tüccârdan Taşcızâde (mühür)
Esnâfdan Kasabzâde Ali	Esnâfdan Lorcuzâde	Esnâfdan İsmail Usta	Ali Rıza Efendizâde Hüseyin Sabri	Hatibzâde (mühür)
Esnâfdan Okumuşzâde Ühm	Hacı Selim Mehmedzâde Hafız Ahmed	Civelekzâde (mühür)	Molla Kahramanoğlu Hacı Mustafa	Nalband Mehmed oğlu Abdullah
Adalı Murad	Abbasoğlu Ahmed	Ketenoğlu Mehmed bin İbrahim	Molla Osman oğlu (mühür)	Emiroğlu Mehmed Derviş
Hafidîzâde Mehmed Fevzi	Aşık Alizâde Ahmed	Ali Efendizâde Hasan Tahsin	Tüccârdan Osman Ağazâde Mehmed	Kara İsmail oğlu Mehmed Derviş
Elmaszâde (mühür)	Hafizoğlu (mühür)	Osman Efendizâde (mühür)	Molla Osmanzâde (mühür)	Hacı Mehmed Ağazâde Hüseyin Hilmi
Keleşoğlu	Sakaloğlu Mustafa	Bektaşoğlu (mühür)	Nalband Yusuf oğlu	Hacı Ali oğlu

Kahraman Hüseyin			(mühür)	Mustafa
---------------------	--	--	---------	---------

Ünye kazasından Müslim ve gayrimüslim 334 kişinin imzası mevcuttur.

Y_PRK_MYD_00006_00038_018_001

Bihî

Devletlü Efendi Hazretleri

Trabzon'a gelmiş olan yâverân-ı hazret-i şehriyârîden Kolağası fütüvvetlü Şakir Bey'den emirnâme-i âlî-i müşîrânelerini kemâl-i tevkîr ve ihtirâm ile aldım emr ü iş'âr-ı müşîrâneleri vecihle mûmâ ileyhî vukû' bulacak mürâcâ'âtında her dürlü mu'âvenet ve teshîlât-ı kâmile ifâsı vecîbeten zimmet-i âcizîden Çürüksulu Mirlivâ sa'âdetlü Ali Paşa zimmetinde zevce-i mutallakası Firuze Hanım'ın bâ-i'lâm-ı şer'î matlûbu olan yirmi beş bin guruşun tesviye edilmesi hakkındaki irâde-i seniyye-i humâyûnu hâkî olan emernâme-i sadâret-penâhîyi akdemce kendüsüne tebliğ ve tesviye-i deyne himmet etmesini lisân-ı münâsible tavsiye eylemişdim o günden beri tesviye-i deyne yanaşmadığı ve Ordu kazâsı emvâlinden almakda olduğu on bin guruşdan ziyâde ma'âşından ber-mûceb-i kânûn tesviye olunması hakkında taraf-ı âcizîden ve adliye me'mûrları cânibinden kaymakamlığı ve mâl müdürlüğüne vukû' bulan tebliğât-ı müte'addideye dahi muhâlefetle bir para vermediği anlaşılmiş ise de yine emr ü iş'âr-ı müşîrânelerine imtisâlen mûmâ ileyhe tebliğât-ı müessire icrâ edilecektir

Geçen sene Trabzon'a muvâsalat-ı âcizânemde Ünye ve Fatsa ve Terme tarafında Gürcü muhâcirleri eşkıyasının mezâlîminden müdhiş bir sûretle edilen feryâd ve şikâyat belki bir şûrişi netîce vereceği hiss edilerek dûçâr olduğum mesâne hastalığı iz'âcâtına tahammül ederek Paşa-yı mûmâ ileyhi dahi refâkat-i âcizîye alarak Ünye'ye bi'l-azîme orada bulunduğum müddetçe verilmiş olan şikâyetnamelerden bir kıt'ası mezâlîm ve ta'addiyâtın derecâtını ifhâm edeceği cihetle manzûr-ı rakîka-i re'y-i müşîrâneleri olmak üzere aynen ve leffen takdîm kılındı

ahâlî-i kadîm-i İslâm ve Hıristiyanla bir çok havâtînin bulunduğum hâneye fevc fevc gelüp kemâl-i sûz ve güzâr ile Gürcü muhâcirleri eşkıyasının mezâlîminden ref'-ı sadâ-yı tazallüm ve istimdâr etmeleri bendelerince hakîkaten mûcib-i hiddet olarak Gürcülerin ser-âmedânından bir kaçının te'dîbi muvâfık-ı hikmet-i hükûmet olacağı şübhesiz ise de ... eslâfımız tarafından her nasılsa kâ'ide-i hikmet-i hükûmete ri'âyet edilmeyerek Gürcü muhâcirlerini topluca iskân etmelerinin ve ahâlî-i kadîmede kemâl-i ye's ve fütur içinde bulduklarından icrâ-yı şiddetle bir şûriş meydâna çıkarılmaması ciheti lede't-teemmül iskân edilmiş olan Gürcülerin şimdiye kadar verilmeyen tapu senedlerinin verilmesi mahallî hükûmetlerine tavsiye ile anlar bû sûretle tatyîb ve erbâb-ı şekâvetin icrâ-yı şekâvetden vaz geçmelerine ve şakîleri tutup hükûmetlere teslim etmeğe ta'ahhüdlerini hâvî yetmiş seksen nefer umerâsı imzâlarıyla bir kıt'a sened dahi ahz ve her iki tarafın heyecânı teskîn edilerek merkez-i vilâyet avdet edilmiş ve Bâbîâlî'ye de arz-ı ma'lûmât olunmuş idi bu tedbîr-i muvakkatın semeresi çend mâh kadar devâm etmiş ise de mûmâ ileyh Ali Paşa'nın der-bâr-ı şevket-karâra azîmet ve buraya avdetinden sonra Gürcülerin şakâvet ve ta'addiyâtı pep ilerülemiştir hakkında sezâvâr buyurulan iltâf ve inâyât-ı hazret-i veliyyü'n-ni'metin kadir ve kıymet-i seniyyesini takdîr ve teşekkürle bekâ-yı teveccühât-ı cihân-derecât-ı humâyûna bâdî olacak harekât-ı rızâ-cûyîde bulunmasını burada bulunduğum müddetçe hâlisâne ve hayırhâhâne ihtâr ve tavsiye eyledim ancak mûmâ ileyh pek ziyâde câhil ve küfrân-ı ni'met bir şahs-ı müfir ve sâde-dil olduğundan nasîhat-ı hayrîhâhânem gerek te'sîr olmadıktan başka gılzat ve huşunetini mûcib oldu zann ederim mûmâ ileyhî ahvâlini zât-ı âlî-i müşîrâneleri bendelerinden daha

evvel ve daha mükemmel bildiklerinden bu bâbda tafsîlâta hâcet yokdur her nasılsa bunca fedakârlık ve masraf ihtiyârıyla devletçe iskân edilmiş olan bunca nüfûsun kaldırılması kat'iyen rehin-i cevâz olamayacağından ve esbâb-ı temeddün ve tizhîb-i ahlâkları ve içlerinde şakî olanların emr-i te'dîbleri umûr-ı mümkinden olmakla berâber mûmâ ileyh Ali Paşa'nın mazhar olduğu taltifât-ı cihân-derecât-ı veliyyü'n-ni'met-i a'zama karşı şikâyet etmez ve tezhîb-i ahlâkdan başka bir şey arzû etmez isemde haddimden bin kat ziyâde lütuf ve merhamet ve inâyet-i şâhânelerine nâil olduğum şehinşâh-ı fârûkî-sîret efendimiz hazretlerinin mülk-i mevrûs-ı humâyûnlarının ma'mûriyetini ve tebe'a-i şâhânelerinin emn ü âsâyîşlerini hasebü's-sadâka arzû eder bir abd-i sâdık-ı veliyyü'n-ni'met bulunduğumdan mûmâ ileyh Ali Paşa hakkında "vücûduke zenbün lâ yukâse aleyhi zenbü âhar" kelimâtını söylememeği de sadâkat-i ubudiyetime münâfi ve muğâyir görüyorum ve Paşa-yı mûmâ ileyhin vehâmeti erbâb-ı şekâvetden ve belki kendisi şakî olan yeğeni Murad Beyle çend nefer müte'allikâtının vücûduyla bu vilâyet halkının hâlen ve istikbâlen mezâlîm ve ta'addiyât-ı şekâvet-kârânedan tahlîs-i girîban edeceklerini ve Hudâ ne-gerde bi'l-âhara bir şûrişe netîce vereceğini hiss ediyorum hudûd boyunda olan mevâki'de ise velev ufacık bile olsun bir arbede ve şûriş çıkarılmaması ehemm-i mühâmdan olması cihetiyle bundan dolayı hisse-i çâkerâneme âid olacak mes'ûliyyetden mübâ'adet ve mücerred sâika-i sadâkat ve ubûdiyyetle mahremâne olarak arz-ı hakîkat-ı hâle mübâderet eylerim ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir fi 27 Receb sene 304 ve fi 9 Nisan sene 303

Vâlî-i Vilâyet-i Trabzon
Ali Sururî

Y__PRK__MYD__00006__00038__019__001

Bihî

Devletlü Efendim Hazretleri

Aynen ve leffen takdîm kılınan Dördüncü Ordu-yı Humâyûn Müşîriyet-i Celîlesi Vekâlet'nin tahrîrâtıyla ol vakit Trabzon'da kumandan vekîli bulunan Mîralay izzetlü Selim Bey'in tezkere-i cevâbiyesi mütâla'asından rehîn-i ilm-i âlî-i müşîrâneleri olacağı üzere kumandan-ı sâbık müteveffâ Hasan Paşa'nın eniştesi ve Trabzon Sevk Me'mûr'u Alay Emîni Zekeriya Efendi Trabzon'da yapırmakda oldukları enbiye-i mahsûsalarında asâkir-i şâhâneyi dülgercilik ve yapıcılık işlerinde istihdâm ettirdiği tahakkuk etmesiyle muğâyir-i rizâ-yı hazret-i zıllullâhî olduğunda şübhe olmayan bu mu'âmele taraf-ı âcizânemden derhâl men' edilmiş ve keyfiyet cevâben ol târîhde vekâlet-i müşârün ileyhâya iş'âr olunmuşdu mûmâ ileyh Zekeriya Efendi hakkında oraca ne dürlü mu'âmele olunmak lâzım gelüp gelmeyeceği taraf-ı âcizîye âid bir vazîfe değildir.

Mûmâ ileyh Zekeriya Efendi'nin mukaddemâ der-bâr-ı şevket-karârdan avdet eden Çürüksulu sa'âdetlü Ali Paşa'nın Trabzon'a muvâsalatında hakkında ne dürlü ta'zîmât icrâsı icâb edeceğine dâir ba'zı vasâyâyı hâvî ve sâlifü'l-arz enbiye-i mahsûsalarında istihdâm edilmek üzere asâkir-i şâhânedan çend neferin tarafına gönderilmesi ifâdesine dâir 20 ve 24 Teşrîn-i Evvel sene 302 târîhleriyle muvarrahan Trabzon Topçu Kumandanı Şükrü Efendi'ye yazdığı iki kıt'a tezkere bu kerre ele geçmekle manzûr-ı âlî-i müşîr-i ekremîleri buyurulmak üzere anlar dahi aynen ve leffen takdîm kılındı bunlardan 24 Teşrîn-i Evvel sene 302 târîhiyye muvarrahan olan tezkerenin hâvî olduğu ta'bîrâta bâhusûs mûmâ ileyh Ali Paşa tarafından asâkir-i şâhâneye selâm-ı selâmet-encâm-ı hazret-i zıllullâhî tebliğ olunacağından bahs eylediği sırada "bu gün selâm-i şâhâne tebliğ olunacakmış

buralarını Bizans bilirüz ta'rife hâcet yokdur" zeminindeki cümleler atf-ı nigâh-ı im'ân buyurulur ise bu tezkerede münderic ta'bîrât-i istihfâfkârâne ve bî-edebânenin âdâb-ı ubûdiyyete ne derece muğâyir ve münâfi idüğü vehleten tasdik ve teslîm olunur

Tezkere-i mezkûre mütâla'asından dahi ma'lûm olur ki Paşa-yı mûmâ ileyh derbâr-ı şevket-karârdan avdetinde Trabzon'a sıfat-ı ubûdiyyete kat'an muvâfık olamayacak bir tavr-ı mağrûrâne ile çıkararak iki tabur asâkir-i şâhâne ve askerî mûsîka tarafından istikbâl edilmiş ve müttahayyizân da istikbâlde hâzır bulunamayanlara Paşa-yı mûmâ ileyh fenâ hâlde hiddet eylemiştir

Canayan(?) vâkı'ası üzerine vaktiyle Batum'da ve Trabzon'da bi'd-defa'ât habs edilmiş olan ve Gürcü eşkıyasının mezâlîm ve ta'addiyâtında dahl ve te'sîr-i küllîsi şübhesiz bulunan Paşa-yı mûmâ ileyh hakkında edilen bu ta'zîmât ve ihtilâfât-ı fevka'l-âdenin taşra halkının ezhânda ne gibi te'sîrât hâsıl edeceği muhtâc-ı arz ve îzâh değildir Paşa-yı mûmâ ileyh bununla iktifâ etmeyüp

Trabzon'dan Ordu kasabasına azimetinde orada dahi üç gün üç gece ahâlîye şehriyân icrâ etdirilmişdi bununla beraber Paşa-yı mûmâ ileyh Trabzon vilâyetince olan fırlıdağı çevirmek ve meslek-i mu'tâd-ı kadîmesi vecihle gûyâ halka karşı hükûmet fevkinde bir nüfûz ve iktidârî hâiz olduğunu göstermek için hükûmetin bir güne hüküm ve te'sîri olmayacağına dâir bir taraftan kâğıdlar almakda idüğünü dahi i'lân etmektedir

Bu nümâyîş ve âlâyîşlere nazaran taraf-ı âcizânemden münâsib olan ihtirâm îfâ edilmekle beraber mücerred nâ-muhal ve gayr-ı kâbil-i is'âf olan teklîfât ve ısrârât ve iltisâmâtına bi't-tab' çokça iltifât olunamaması Paşa-yı mûmâ ileyh galeyân-ı gîlzet ve huşunetini müstelzim olarak aslâf-ı âcizî haklarında yaptığı gibi hakk-ı çâkerîde dahi bizzât şikâyet-ı müzevverede bulunduğu ve erbâb-ı cinâyet varıncaya kadar şikâyet etdirmeğe çalıştığı günüyle ve sâ'atıyla haber alınıyorsa da zimmet-i ubudiyetime farz-ı mektûb olan du'â-yı devâm-ı ömr ü şevket-i zıllullâhî ve hüsn-i hizmet-i hazret-i hilâfet-penâhîye hasr-ı enfâs-ı etmiş olarak ve dünyâda tahsîl-i rızâ-yı selâmet-ihativâ-yı hazret-i veliyyü'n-mi'metden başka bir maksad ve emeli olmayan bu abd-i âcizin böyle bir şahs-ı câhilin şikâyetinden müteessir olmayacağı gibi ma'rûzât-ı sâdîka-i çâkerânemim mu'allil-i bi'l-garâz olmadığı dahi ma'lûm-ı âlîdir ol bâbda her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir

Fî gurre Şa'bânul-mu'azzam sene 304 ve fî 13 Nisan sene 303

Vâlî-i Vilâyet-i Trabzon

Ali Sururî

Y_PRK_MYD_00006_00038_025_001

Telgrafnâme

Mahall-i irsâli: Trabzon

Mevrûdu: Der'aliyye

Gûyâ İngiltere Devleti'ne Gürcü askeri vermeği ta'ahhüd eylemiş diye bu kerre de bu vecihle erâcîf olundu bunun zâhirde nâşirleri âdî adamlar imiş hakikatde mürettibleri Vâlî Sürurî Efendi ile Müşîr Paşa'dır çünkü Sururî Efendi'ye karâbetiyle iftihâr eyleyen Yomra nâib-i zâlimin silâh altında bulunan asker familyasına da tasallut eylediğinin ve havâlât-ı sâireden dirîğ olunmadığı hâlde topları akdemce sevk olunmasına cebhâhelerin sevkine gelince paraca i'tizâr edilerek nazar-ı bî-kaydî ile bakılmakda idüğünden bahisle devâ'atla serzenişde bulunmuşidim Dervîş Paşa ise mes'ele-i zâilede tertîb etdirdiği azîm bir mahzarla bendenizin Rusya taraftarı olduğuma dâiri iftirâlar etdirmişidi hâlâ da bilâ-vâsita ve bi'l-vâsita ta'kîbât-ı garazkârânedan fâriğ olmamaktadır dîn ü devletine ecdâdından mevrûs sadâkati sabâvetinden berü muhâfaza eyleyen devlet bendesinin böyle azîm

iftiralarla mahvına kıyâm olunması emsâli mesbûk olmayan bir ihânetin şimdi de İngiltere için isnâd olunan teşebbüsüm Mısır mes'elesinden dolayı devletden başka bütün ehl-i İslâmın hakkımda celb-i nefret ve adâveti mülâhazasına müsenîddir işbu telgrafnâme-yi ağlayarak keşîde ediyorum Allah için ve pâdişâh başı için olsun bunlarla muhâkememizin icrasıyla ızhâr-ı

Y__PRK_MYD__00006_00038_028_002

Geçende makâm-ı celîl-i sadaret-i uzmâ ve mâbeyn-i humâyûn baş kitâbet-i celîlesine sâir makâmât-ı âliyye keşîde etmiş olduğum telgrafnâme-i çâkerânemde arz ve i'tâ eylediğim tafsilâtından hakk-ı âcizâmemdeki derece-i kîn ve adâvetin mesmû'-ı âlî-i atûfileri buyurulmuş olacağı meczûm-ı âcizânem olup semâhatlü vâlî efendi hazretlerinin bu vilâyete ta'yîn buyurulduğu günden berü kurmuş olduğu merviyât-ı mütevâreden bulunan destgâh-ı irtikâbın vücûda getirüldüğü metâ'-ı fesâda reng-i dîger verdirmek ve şuraya buraya ve ale'l-husûs bendelerinin hukûkuna tecâvüz etmek istemiş ise da rişte-i hakikatini enzâr-ı dekâyıktan ve efkâr-ı râstgûyânedan setre kâdir olamayarak nâhiyeti gereği gibi meydâna çıkmıştır. Bir işe teşebbüsten maksad her ne ise netâyic-i mahsûlesinin ana tâbî' ve muvâfık olarak zuhûr edeceği umûr-ı tabî'iyeye ve bedîhiyyeden olmasına göre vâlî-i müşârûn ileyhın şimdiye kadar kuvve-i müfekkiresini işgâl eyleyen maksad-ı irtikâb ve irtibâkin intâc ve tevlid eyleyeceği bir şey var ise şübhesiz ki o da hâlâ iştigâl etmekde olan şerâre-i şer ve şekâvetden şu aralık vilâyet dâhilinde meşhûd-ı yâr ve ağıyâr olan ahvâlde şakâvet-i muhzırdan ibâret olmağla işbu ahvâl-i teessüf-iştîmâl-i vâlî-i müşârûn ileyhın meslek-i menefa'at-cûyânesi semeresi olduğundan pây u gedâ-hemzebân ittifakından Ordu'da bulunduğum esnâde vâlî-i müşârûn ileyhden şakiyy-i meşhûr Meycânoğlu(?) ki ahal-i kadîmedendir derdestine mu'âvenet etmekliğim tavsiye olunmuş idi. Bendeniz bu tavsiyeyi fi'l-hâl berâber vâcibü't-tenfiz derecesinde telakki eylemiş olsam bile Meycânoğlu şekâvetinin hüküm-fermâ olduğu mahaller Giresun ile Ünye ve Fatsa kazaları olduğundan bu işin me'mûr-ı mahsûs gibi devr-i kazâ ve taharrî-i eşkiyâda bulunmaklığım ber-vech-i kâbil ve câiz olamazdı. Vâkı'â Bâbîâlî hademesini soyanları derdest eylememdi bunlar için makâm-ı celîl-i sadâret-i uzmâ ile makâmât-ı ulyâ-yı sâireden aldığım emirlere imtisâlin olup ma'amâfih meskûn olduğum ordu kazası hudûdu dâhilinde idiler zâten vâlî-i müşârûn ileyhi ağıdâb ve ihsâr eden yegâne bir şey var ise o da bilâ-vâsita ahzıyla şeref-mübâhî olduğum bu emirle bu emirlerin sür'at-i tenfizinden başka bir şeyler değil idi. bendeniz vâlî Efendi gibi uhde-i sadâkatime havâle ve tevdî' olunan şeyleri ... menfa'at ittihaz etmedim ve alay beyi gibi de vâsita-i celb-i menfa'atim yoğıdi bu işde vallâhi'l-azîm masârîf ve mükâfât-ı ihbâriye olarak zararımı yüz liradan aşığı tahmin edemiyorum hele semt-i maksad-ı setr için kırk sekiz sâ'at râkiben ve kâbil olamayan yerlerde mâşiyen çekdiğim meşakkat hatırımdan çıkmayacak vakâyi' sırasına geçmiştir zaten eşkiyâda bundan başka sûretle derdest olunamayacağı cihetle tabî'î bu külfeti ihtiyâra mecbûr olmuşdum dünyâda iftirâ ile me'lûf olan insânları nokta-i insâfdan ne kadar tebâ'üd eylimiş olsalar yine gözlerinden gâib etmekden kânûn-ı tabî'at kendülerini men' eyleyeceği i'tikâdında bulunur idim hâlbuki bu i'tikâdım hayfâ ki sâfdilâne imiş işte bunun delili de İngiltere Devleti'ne Gürcü vermeği ta'ahhüd eylediğime dâir olan iftirâ-yı vilâyet-penâhîdir mesmû'ât-ı çâkerâneme göre bu iftirâyı epeyce ehemmiyet verilmiş ve vâkı'ada mevsûku'l-kelem olması lâzım gelen böyle bir zâtın velev iftirâ olduğu anlaşılabilir bu misillü mühim bir ihbârına ehemmiyet verilmek lâzıme-i hâl ve maslahatdan bulunmuş olduğundan egerçi vehle-i teessürât-ı kalbiye-i sadâkat-kârânemin teskinini derece-i istihâlede görmüş isem de lehü'l-hamd ve'l-minne ... bir zamânda ve ale'l-husûs

şu arz-ı adâlet-i hazret-i pâdişâh-ı fâûkcâhî hengâmında bilâ tahkîk bir abd-i sâdıkın mahvına kıyâm buyurulamayacağına dâir lâyim-i hâtır-ı kemterânem olan hakîkat değil teessürat-ı kalbiye-i âcizânemin teskinine husûl-i mesrûriyet-i ... te'mîninde kifâyet eylemiştir. Ma'âzullâhu te'âlâ sehîl bile olmayan böyle hilâf-ı merzıyy-i devlet hâlâtın icrâsına

Cür'et-i denâetin elime yazılmış olduğunu bilsem ... mevt etmekle ecdadımdan mevrûs sadâkat ve ubûdiyyeti muhâfaza eylerim her ne ise müntakim-i hakîkî inşâallah an-karîb müfterînin bilâ-muhâkem ve yâhûd bi'l-muhâkeme cezâ-yı mâ yelikini göstereceğinden iştibâhım yokdur. egârib-i garâibden değilmi ki müfteriler bununlar kanâ'at etmeyerek nice kızları câriye nâmıyla satdığımı ilâve-i güftâr-ı iftirâ-şî'âr eyleyüb mes'ûliyyet-i dîniyye ve menfûriyyet-i beşeriyye ile de ithâm eylemek istemişlerdir bu iki iftiranın ne derece azîm olduğu derkâr ise oraca bî-esâs bulunduğu da bedîdardır. Binâen alâ zâlik yetîme kızlar kimlerin imiş ve ne vakit alınmış ve ne zamân satılmış olduğu es'ilesinin elbetde zamân-ı îrâdı hulûl edecektir bunların bu misillü iftirâların mücerred eltâf-ı celîle-i cenâb-ı cihân-bânîden kulunuzu dûr eylemek merâm-ı arz-ı incimâna mebnî tertîb edilmiş idüğünün şimdîye kadar anlaşılması olacağı ve ne hâcet daha geçende hüsn-i hâline dâir bir mazbata-i umûmiyenin tertîbi teklîfinde bulunmasından dolayı husûlüne mûmâna'at eyleyen Trabzon ilerü gelenlerinden Hacı Emin Bayrakdârzâde Emin Efendi'nin işbu sa'yini haber alur almaz asâkir-i şâhâne binbaşlılarından Halil Efendi'yi konağına celb ile mûmâ ileyhın başını ezmek üzere asâkir-i şâhâne nâmına olarak tefevvühât-ı galîzede bulunduğundan bahisle bir iddî'ânın tertîb ve ikâmesini talep ve teklîf eylemiş ise de binbaş-ı-i mûmâ ileyh kabûl ve irtikâb eylemediği resmen tahakkuk etmiş olmağla inşâallah bunun da nazar-ı dikkate alınacağı ümmîd ve i'tikâdayım. Devletlü Derviş Paşa hazretleri zâten hasm-ı kadîm-i âcizânem olduğu gibi vâlî Efendi hazretleri de anı unutturmak derecesine kadar ilerülemiş ve hattâ hizmetkârım iken tard edilmiş olan bir uşağın zahîri olarak müşârün ileyh hazretlerine istinâden envâ'-ı evrâk-ı fesâdiye tertîb etmekle ithâm olduğu hâlde encâm-ı kâr dûcâr-ı cezâ edilmesi için de cihet-i adliyye lâ-yenkati' tehdîd eylemekte bulunmuşdur cenâb-ı Hakk'a şükürler olsun ki şimdîye kadar vukû' bulan irtikâb ve irtişalarının hiç birisi mestûr kalmayup Yomra mâddesi gibi cümlesi birer vâsıta ile meydâna çıktığı cihetle Dördüncü Ordu-yı humâyûn'a sevk edilen taburlar cebhânesinin masârif-ı sevkiyesi dirîğ olduğu hâlde kırma sûretiyle nice havâlâtın te'diye olduğu dahi rişte-i sübûta varmışdır. Zamânında mülhakât-ı vilâyeti alt üst etmekte olan şerr ü şekâveti bir aralık ve beledî ki her vakit kâmilen Gürcü muhâcirlerine tahmil ve 'adem-i muvaffakiyetinde ba'zı esbâb ile te'vîl etmekte iken zamân ve tahkîkât kendüsünü tekzîb eyleyerek şakîlerin ekserîsi ahal-i kadîmeden olduğu tebeyyün ve şimdîye değin derdest olunamamalarında hikmet-i hükûmete vâkıf ve usûl-i idâre-i inzibâtiyye ârif olduğumdan neş'et ettiği müte'ayyen eylemiştir. Kazâ kazâsına olmak fehvasınca vâlî efendi hazretlerinin zamân-ı idârelerine gelinceye kadar vâkı'â tek tük eşkıyâ türememiş değildir ancak suret-i şakâvetleri yolcu soymakdan ibâret olup ittihâz edilen tedâbir-i sâibe ve niyân-ı sâdıkatu'l-câsile der-akeb derdest oluna gelmiş iken müşârün ileyh zamânında kıtâl ve dağa adam aşırılıp beşer yüz ve biner lira fidye-i necât almak misillü ef'âl çoğalup bu fezâhati ikâ' eden de mu'âmelât-ı resmîyye-i hükûmetle mün'abis olduğu üzere merkûm Meycanoğlu'dur. Hulâsa vâlî-i müşârün ileyh hazretlerinin bu âna kadar kesüp biçmekde olduğu libâs-ı menfa'atin pot gelen yerlerinde a'zâ-yı ma'sûmu büküp kırmarla düzeltmekde olduğundan bunun intâc eyleyeceği emniyetsizliğe lutfen ve merhameten atf-ı lehâza-i inâyet ve

mürüvvetle delâlet-i atûfilerinin derîğ buyurulması temennî ve niyâz-ı mahsûsuna cür'et kılındı bâkî emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir

Fî 29 Nisan sene 303

Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî

Mirlivâ

An-Trabzon

Y__PRK_MYD__00006_00038_031_002

Bihî

9 Mart sene 302 meşâhir-i eşkiyadan olup Ünye kazâsının Darahta(?) karyesinde meskûn Gürcü muhâcirlerinden Reşid dokuz nefer rüfekâsıyla Taflancık karyesinden Ustaoglu Abdurrahman'ın hânesini ihrâk ve merkûm Abdurrahman'ın kulak ve yüzünü kesüp kurşunlarla katl eylediği

17 Mart sene 302 Şakî-i merkûm Reşid ve rüfekâsı Darahta karyesinden Tünkelcioğul(?) Ahmed Çavuş kurşunla katl ve itlâf ederek ırmağa atdığı

8 Nisan sene 302 Ünye'nin Kurna karyesinden Hatiboğlu Mustafa'nın hânesini şakî-i merkûm Reşid ve rüfekâsı basup hâne-i mezkûrda ta'âm etdikden sonra merkûm Mustafa'yı böğründen kurşunla urup katl eyledikleri

19 Nisan sene 302 eşkiyâ-yı meşhûreden Reşid ve Molla Hasan ve Giresunlu Hüseyin ve Türk Hüseyin nâm şakîlerin ta'kîblerinde olan kol Fatsa kazâsının Ergen karyesinde basılup edilen muhârebede Canik sancağı asâsik-i zabtiye süvârî çavuşlarından Musa Çavuş'a şakî-i merkûmün tarafından endaht olunan kurşun isâbetiyle müteessiren vefât ettiği ve şakî-i merkûmun cebren hânelerinden kaldırdıkları mezkûr Ergen karyeli Hacı Hasanoglu kirâmisi Çüregi nahiyesinin Çuteli karyesinden Ramazân'ın kerîmesi Ayşe nâm ... ellerinden tahlis edildiği

24 Nisan 302 binâenaleyh andan akdem öğlen vakitlerinde Ünyeli Kasâb Kürt Ahmed Çavuş karyelerde ahz-ı i'tâ etmekde iken şakî Reşir ve rüfekâsıyla merkûmu tutup elli lira vereceksin diye merkûma işkence ve Ahmed Çavuş'un yanında bulunan karındaşı oğlunu git hânesine elli aded lira al getir deyü çocuğu gönderüp ol gün Ahmed Çavuş yanlarında olduğu hâlde Göçet(?) karyesinden Hüseyin Kadioğlu Yusuf'un hânesini basup merkûmu her darb ve hem kerîmesini matlûb eyledikleri ve yine ol gün karye-i mezbûreden Hacı ... hânisini basup bir aded sâ'atıyla ve bir de altı ateşli tabancasını gasb etdikleri ve oradan dahi kalkup Topkaraoglu Hacı Mehmed'in hânesini basup on aded lira matlûb etmelerinde olmadığını beyân edince gün tahsîs eylediği ve tahsîs ettiği günde hâzır edilüp verilmez ise hem hânesini hem de kendüsünü katl edeceğini ifâde etdikden sonra Eminoglu'nun gelinini matlûb ederek bulamadıkları gibi hallen Ahmed Çavuş da yanlarında olduğu hâlde Çaladar karyesinden Hacı Hatiboğlu Hacı Ali'nin hânesini basup haylü eşyâsını ahz ve gasb ve oğluna tüfenkle endaht etmelerinde firâren ellerinden tahlîs olduğu ve ba'dehû ... tarafından doğru giderek Kelas civârında ormanda âteş yakup ikindin vaktine kadar oturup merkûm Mazlum Ahmed Çavuş'un paraya göndermiş olduğu karındaşı çocuğunun yoluna beklemelerde iken merkûm çocuk dahi gelerek vermiş oldukları mechûlü'l-mikdâr akçeye kanâ'atleri olmayup yire merkûm Ahmed Çavuş berâberlerinde Kelas karyesinde Çolak Şakir'in hânesine götürüp orada Alvars(?) karyesinden Numanoglu Ali'yi celb ederek merkûm Ahmed Çavuş kefâlet rabt ve gece sâ'at dört râddelerinde ruhsat verdikleri

Fî 24 Nisan sene 302 Şakî Reşid ve Molla Hüseyin ve Giresunlu Hüseyin Darahta karyesinde Dumanoglu Hacik'in hânesinde basulup yalnız cebren kaldırmış

oldukları Kurna(?) karyesinden Ateşoğlu İbiş'in kerîmesi Emine'nin ellerinden halâs edildiği

3 Teşrîn-i Sâni sene 302 Ünye'nin Asak(?) karyesinden Kara Mehmed oğlu Ali ve Çin Mustafa oğlu Ahmed ve Paşaoğlu Ali berâber kasabaya esb hayvânlarıyla yük götürmekdeler iken Güçet(?) karyesi civârında meşâhir-i eşkıyâdan Reşid yedi nefer refikleriyle önlerine çıkup üç re's esb hayvânlarını gasb ve merkûmûndan Ali'yi löverver kurşunuyla katl ve itlâf eylemiştir

8 Teşrîn-i Sâni sene 302 meşâhir-i eşkıyâdan Reşid ve refiki Saraycık karyeli Bekir Ustaoglu Mustafa ve altı nefer rüfekâlarıyla Saraycık karyesi ahâlîsinde İyanoğlu Coşdan(?) İbrahim'in hânesini anbâr ve eşyâ ve erzâkıyla ihrâr ederek yeğeni Mantarcıoğlu Hüseyin'i iki aded kurşunla katl ve itlâf etmiştir

Fî 20 Teşrîn-i Sâni sene 302 şakî-i meşhûr Reşid ve avanesi karyeden avdet etmekde olan asâkir-i zabtiye-i muvakkata efrâdından Süleyman'ı kurşunla katl eylediği

20 Teşrîn-i Sanî sene 302 meşâhir-i eşkıyâdan Reşid ve rüfekâsı Çöregi nahiyesinin nefsi Çöregi karyesinden Aşıkoglu Mehmed'in bîkr-i baliğa kerîmesi Ayşe'yi cebren kaldırup el-ân gâibe idüğü

27 Kânûn-ı Sâni sene 302 Fatsa kazâsının Ergen karyesinden Kır İsmailoğlu Salih Ünye kazâsından hânesine gitmekde iken esnâ-yı râhda meşâhir-i eşkıyâdan Reşid ve rüfekâsı merkûmu tutup Havuz(?) Kara karyesinde Hacı Mehmed'e otuz lira içün bir pusula virüp merkûmu Hacı Mehmed'in hânesine gönderdikleri

5 Nisan sene 303 şakî Reşid ve rüfekâsı Bekir Ustaoglu Mustafa ve Mahir ve mechûlü'l-ism rüfekâsıyla Ünye kazâsının Kurna karyesi ile Kal'a ve Ternik(?) ve Deniz Yüküoğlu(?) ve Kuşculu ve Taflancık karyelerinden yüz ellişer lirayı hâvî şakî-i merkûmun mühür ve imzâlı pusulalarını gönderüp bir çift öküzü olan ahâlîye kadar tevzî' ilemez kur liralının ekserîlerinde ahz ve cebren tahsîl eylediği

Ve Ünye kazâsının Seylan(?) karyesi ahâlîlerinden dahi üç yüz kırk aded lira taleb ve bir mikdârının ahz ve cebren tahsîl eylediği

Y_PRK_MYD_00006_00038_031_003

19 Nisan sene 303 şakî Reşid ... oldukları hâlde Ünye Saraycık karyesi câmi'-i şerîfi yanında seyyâr mülâzım Hüseyin Ağa'ya bi't-tesâdüf iki sâ'at kadar olunan muhârebede asâkir-i piyâde neferâtından Büroğlu Ahmed'in sol eline kurşun isabetiyle mecrûh ve mülâzım-ı mûmâ ileyhini iki re's esb hayvânâtı telef olduğu Üç yüz üç senesi Nisanın yirmi yedince Salı gecesi sâ'at bir râddelerinde Ünyenin Seylan karyesinde meskûn muhâcirlerinden ve reji kolcularından Çürüksulu Gürgâze Molla Arifî karye-i mezkûrun Çenis(?) nâm mahallinin Çinili Çavuş demekle ma'rûf tarlasında meşâhir-i eşkıyâdan Reşid nâm şakî altı nefer avanesiyle ma'an arka tarafından endahet etdikleri iki aded martini kurşunlarıyla katl ve itlâf eyledikleri

Şakî-i merkûm Reşid ve rüfekâsı Kurna karyesi ahâlîsinden Nuri ile Maşuk'un kulaklarıyla bıyıklarını bıçakla kestiği

Bundan çend gün mukaddem şakî-i merkûmun ta'kîblerinde olan muvakkat mülâzımını Büroğlühüs Ağa'nın Darahta karyesinde şakî-i merkûmûna bi't-tesâdüf edilen muhârebede muvakkat zabtiye neferâtından Mevlüd'e isâbet eden kurşundan müteessiren vefât ederek zabtiye-i merkûme çavuşlarından Hasan Çavuş'un dahi cerîhadâr olduğu

Bundan birkaç gün evvel şakî-i merkûmûn Reşid ve avanesi İncilü karyesinden Nalcı Memik nâm kimsenin hânesini basup merkûm Memik'i katl ve telef etmek

ârzûlarında iken her ne hâl ise ve gece de olduğu münâsebetiyle hemân ellerinden firâren canını tahlis eylediği

Huzûr-ı Sâmi-i Hazret-i Mutasarrıf-ı Efhamiye

Ünye kazâsı ve nevâhisinde altı seneden berü cevalângâh eden ve envâ'-ı şekâvet ve cürmü ta'dâd ve ta'rîfden müstağnî olan ve Ünye'nin Darahta karyesinde iskân edilen Acara muhâcirlerinden eşkıyâ Reşid ve rüfekâsının üç yüz iki senesinde bu güne kadar Ünye kazâsı kurâlarında ikâ' eyleyüp hükûmete ihbâr edilen cinâyât-ı azîmeyi mütebeyyin işbu defter müzeyyelen tardîm-i huzûr-ı âlî-i cenâb-ı mutasarrıf-ı efhamîleri kılınmış ve kura'at-ı mezkûre ale'l-usûl makâm-ı kaymakamîye ve cihet-i adliyye bâ-jurnal bildiridiği kaydından anlaşılmış ve şu vukû'ât-ı fecî'a ise ancak hükûmete ihbâr edilelenler olup eşkıyâ-yı merkûmûn daha nice nice harekât-ı hıyânet-kârâneleri mevcûd ise da ahâlînin ihâfelerinde nâşî gelüp hükûmete ihbâr edemedikleri cümlece ma'lûm olmağla icrâ-yı icâbı babında her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir fi 7 Mayıs sene 303

(mühür)

Y_PRK_MYD__00006_00038_032_001

Bihî

Canik Mutasarrıflığı

Tahrîrat Kalemi

Aded

Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyârî Devletlü Derviş Paşa Hazretlerinin

Huzûr-ı Sâmilere

Devletlü Efendim Hazretleri

Batum ahâlîsinden olup Ünye ve Fatsa ve Terme kazâlarına hicret eyleyen Gürcü ahâlîsine sâye-i lutüfvâye-i hâzır zıllulâhîde arâzî-i münâsibi irâe ve i'tâ ve iskân ve i'âşeleri hakkında ahâlî-i kadîme tarafından inşâ-i ebniye ve husûsât-ı sâirede her dürlü i'âne ve fedâkârlıkda bulunarak lâzîme-i uhuvvet icrâ olunmuş ise de bu Gürcüler kat'an mekteb görmemiş ve ümerâsı da bunu kabûllenmiş olmasıyla kendülerinin galebeligine göre hafif gördükleri ahâlî-i kadîmenin tasarruflarında bulunan arâzî ve emlakden göz dikkiklerini zabt ve bu bâbda muhâlefet edenleri katl eylemeklik gibi şekâvete cür'etle ahâlî-i kadîmeyi yıldırılmışlardır

Gürcüler tarlalarını kendüleri sürüp ekmeyüp bu işlerini de imece sūretiyle bi'l-icbâr ahâlî-i kadîmeye yapırmakda oldukları ve ırz ve evlâdlarına dahi envâ'-ı fuşıyyât icrâ eyledikleri ve buna da kanâ'at etmeyerek ve köylere eşkıyâ çeteleri çıkarılarak köylülerin altı yedi seneden berü emlak ve eşyaları gasb ve hâneleri ihrâk edildiği ve ez-cümle ahâlîye pusulalar irsâliyle virgü taksîm ve ahz eylemek ve ahâlî-i kadîmenin cesûr gördükleri evlâdlarını katl ve kızlarının izâle-i bikriyle hetk-i nâmûs edilmemiş nisvân bırakmamak gibi ef'âl-i kabîlhaya ibtidâr ederek bîçâre ahâlî-i kadîmeyi bir hâle getürmüşlerdir ki Ünye'de bizzât vukû' bulan tahkîkât-ı çâkerâneme nazaran arâzî ve mâlî gasb ve hânesi ihrâk edilmemiş veyâ oğlu ve karındaşı katl eşhâs-ı mazlûme tarafından ve yâhûd âid oldukları karyenin muhtâr ve imâmı cânibinden hükûmete ihbâr ve iddi'â eylemek sahîhan gayr-ı mümkün suretine girmiştir çünkü her kim vaktiyle hükûmete şikâyet eylemiş ise katl ve cerh edilmiş olmasına mebnî ber-minvâl-i muharrer harekete artık cür'etlerinin kalmadığı anlaşılmıştır

İşbu ma'rûzât-ı müteessife-i çâkerâneme rejinin ahvâl ve idâresi dahi inzimâm eylemesiyle ahâlî-i kadîme çârnâçar terk-i diyâra mecbûr olarak dört beş seneden berü Hıristiyanlar takım takım memâlik-i ecnebiyyeye hicrete kıyâm eylemiş ve ahâlî-i islâmiye dahi bu niyyet ve tasavvura düşerek ve karyelerinde eşkıyâ şerrinden bi't-tab' barınamayarak sâhil ve kasabalara tecemmu' ve nakl eylemekte

bulunmuş oldukları ve hattâ kasabalardan bir sâ'at bile ayrılmak mümkün olmadığı bir vakitte Canik'e muvâsalat-ı çâkerânem vukû' bulmuş ve ifâde-i vâkı'a-i kemterânemi müeyyed olan iki kıt'a mahallî mazbatasıyla Ünye kazâsının bir senelik vukû'âtını mübeyyin bir kıt'a zâbita journali ve eşkıyanın ahâlî-i kadîmeye irsâl idüp ele geçirülen tevzî' pusulalarından üç kıt'ası leffen arz ve takdîm kılınmıştır

Ahvâl-i ma'rûza-i müteessifenin ref' ve izâlesi için tedâbir-i lâzıme mübâderet olunarak ta'kîb ve tenkil-i eşkıyâ zımnında lüzûmu kadar kollar tertîb ve îcâb eden mahallere tesrîb edilmiş olup ancak zabtiyeler elinde kapaklı ve eşkıyâlar yedinde martini tüfenkleri bulunmasından ve binâenaleyh mukâbelede müşkilât çekilmesinden dolayı elli kadar martin tüfengiyle fişengin i'tâsı Trabzon vilâyet-i celîlesine arz edilmiştir

Beyandan âzâde olduğu üzere çâkerleri mukaddemâ dahi Canik mutasarrıflığında bulunarak muhâcîn-i Çerakisenin ekserîsi zamân-ı bedegânemde iskân olup gerek bunlar ve gerek ahâlî-i kadîme her husûsda şer'an ve kânûnen mazhar-ı adâlet olmuş olduğundan kâffe-i ahâlî ma'lûmât-ı mahalliye-i çâkerâneme nazaran fevkal'âde memnûn olmakda ve biâne alâ zâlik veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin lutf-ı âlü'lâl-i şehinşâhîlerine müteşekkiren de'âvât-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîyi tekrâr etmekde olup müvâsabet-i çâkerânemle berâber Samsun'da ve şimdi Ünye'de leylek ve nehâren vukû' bulmakda olan mesâ'î-i çâkerânem üzerine ahâlînin heyecânı teskîn ve eşkıyanın oldukça harekât-ı vahşiyâneleri tahfif ve tehvîr edilmiştir

Gürcü ümerasından sa'âdetlü Ali Paşa'nın Trabzon'dan vilâyet-i aliyyene yazup her ne fikir ve maksada mebnî ise Ünye Kaymakamı'na göndermiş olduğu arıza sûretiyle melfûf bulunduğu şukkası ele geçirülmüş ve mezkûr arıza sûretinde nâm-ı nâmî-i düstûrâlerinin zikri görülmekle şukkanın aslıyla melfûz sûret vilâyet-i müşârün ileyhâya bir kıt'a sûretleri dahi berâ-yı ma'lûmât huzûr-ı sâmi-i âsafânelerine arz ve takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir fi 16 Şa'bân sene 304 ve fi 7 Mayıs sene 303

'an-Ünye

Canik Mutasarrıfı

Es-Seyyid Mehmed Tefvik

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Doğum Yeri-Tarihi	Piraziz-1991
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	Giresun Fen Lisesi Tarih Öğretmeni
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	18.08.2021